

كۆمەنارا توركيا

زانينگهها ماردین ئارتوكلو

ئەنستیتویا زمانین زیندی ل تورکيا

بەشى زمان و چاندا كوردی

پراکتیزه کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا

ئۆلی یا ئیزدیياندا

ئەف نامە ژ بۇ جفاتا زانينگهها ماردین ئارتوكلو – ئەنستیتویا زمانین زیندی ل تورکيا بەشى

زمان و چاندا كوردی، وەكو بەشەك ژ پیدفییین وەرگرتنا پلا ماستەری د ئەدەبی كوردیدا

هاتییه پیشکیشکرن

ژلای قوتابی:

شمال خمو خضر

ب سەرپەرشتییا:

د. هەفال سەلیم تەیب

پ.د. رەفیق سلیمان

۲۰۱۶ ماردین

پیرستا نافهروکی

لاپەر	بابەت
۳ - ۱	پیرستا نافهروکی
۶ - ۴	پیشەکی
۳۶ - ۷	دەرازیڤک
۱۱ - ۸	۱- نەژادئ ئیزدییان:
۱۳ - ۱۱	۲- ناف
۱۳	۳- وارگەھ
۱۷ - ۱۴	۴- پیرۆزی
۲۲ - ۱۸	۵- باوهری
۲۴ - ۲۳	۶- پەرتوکین ئیزدییان
۳۰ - ۲۴	۷- جەژن و هەلکەفت
۳۰	۸- قوناغین ئولا ئیزدییان
۳۲ - ۳۰	۸- ۱ قوناغا بەری هاتنا شیخادی
۳۰	أ- سەردەمئ پەیدا بونا خوداوەندا
۳۲	ب- سەردەمئ یەکتاپەرستیئ
۳۷ - ۳۳	۸ - ۲ قوناغا هاتنا شیخادی
۸۶ - ۳۸	پشکا ئیکئ
۶۱ - ۳۹	باسئ ئیکئ: ئەدەبیاتا ئیزدییان
۴۰ - ۳۹	۱- ئەدەبیاتا ئیزدییان
۴۱ - ۴۰	۲- نافەندا ئەدەبیاتا ئولی
۴۵ - ۴۲	۳- پارفەکرنا ئەدەبیاتا ئیزدییان
۶۱ - ۵۴	۱-۳ ئەدەبیاتا فولکلوری
۵۱ - ۴۵	۲-۳ ئەدەبیاتا ئولی
۷۱ - ۶۲	باسئ دوئ: نافهروکا ئەدەبیاتا ئولی
۶۳ - ۶۲	۱- دەرۆیشی
۶۵ - ۶۴	۲- نەریت

٦٦	٣- مروّفايه تى
٦٧ - ٦٦	٤- دهرون (نهفس)
٦٨	٥- بىرو باوهريّن ئولى
٧٠ - ٦٩	٦- پرسين زانستى و فهلسه فى
٧١ - ٧٠	٧- مافى ژنى
٧١	٨- ئافراندا كنياتى
٧١	٩- ده مين سالى
٨٦ - ٧٢	باسى سىيى: فه هونه ريّن ئه ده بياتا ئولى يا ئيزدييان
٧٦ - ٧٣	١- شىخ حه سهن
٨٢ - ٧٧	٢- شىخ فه خرى ئادييان
٨٥ - ٨٣	٣- پىر ره شى حه يران
٨٥	٤- ده رويش قاتانى
٨٦	٥- داودى ده رمان
١٤٢ - ٨٧	پشكا دوى: تيورا وه رگرتى
١١٠ - ٨٨	باسى ئيكي: خواندن و ره هه ندين وى
٩٠ - ٨٨	١- خواندن
٩٣ - ٩١	٢- پيناسه يا خواندى
٩٦ - ٩٤	٣- جور و ئاستين خواندى
٩٧ - ٩٦	٤- قوناغيّن خواندى
١٠٢ - ٩٨	٥- وه رگر د ره خنا ئه ده بيدا
١٠٤ - ١٠٢	٦- تيگه هى خوانده قانى
١٠٥	٧- جورين خوانده قانا
١٠٦	١٠٧ خوانده قانى زه منى (الضمني)
١٠٧	٢٠٧ خوانده قانى شاره زا
١٠٨ - ١٠٧	٣٠٧ خوانده قانى نمونه يى (خوانده قانى بلند - القارئ الاعلى)
١٠٨	٤٠٧ خوانده قانى مه به ستدار
١٠٩	٨- جورين خوانده قانا ل نك (ئايزه رى)

۱۱۱ - ۱۲۳	باسی دوئی: پاشخانہیا تیورا وەرگرتنی
۱۱۲ - ۱۱۳	۱- فورمالیستین روس
۱۱۴ - ۱۱۵	۲- بونیادگه‌ریا پراگ
۱۱۵ - ۱۱۷	۳- دیارده‌گه‌ریا (رومان ئەنگاردن)
۱۱۸ - ۱۲۱	۴- هیرمنوتیکا (گادامیر)
۱۲۲ - ۱۲۳	۵- سوسیولوژیا ئەدەبی
۱۲۴ - ۱۴۲	باسی سییی: تیورا وەرگرتنی
۱۲۶	۱- تیگه‌ه و پیناسه
۱۲۷ - ۱۳۱	۲- رابهرین تیورا وەرگرتنی
۱۳۱	۱-۲ هانس روبه‌رت یاوس hans Robert jauss
۱۱۵ - ۱۱۷	۲-۲ فولفانگ ئایزەر wolfgang Iser
۱۱۸	۳- بنه‌مایین تیورا وەرگرتنی
۱۳۱ - ۱۳۳	۱-۳ ناسویین چافه‌ریکرنی
۱۳۴ - ۱۳۵	۲-۳ مه‌ودایی ئیستاتیکی
۱۳۵ - ۱۳۷	۳-۳ پرکرنا فالاتیا (بوشایین تیکستی)
۱۳۷ - ۱۴۲	۴-۳ کارلیکا دناقبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا
۱۴۳ - ۱۹۱	به‌شی سییی: پراکتیزه‌کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیاندنا
۱۹۲ - ۱۹۶	ئەنجام
۱۹۷ - ۲۱۰	لیستا ژیدهران
۲۱۱ - ۲۴۷	پاشکویین خواندنا
۲۴۸ - ۲۵۲	کورنیا فه‌کولینی ب زمانی کوردی و عەرهبی و ئینگلیزی و تورکی

پیشہ کی

تیورا وەرگرتنی ئەوا کول داویا سالیڻ شیستان و ل دەستپیکا سالیڻ حەفتیان ژ چەرخی بیستی ل ئەمانیا روژناڤا ل زانکویا (کونستانس) ئی سەرهلدا، وەرچەرخنەکا مەزن د واری رهخا ئەدەبیدا پەیداگر، ب دیتنەکا نوتر ژ تیورین پیش خو بەری خو دا تیکستا ئەدەبی، واتە ل جەہی گرنگیدانی ب (نقیسەری و تیکست) ی د پروسەیا ئەدەبیدا، تیورا وەرگرتنی گرنگی ب رولی (خواندەفانی - وەرگری) دا و ئەو کرە سەنتەر بو کرایا خواندنی و شروفەکرنا کاری ئەدەبی. د ئەفی فەکولینیدا ئەوا لژیڕ ناڤ و نیشان (پراکتیزەکرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدییان دا) مفا ژ تیورا وەرگرتنی و بنەمایین وئ هاتیە وەرگرتن.

گرنگییا فەکولینی:

گرنگییا بابەتی ئەفی فەکولینی دوی چەندیدا خویادبت، کو وەرگر بویە سەنتەری فەکولینی و گرنگی ب رول و ئەکتیقبونا وی هاتیە دان، ئەفەژی ئیکە ژ خالیڻ هەرە گرنگە د تیورا وەرگرتنیدا، کەواتە تیورا وەرگرتنی وەرگر وەکو ئالافەکی هەرە گرنگ و خودی رول دیتیە، هەر وەسا خواندەفانی ژی هەست ب ئەوی گرنگییا خو کریە، ژبەرکو د فەکولینیڻ کەفندا نقیسەر و تیکست ژ خورا کربونە بنگەه و خالا گەوہەری د هەر شروفەکرنەکیدا. ئەفی تیوری ب رییا وەرگری کاری وینەکی نو د رهخە و شروفەکرنا کاری ئەدەبیدا پیشکیش بکەت، پیشەرین هەلسەنگاندنا کاری ئەدەبی بگوہرت، دپیشەرین کەفندا ئالیەکی گرنگی ددا بنیاتی تیکستی و ئالیەکی دن گرنگی ددا ژیان و ژینگەها نقیسەری، ل تیورا وەرگرتنی بتنی گرنگییا خو ئیخستە سەر رولی خواندەفانی و بەگراوەندی وی یی رهوشەنبیری و ہزری، ژ ئەنجامی گرنگیپیدانا رهخا نو ب وەرگری، دەرگەھ ل بەر خواندنیڻ جودا و زندیکرن و سەر ژنو ئافاکرنا تیکستیڻ ئەدەبی هاتنە فەکرن، ب رییا خواندنیڻ نو یان فرە خواندنی ژبو تیکستی، دور ژ ژیاننا نقیسەری و ئەو ژینگەها بەرہەم تیدا هاتیە هەبون و بنیاتی تیکستی یی زمانی.

گریماننا فەکولینی:

گریماننا ئەفی فەکولینی ئەو، کا دی چەوا و ب چ شیواز (تیورا وەرگرتنی لسەر تیکستیڻ ئەدەبیاتا ئولی" پراکتیزەکەین دی چ جوداھیڻ دناقبەینا خواندنیڻ خواندەفانیڻ ئەدەبی و ئولی دا بینین.

ئارمانجا قەكولینی:

ئارمانجا مە ژئەقئ قەكولینی پركرنا قالاتیەكییە ئەوا درەخنا كوردیدا هەى، لىسەر نرخاندىن و شروفەكرنا ئەدەبىياتا ئولى يا ئیزدیيان. ئەقەژى قەكرنا دەرگەهەكى يە بەرامبەر ئازراندنا ئەقى بابەتى د بىاقئ رەخنىدا، كو ب شىوہیەكى بەرفرەتر قەكولین لىسەر ئەقى ئەدەبىياتا ئولى يا كو ھندە سالا ھاتىە نغاندىن بەینە كرن، ژبەركو ئەق ئەدەبىيات ئولى ب شىوہیەكى بەرچاق ئەبویە مژارا نامین ئەكادىمى و وەكو پیدقى مفا ژئ ئەھاتىە وەرگرتن.

ئاستەنگین قەكولینی:

چ كار و قەكولین، بئ ئاستەنگ ناگەھەنە ئارمانج و ئەنجاما، ئەق قەكولینی ژى بەھرا خو ژ ئاستەنگ و ئاریشەیان ھەبویە، وەكى ئەبونا ژیدەرین سەرەكى و پیدقى لىسەر تیورا وەرگرتنى ب زمانى كوردى، ھەر وەسا ئەبەرھەفيا ھندەك قەولبیزان بو وەرگرتنا تىكستى و شروفەكرنا وى.

سنورى قەكولینی:

سنورى قەكولینی ل پئ ناف و نىشانى وئ ھاتىە دەست نىشانكرن. دنالیئ ئەدەبىياتیدا ئەدەبىياتا ئولى ھاتىە دەستنىشانكرن، ژبو پراكٹیزەكرنى ژى يەك جور ژ ئەدەبىياتا ئولى ھاتىە ھەلبژارتن ئەوژى (قەول) ھ ژ قەولان قەولئ (بەحرا و ئاخرەتى) ھاتىنە بژارتن كەفتىنە بەر قەكولینی.

میتودا قەكولینی:

ئەق قەكولینە لژیر رۇشنايا تىروژكین (تىورا وەرگرتنى بنەمايین) وئ ھاتىە ئەنجامدان، ئەوین ژلاىى سەرکیشین وىقە (ياوس، ئایزەر) یقە ھاتىنە داریتن، لگەل بكارئینا ریبازا (وەسفى شىكارى) ئەقە ژى بو سروشتى ئەقى تیورا رەخنەى دزفریتەقە، كو گرنگیى ب جەمسەرى (وەرگرى - خواندەفانى) و رەنگقەدانین وى دەدت.

پەيكەر و پلانا قەكولینی:

ئەق قەكولینا ل ژیر ناف و نىشانا (پراكٹیزەكرنا تیورا وەرگرتنى د ئەدەبىياتا ئولى يا ئیزدیيان دا) ھاتىە نقىسین. ژ پيشەكى، دەرزينك، سئ پشكان، ئەنجام، كورتيا قەكولینی ب زمانى كوردى، عەرەبى، ئینگلیزى و توركى پىك دەیت. د دەرزينكا ئەقى قەكولینیدا باس ل ئیزدیياتى (ناف و نەژاد)، پىروزی و بیروباوەر و چەژن و نەرىتین ئولى قوناغین یەكتاپەرستى ھاتىە كرن. و ھەر وەسا باسى ل نوگەرى ئولا ئیزدیياتى (شىخادى) ژى ھاتىەكرن.

پشکا ئیکى ژسى باسان پیک دهیت: (باسى ئیکى): ئەدەبیاتا ئیزدیيان ب هەر دو چقین ویقه هاتیه به حسکرن، باسى دووی: نافهروکا ئەدەبیاتا ئولى، باسى سیی: فههونه رین ئەدەبیاتا ئولى).

پشکا دووی ژسى باسان پیک دهیت: (باسى ئیکى): پروسه یا خواندنى ، باسى دووی: پاشخانه یا تیورا وەرگرتنى، باسى سیی: پیناسه و تیگه ه و سه رهلدانا تیورا وەرگرتنى، رابه ر و بنه مایین وئ، هاتینه به حسکرن.

پشکا سیی: (ژبو پراکتیزه کرنا ئەدەبیاتا ئولى یا ئیزدیيان ل ژیر تیروژکین تیورا وەرگرتنى دا هاتیه ته رخانکرن). ل داوی ژى گرنگترین ئەنجام و ئەو ژیدهرین مفا ژى هاتیه وەرگرتن هاتینه ب ریزکرن.

دەرازیڤك

- ئیزدیياتی نه ژاد و ناق.
- وارگه ه .
- پیروزی .
- باوهری .
- جه ژن و هه لکه فت .
- په رتوکین ئیزدییان .
- قوناغین ئولا ئیزدییان .
- نوگه ری ئیزدیياتی (شیخادی)

دهرازینک

۱- نه ژاډه: نهو كهسین كو لسهر ئیزدیاتیئ نقیسین کرین پرن، لئ گهلهك ژنهوئ پرناییئ دوری راستییینه، ههریهك ژنهوان كهسین لسهر ئیزدیان و ئیزدیاتیئ نقیسی، خودان نارمانجین خوه یین تایبته بوینه، فیجا چ توندرویا ئولی بت یان زی یا نهتهوهیی و رهگهز پهرستی بت. بهشهکی زور ژنقیسه ریئ مهسیحی و موسلمان ژعه ره ب و نهعه ره بان، به شداریه كه مهزن د کریتکرنا راستیا نهفیئ ئولی و پیروزیئ وئ دا کریه، ههول داینه بیخنه دناف بازنهیا مهسیحیهت و ئیسلامی دا، ژبه رکو ب هزرا وان ئیزدی ژ ئولا خو یاره سه ن فاریبوینه^(۱). ههلهته نهفی کریتکرنا یا دو ئالی بویه واته د ئالیئ ئولی و جفاکیدا ئیزدی کریت داینه ناسکرنا. (نهولیا چهلبی*) یهک ژ نهوان كه سایه، یین كو لسهر ئیزدیان نقیسی و سیفته و نه ریتین دوری عهقل مهنتق و زانستی داینه پال ئیزدیان، بو نمونه نهو دبیژت: ژنین ئیزدیان زاروک سالهکی د بهدهنا واندا دمینت و ژنو ژ دایک دبن، ل دهمی ژ دایک دبن زی شیرئ سهگا ددهنی....^(۲) بی خو نیزیکرنا بو گوهه ریئ ئیزدیاتیئ (تیگستین ئولی، چهژن و ههلهکتهفت و ژيانا روژانه) زهحمهته فهکوله ب گههنه راسته باوهرا ئیزدیان، ب باوهر مه زوربهیا كهسین لسهر ئیزدیاتیئ نقیسین کرین پالپشتی لسهر روالهتی ژدهرفه یئ ئولا ئیزدیاتیئ کریه، گهلهك جاران نهو روالهت ژبه ر مه رمین خو پاراستنی ب کراسین ئولین دن یئ تام دایب بویه. ((باوهرمهنیدین نهفیئ ئولی ری ددا خو، ژبو خو دیارکرنی ب باوهرمهنیدین ئولین دن یین نو مینا مهسیحیهت و ئیسلام، لئ دبنیاتدا باوهریین خو یین كهفن دیپارازتن))^(۳). واته نهو كهسین خو نیزیکرنا ئیزدیان زی کری ئیزدیان ژبو خو پاراستنی هه ر تشت نه دایبه دهست نهوان. نه گهرین فی یهکی زی بو نه بونا باوهریا ئیزدیان دزفرت، ب تایبته پشتی ههوین فرکرنی یین ب نافئ ئولی ب سه ر واندا هاتین. ((ری و رسم و بیر و باوهری نهه تایفهیه بو خهلکی بیگانه به شاروهیی ماوهته وه، ته نانهت کاتیک پهیره وانی نهه تایفهیه چهوسانه وهشیان لهسه ر

^(۱) کاظم حبیب: الیزدیه دیانه قدیمه تقاوم نؤايب الزمن، الطبعة الأولى، دار نراس للطباعة و النشر، مطبعة وزارة التربية، اربیل، ۲۰۰۳، ص ۲۹

* نهولیا چهلبی لسهر داخوازا فه رمی یا (باب العالی) کو بلندترین جهئ دهسته هاداریا عوسمانی هاتبو راسپاردن، بو سه ره دانکرنا دهفه ریئ (کوردستان) ئ، نهو سه ردان ل سالا ۱۶۵۵ دهست پئ کریه، نهولیا چهلبی ل سالا ۱۶۱۱ ژ دایک بویه، ل ۱۶۷۹ و هندهک زی دبیژن ل ۱۶۸۲ وهفات کریه. بنیره: اولیا جلیبی: رحلة اولیا جلیبی في كوردستان عام ۱۶۷۵ م، ترجمة: د. رشید فندی، الطبعة الثانية، مطبعة محافظة دهوك، كوردستان، ۲۰۰۴. ص ۶-۷.

^(۲) ب دریزئ بنیره: هه مان ژیده ر، ص ۸۹-۹۲.

^(۳) جون گیس: الحیاة بین الكورد .. تاریخ الیزدین، ترجمة: عماد جمیل مزوری، الطبعة الأولى، دار سیبریز، مطبعة وزارة

التربية، اربیل، ۲۰۰۵، ص ۸۷

نەبویی رۆ و رسمی خۆیان ھەر لە خەلکی بیگانە شاردۆتەوہ))^(۱). ل بەر چاڤ وەرنەگرتنا کەڤناتیا ئۆلی وەکریە، ھەر یەک ئیزیدیاتی سەر ب ئۆلا خوڤە بزانت. (رۆژناڤایین ل سەر ئیزیدیاتی ڤەکولین ئەنجامدا، ب مەرەمێن زانستی و میژوی نە بویە ئی ب گیانی مزگینیی (تبشیر) داگیرکەری و سیاسەتی بویە))^(۲). نڤیسەرین عەرەب ژێ ب ھەمان شیوہ ((نڤیسەرین عەرەب گومانئ ب یەقینی دبرن و دبێژن ئیزدی گروپەکە ژنیسلامی ڤەڤەتیا، دامەزراندنا وئ بۆ (یەزیدی کورئ معاویە) دزڤرت))^(۳). تومەتکرنا کەسین رۆژناڤایی ژنالیی رۆژھەلاتیاڤە و بەروڤاژی، واتە ھەر یەک ژ ئەوان ئەڤ ئۆلی ب سەر ئۆلا خو د ھەژمیرت، ئەڤ چەندە ژێ وئ راستیی خویا دکەت، کو ئیزدی نە سەر ب ئەوان ھەر دو ئۆلان ڤەنە. ھندەک نڤیسەر دن ژێ ھەبونا ئەڤی ئۆلی ب نو دزانن، بو سەر دەمی شیخادی دزڤرینن. (صديق الدموجی) یەک ژ ئەوانە و دبێژت: دکەڤندا ئیزدی ل سەر (مانیەت)ئ، بون باوہری ب دوانیی ... کراسگھورینی ھەبویە، ل سەر ئەڤی باوہریی ماینە، ئیسلامی کاریگەری ل سەر نەکریە تاوہکو (شیخ عدی یئ کورئ موسافر) ھاتی و کرینە موسلمان ژھەڤشکیی (الشرك) و دوانیی قورتالکرین^(۴). کوردناسی ڤەرەنسی (ورۆژ لیسکو و ن مار لا لیسکو) دبێژن : ((ئیزیدیزم لە بنەرەتدا لە ئیسلام ھەلگەراوتەوہ دامەزرینەرەکە (شیخ ئادی) کەسایەتیکی میژویی سەدەدی دوانزدەھەم بوہ سوڤییکی تەواو ئورتودۆکسی (باوہرڤایمی سوننی بوہ))^(۵). ئیزیدیاتی ژھەبون و ھاتنا شیخادی بو ناڤ ئیزیدیان کەڤنترە، شیخادی ب نوگەری ئیزیدیاتی ڤەیتە ھەژمارتن نەک ب دامەزرینەرئ وئ، باوہریا کراسگھورینی و چەندین باوہریی دن یین کەڤن ب ھاتنا وی ژناڤ ئیزیدیان رانەبویە، شیخادی ب نوگەریا خو ئەو داینە ڤەبولکرن. دکەڤنترین دەستنڤیسدا ھاتیە ((گومان لەوہدا نیە کە ئاینەکەیان لە ئیسلام لە دایک نەبوہ ھەر چەندە ھەندئ شتی لە ئیسلام وەرگرتوہ))^(۶). ئیزیدیاتی ژموسلمانیتئ نەچویە، گروڤە ژێ ئەوہ کو ھیشتا ئۆلا ئیسلامی نەھاتی ڤەلا (مەسیحییان) دکوت : ئیزدی ژناڤ مە دەرکەڤتینە، ئەوئ وەسا ژێ دکوتن

^(۱) کوفان ريسان حسەن: ھزر و ڤەلسەڤە دڤەولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان ل سەر ھوزانا کەڤن و نوی یا کوردی ب نمونەیین (جزیری، خانئ، جگەرخوین و تیریز) نامەیا ماستەرئ بۆ ڤاکولتی زاستین مروڤایەتی - زانکویا زاخو، ۲۰۱۳، ل ۴۱.

^(۲) صديق الدموجی: اليزيدية، الطبعة الثانية، ۲۰۱۰، ص ۴۱.

^(۳) سهيل قاشا: مذهب اليزيدية، الطبعة الاولى، مراجعة: جوزيف أ. قزي، دار لأجل المعرفة، ديارعقل - لبنان، ۲۰۰۳، ص ۹-۱۰.

^(۴) صديق الدموجی: اليزيدية، ص ۳۲-۳۳.

^(۵) ئەنستانس مار کەرملئ: کتیی ئیزیدیەکان (جیلوہ مەسحەڤا رەش) ببیلوگرافی ئیزیدیاتی، وەرگێران ژ ڤەرەنسی: نەجات عەبدوللا، لەبلاوکراوہکای بنکەئ ژین، چاپخانە شڤان، سلیمانی، ۲۰۰۶، ل ۱۲.

^(۶) نوسەرئیک نەناسراو: دەربارەئ کوردە ئیزیدیەکان - کونترین دەستنوس بە زمانیکئ ئەورپی لە سەر کورد بۆ یەکەم جار لە گەل پێشەکی: پۆل پیر ریزی، وەرگێران و پێشەکی و پەراویژ: ھەلکەوت حکیم، چاپی یەکەم، لەبلاوکراوہکانی بەدرخان، چاپخانەئ شەھاب، ھەولێر، ۲۰۱۳، ل ۳۳.

(چەمچيانا و ئەبويانا) بون... ئيزديياتى ژناف ئيك ژفان هەموا نەچويه و دەر نەكەفتيه ، بەل پشتي وى دەمى ئەفان ئولا گينجا خو ئيخستيه سەر ئيزدييان. سەبارەت ديتنا نقيسەرپن كورد لسەر ئولا ئيزديياتي (عزالددين سليم باقسرى) دايه دياركرن كو نقيسەرپن كورد يپن مينا (ئەنور مايى، شاکر فتاح، صالح قەفتان، حسين حزنى، محمد ئەمىن زەكى، جەلادەت بەدرخان، احسان نورى و كەرىم زەندە و ھەندەكپن دن) ئيزدى ب پاشمايپن زەرەدەشتيا ل قەلەم داينه ^(۱). ئەف بوجون نە دراستن بەلگەي نەراستيا وئى ژى، بو ھەبونا ھەندەك نەريتپن كەفتر ژئولا زەرەدەشتيەت دزفرن، مينا پيروزيا روژى و كراسگھوريني و جەژنپن ئيزدييا، مينا چەژنا سەر سالى، ئەفە ژئاليەكى فە ژئاليەكى دنفە نە دنەدبياتا ئولئ يا ئيزديياندا ئامازە ب زەرەدەشتى ھاتيه كرن و نە ژى دباوهرپن ملي دا، د دەمەكيدا ب دەھان تيكست لسەر پيغەمبەر و چاكي نە ئيزدى دقەول و بەيتان دا خويا دبن. ((ئيزديياتى ژ زەرەدەشتيەت كەفترە ژبەر ئەگەر ديتنا وان بو خوداوندنئ خيړ و خوداوندئ شەرى زەرەدەشتيەت ژئيزديياتي فەقتيايه))^(۲). ھەلبەت ئيزدى لسەر وئى باوهرپنە كو خيړ و شەر ژدەرگەھى خودئ نە باوهرى ب چ خوداوندپن تايبەت ب خيړ يان شەر فە نينن. ((ئيزدييان نە دكەلتورى خو يئ ئولئ دا و نە ژى دچيروكپن خو يپن دەفكيدا نەببەك ب نافئ (مانى) يان (زەرەدەشت) نە پەرستە !))^(۳).

بوجونەكە دن دبىژت : ئيزديياتى ژتيكليا ئولپن كەفن و ئاسمانى دگەل ھەندەك گوھورينا ھاتيه ھەبونى^(۴). ئيزدى خودى ھەبون و بنياتئ خو يئ تايبەتن ، ھەبونا كاريگەريا ئولا ب سەر ھەفدو دا دياردەيەكە سروشتيه، ئولا ئيزدييان دگەل بەلاقبونا مروقان بەلاقبويه، بەرى دياربونا ئولپن ئاسمانى ئيزديياتى ئولا ھەرە دياربو(السائده) ل دەفەرى، جوھى و مەسيحى و موسلمان و ھەمو ئولپن دن چقپن ئەفئ ئولئ نە مەزەدە يەسنا – ئيزدى^(۵). (كاظم حبيب) ژبو دياركرنا بنياتئ ئەفئ ئولئ، سئ تيور لسەر نەژادئ ئيزدييان داينه رو، دتيورا ئيكي دا ئيزدى ب ئيك ژكەفترپن ئولپن دەفەرى ھەژمارتية دگەل ھەبونا ھەندەك خالپن ھەفبەش دگەل سومەرييان، د تيورا دويدا ب ئولەكە سەر بەخو دايه زانين و كەفترە ژ زەرەدەشتيەتئ، د تيورا سينيپدا ب گروپەكە ئيسلامى دياركرينه لئ نقيسەرئ نافىرى دگەل تيورا ئيكي يە و

(۱) عزالددين سليم باقسرى : مەرگەھ، الايزيدية الاصل، التسمية، المفاهيم، الطقوس، المراسيم و النصوص الدينية، الطبعة الاولى، مطبعة (خەبات) دەھوك، ۲۰۰۲، ص ۱۹.

(۲) كاظم حبيب: الديانة اليزيدية ديانة قديمة تقاوم نوايب الزمن، ص ۲۶ - ۲۷

(۳) د. خەليل جندى رەشؤ: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئيزدييان، چاپ دووئ، دەزگەھى سپيريز، چاپخانا جەم، توركيا، ۲۰۱۳، ل ۸۲ - ۸۳.

(۴) صديق الدموحى: اليزيديه، ص ۳۲-۳۳.

(۵) ب دريژى بنيرە: خيري بوزاني: ضيف المجلة (عبدالقادر مارونسى)مجلة لالاش، العدد ۱۳، ص ۷۲ - ۸۲.

بهشكى ژ تيورا دوى يا سييى ب تهمامى رهدكەت^(١). ((ئيزديياتى ئولا كهفن يا كورديه، ههفكيشيىن دگهل ئولين دن يين مينا كاكهيبى و قزلباش (عهلهويين كورد) ههيه، ئەفان ئولا باوهرى ب كراسگهورينى ههيه و سى رۇزيا ب رۇژ دبن نهى خدر و نهى لياس پيرۆز دگهن و جههكى تايهت يى سوفىگهريى دئەفان ئولا دا ههيه، خوشك و براىى ناخرهتئ ههنه و ئەفان ههمو ئولا پير (رئبهري ئولى) ههيه))^(٢). راسته ئيزديياتى ب دريژيا ميژوى ژئولين جودا جودا زيدهى لسهر هاتينه كرن ... ئى نه حهليايه و دگهل نه گونجايه^(٣). ههستكرن ب راست نه تيگه هشتنا خهلكى د دهربارئ ئەفى ئولئ دا ب سهدان سالا ههست پئ هاتيه كرن، سه بارهت ئەفى چه ندى پير رهشئ حهيران دسه ردهمئ شيخادى دا (١٠٦٢ - ١١٧٢) دبهره مهكى خودا دياركريه، كو هندەك د ئيزدييان و ئيزديياتئ ناگههن و دخوازن نه هيلن و بكيشنه سهر ئولين خوه :

"زور دئين مه ناس ناكهن

دكهن قئى حهرفئ هنداكهن

مه دناف خودا ب داي و باب كهن"^(٤).

٢- ناف: لسهر نافئ ئيزدييان بوچونين جودا ههنه، ئى ئەو بوچون دزوربهيا ههره زور يا چاكانياندا پر ژ ههفدو نه دجودانه. هندەك دبينن ئەف ناف فه دگهريته سهر (يهزىدى كورى خارجى) يان (يهزىدى كورى معاويه)، و هندەك دبينن فه دگهريته باژيرئ (يهزد) يى ئيرانى و هندكين دن دبينن كو نافئ راست (ئيزدى) سهر ب پهيفا (يهزدان) يان (ئيزدان) فهيه، كو ههر دو رامانا پهيفا خودئ د زمانئ كورديدا دهن، نقيسهريين ئيزدى دبينن نافئ راست (ئيزدى) سهر ب پهيفا (ئيزى) يه كو ب واتايا خودئ دهيت دزمانئ كورديدا^(٥). بوچونا نافئ ئيزدييان فه دگريته سهر نافين (يهزىدى كورى معاويه و يهزىدى كورى ئەنيسئ خارجى). *ب تهمامى د دورى راستييينه ((خيلافهتا يهزىدى كورى معاويه ب تنئ سئ سالا فهكيشايه نه بهر ناقله شيبات د ئەفى ماوى كورتدا ئولهك دامه زرانديت، سهره راي هندئ ژى چ پهرتوكين ميژويى

(١) ب دريژى بنيره: كاظم حبيب الديان اليزيدية ديانة قديمة تقاوم نواب الزمن، ص ٣٦-٣٧ .

(٢) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة اليزيدية، تقديم و مراجعة: الاستاذ الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، الطبعة الاولى، من اصدارات مركز الابحاث العلمية و الدراسات الكوردية - جامعة دهوك، ٢٠١٣، ص ٢٣.

(٣) جرنوث فينسر : تاريخ الشعب اليزيدي و ديانته، ترجمة: فرهاد ابراهيم، مجلة لالش ، عدد ٢-٣، دهوك، ١٩٩٤، ص ١٢٣.

(٤) كوفان ريسان حهسهن: هزر و فهلسهفه دهولين ئيزدى يان دا و كارتئكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل٤١.

(٥) د. ازاد سعيد سمو : اليزيدية دراسة حول اشكالية التسمية، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠٠٩، ص ٩-١٠.

* بو زانيارين زيدهتر لسهر ئەفان ههردو كهساتيا بنيره: د. خهليل جند رهشو: بهرن ژ ئەدهبئ دينئ ئيزديان، ل ٧٣ . هوشنك

بروكا: ميثولوجيا الديانة اليزيدية، تقديم: ابراهيم اليوسف، الطبعة الثانية، دار الينابيع، دمشق، ٢٠٠٩، ص ١٩.

ئامازە ب وئ يەككى نەدايە كو يەزىدى ئۆلەك پىك ئىنابت، مروفەكى باوهرى پى كرىبت))^(۱).
 ھەلوئىستى ئىزدىيان وھكو ئۆل ژ (يەزىدى كورى معاويه) ھەلوئىستەكى ساف راميارى بويه، ب
 بورينا دەمى ئەف ھەلوئىستى ساف راميارى بويه ھەلوئىستەكى ئولى ميتولوجى^(۲). خودانىن
 بوچونا دىيژن كو ئىزدى سەر ب (يەزىدى كورى معاوى) فەنە دىيژن : ئىزدىيان باوهرى ب
 يەزىدى ئىنايە، دا ژزولم و زوردارى سونىن ھەز ژ (حسین كورى عەلى) ناكەن رزگاربن، د
 ھەمان دەمىدا ئىزدىيان دخواست ئوچاغا خوہ بگەھىنە كەساتىھكە شەرىفزادە و باش^(۳).
 ئىزدى مللەتن نەك عەشیرەتەكە يان ژى بنەمالەكە سەر ب ھەمان ئۆلى فە، ھەتا خو ب
 گەھىنە بنەمالا يەزىدى. ھندەك دىبن ئەف نافە بتنى تومەتەكە ژبو ھندەك مەرەمىن
 تايبەت ((ناوى ئىزى بەناوى يەزىدەوہ نى يە ھندىك دەسلەتدارى وھكو (بەدرەدىن لؤلۆ) ئەم
 نامە بەوانەو لكاندىت، بو ئەوہى بەناوى تول سەندتەوہ لە بنەمالەى شوپن كەتوانى (يەزىد
 كورى معاويه وە) ھانى موسلمانە شىعەكان بو دژايەتى ئەوان بدات))^(۴). سەبارەت پەيوەندىا
 نافى ئىزدىيان ب ناوچەيا (يەزد)، يا ئىرانى ((يەزد ب فارسى ب پامانا خودا و فىانى پاك
 دىت، ژبەر باج و خەراجى ئىزدىيان ژئەفى دەفەرى كوچكرىنە بەرو شنگال و شىخان و
 دەرياچە وان قەفقاس ھاتىنە، نافى وئ دەفەرا ژى ھاتىن دانايىنە سەرخو ب (يزديون ، يزديون
 (ھاتىنە ب نافكرن))^(۵). نافى داسنى ژى يەك ژئەوان نافايا يىن بو ئىزدىيان ھاتىنە گوتن^(۶).
 ھندەك ژ زانايان لسەر وئ باوهرىنە كو (ئىزدان)ئى، د ئولا ئىزدىياتى دا نوپنەراتيا
 (زورقان)ئى، د ئولا زەرەدەشتىيەتدا دكەت، ژ خوداوندنى زورقان (ئەھورمەزدا) خوداوندنى
 خىرى و (ئەھرىمەن) خوداوندنى شەرى ژ داىك بونە))^(۷). (خدرى سلیمان) و (خەلىلى
 جندى) دىيژن: ((ئىزدى ب مانەيا وى ملەتى ل پى ئىزى و تاوسى مەلەك دچن تىت،
 (ئىزدىياتى) ئانكو ئەو كارو و تور تىبەت و دانوستانىد ملەتى ئىزدى پى رادبت و دكەت تىت،
 رامان و پەيشا (ئىزى) ژى (خودى) يە))^(۸). ((ھەمو زارافىن (ئەزداى) (ئەزىدى) (يەزدان)

(۱) عزالدین سلیم باقسرى: مەرگەھ ، ص ۲۴.

(۲) ب دريژى بنیرە: ھوشنك بروكا: ميتولوجيا الديانة الايزيدية، ص ۱۶ - ۲۰.

(۳) د. خەلىل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىيان ل ۷۲.

(۴) نەجم ئەلوہنى: ئايىنى ئىزدى لەنيوان چەند جەمسەرى و براواى يەكتاپەرستىدا ليكولينەوہىكى ميژووى كومەلايەتى، چاپى يەگەم، چاپخانەى زانكوى سەلاھەددىن، ھەولير، ۱۹۹۹، ل ۱۴.

(۵) ھوشنك بروكا : ميتولوجيا الديانة الايزيدية ، ص ۲۶.

(۶) ھەمان ژىدەر: ص ۲۱

(۷) د.ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۱۴۴.

(۸) خدرى سلیمان و خەلىلى جندى: ئىزدىياتى لىبەر رۆشنايا ھندەك تىكستىد ئايىنى ئىزدىيان، چاپخانەى كورى زانيارى كورد،

بەغدا، ۱۹۷۹، ل ۷ - ۱۸.

(ئەزدان) يەك رامان ب واتا خودايى ئەز دايم دەيت))^(۱). دتیکستين ئولى يين ئيزديياندا نافي)
 ئيزى) ب واتايا (خودى) دەيت.
 "دين و ئيمانیت مه ژووییه
 حەقیقەتە تا مه ژوی حەودییه
 کو سلان ئیزی ب خو خودی یه"^(۲) .

ب تەمامی دئەفان سەبەقاند خویادبت (ئیزی) ب واتا (خوهدا) دەیت، کەفاناتیا ئەفی
 پەیفی نازفرتە سەردەمی فەهواناندا قەول و بەیتان بەلکو بو شارستانیا سومەریا دزفرت
 پەیفای (ئی - زی - دی) (ئیزیدی) دزمانی سومەری دا، ب رامانا یین لەسەر رییا راست و
 نەپیس دچن دەیت، واتایا کەسین لەسەر رییا راست دچن ژى ب راستیا نیهتی و پاقتیا دلی و
 نەفسی و چەندین سیفەتین دی یین کو مروفی دزیانیدا راستە ری دكەن پیک دەیت^(۳) . هەمان
 رامان دگەل فەلەسەفەیا ئیزیدیان هەف دگرت، ئەو گوتنا ئیزیدی دبیژن (ئیزیدینە چل سپینە)
 ب رامانا پاقتیا دەرونی و سپیاتیا دل و گیان و گەوهەری مروفی دەیت بەری کو د جل
 روخساریدا بەیت^(۴) .

۳- وارگەه: کوردستان وارگەهی سەرەکی یی رونشتنا ئیزیدیانە، پیرۆزترین جە و هیقینی
 عەردی دباومریا واندا (لالش)، ل کوردستانا باشورە. ((هەر ژکەفن و هەتا نە چ سەرژمیریین
 گشتگر ژبو ئیزیدیان ل تەفایا وەلاتین وان، وەلاتین ئیزیدی لی دژین نەهاتینە کرن))^(۵) . ئەف
 یەگە ژى ب مەرەم بویە ((پتریا وەلاتین ئیزیدی لی هەین سەرژمیرییا راستەقینە یا ئیزیدیان
 فەدشیرن دا بەیای وان کیم بکەن))^(۶) . لەسەر ژمارە ئیزیدیان کیم پالشتی لەسەر ئامارا هاتیە
 کرن، (نەجم ئەلوهنی) دبیژت: ((تەنیا مینورسکی نەبی کە دەلی بە پیی ئاماری ۱۹۱۰ (۲۵۰۰۰)
 هەزار یەزیدی لە قفقاس هەیه))^(۷) . تا ئیرو ژمارەکە فەبر لەبەر دەست نینە، هەمو تەخمین.
 ((نیژیکی شەش سەد هەزار تا ملیونیک ئیزیدی هەن کە زۆربەیان لە کوردستانی عراق دەژین،

^(۱) قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیة و التاريخ و فی الاقوال و الادعية الايزيدية، مجلة لالش عدد ۳۹، دھوک شتاء
 ۲۰۱۳، ص ۱۴۴.

^(۲) شەمو قاسم کەلو و یین دن: پەروردە ئیزیدیاتین، بو قوتابیین ئیزیدیان، پولا دەهی نامادەیی، چاپا ئیکى یا بژارە، چاپخانا
 دلیر، سلیمانی ۲۰۱۱، ل ۳۹.

^(۳) قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیة و التاريخ و فی الاقوال و الادعية الايزيدية، ص ۱۴۶ - ۱۴۷.

^(۴) هەمان ژیدەر: ص ۱۴۷.

^(۵) کوفان ریسان حەسەن : هزرو فەلسەفە دقەولین ئیزیدی یان دا و کارتیکرنا وان لەسەر هۆزانا کەفن نوى یا کوردی، ل ۱۳.

^(۶) د. ئازاد سعید سمو : ئیزیدیاتین ب ریکا دەفین وئ یین پیرۆ بنیاسە، چاپا ئیکى، ۲۰۱۱ ل ۲۱.

^(۷) نەجم ئەلوهنی : ئایینی ئیزیدی، ل ۴۰

ههروهه ژمارهیهکیان له ئه وورپایی روژناوادا دهژین، هندیکیانیش له دهوربهری جزیره و ماردین و تورکیا روژههلاتی سوریا و گورجستان و ئهرمهستان دهژین))^(۱). ((بی گومان ههژمارا ئیزیدیان بهری چهندهها ساله ژفی ژمارا نوکه پتر بون، گهرۆکی ئینگلیزی (ولیه م هیود) ئەفی ل سالا (۱۸۱۵) ئ سهرهدانا دهفهری کری، دیارگریه، ژمارا وان ژملیونهکی دبۆریت، بهلکی ل دویف هندهک راپورتان ژ دو ملیونان دبوریت))^(۲). ئیزدی بهروفاژی مللهتان ب دریزیا میژوی ژمارا ئهوان کیم بویه نهک زیده، ئەفه زی بو ئهوان ههوهپن قهرکی دزفرن ئهوین ب سهر واندا هاتین، زیدهباری وی یهکی ئیزدی ئولهکه نه تهبشیره. ((دهولهتا عوسمانی دحوکمداریا خودا پتر ژههفتی ههوهپن ریڅخستی بو ژنافرنی ب سهر واندا ئیناینه))^(۳). ئەفه ههوه ب دژواریا خود ههمههنگ بوینه. یهک ژدرندهترین ههوهپن قهرکی ئیزیدیان دوهختی دهولهتا عوسمانی دا ههوا (حافظ پاشا) بویه، کو ل سالا (۱۸۳۴) ئ، ئەنجام دابو، کو ب داوی ههوا حکومهتا دهولهتا عوسمانی بو لسهر چپایی شنگالی ههژماتن، تیدا سی چاریک ژئیزیدیان هاتنه کوشتن^(۴).

۴- پیرۆزی: ئیزدی ب دهربازبونا قوناغین خو یین هزری بوینه خودان ژمارهکه نهکیمن ژ پیرۆزیان (حهجی جهعفر) ئهوان پیرۆزی ب پیرۆزیین (ئاسمانی، دهمی، جهی، ئافی، داران، ریبهرین ئولی و گشتی) دابهشکرینه^(۵). د شیاندایه ئه و پیرۆزی د چار خالاندا بهینه کورتکرن:

۱-۴ پیرۆزیین ئاسمانی :

۱- روژ: په رستنا ههسارین ئاسمانی (روژ) یهک ژ دیارده و سیمایین کهفنه دناق مللهتین بهری دا ((په رستنا روژی کهفنتین په رستن بویه دناق توخمی مروفیدا نهمازه، لناق توخمی ئاری ((ئیزیدیان ژی ب پیروزی بهری خو دایه وان ههسارا ب تایبهت (روژ و ههیف) ئ. ((ئاریین ئاریین کهفن دیت ئه و تشتی روژ د دعت بگره ژ روناھی و گهرماتی، بو ئهوان ژ دیارۆکین دن یین سرۆشتی ب مفاتره، ژبه ر هندی ب ئیک ژ سیمایین خوداوهندنی خیر و فیانی بو

(۱) فرانسوا گزافیی لؤفا : کوردستان وهلاتی خودا میژووی پیکهوهی کوردی، چاپا ئیکی، ل ۲۷.

(۲) د. نازاد سعید سمو : ئیزدیاتی ب ریکا دهقین وی یین پیرۆز بنیاسه ل ۲۲.

(۳) د. احمد سینو: الاکرد الایزدیون فی العهد العثماني، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ۲۰۱۲، ص ۵۴.

(۴) ب دریزی بنیره: صديق الدموجي : اليزيدية ، ص ۶۲۴-۵۸۳.

(۵) ب دریزی بنیره: حجي جعفر: هندهک پیرۆزیین ئیزیدیان، گوفاارا لالش، ژماره ۱۰، دهوک، کانونا دوئ ۱۹۹۹، ل ۱۳۲-۱۴۴ .

* بو زانیاریین زیدهتر لسهر مللهتین روژ دپهرست و ناقین ئهوان خوداوهندن بۆ را هاتینه دانان بنیره: احمد ملا خلیل مشختی: من ازربيجان الى لالش، تحقيق و تعليق: د. خليل جندي، الطبعة الاولى، دار سبیریز، مطبعة حجي هاشم، اربیل، ۲۰۰۹، ص ۶۹-۴۹.

(۱) احمد ملا خلیل مشختی: من ازربيجان الى لالش ص ل ۱۳۳.

مروفايه تيئ هه ژمارت))^(١). رۆژ و مفايپن وئ مروفا ل بهرامبهري خو ئيخستيه هزري. ((ديتنا رۆژي پينگافا پيشين بويه، ژبو هزرا دورست نا تاك و تهنيا يا خودايه تيئ ژبهركو رۆژ تشتي ههري مهزن بويه، كو چافين مروفان ئهو ديتيه، و ب ريا وئ ژيان هاتيه شروفه كرن و تيگه هشتن))^(٢). رۆژ پهريسين كهفن باوهريه كا ب هيز ب رۆژي فه هه بويه و ب پيرۆز دزانين، هه ر ملله تهكي ژ نهوان نافهك بو خوداوهندئ رۆژي دانابو، ل جه م ئيزديان (شيشم - شيشمس) خوداوهندئ (خودائ) رۆژيه، دچافي ئيزدياندا رۆژ نورا خودايي يه، خيرو بهر كه ته و پاكرتين ئافرينه خودايي خولقاندئ، ده مئ ئيزدي دوعايپن خو دكهن بهري خو د دهنه رۆژي^(٣). ((ئيزدي رۆژي وهكو كانيا و زين و حوزوريا بهرچاف نا خودئ دفي دنئ ده پيرۆز دبين))^(٤). پيرۆزيا رۆژي نه بتئ د دوعا و نهريتين ئيزدياندا خويا دبت، بهلكو دئافاكرنا قوبين په رستگه هان دا زي خويابه^(٥). د راستييدا ئيزدي بهرهف خودائ روناها رۆژي و فريشتهيي ب روناها وئ نوينه ر دچن، ژبهركو گيانئ مروفي ژ گيانئ وي فريشتهيي يه، گيانئ (شيشم) ئ خوداوهند ژ نورا خودايي مهزنه، ئافرينه ري هه ر تشتي، واته ئيزدي د دوعايپن خودا بهرهف خودايي مهزن دچن نهك بهرو رۆژي وهكو ههساره و مادده و وئ روناها ژي پيك هاتي هه ر وهكو هندهك نفيسه ر و فهكوله ر وهسف دكهن و دبيژن^(٦).

ب- هه يف: پيرۆزيا هه يفئ د ئيزدياتيئ دا نه ل ئاستئ پيرۆزيا رۆژيه، ژبهركو پيرۆزيا رۆژي دچه ژن و هه لكه فت و نهريتين ئولي دا كه فنتر و بلندير و ديارتره. ((نافي خودائ هه يفئ ل نك ئيزديان هاتيه: شيوخ سن، مهلهك سن، مهلهك شخ سن))^(٧). (د. خهليل جندي) دبيژت : شيوخ سن نه خودائ هه يفئ يه ل نك ئيزديان هه ر وهك ل نك سومهري و بابليان، مهلهك فه خرده دين خودائ هه يفئ يه^(٨).

(١) ب. ش دلکوفان : بيلنده بين الامس و اليوم ، مجلة لالش عدد ١١، دهوك، اذار ٢٠١١، ص ٤٤.

(٢) Dr. Memo Othman : serê sala êzîdfan.kurt yarihi. r 29

(٣) بو زانيارين زندهتر بنيره: Tarq şîkrî xemo : roj perêsen û êzdî û roj , guvara lalş , jmare 16 ، 259-241

(٤) د. خانا ئومهر خالي : ئيزدياتي جفاك سه مبول ريتول و ميت، وهرگيران ژ ئينگليزي: نه رگين ئوپه نكين، گوهورينا ژپيتين لاتيني كوفان خانكي، ههولير ٢٠١١ ل ٩٧.

(٥) بنيره: كوفان ريسان ههسن: ههز و ههلسهفه دههولين ئيزدي يان دا كارتيكرا وان ل سه ر هوزانا كهفن و نوي ياكوردي، ل ٣٧.

(٦) قاسم ميرزا الجندي : ايزي و ايزيدي في التسمية و التاريخ و في الاقوال و الادعية الايزيدية، ل ١٤٨.

(٧) حجي جهعفر: هندهك پيرۆزيين ئيزديان، ل ١٣٤.

(٨) د. خليل جندي : نحو حقيقة معرفة الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى، منشورات رابوون، اوبسالا، سويد، ١٩٩٨ ص ٢٧.

٢-٤ پیروزیین دەمی :

دئیزدیاتییدا پیروزی دەمی، دجهژن و هه‌لکه‌فتاندا خویا دبت، ژبه‌رکو هه‌مو چهژنیین ئیزدییان گریډایی رۆژ و وهرزی سالی نه، مینا چهژنا چلی هاقینی و چلی زفستانی و چهژنا خدر لیا س کو ب د داوی بونا وهرزی سه‌رمایی و چاندنی دهینه گیران^(١).
چارشه‌مبو دئیزدیاتییدا یاپیروژه ((پیروزی وی ژوی یه‌کی هاتیه کو داویا هه‌فتیییه، خودا ئافراندنا ئادم د ئه‌وی رۆژیدا ته‌ماکریه و ب ته‌مامبونا وی ئافراندنا گهردونی ته‌مام بویه))^(٢).
بویه))^(٢).

"خودا‌فهدندی مه ئینی کر نه‌سسه

شه‌مبوی بری کراسه

چارشه‌می کر خالسه" ^(٣).

زوربه‌یا جهژن و هه‌لکه‌فتین ئولی (تواف) دکه‌فنه د ئه‌فی رۆژیدا مینا جهژنا سه‌ری سالی کو گرنگترین جهژنا ئیزدیانه، هه‌روه‌سا هنده‌ک ری و رسم و پیروزیین ئولی دکه‌فنه دئه‌فی رۆژیدا^(٤).

٣-٤ پیروزیین جهی:

جهی هه‌ره پیروز بو ئیزدییان (لالش)ه*، پیروزیا جهین دن ب هه‌بونا مزارگه‌ه و نیشانگه‌هین خاس و بابچاکان فه گریډایه. ((په‌رستگه‌ها لالش ب هه‌مو ئاقد و مه‌زار و کانی و شکه‌فت و دارو به‌رین خو‌فه یاپیروژه))^(٥). لئ هه‌لبه‌ت نه‌و پیروزی نا‌هینه رادی په‌رستنی، هه‌ر وه‌ک (صدیق‌الدملوجی) هزر دکه‌ت و دبیزت: ئیزدی په‌رستنا دار و به‌را دکه‌ن^(٦). هه‌ر تشتی دکه‌فه هندوری گه‌لی لالش (کانیا سپی، زمزم، سوکا مه‌عریفه‌تی، سلاف‌گه‌ه و پرا سه‌لاتی) د پیروژن. ((لالش یاکو ب واتایا گه‌لی بی دهنگ دهیت، ئیزدی ژبه‌ر پیروزیا ئه‌فی جهی و

(1) Pîr xidir slêman:cejna rojyên êzî, pertuka cejnênên êzdyan, Çapa êkê, mala êzdyan oldinborg,capxneya ruşnbêrî, hewlêr,2013, L, 38

(2) هوشنک بروکا : میثولوجیا الایزیدیة، ص ١٦٠.

(3) خدرئ سلیمان و خه‌لیی جندی: ئیزدیاتی لبه‌ر رۆشنا یا هنده‌ک تیکستید ئاینی ئیزدیان، ل ٦١.

(4) ب دریزی لسه‌ر پیروزیا چارشه‌مبوی بنیره: کامل خدیبه : قدسیه یوم الاربعاء، مجلة لالش عدد ٨، دهوک، ١٩٩٧، ص ٤٦-٥٠.

* ب دریزی لسه‌ر دیروک و ناف پیروزی و جوگرافیا لالش بنیره: حسو هورمی: په‌رستگه‌ها لالش، چاپخانا، خه‌بات، دهوک، ٢٠٠٠.
خدر سلیمان: لالش، گوڤارالاش، ژماره ١، دهوک، ١٩٩٢، ص ٥٨-٥١.

(5) کوفان ريسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ر هوزانا که‌فن و نو یا کوردی، ل ٣٧.

(6) صدیق‌الدملوجی الیزیدیة، ص ٤٤٠.

* بو زانیارین زیده‌تر لسه‌ر نه‌وان پیروزی بنیره: پیر خه‌لات الیاس جه‌عفو و زه‌یر عرب سلو : ژ پیروزیین ئیزدیان، چاپا ئیک، ژوه‌شانین ده‌سته‌یا بلند یابنگه‌هی لالش یی ره‌وشنبیری و کومه‌لایه‌تی، چاپخانه‌یا هوار، دهوک، ٢٠١٢، ل ١٤٧-١٨٠.

مهزارى شىخادى و بابچاكيڻ دن يپن ل ئهفى گهلى فهشارتى، پيخواس تيدا هاتن و چوني
دكهن))^(۱). دباوهريا ئيزديياندا لالش هيقينى عهرديه:

"پشتى چل سالى ب ههژماره

عهردى ب خورا نهگرت ههشار

ههتا لالش دناقدا نههات خواره"^(۲).

٤-٤ پيروزيڻ دن:

د ئيزديياتيدا ژبلى ئهوا پيروزيڻ هاتينه بهحسكرون، چهند پيروزيڻ دن ژى ههن
مينا بهرات و خهرقه

- بهرات *** : ناخا شكهفتا بهراتا دگهل ئافا كانياسپى دهيتته فهستران، ب دهستين شكهستين
گهليى لالش و خلمهتكارا دهينه چيكرن، فهبارى وئ هنجى ناكهكى يه^(۳). بو رى و ريبارىا
ئيزدى دگهل خو ههلدگرن دا ژ خرابيڻ لسهر ريبا ب سلامهتب^(۴). لسهر كهفناشيا بهراتى
ههبونا وئ دناق ئيزديياندا دو بوچون ههنه، هندهك دبيژن بهرى ههبونا شىخادى بهرات
ههبويه، هندكيڻ دن ژى بو سهردهمى وئ دزفرينن. ژبهركو دهمى پي سوند دخون دبيژن ب
(بهراتا) شىخادى^(۵).

- خهرقه: دباوهريا ئيزديياندا خهرقه گهلهكى كهفته، خودان پيروزيهكه تايبهته، ب تنى
هندهك كهس د بهر خو دكهن، ئهو دبهر خوكرن ژى يا مهرجداره^(۱). ((نيشانهيه بو خو

^(۱) زهير كاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ۲۰۰۵، ص
۳۸.

^(۲) عزالدين سليم باقصرى: مهرگهه ص ۲۳۱.

بهرات: صدقة، هدية و حوافز، اجرة العامل الزراعي، اجرة، مكافأة. بنيره: فازل نيزامهدين: فهرهنگى نهستيره گهشه -
كوردى - عهردى، چاپى سييه، دهرگاى ناراس، چاپخانهى وهزارهتى پهرومرد، ههولير، ۲۰۰۲، ل ۶۰. بهرات ب رامانا بى گونهيى
دهيت، ب دهستين شكهستى و خلمهتكارا دهينه چيكرن كو كهسين بى گونههن، شكهستى خو ژخوشى و لفرنين دنيايى بى
بههر دكهن، د ژيانا خوهدا جوتبونى (زواج) ناكهن، خلمهتا خودى و گهليى لالش دكهنه ريبا خو.

^(۳) داود مرا ختارى: معبد لالش و المراسيم الدينية الايزيدية، الطبعة الاولى، من منشورات ديوان اوقاف المسيحين و الديانات
الاخري، بغداد، ۲۰۱۱. ص ۴۸.

^(۴) پير خهلات الياس جهعفو و زهير عرب سلو: ژپيروزيڻ ئيزديان، ل ۶۰.

^(۵) : ب دريژى لسهر پيروزيا بهراتى و كهفناشيا وئ بنيره: سگقان مراد جندي: ال(برات) و قدسيته لى الايزيدية، مجلة لالش
العدد ۱۰، دهوك كانون الثاني، ۱۹۹۹، ص ۴۱-۳۷.

^(۱) ب دريژى بنيره: مهروان شىخ حهسن رهشكانى : خهرقه و پيروزى و سوند و باوهرى دئيزديياتى دا، گوفارا مهحفهل ژماره
۲، دهوك، پايبزا ۲۰۱۰، ل ۲۵-۳۶ و ممتاز حسين سليمان: مقدسات الايزيدية، مجلة لالش عدد ۲۵، دهوك، شتاء ۲۰۱۲ ص ۱۹۵-۱۸۶.

ستاره‌کرنی و فه‌شارتنی، شکاندنا خو مه‌زنکرنی و بلن‌دبونئی، هر که‌سه‌کی خه‌رقه * د بهر خو کر دبه دهر ویش و زاهد‌ه‌ژیکه‌ری ئاخره‌تی پتر ژدنیايي))^(۱).

۵- باوهری:

باوهریون ب خوددایی واته باوهریون ب هه‌بونا ملیاکه‌ت و پیغه‌مبهر و ئاخره‌تی ئیزدی وه‌کو ملله‌ته‌کی خودیناس ب ئه‌وان باوهران و چه‌ندین باوهرین دن باوهردارن ژوان: (ملیاکه‌ت، تاوسی مه‌له‌ک، پیغه‌مبهر و ئاخره‌ت کراسگهورین). ئیزدی ریژ و حورمه‌تی د دهنه ملیاکه‌تا و دباوهریا واندا، لبه‌ر رو‌ناهیا چه‌ند سه‌به‌قین قه‌ولا و دو‌عایا، هر هه‌فت ملیاکه‌ت ژنورا خوددایی نه، هر یه‌ک د روژه‌کیدا په‌یدا بویه، خودان ئه‌رکه‌کی دیارکریه، دیسان دباوهریا ئیزدی‌اندنا سو‌ر و نورا ملیاکه‌تین ئاسمانا که‌فتیه به‌ر هنده‌ک خاسین ئیزدی‌ان، کو ل عه‌ردی ری و رسمین ئولی خورت دکهن^(۲). ((د ئه‌زلینه و د خلمه‌تا خودی دانه و ل بن فرمانا وی کار دکهن ، به‌رپرسیارن ژ گه‌هاندنا فه‌رمانین وی بو مروقان. ئه‌و به‌ری ئافراندا عه‌رد و ئاسمانا ب هه‌فت هزار سالی نه و به‌ری ئافراندا ئاده‌م ب چل هزار سالی))^(۳).

"ئه‌ون هر هه‌فت مه‌لکیت که‌بیر

ژ به‌ری ئاده‌من ب چه‌ندی به‌دیل

د دستئی وان دا مفتا و کلیل

د راوه‌ستاینه ل حزره‌تا مه‌لکی جه‌لیل"^(۴).

تاوسی مه‌له‌ک سه‌مبول و باوهره‌هه‌ره دیارا ئیزدی‌اتییه، ئه‌ف سه‌مبول دتیکست و باوهره‌ئیزدی‌اندنا خو نه‌چه‌ماندی ئاده‌مه، ژ به‌ر هندی بویه سه‌روه‌ری ملیاکه‌تان. ((ئه‌ز خودا و ئافرینه‌ر وه‌مه چ خودا یین دن ژبلی من نین، ب تنی من بپرسیسن و کرنوشی بو من ببه‌ن، ئه‌ف گوتن هه‌فت جار لسه وان دوباره کر.... پشتی ئه‌فی گوتنی ب چل هزار سالا قالبی ئاده‌م دورستکر، ده‌می ب فراوار خودا گیان که‌تیه به‌ده‌نا ئاده‌م، هه‌مو ملیاکه‌تا کرنوش بو ئاده‌م بر،

^(۱) سهیل قاشا: مذهب الیزیدی، ص ۹۶.

* جلکه‌که پیرۆزه ژهریی ده‌یته رستن و چین، ب ئافا (زه‌رگوزی) ده‌یته رننگدان ژکه‌فندا هنده‌ک خاس و چاکین مه‌ خه‌رقه دبه‌ر خو کریه، مینا شیخادی و شیخ فه‌خر و شیخو به‌کر. بنیره: ریسان حه‌سه‌ن جندی و یین دن : په‌روه‌دا ئیزدیاتی، پولا هه‌شتی بنه‌ره‌تی، چاپا دووی یا بزاره، ۲۰۱۲، ل ۵۸.

^(۲) ب دریزی بنیره: پیر خدر سلیمان : ملیاکه‌ت دباوهریا ئیزدی‌اندنا ل به‌ر رو‌ناهیا تیکستین ئیزدی‌ان، گو‌فارا لالش ژ ۱۸-۱۹، ده‌وک، ئه‌یلول، ۲۰۰۲، ل ۱۱۷-۱۳۵.

^(۳) عزالدین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه ، ۲۷۸.

^(۴) هه‌مان ژیدهر: ص ۴۲.

ژبلی عهزازیل، ژبهړکو وهسیه تا خودی ژبیر نه کربو، خودی نه و پاداشت کر و توك پی به خشی و گوتی تو تاوسی ملیکه تانی (سهرورئ ملیکه ت) ((^(۱) .

"په دشی من کنیات نأفاکر ژدورا گه وهه ره"

سپارتبو هه ره هفت سوړیت هه ره و هه ره

مه له کی تاوس کره سهروره" (^(۲) .

هندهک نفیسه ریڼ ئیزدی دبینن چیروکا ئادم و دهرکنا وی ژ به هشتی نه چیروکا ئیزدیانه، ژولین دهوروبه ر ب تایبه تی ئیسلامی که فته نأف ئه ده بی ئیزدیان (^(۳) . ((هه مو سوفيگه را له عنه تکرنا (ئه بلیس) و نأف ئینانا وی ب ملیکه تی شه ری رت دکرن، و دیسان رت دکرن کو ب هه فدزی خودا ب نأف بکه ن، نه ه هزرین سوفيگه ری ل سه دی دوازدی دناف ئیزدیاندا به لافبون)) (^(۴) . ههروه سا ((ئیزدیان ناگه ه ژ نه فان چیروکان نه بویه به ری هاتنا ئولین ناسمانی بو ده فهرئ، ب رییا سوفيگه ری ئیسلامی نیژیکی سالا ۱۱۲۰ ز و پشتی وی پی ئاشنا بوینه)) (^(۵) .

لسه ر هزر و زارافی تاوسی مه له ک (زهیر کاظم عبود) چار تیور داینه رو، دتیورا دویدا گوتیه : تاوسی مه له ک / شمس / شمش / شماس خوداوه ندنی بابلی ب خویه، ژبهړکو سیفاتین وی دگه ل یین تاوسی مه له ک یه ک دگرن، شماس دمیتولوجیا عراقیین که فندا هه مان روئی شیخ شمس، شمش، تاوسی مه له ک هه یه، هه ر دو رونا هی و فه ژینی د دهنه جیهانی (^(۱) . هه فگرنا سیفات و ئه رکین تاوسی مه له ک و شماسی خوداوه ندنی بابلیان، به لگه یی که فناتیا تاوسی مه له که، وه کو خوداوه ندی هه ره مه زن د باومریا ئیزدیاندا. ((سه رچاوه دوپات دکه ن ئیزدیان به ری هاتنا شیخادی هه بونا خو ل ده فهرئ هه بویه، باومره ندین وی ب په ریسین

(۱) عزالدین سلیم باقسی: مه رگه ه، ص ۲۸-۲۹.

* لسه ر نأفی تاوسی مه له ک و که ساتیا وی رایه که بن بر نینه، هه ریبه ک ب ره نگه کی به ری خو د ده تی، هنده ک ب نه هریمه ن و ئبلیس ل قه له م د دهن یی کو ئادم ب سه ردا بری، هندکین دن دبینن نه وه یی کو ژ نورا خودی بوی، واته نأفه که ژ نأفین خودی، و هندکین دن ب (میثرا) خوداوه ندنی روژی ل قه له م د دن. بنیره: عالیه بایزید اسماعیل: طاووس ملک و محنة

الاختیار الالهی، مجلة لالش عدد ۲۸، دهوک، حزیران، ۲۰۰۸، ص ۷۲-۷۳.

(۲) خیری بوژانی، قه ولی په دشی، گوفا را لالش ژماره ۸، دهوک، ۱۹۹۷، ل ۱۱۲.

(۳) د. خلیل جندی ره شو : په رن ژ نه دی دینی ئیزدیان، ل ۱۱۸.

(۴) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث فی فلسفة و ماهیة الدیانة الایزیدیة، ص ۱۵۱-۱۵۲.

(۵) هه مان ژیده ر: ص ۱۵۹.

(۶) ب دریزی بنیره: زهیر کاظم عبود: طاووس ملک رئیس الملائكة لدى الایزیدیة، الطبعة الاولى، دار سردم، السلیمانیة، ۲۰۰۵، ص

تاوسی مهلهك (خوداوهندنئى روژئى) دناسياربون. پشتى هاتنا ئىسلامئى ئەف ناهه هاتيه
گوهورين))^(۱).

د باوهرىا ئىزدىياندا خىر و شهر ژدهرگههئى خودئى نه، واته دئىزدىياتييدا خوداوهندك
يان ملياكهتهكى ههفدژئى خىرئى نينه، ئىزدى د دوغايا خودا دىبژن (ياخودئى خىرا بده شهر
وهرگهرين)*. هزرا تاوسى مهلهك ژ وهختئى ههبوننا ئىزدىيان و باوهرمه ندبوننا ئەوان ب روژئى
ههبويه ... يئى كو پشتى هنگى جار ب (چافئى ئاسمانئى) جار زى ب (خوداوهندنئى ئاسمانئى)
هاتيه فهگوهاستن. ههر ب ههمان هزر (زههشتئى)، خوداوهندنئى خىرئى (ئههور مهزدا) ژئى
دورستكر. تاوسى مهلهك ب سيفهتئى دو خوداوهندى نهبو، بهلكو خوداوهندهكى ب تنئى بو، كو
ههمان هزرا خودهديه د ئولئىن ئاسمانيدا يئىن كو پشتى وئى هاتين، واته ئىزدىيان پههستنا يهك
خوداوهند كرىه كو تاوسى مهلهكه ههژماركه دن يا خوداوهندا ههبو لئى ب رىزبهندى ژ وى
كىمتر بون^(۲).

(هوشنك بروكا) دىبژت: ((ئىزدى دو جارا خودا دپهريسن جارهكى وهكو (نافرينه و
پاريزه) كو خىر ئيمناهيئى ب سهر جيهانئىدا دهينت، جارهكه دن وهكو (ويړانكه) كو
خرابكرن و شهرى ب سهر جيهانئىدا دهينت، ئەفئى يهكى تهفلى ههفئيهك ل نك فهكولهر
پهيداكرىه، كو هزرىكهن پههستنا ئىزدىيان بو خودا د شهرئى وييدا ههر وهكو دخىرا وييدا، چ
دى ناگههينت ژبلى پههستنى بو ئبلىسى))^(۳). د باوهرىا ئىزدىياندا چافكانيا خىر و شهر ئىكه،
ههر دو ژ نك خودهدايى بو مروفى دهين، وهكو تاك مروف ژ كارين خو بههپرسه. ((سروشئى
كهسى ئىزدى دهرئهنجامئى رهنگههانا ئولا وييه، د ئولا ئىزدىياندا دوانيهكه ب هيز (ثنائيه
حاده) دنافهينا خىر و شهراندا ههيه، لئى چافكانى يهكه، ئالىئى دن يئى كو روئى نافهينى
(وسيط) د شروفهكرنا ههر دو هيزين ههفدژدا دبىنت ئاقله))^(۴). ((تاوسى مهلهك نه ئەبلىسه
ئافرينهري گونھ و خهلهتيان دنولئىن دندا، ژبهركو ئافراندن و گهردون ب شهرين خو فه (قهزا
و قهدهر) نه ب دهستئى كهسيه، خودا ب تنئى نهبت))^(۵).

لسهر نافئى تاوسى مهلهك ئەم د گههينه وئى باوهرئى كو بوچونين جودا د كهفنه دو
ئاليا، ئاليهك ژ ئەوان لسهر وئى باوهرئى نه، كو ب خو نهچهماندنا عهزازيل بو ئادهمى بويه

(۱) د. ممو فرحان عثمان : دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۱۵۹.

* د دوغايا سبئى دا ئەف تيكت ههيه. بنيره: عزالدين سليم باقسرى مهرگهه ص ۳۹۳.

(۲) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۸۱-۸۰.

(۳) هوشنك بروكا: للغز طاؤوس ملك، الطبعة الاولى، تموز للطباعة و النشر، دمشق، ۲۰۱۴، ص ۳۷.

(۴) د. ممو فرحان عثمان : دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۸۱.

(۵) عاليه بايزيد اسماعيل: طاؤوس ملك و محنة الاختبار الالهي، ص ۷۷.

سەرودى ملياکهتان، چەند تىكىستىن ئولى و باويريا كەلتوريا ئىزدىيان فى يەكى پەسەند دكەن، بوچونا ھندەك نقيسەرپن دن ئەف ديتن ب ھزپن سوفىگەرى يە تام داىە، ئاليا دووم زى لسەر وئ باويرنە كو تاوسى مەلەك خوداوەندنى رۆژيە، ب خوداوەندنى ھەرە مەزن دەيتە ھەژمارتن. بەلگە زى ھەبونا پىرۆزىا رۆژى يە دناف ئىزدىياندا، ھەبونا خوداوەندەكە ب نافي شىشمس، و قوربانى دانا گايى ل چەژنا جەمايى لسەر خاترا خوداوەندنى رۆژى.

پىغەمبەر: ئىزدى نە خودان پىغەمبەرن ژ بو خودىناسيى، لى ب حورمەتكا مەزن وان دبىنن، نافي پتر ژ بىست پىغەمبەران دقەول و رى و رسمين ئولى دا ھاتينە و ستايشا رىبازا وان ھاتىە کرن، ئەف ستايش گەھشتىە رادى پىرۆزىي و رۆژى گرتنى بو ھندەك ژ ئەوان، وەكو چەژنا نەبى خدر و نەبى لياس^(۱). د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا قەولپن تايبەت ب نافي پىغەمبەران ھەنە، مينا قەولئ ئىبراھم خەليل، نەبى سمائيل و نەبى موسى، نەبى نوح و نەبى سلیمان، دگەل ھەگەراندنا چىروكپن وان^(۲).

"پەدشى من رەب ل سەمەدە

رەبى عيسا و موسى و محمدە

ھەمووا ژپرا بر سجوودە"^(۳).

- كراسگھورين* و ئاخەرت زى ژ ئەوان باويرپن ديار يپن ئولا ئىزدىيانە، ((كراسگھورين زفرينا گيانىيە پشتى دەركەفتنا وى ژ بەدەنى بو جىھانا عەردى))^(۴). كراسگھورين باويريەكە كەفنە يەك ژپرنسىپپن بنەرەتى بو د ھندەك ئولپن رۆژى يپن كەفندا، بەرى ئىسلامى ل نك ئەھلى عرفانى و پشتى وان ل نك سوفىگەرە ژى ھەبويە^(۵). كراسگھورين باويريەكە كەفنە، زۆرەيا ھەكولەرا دبپژن چافكانيا وئ يا يەكەم (ھند) بويە، ژ ویدەر ھاتىە ھەگواھاستن بو ئىران، كوردستان، ئاسيا بچوك و يونانستانى و ھندەك وەلاتپن دن^(۶). ((كراسگھورين ھزرەكە بنەرەتىە د ئولا ئىزدىياندا، پشتى مرنا مروقى گيان چەند جارن بو ھندەك بەدەنپن دن

(۱) قاسم ميرزا الجندی : ايزى و ايزيدى في التسمية و التاريخ و في الاقوال و الادعية الايزيدية ، ص ۱۴۳.

(۲) بنیرە: Dexil naïf : hindek pêxember di têkstên êzdyan da govara laliş jimare 14dohuk kanona êkê, 2000, L 220-207

(۳) خدر پير سلیمان و يپن دن : پەروردە ئىزدىياتىي ، پولا پىنجى بنەرەتى، چاپا چارى، ۲۰۱۴، ل ۲۸.

*كراسگھورين ھەف واتايا پەيقا مرنى يە دئىزدىياتىي دا . حسو ھرمي: الموت و مابعدە عند الايزيدية ، مجلة لالش عدد ۶، دھوك، اذار ۱۹۹۶، ص ۵۹.

(۴) د.عماد محمد عبدالقادر محمد سعيد: عقيدة التناسخ عند الايزيدية، گوفارا مەحفەل ژمارە ۳، ص ۳۴.

(۵) عزالدين سليم باقتري: مەرگەھ، ص ۶۲.

(۶) ب درپژى بنیرە: عبدالرحمن مزوري: ((كراس گھورين)) في الدين و الفلسفة، مجلة رۆژ، عدد ۷-۸، مطبعة Mergeh، ۲۰۰۰،

دهیته فهگوهاستن، دبت ب هندهك سیفاتین دن دیارببت))^(۱). دباوهریا ئیزدیانداندا گیانی نهمره ((گیان ههیه پتر ژ جارهی ژ گیاندارهکی دچته دبهه گیاندارهکی دندا، دبت ژمارا کراسگوهیرینا وی بگههته ههفت جارن))^(۲).

"روحا ره جمانی

نابت فانی

ههروا ل بهردهستی ئیزدانی" ^(۳).

پشتی مرنی گیان بو حهق و حسابی دسهه پرا سهلاتی را دهر باز دبت، نهگهر خیر ژ گونهها پتر بن دکهفته ئالیی بههستی، بهروفاژی دکهفت ئالیی جههنمی، ب سزادانی گیانی وی پاک دبت و جارهکه دن دزفرتهفه^(۴). و نهگهر خیر و گونهه هندی ئیکین جهی وی تارستانه^(۵). ههمو گیان نازفرنه فه ژ بهرکو گهلهك ژ ئهفان گیانا بهرو (نهوالا واولی) دچن نه بههشته و نه دۆژهه، ئهون یین کو کاری (زنا - کوشتنا بی نهگهر - و پیکرا بهردانا خهلی کری^(۶)).

باوهریونا ئیزدیاندان ب بههشت و دۆژهه، لسهه بنیاتی باوهریا نهوان ب کراسگوهیرینی هاتیه ئافاکرن، واته هههونا کراسگوهیرینی دئیزدیاتییدا و دوباره زفرینا گیانی بو عهردی، ب شیوهیین جودا باوهریونه ب هههونا بههشت و دۆژهه (رؤژا ئاخهرتی)، ژ بهرکو نهو گیان نازفرته فه بهری کو نههیته پاداشتکرن یان سزادان.

"وان زانی ئاخهرت یه ب دۆژه و بههشته

ژیک جوداکرن جهلال و جهرام و گشته

ل ئاخهرتی ههیه سزا و بههشته" ^(۷).

^(۱) عزالدین سلیم بافسری: الخلیقه و التکوین لدى الایزیدیة، مجلة لالش عدد ۹، دهوك، شباط، ۱۹۹۸، ص ۱۹.

^(۲) عبدالرحمن مزوري: ((کراس گوهیرین)) فی الدین و الفلسفة، ص ۶۹.

^(۳) عزالدین سلیم بافسری: مه رگه ه، ص ۶۳.

^(۴) خدر پیر سلیمان و یین دن : پهروهردا ئیزدیاتی، پولا شهشی بنهرتی، چاپا ئیک، چاپخانهیا دلیر، سلیمانی، ۲۰۱۱، ل ۳۹-۴۰.

^(۵) حسو هرمی : ئیزدیاتی د(۱۰۰) پرسان دا، چاپا ئیک دهزگههی سپریژ- دهوك، چاپخانهی، حاجی هاشم، ههولیر، ۲۰۰۸، ل ۵۱.

^(۶) حسو هرمی الموت و مابعدہ عند الایزیدیة، ص ۶۲.

^(۷) شهمو قاسم دنانی: جهند تیگستین پیرو یین ئولا ئیزدیاندان، بهرگی دووی، ژوهشانین دهستهیا بلند یابنگههی لالش، چاپخانهیا چاپخانهیا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳، ل ۳۹.

٦- پهرتوكيڼ ئيزدييان:

هر څه كولينه كه لسره ئيزدييان هاتيه كرن، دور و نيزيك به حسي بابه تي هه بونا پهرتوكيڼ ئيزدييان كړيه، مزارا بابه تيڼ نه وان پهرتوكا بويڼه جهي گهنگه شي، دناڅبه يڼا څه كوله راندا، نه و پهرتوك څي بريتي نه ژ (جلوه و مسحه فا رهش)، هه لبه ت نه و گهنگه شا دناڅبه يڼا څه كوله راندا، سه باره ت وي يه كي يه، كا ناهه روكا نه وان پهرتوكاڼ دهربريني ژ ملكيه تا هزر و باوه ريا ئيزدييان دكه ت يان نه؟ هه لبه ت ل پي نه وان تيكتيڼ لبر ده ست، يڼ كو (نه ستانس ماري كه رملی) به لافكرين و نه و يڼ د پهرتوكا (صديق الدملوجي) دا څي هاتينه به لافكرن، دگهل بيرو باوه ريڼ ئيزدييان ناگونجن، كه واته وه كو ناف، نه ه پهرتوك يڼ ئيزدييانه، لي نه ب وي ناهه روكا ئيرو. سه باره ت دانهرين نه فان پهرتوكا رايڼ جودا هه نه، هنده ك ديڼ ژ نه و پهرتوك ژدانانا (شيخ هه سه ن) و هنده ك دن ديڼ ژدانانا شيخادي نه، گروهه كي دن ديڼ ژ: (جلوه) ژدانانا شيخ هه سه نه و (مسحه ف رهش) ژدانانا شيخاديه ^(١). ياكو نه و څي پشت راست، (جلوه) ژدانانا شيخ هه سه ن كو ب شيخي جه لوي ده يته ناسكرن، دياره د جه لوي دا كومه كا بير باوه نه ريتيڼ چكاكي يڼ گريديي ئيزدييان هاتينه نفيسين، كو به شهك ژ نه وان ژ بير و هزيڼ (شيخ هه سه ن)، څه وله كي تايه ت ب نافي (جه لوي) هه يه تيډا گرنگيا جه لوي خويا دبت و ب ده ستوري ئيزدييان د ه يته ناسكرن.

"چي جه لوه كه بي قياسه

داني نهركان و نه ساسه

ئيزدياتي پي بو ناسه" ^(٢).

شيخ ئيسلامي (شيخ عبدالولا ره بتي) ل سالا ١٧١٤ دان ب هه بونا كتبه كه ئيزدييان دكه ت، ب نافي (جلوه)، نفيسنا نه في كتبي بو شيخ فه خري ناديان دزفرينت. ^(٣) (شيخ عه بدوللا ره بتي) ل ده ستپيكا سه دي هه څي زانيه، كو ئيزدييان كتبه ك ب نافي (جلوه) هه يه، نه هه څي گوماني دوي يه كيډا ناهي لت، كو نه ه پهرتوك به ري ده مه كي دريژ هه بويه، ژ بهر كو د كومه لگه ها وه سا گرتي و نه يني د پاراستنا نه ريتيڼ ټولي دا، تشت ب ئاساني ئاشكرا نابت، كه واته نه گهر به ري سه دي هه څي ب ده مه كي دريژ نه هاتبت نفيسين، هه روه ب ئاساني ده نگ و باسي هه بونا وي ناهي ته زانين، ژ بهر هندي (نه ستانس كرملي) ديڼ ژ: نه ز نكارم وي يه كي يه ك لا بكه م، كا د چ سه رده مدا نه ه كتبه هاتينه نفيسين، نه ز نه باوه رم د سه دي هه قديدا

^(١) عزالدين سليم باقسري : مهرگه ه، ل١٣٣.

^(٢) شه مو قاسم داناي: جه ند تيكتيڼ پيرو يڼ ټولا ئيزديان، ل ٨٧.

^(٣) تومابوا: اليزيديون و اصولهم الدينية و معابدهم و الاديرة المسيحية في كردستان العراق، ترجمة: د.سعاد محمد خضر، مؤسسة موسسة زين، مطبعة شقان، السليمانية، ٢٠٠١. ص ٢٤.

هاتبته نفیسین، گریمانا مهزن ئهوه ل سهدی یازدی و دوازدی هاتبته نفیسین، بهلکو دبت ژ وی وهختی کهفتر ژی هاتبته نفیسین^(۱). (ل گوری باوهریا ئیزدییان مسحهفا رهش پهرتوکهکه پیروژه، گهلهک یا کهفنه، ئی جهلوه ژ دانا شیخ حهسهنی پسی شیخادیی دووییه)^(۲). ههبونا پهرتوکی (مسحهفا رهش و جهلوه) راستیهکه، ئی نه ب ئهوی نافهروکا ئیرو دنافا وان پهرتوکاندا حهواندی. (ب.ش.دلکوفان) دبیزت: ئیزدییان پهرتوکی جهلوه و مسحهفا رهش ههینه، ئی نه ئهوه پهرتوکی ئیرو ل بهردهست، ههر کهسهکی بهری خو بدهته نافهروکا وان، دی زانت دانهری وان فیایه کریتکرنی ب ئیزدییان بکهت^(۳). وا دیاره جهلوه و مسحهفا رهش وهکو نافهروک، نوینهراتیا فکرا د قهول و بهیتین ئیزدییاندا دکهت، ژقهولی (مهروسوما جهبیره) سهبهقهک دبیزت:

"چ قاس قهول و بهیت هاتنهگوتن

ل جهلوی مسحهفا رهش ههموو جوتن

خوش کرن بههشت خه لکی دوزهی ب ناگری سوتن"^(۴).

ژبهه ئهوان پیزانیین لاواز و زمانی شکهستی و ههشک، ههبونا هندهک زارافین نو، کو بهریا سهدی ههفدی نه د ناسیاربون، نهگونجاندا وان باوهریین تیدا هاتین دگهل یین ئیزدییان کیمیا و لاپهریین وان پهرتوکان ئیزدی وان ب پهرتوکیین خو نزان^(۵).

۷- جهژن و ههلهکهفت:

ئیزدی خودان ژماره نه کیمن ژ جهژن و ههلهکهفتان بهشهک ژ ئهوان جهژنا ل ناف گهل دهینه ئهجامدان و بهشه دن ل گهلیی پیروژ لالشا دهینه گیران* زوربهیا ههره زور ژ جهژن و ههلهکهفتین ئیزدییان گریدایی چاندن و دیاروکیین سروشتی و چاخین سالی نه^(۶). پهیهوندییا

(۱) نهستاس ماری کهرمهل: کتیبی ئیزدییهکان (جلوه و مسحهفا رهش) بیلوگرافیای ئیزدیاتی، ل ۳۵-۳۴.

(۲) شهمو قاسم کل و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل ۶۹.

(۳) ب.ش. دلکوفان: حقیقه کتاب الجوه الایزیدییه، ص ۱۷-۱۸.

(۴) شهمو قاسم دنانی: چهند تیکستین پیرو یین ئولا ئیزدییان، ل ۴۲.

(۵) عزالدین سلیم باقسری: مهرگهه، ص ۲۲۲.

* جهژنا سهرسالی و روژیین ئیزی، بیلنده، خدر لیا و قوربان ل ناف خه لکی دهینه ئهجامدان. جهژنا چلی هافینی و چلی زفستانی و جهمای ل گهلیی لالشا دهینه گیران بنیره: شهمو قاسم کل و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، چاپا چاری، ۲۰۱۴، ل ۲۰.

(۶) Pîr xidir slêman:cejna rojyên êzî,mala êzdîan ogdinborg, capa êkê, capxana, roşnbîrî hewlêr,2013, L 38-

چەژنن ئىزدىيان ب سىروشتى فە بەلگەيى كەفئاتيا ئەفى ئولى يە ژبەرکو سىروشت يەكەم رى
بويه بۇ دانانا پىرنسىپىن دەستپىكى يىن ئولى و نىزىكبون ژ خوەداى.

۷- ۱ جەژنا سەرسالى: ژ پىروزترين و كەفنترين چەژنن ئىزدىيانە. ((بەرى پىنج شەش
هزار سالان دناف مللەتین ميزوبوتامیادا، ب تايبەت بابلى و ئاشورى و سومەرييان جەژنا
سەرسالى دكرن))^(۱). ((دباومريا ئىزدىياندا رەهين وى دكفنن و ئامازنە بۇ دەستپىكا كنىياتى))
^(۲). ھندەك نفيسەر بنىياتى جەژنا سەرسالى و نەورۆزى دكەنە ئىك ((نەورۆز و سەرسال
دگەوھەرى خودا يەك جەژنن، ژبەرکو ھەر دو ئامازنە بۇ سەركەفتنا خىرى ب سەر شەرىدا))
^(۳). ئەف جەژنە دكەفتە چارشەمبویا ئىكى ژ نىسانا رۆژھەلاتى*. ب جەژنا تاوسى مەلەك
(مەلەك زان) و چارشەمبوا سۆر. ژى د ھىتە بنافكرن^(۴). ژبەر زۆر ھەلكرنا ئاگرى** (چرا) د
ئەفى رۆژیدا ب چارشەمبوا سۆر ھاتى بنافكرن^(۵). ((ئەو جەژنا شاھى بونى يە ب سىروشتى
پىر ژ ھەر تىشتەكى دن، ئەو شاھى بونە ب ھەلکەفتا ھاتنا سەرسالا بەھارى دەھتە گىران، نە ب
سەرسالا دىرۆكى وەكو ھندەك ھزر دكەن))^(۶). جەژن ب گشتى و يىن سەرسالى ب تايبەتى
خودان گىرنگیەكە تايبەتن. ((جەژنن سەرسالى نە ب تنى ئەو ھەلکەك تىدا وەختەكى خوش
دەربازبەكت، لى ئەو دلیفەيەكە زىرینە بۇ نۆكرنا ژيانى و ھىثیين وى))^(۷). ئىزدى د ئەفى
جەژنىدا ھىكا دكەلینن و و رەنگا و رەنگ دكەن و سەوكا دپىژن و ب سەر ھەفدا بەلافە دكەن،
كولیلکین نىسانى دگەل (بىنافى***) و قچکین ھىكا يىن رەنگا و رەنگ ب دەرى خانى فەدكەن
و سەرەدانا گۆرستانى دكەن^(۸). ھەيفا نىسانى (نوزان) ھەم ژ ئالىى ئولى فە و ھەم ژ ئالىى

^(۱)Tarq şikrî xemo : sersal pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan, govara lalis, jimare 12 duhok, kanona diwê,2000 L 180.

^(۲) عزالدين سايم باقسري: مەرگەھ، ص ۱۳۲.

^(۳) ب.ش. دلکوفان: جولة مع نيسان وسرسال، مجلة لالش عدد ۱۰، دھوک، كانون الثاني، ۱۹۹۹، ص ۸۰.

*رۆبەيا جەژنن ئىزدىيان دحیگىرن ژ بەرکو ئەو د ھەژماتىنن خودا پالېشتیى لسەر سالناما رۆژھەلاتى (بوليانى) يا كو ب
۱۳ رۆژان ل پاش سالناما (غریغورى) يا رۆژئافایى دەھت دكەن. بنیڤرە: عبد الناصر حسو: اليزيدية و فلسفة الدائرة، الطبعة
الاولى، دارتکوين، دمشق، ۲۰۰۸، ص ۱۹.

^(۴) شەمو قاسم كلو و يىن دن: پەروردە ئىزدىياتى، پولا دوازدى ئامادەيى، ل ۵۰.

** ئىزدى پوتە و پىرۆيەكە مەزن د دەنە ئاگرى، ب ھىمايى رۆژى دزانن، ل ھىقارا جەژنى كو دكەفتە رۆژا سى شەمبویى ب
دەستين زەلامين ئولى و خلمەتكار و شكەستين گەلىي لالش، كۆر و كچين ئىزدىيان، چرا ل ناف گەلىي لالش ب تايبەت ل سوکا
مەعريفەتى دەھنە ھەلكرن، ژمارا وان (۳۶۵) چرانە. بنیڤرە: عزالدين سليم باقسري: مەرگەھ ، ل ۱۳۳.

^(۵) عبد الناصر حسو : اليزيدية و فلسفة الدائرة، ص ۱۱۳.

^(۶) DR. Memo Othman : serê sala êzidîan.kurt yarihi. L30.

^(۷) د. ماجد عبد الشمس : الاله و الانسان و اسرار جنائن بابل، الطبعة الثالثة، منشورات دار علماءالدين، ۲۰۱۲ ، ص ۳۱.

^(۸) DR. Memo Othman : serê sala êzidîan.kurt yarihi. L30

تایبه‌تمه‌ندییڻ خوه‌دایی خستینه د ئه‌فی هه‌یفیڤدا، گه‌له‌ک گرنگیا خو هه‌یه^(۱) . بوک د ئه‌فی هه‌یفیڤدا ناهینه فه‌گوه‌استن و عه‌رد ناهیه‌ته کۆلان. نه‌ریت و نیشانه و ده‌لالتین د ئه‌فی چه‌ژنیدا و ئه‌گه‌رین هه‌بونا وان، خودان رامان و فه‌لسه‌فه‌یه‌کا بی هاونانه ژ جوانیی، نه‌کولانا عه‌ردی بلندیا ریژگرتنا ئۆلا ئیزدییان د دهره‌قی سروشتیدا خویا دکه‌ت، که‌لاندنا هیکی و ره‌نگرنا وی ژی ب رامانا جه‌برینا عه‌ردی و شینبونا ره‌نگین به‌هاری یه^(۲) .

۲-۷ جه‌ژنا چلی هافینی و چلی زفستانی: د ئه‌فان هه‌ر دو چه‌ژناندا دهرویش و زانایین ئۆلا ئیزدییان و هه‌ر که‌سه‌کی بقییت ژ خه‌لکی گشتی، چل روژا ب روژی دبن، دبیرنه وان (چله‌گر) روژا داویی ژ هه‌رد چلان دبه‌ته چه‌ژن^(۳) . روژیین چلی هافینی ژ ۱۱ خزیرانا روژه‌ه‌لاتی تا ۲۰ ی ته‌موزی ری و رسمین وی بو ماوی پینج روژان ل په‌رستگه‌ها لالش ده‌ینه گی‌ران ژ ۱۶ ته‌موزی تا ۲۰ هه‌مان مه‌ی. ژوان ری و رسمان هه‌ر هیفار سه‌ما* ژبال زه‌لامین ئولی فه‌ ده‌یه‌ته کرن و ئه‌ده‌بیاتا ئولی ده‌یه‌ته گوتن^(۴) . روژیین چلی زفستانی ژ (۱۲) کانونا ئیکی هه‌تا (۲۰) کانونا دوی ب هه‌ژمارا روژه‌ه‌لاتی^(۵) . و ری و رسمین ئه‌فی چه‌ژنی هه‌ر وه‌ک یین چه‌ژنا چلی هافینی نه‌.

*** بیناف : بو نافی (کاربی) ده‌یه‌ته گوتن ژبه‌ر تیزاتیا وی، نافی وی د ئه‌فی روژیدا ناهیه‌ته گوتن، واته‌ خو دور کرنه ژ گوتنا په‌یفییت تال و تیژ.

(۱) ب. ش. دلکۆفان: جوله‌ مع نیسان و سرسال، ص ۷۶-۷۷.

(۲) ب درژی لسه‌ر نه‌ریتین د ئه‌فی چه‌ژنیدا ده‌ینه کرن و سه‌مبول و ده‌لالتین وان ، بنیره: Tarq şikrî xemo : sersal . L pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan و عزالدین سلیم باقسری : مه‌رگه‌ه ص ۱۳۷-۱۳۸.

(۳) ریسان هه‌سه‌ن : ئیزدیاتی دمه‌م وزینا خانی دا، چاپا ئیکی ژوه‌شانین بنگه‌هی لالش یی روشنبیری و کومه‌لایه‌تی، چاپخانا خه‌بات، ده‌وک، ۲۰۰۴، ج. ۷۵.

* سه‌ما دبنیاتدا ژ په‌یفا (سۆما) یان (سوم) یاسانسکریتی هاتیه، ب واتایا (گیانی پیرۆز). د زۆربه‌یا هه‌له‌که‌فتین ئولی دا دئیه‌ته گی‌ران ، ب گوفه‌نده‌که ئولی دئیه‌ته هه‌ژمارتن، هه‌فت جوړه سه‌ما هه‌نه (سه‌ما ئیزی، قانونی، شیخ شمس، شرف الدین، بلند، زه‌رزا و سه‌ما سه‌رتربا). رییین پشکیشکرنی یین هه‌ر یه‌ک ژ وان دجودانه، بو زانیاریین زیده‌تر بنیره: عزالدین سلیم باقسری ص ۱۴۲-۱۴۶. داود مراد ختاری : معبد لالش و مراسیم الدینیة الایزیبیه ، ص ۱۵۶-۱۵۴.

** جه‌ما کورتیا په‌یفا (جه‌مابون)ه، یاکو ب واتایا فیکه‌فتن و ل هه‌ف کومبونئ ده‌یت. بنیره: طه مظهر مایی: فه‌ره‌نگا مایی کوردی - عه‌ره‌بی، چاپا ئیکی، ده‌زگه‌هی سپریژ - ده‌وک، چاپخانه‌یا حه‌جی هاشم، هه‌ولیر، ۲۰۰۹، ل. ۳۳۰.

(۴) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه‌ ده‌ه‌ولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ر هۆزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل. ۲۰.

(۵) خدر پیر سلیمان و یین دن : په‌رومردا ئیزدیاتی، ریژا پینجی بنه‌ره‌تی، ل. ۱۶.

٣-٧ جهژنا جهمايى** : ئەف جهژنه ههفت رۆژه ل(٢٤-٣٠) ئەيلولا رۆژهلاتى يه، واته ژ ٦-١٢ چريا ئيكي يا زايىنى تيدا رى و رسمين ئولى يين جودا جودا دهينه پيشكىشكرن^(١). ژئهوان رى و رسمين ئيزدى د ئەفى چهژنيدا پى رادبن (بهري شباكى، بهري سواركرن، سهما كيشان و قهپاغ) قهپاغ دكهفته رۆژا پينجى ژ جهمايى كو چارشه مېويه، دئهفى رۆژيدا گايهكى دكهنه قوربان بو خودانى رۆژى، سهري ژيكرنا وى دقيت لبهر ئاقاهيى شيشمس*** بت^(٢).

٤-٧ جهژنا قوربانى: ب تنى ئەف جهژنه ژ جهژنين ئيزديان يا دم گوهوره، رى و رسمين وى ل بهرستگهها پيرۆز يا لالش دهينه گيران، ژبهر خاترا بابى نه بيا (ابراهيم خهليل) و قوربانى سهري نه بى سماييل، ههر مالهكه ئيزدى سهبرهكه نير دكهته قوربان^(٣). ئيزدى (ابراهيم خهليل) سهري ب نفسى خو د ههژميرن ژخيزانا دهرويش ئادهمه، دنبياتى خدا (كورده - ئيزدى) يه^(٤).

٥-٧ جهژنا رۆژيين ئيزى: ئەف جهژنه دكهفته ئينا ئيكي ژ مهها كانونا ئيكي ب ههژمارا رۆژهلاتى، ل رۆژا دوشه مېويى سهبره (قوربانى) سهري ژيدكهن، سى شه مېويى و چارشه مېويى و پينج شه مېويى ب رۆژى دبن و ئينى دبه جهژن^(٥). ئەف ههر سى رۆژيين ئيزدى تيدا رۆژيا

^(١) داود مراد ختاري: معبد لالش و مراسم الدينية الايزيدية، ص ١٥٤-١٥٥.

*** هندهك جهژنا (ميتراكانا) ميهركان-مهركان يا كو دوهري پاييزيدا دهاته كرن و بو ماوى شهش رۆژا قه دكيشا، ئيك ژ گرنگترين جهژنين گه لىن هند و نهورپى بويه، ژئاليى ميژويى قه نيزيكي جهژنا جهمايى يا ئيزديانه، هندهك دبيژن نه و ب خويه، ئيزدى د وهختيدا مجبور ماينه واته د وهختى ئيسلاميدا ب مهبهست هندهك گوهرينا دنافا بكن، دكو دگه باوهرمه ندين ئوليين دهووربهري يين توند رهو نهكهفته تصادمى، لى نافي ل نك ئيزديان رهسهناتيا خو پاراستى (ميتر) يه، يى كو ههتا نوكه دناف ئيزدياندا ب (شيشمس) دهيته ناسكرن. بنيره: د.على تتر نيروهى: الميراثية تاريخ و معتقدات، ترجمة: پير خدر سليمان، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافى و الاجتماعى، مطبعة خانى، دهوك ٢٠٠٨، ص ١٩.

^(٢) Tarq. ş. xemo ROJ PERESEN KEVIN U EZIDI U ROJ, govara lalis, jimare 16, dohuk, Ap2001 L, 242-241

*** شيشمس نافهكه ژنافين خودى هه مان ژيدر ل ٢٥٢ و كوفان ريسان سهسهن: هزر و فهلسهفه دقهوليين ئيزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسهر هوژانا كهفن و نوى يا كوردى، ٢٠٢٠.

^(٣) شه مو قاسم كلو و يين دن: پهروردا ئيزدياتيى، پولا دوازدي نامادهيى، ٢٠١٤، ل ٦٢.

* قوربانيدان ئيك ژ نهريتين كهفته، دكهلتورى ئولين دهستپيكيدا ژبو خوداوهندين دياروكين سروشتى د هاتنه پيشكىشكرن، ژبهركو مروف د ژيانا خو يا رۆژانهدا يى پيندى هاريكاريا وان بو، نهفامى و نه تيگههشتنا وان بو رودانا دياروكين سروشتى بهري وان دا قوربانيدان، ئەف قوربانى دان گههشتبو رادى پيشكىشكرنا مروفان. بنيره: عدنان زيان: القرايين في المعتقدات و الايدان، مجلة لالش، عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩، ص ٦٥-٥٤.

^(٤) بو زانياريين ژيدهتر بنيره: درويش حسو: الازدهيون، الطبعة الاولى، اوست برويسن، ١٩٩٢، ص ١١٤-١١٥.

^(٥) خدر پير سليمان و يين دن: وانه بو فوتابيين ئيزديان، ريزا سى بنهرهتى، چاپا دوى يا بزاره، ٢٠١٢، ل ٨.

دگرن** کورتترین روژن د سالیډا، ل روژا جهژنی روژ رادوهستت نه کیم و نه ژى زیدهدبت، پستی جهژنی ئیکسهر دهمی روژی زیده دبت^(۱). ((نیزدی سی روژا ب روژینه، داگو روژ پتر کورت نهبه تهنگافت نهبه خودی لی پتر بهیته رحمی و ژ تهنگافییی قورتال بکه))^(۲).

۶۷ جهژنا بیلنده**: ئەف جهژنه دکهفته ئینیا ژچلی زفستانی، ئەفی جهژنی په یوهندی ب وهرزی چاندنی فه هیه^(۳). کهفانانیا ئەفی جهژنی فه دگه ریته بهری هزاران سالا، ئەف جهژنه زهردهشتیا و بهری وان میدی و ئارییا کریه و تا نوکه ئیزدی دکهن^(۴). ((جهژنا فهژین و رابونا مریایه))^(۵). گهلین کهفن جیهانا مریین خوه ب بهشک ژ جیهانا زندیان دزانین، ئیزدی باوهردکهن کو ئەو خوارنه دی بگههه گیانی مریین وان^(۶). ژبلی سهرهدانا گورستانی دانا خیری بو مریان، دو ری و رسمین دن یین د ئەفی جهژنیډا دهینه گیران، ژوان (گورگا گایی)، ل هیقارا روژا پینج شه موبوی، دهمی جوتیار ژ کاری خو فه دگه ریته، خو لسهر وی ناگری را دهافیژت یی ل دهری مالی ب رهسکی هاتیه هه لکرن، کابانیا مالی هندک میویژ و شرینییا دگهل هندک گهنمی و جهه دهسرا دهافیژت. ری و رسما دوی ژى (خه ولییره) په، نانه کی ستور فهباری وی نانی ل گور ئەندامین خیزانی په، میویژه کی دناف دکهن لسهر پشتا زاروکه کی

**روژی گرتن نه ریته کههفته و خه لکی بی زانیه، خوه دای یه کهم روژی لسهر ئادهم فه زکریه ب نه خوارنا به ره می داره که دیارگری، روژی گرتن دهست هه لگرتنه ژ خوارن و فه خوارن یان رابون ب کاره کی، یان ب لیفکرنا هندک په یقان ... بو زانیاریین زیده تر بنیره: ابو داسن: الصوم فی المعتقدات، مجلة روژ، عدد ۷-۸، ص ۸۴-۸۹.

^(۱) کوفان ریسان حه سهن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدی بیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۴۱.
^(۲) Pîr xidir slêman: cejna rojyên êzî , L39-40

**رامانین جودا لسهر په یقا (بیلنده) ههنه، پیر خدر سلیمان دبیزت: بیلنده (بیهن هلدا) واته بیریکرنا مریان. بنیره: پیر خدر سلیمان: التمس- تناسخ الارواح، ترجمة: عیدو بابا شیخ، مجلة لالش، عدد ۵، ۱۹۹۵ ص ۳۶. عزالدین سلیم باقسری دبیزت: ب واتایا بهن فه دان دهیت، ژ بهرکو ئەف جهژنه ل داویا دهمی چاندنی دهیته گیران و دهمی بهن فه دانا جوتیارا دهست بیلکهت. بنیره: عزالدین سلیم باقسری: مهرگهه ص ۱۶۱. (ب.ش. دلکوفان) دبیزت: یلدا، بیلدا، بیلنده، بیرنده، په یقه که نارامی سریانیه، ب رامانا ژ دایکبون دهیت. هه مان په یف ل وهلاتی فارس و کوردستانی به لاقبویه و ژبو شه فا ژ دایکبونا خودا وهندنن روژی (میترا) بکارهاتییه. بنیره: ب.ش. دلکوفان: بیلنده بین الامس و الیوم، مجلة لالش، عدد ۱۱، دهوک، ۱۹۹۹، ص ۴۲. (شیخ عهلو خه لهف) دبیزت: بیلنده روژا ژ دایکبونا (شیشمس) ه، به لگه ژى لسهر وی یه کی ئەوه کو د ئەفی جهژنیډا ئەم ئیزدی (شلکا) چیکهین، (جوره کی شریناهیایه)، ژه فیری دهینه چیکرن، ئەف شریناهی ب هه لکه فتا ژ دایکبونا شیشمس و ژبو دایکا هاتبونه چیکرن، هه م خوشی دهربرین و هه م ژى وهکو ئەگه رهک بو زفرارندنا ته ندورستیا وی. چافپیکه فتن دگهل شیخ عهلو، ۲۰۱۵/۱۲/۲۱. ئەف هه مو لیک ئیزیکبون نه دلیقه هیه، ئەگه ره نهریتی چیکرنا (شلکا) ژ بهر خاترا ژ دایکبونا شیشمس بت، و بیلنده ب خو رامانا ژ دایکبونى بت، و

هه مام روژ روژا ژ دایکبونا (میترا) بت، شیشمس و میترا ژى هه ر دو خودا وهندنن روژی نه، ئەف خاله دبت هه فپشکیه که گه لهک ب هیژ دنافه ینا میترا و شیشمس دا.

^(۱) کوفان ریسان حه سهن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدی بیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

^(۲) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث فی فلسفه و ماهیه الایزیدییه، ص ۷۲.

^(۳) د.خلیل جنیدی: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۰۰.

^(۶) DR. MEO OTHMAN : SERÊ SALA ÊZIDIYAN. KURT TARIHI. R 29-30

دهیته شکاندن، هەر کەسی میویژ دپارا وی چو، ئیزدی دبیزن (سعودا مای وئ سالی لسهر ویه)^(۱).

۷-۷ جهژنا خدرلیاس: ئەف جهژنه دکهفته پینج شه مبويا ئیکێ ژسباتا روژههلاتی، ل روژین دوشه مبو و سئ شه مبو و چار شه مبو ب روژی دبن و روژا پینج شه مبو ی جهژنه^(۲). ئیزدی حورمه ته که مهزن د دهنه (خدر لياس) ب نهر دزانن ... مهزارگه هین وان ل جهین جودا یین ئیزدییان هه نه، مهزاره کی وی یی دیروکی ل هه له بی ژ هه یه، میژونقیس وه سا باوهر دکهن ئەف مهزار بهری ئیسلامی ب سهدان سالا هه بویه.^(۳) خدر نه بی و خدر لياس ل پیشیا دیاربونا ئولین ئاسمانی هه بویه^(۴). ((نیچیر د ئەفی جهژنیدا قه دهغه یه و قوربانی ناهینه دان*))^(۵). د ئەفی جهژنیدا گهنمی و جهه ی دقه لینن و دبیزنی قه لاتک و پاشی دهیرن دبه (پیحون) **^(۶) ئیزدییان ژبلی جهژنان، چهند هه لکه فتین دن ژ هه نه ژوان (سه فهرا ماستا، تواف و داوه نه بی).

- سه فهرا ماستا: سه فهرا ماستا ل ۱۸ ئادارا روژههلاتی دهست پی دکهت و هه تا جهژنا سه رسالی یا بهرده وامه، ده می گوندی دگه هه نه گه لیی لالش، ئولدارین گه لی و سه رده ری پهرستگه ی ب هه لکرنا بخوری دهینه پیشی، گوندی خیرا خو (نان، ماست و زیت) ه ب ئافا کانیا سپی موردکهن، له و ما ئیزدی دبیزن (نان ژ خزینا خودی یه ... هیقین ژ کانیا سپیه)^(۷). ئەفه وه کو وه کو مورکهنه کییه ژبو به ره مین وان یین چاندنی و گیانه وه ری دا کو حه لالی و خیر و به ره کهت بکه فته ناف^(۸).

^(۱)Bi drêjî bêre; 'îdu baba şêx:çejna bêlînde , çejnên êzdiyan, mala êzdiyan uldinburg,l210-215

^(۲) خدر پیر سلیمان و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتی، ریزا چاری بنه رته، چاپا چاری، ۲۰۱۴، ل ۲۴.

^(۳) کوفان ریسان هه سن: هزر و هه لسه فه دقه ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

^(۴) قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیه و التاریخ و فی الاقوال و ی الادعیة الایزیدیة، م لالش ع (۳۹) ص ۱۴۷.

^(۵) کوفان ریسان هه سن: هزر و هه لسه فه دقه ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

* ئیزدیین ئهرمه نستانی و گورجستانی هه ر ماله ک سه بره کی سه ر ژیدکهت، روژا ئینی ل نک وان جهژنه نه ک پینج شه مبو، روژی گرتن گشتیه، ل نک ئیزدیین باشور ب تنی یین نافی وان خدر یان لياس دگرن بنیره: د.خانا ئومه ر خالی، ئیزدیاتی جفاک سه مبو ریتول میت. ... ل ۱۳۲-۱۴۲}. ئەف روژی گرتن خیره نه فه رزه.

** (نه پیحونه به لکو (بی خونه) ه ژبه رکوچینا بته دئه فی جهژنیدا ب هیج رهنگه کی نابت خون بهیته ریتن و قوربانی ناهینه دان بنیره: کوفان ریسان هه سن: هزر و هه لسه فه دقه ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۳۲.

^(۶) هه مان ژیدهر، ل ۳۲.

^(۷) ب دریزی بنیره: Kamil xodêda: sefera masta , guvara lalş,j16,Ab,2001,L 239-231

^(۸) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۶۸.

- **تواف:** رۆژا دوی پستی چهژنا سه ری سالی تواف دهست بی دکهن، هه ر توافهك ب نافى ئىك ژخاس و بابچاكين ئيزدييانفه گریدايه، گرنگترين رى و رسمين توافى چيكرنا سماتى و قوربانى دان و زیارهتكرنا په رستگه ها وى بابچاكيه بى تواف ب نافى وى دهیته گیران^(۱). رى و رسمين هه مو توافا وهكو يهكن، نيزيكى دو مه ها فه دكيشن، ل هه مو ده فه رين ئيزدى لى دئاكنجى (گوندين وان) دهينه گیران، پتر ژ (۴۴) توافا هه نه^(۲).

- **داوه نه بى:** هه لكه فته كه بنافى ئىك ژ بابچاكين ئيزدييان يا مليا كه ته كى دهیته گیران، مجبورى گوندى سى دهنگا ل بانى مالا خو گازی دكه ت سبه ی داوه نه بيا يه^(۳). بهه را پتر ل رۆژين چارشه مبو و ئينيا دهينه كرن، ژئاليسى شيخ و مريدین وى بابچاكي فه قوربانى دهينه دان، خوارنى حازر دكه ن و جينار و فه قيرا گازی دكه نى^(۴). لده مى نوژنكرنا ئىك ژ مه زارگه هان ل گوندان يان ژبو جفينه كى لسهر كيشه يه كه ئولى مجبور دكه نه داوه نه بى^(۵).

۸ - قوناغين ئولا ئيزدييان:

ئيزديياتى دمى ژوييدا خودا، د قوناغين جودا جودا ده ربازبويه، لى دو قوناغ ژ ئه وان كه له ك د گرنگن:

۱-۸ قوناغا بهرى شيخادى.

۲-۸ قوناغا هاتنا شيخادى.

۱-۸ قوناغا بهرى شيخادى. ئه ف قوناغه دابه شى سه ر دو ده ما دبت:

أ- سه رده مى په يدا بونا خودا وه ندا. ب - سه رده مى يه كتاپه رستيبى^(۱).

أ- سه رده مى په يدا بونا خودا وه ندا: گه هشتن ب هنده ك باوه ريان و دانانا سومبول و په رستنا وان ژبوشايى نه هاتيه، به لكو ژئه نجامى هزر مه نديا مرؤقان بويه د ده رحه قى سروشت و بويه رين ويد. سروشت ب ئىك ژ تيورين په يدا بونا ئولى دهیته هه ژمارتن، سروشتى ب دو ئاليا هشيريا

(۱) د. خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۹۷.

(۲) بو زانيارين زیده تر لسهر نافين وان تواف و ئه و جهين لى دهينه گیران، بنيره: عزالدين سليم باقسري: مه رگه ه، ص ۱۶۸. حه جى مه غسو حه سو: گريفان، چاپا ئىكى، ژ وه شانين دهسته يا بلند يا بنگه ه لاش، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۲. ل ۸۷-۹۳.

(۳) د. خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديان الايزيدية، ص ۱۱۶.

(۴) م.س. هكاري: الزاد في اعياد و مناسبات الايزيدية، مجلة لاش، عدد ۶، دهوك، اذار، ۱۹۹۶ ص ۳۱.

(۵) عزالدين سليم باقسري: مه رگه ه، ص ۱۶۸.

* هه فت جوره داوه نه بى هه نه: داوه نه بيين خودانان، خاسين گوندان، چه ژن و هه لكه فتان، بز، نه فلا نان و ماستا، گه را تاوسى، گه رابابى شيخ و ته نگافيا. بنيره: شه مو قاسم كه لو و بين دن: په روه ردا ئيزديياتى، پولا ده مى ئاماده يى، ل ۵۰.

(۱) شه مو قاسم كلو و بين دن: په روه ردا ئيزديياتى، پولا دوازدي ئاماده يى، ل ۱۱.

خو لسه مروفی فەرزکریه، ژنالیهکی فه داهینان و جوانی و پیکهاتهیا خوفه ژنالیهکی دنقه، دیاروکین وئ یین توند و ژ نشکهکیفه، مینا بورکان و عەرد هەژا ...^(۱). ((نەشیانا مروفین دەستیپکی لسه دیاروکین سروشتی ژ باران و لافا و سەرما و تاریاتییی و نەخوشیا.... بۆ هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی خوداوەندەك هاته دانان، یین کو پەیوەندیهکه ئیکسەر ب ژيانا مروفی فه هـهـی))^(۲). نەجیگیربونا سروشتی دحالهتهکی دیارکریدا، هزرین مروفی ژی دگهل خو خستینه لقاندنی. ((ترس ژ سروشتی یهکه م ئەرک بویه دنۆل دا))^(۳). هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی ترسهك ئیخستیه دلی مروفان، بۆ ئارامیا دەرونی و ههست نەکرن ب ترسی، ژمارهیهکه زۆر یاخوداوەندان هاتیه دانان. ((عراقیین کهفن بۆ هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی خوداوەندەك دانابو، خزمەتکرن و رازیکرنا ئەوان ب ئەرکهکی پیروز دزانین، داکو ژتورەبونا وان د دۆربن و بهلایا ب سەر واندا نەهینن))^(۴). نە بتنی ترس ژ سروشتی بویه ئەگهري پەرستنا خوداوەندا. ((حهز ژی دکرن و کهیفا وان پی دهات چونکی مایی خیرو بهرکهت و خوشیی بون، مفا دگههاندە سروشت و مروفان مینا بارانی و روژی))^(۵). ههبونا خوداوەندا (خودان) دناف ئیزدیياندا تا ئیرو مایه ب حورمهتهکه مهزن بهری خو د دەنی. ئیزدیيان ژمارهکه زور ژ خوداوەندا ههیه. ژوان:

- ۱- پیرا فات :خوداوەندی ئاف رابوون و توفانی.
- ۲- خاتوونا فهخران : خوداوەندا ژدایکبوونی ل نک ژنگا.
- ۳- شیخ عهبروس: خوداوەندی برق و بروسیان.
- ۴- مههمەد رهشان: خوداوەندی بارانی.
- ۵- شهرفه‌دین: خوداوەندی زهرکی.

^(۱) (ماکس مولر) یین ئەلانی یهک ژ ب ناف و دەنگترین بریادهرین ئەفی تیوری بویه، بۆ زانیاریین زیدەتر لسه ئەفی تیوری و تیورین دن یین پهیدابونا ئۆلی، بنیره: د.مسعود حایفی، مدخل الی دراسة تاریخ الادیان، الطبعة الأولى، دار الاوائل، سوريا، ۲۰۱۰ ص ۶۴-۵۷.

^(۲) د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۱۶.

^(۳) کوفان ریسان ههسن: هزر و ههلهسهفه دههولین ئیزدیيان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۱۶۸.

^(۴) هیفی سعید دوسکی: دور الاله انلیل فی انزال الکوارث علی البشر المجاعة نموذجا، مجلة جامعة دهوك، (العلوم الانسانية والاجتماعية)، المجلد ۱۵، عدد ۱، دهوك، حزیران، ۲۰۱۲، ص ۱۷۸.

^(۵) شهمو قاسم کلۆ و یین دن: پهرومردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهیی، ۲۰۱۴، ل ۱۱.

٦- شیخ شمس خوداوهندندی خیر و رستی و نازادی*

ئیزدی خو ژ رهفتارین خو بهرپرس دبینن بهرامبهه رنهفان خوداوهندا(خودانا).
(ئیزدی وهسا باوهردکهه نهو خوداوهند ب فهرامنن خودا کار دکهه))^(١).
ب- سهردهمی پهکتا پهستییی: پهکتا پهستی واته باوهربون ب پهک هیز و ب پهک خودا،
پهکتا پهستییی قوناغین جودا دهر بازکرینه. ژ قوناغا ههفشکییی (الشرك) و پر ژماریا
خوداوهندا دهر بازبویه و بهرو قوناغا ئیکانیا ئیک خوداوهند و دهستیپیکین پهکتاپهستییی
چویه^(٢). سهبارهت پهکهه مللهتی باوهری ب پهکتاپهستییی ئینای بوچونین جودا ههنه،
(میدیا روژ پهستییه و دهرزا واندا روژ خودایی ژین و ژیارئ بویه، ب میهر- میترا**
ناقدر دپیرا مهزدهیه سنا پهیدابو و بو خه لکی دیارکر کو په دشا پهک یی هه، ژین و ژیارئ و
ههقیی و گهردونی ب ریقه دبهت))^(٣). دهمی زهردهشت ل سهدی ههفتی بهری زاینی هاتی، کار
لسهر نهقی هزرا حازرکر، پرنسییی ههفدژیی ژ بهر خاترا خیری ئافاکر^(٤). باوهریهک دن ههیه
دبیژت: ((رهنگه بیروباوهری فریشتهکان پهکهه ئاین پهگانه پهست بیئت، کاردانه وهیهکی
راسته خو له سهر ئایینهکانی ترده هه بوه))^(٥). ((هزرا پهکتا پهستییی ژ نهته وهیین ئاری بو
گه لین دن چویه))^(٦). ئیزدی خودان باوهریهکه موکمن د پهکتاپهستییدا، ژکه فندا ناشناپهتی
دگهل پهیداکریه، ((ئولا ئیزدییان ئیک ژ که فنترین ئولین کوردییه، ل دهفهرا روژ ههلات باوهری
ب پهکتاپهستییا خودایی ئینایی، پهیفا (ئیزید یان ئیزدان) ب واتایا پیروژ یان خویهتیا
بلند(الذات العلیا) دهیئت))^(٧). ئولا ئیزدییان ژهیمایین سروشتی (الطوطمیة) بهرهف گیانییی
(الارواحیه Animism) چویه، ژ نهوی ژی بهرهف پهستنا دیاروکیین سروشتی، ستیر و
ههساره و پاشی پهکتاپهستییا روژی، (الوحدانیة الشمسیة) پاشان بو خودایی تاک و تهنیا، کو

* بو زانینا نافین هه مو خودانین ئیزدییان و کارئ وان، بنیره: د.خلیل جندی: نحو معرفه حقیقه الایزیدییه، ص ٢٦-٢٨.

^(١) کوفان ريسان هسهن: هزر و ههسهفه دههولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ٢٠١٣، ل ١٦٨.

^(٢) عدنان زیان: التوحید و المعتقدات الاریة، مجلة لالش، عدد ٨، دهوک، ١٩٩٧، ص ٣١-٣٢.

* میترا دناقیستاییدا ب خوداوهندنی روناهییی و پهیمانییی ناسیاره و د نهفسانهیین هند و ئیرانی یین کهفندا رهگهزی خیر
و بهرههت و هاریکاری و سهخبیرکرنا گهردونیه، ب پاراستنا پهیمان و بهلگهیان یی ناسیاره، دهر و دهروینکهه ب دوژمنین
وی یین سهرهکی دهینه ههژمارتن. بنیره: د.علی تتر نیروهیی: المیراثیة تاریخ و معتقدات، ترجمه: پیر خدر سلیمان ص ١١.

^(٣) شه مو قاسم کلؤ و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتییی، پولا دوازدی نامادهیی، ل ١١.

^(٤) شه مو قاسم کلؤ: رموز التوحید فی بعض المعتقدات القدیمة، مجلة لالش، عدد ١٦، دهوک، تاب، ٢٠٠١، ص ٦٠.

^(٥) فرانسوا گزافیی لؤفا: کوردستان وهلاتی خودا، ل ٢٦.

^(٦) عدنان زیان: التوحید و المعتقدات الاریة، ص ٣٢.

^(٧) شه مو قاسم کلؤ: رموز التوحید فی بعض المعتقدات القدیمة، ص ٦٠.

نوکه روژ وهکو سه مبول نورا خودایی دناڤ واند مایه، وهکو قبلگه ههک د دو عایین خودا بهرهڤ وئ دچن^(۱).

۲-۸. قوناغا هاتنا شیخادی*: شیخادی که ساتیا ههره پایه بلنده د ئولا ئیزدیاندا، لسه ر ئهڤی که سایه تی بوچونین راست و چهپ هاتینه نفیسین، جار وهکو عهره ب و ئه مویه کی موسلمان و سوڤیه کی رییا ئیسلامی، جار ژی وهکو کورد (ئیزدی) و نو گهری ئیزدیاتی. شیخادی خودان زانست و بیرکه تیژبو، یی ب سر و کهرامهت بو، لهوما ههر زوو کاری بته خودان ئه و جهی کو نوکه دناڤ ئیزدیاندا هه ی.

"خه بهره ل ناڤه جه ما

داهر بو شیخه کی ب کهر مه

ل لالشی مرید لیڤدون جه ما"^(۲).

سه رهاتی و فه گرانی ب کهرامه تین شیخادی هاتینه گوتن زورن، هندهک ژ ئه وان کهرامهت و موعجزاتا گه هشتینه رادی خلاسرنا مریا ژ ئه شکه نجا قه بری^(۳). شیخادی دناڤه ینا سالین (۱۰۷۲-۱۱۶۲) دا ژیا یه^(۴). نفیسه ر لسه رڤی میژوی دریکه فتینه، ژ بهرکو زور به یا وان دبیزن (۹۰) سالی ژیا یه^(۵). شیخادی ل گوندی (بیٹ فاری) ل دهو روه ری به علبهک ل شامی ژدایک بویه و ب هه کاری یی ناسیار بویه^(۶).

"داهر بول بیٹ فاره

قه ست کر هاته هه کاره

(۱) احمد ملا خلیل مشختی: من از ریجان ال لالش، ص ۱۰۵.

*ب شیوا زین جودا ناڤی شیخادی دهیته گوتن (شیخ نادی، شیخ هادی، شیخادی، شیخادی، شیخ عدی... ئیزدی ب ته فایی ژبلی خه لکی باشیک و به حزان ناوایی شیخادی ب کاردنن و ب زار دکهن. بنیره: کوفان ریسان حه سه ن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهڤن و نو یا کوردی، ل ۹۰. هه ره رسا ژبلی ناڤا کومه کا ناسناڤا ژی هه یه ئه و ناسناڤا دنه وان قه ولاندا هاتینه یین ب وی هاتینه گوتن مینا (قه وی شیخ نادی و میرا، قه وی کانیا مارا، شیخادی شیخی شارا، قه وی ب شیخادی خلاسم و قه وی دستریمه... هتد). ئه م دکارین بیژین هه م سیفاتن و هه م ژی ناسناڤن. ژبو زانینا ناڤه روکا وان قه ولان بنیره: د. خلیل جندی ره شو: بهرن ژنه دبئی دینئ ئیزدیان، ل ۴۱۳-۴۸۰.

(۲) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص.

(۳) بو زانیا ریین بنیره: حه جی مه غسو: لیکولینهک دناڤ ژیان و کهرامه تین شیخادی دا، گوڤارا مه حفهل، ژماره ۹، دهوک ۲۰۱۳، ل ۱۳.

(۴) Şivan bîbo derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî (1800- 1918), govara lalşji 38, Dohuk havîna 2013, L34.

(۵) عزالدین حسن جمیل نوری و عبدالرحمن ابراهیم: الشیخ عدی بن مسافر الاموی و جهوده فی العقید الاسلامیة من خلال کتابة (اعتقاد اهل السنة و الجماعة)، مجلة جامعة دهوك (انسانیه اکادمیة)، المجلد ۷ عدد ۱، دهوک، اب ۲۰۰۴، ص ۱۲۴.

(۶) صدیق الدملوجی: البزیدیة، ص ۱۳۰.

لی جهمادبون میرداره" (۱).

هندهک بوجون و نفیسه دبیژن: شیخادی ئەمهوییه و ژ بنه مالا (مهروانی کوری حهکم)ه، و وهکو ئۆل ژى موسلمانهکی مهزههه شافعییه (۲). شیخادی نه په یوهندی ب ئەمهویان فه ههیه وهکو ناف و بنیات و نهژی ب ئیسلامی فه وهکو ئۆل و مهزههه (د.عبدالرحمن مزوری) دپهرتوکا خو یا بنافی (تاج العارفين عدى بن مسافر الكوردی الهکاری لیس امویا !!) نافی سی ژ بناف و دهنگترین میژو نفیس و جوگرافیاسین د سهدی دوازدیدا ژیاين دهینت، کو بریتی نه ژ (ابن اثیر الجزري، ابن المستوفي الاربلي و یاقوت الحموي)نه، یهك ژنهفان ههرسییا دبهرهه مین خودا دهمی بهحسی شیخادی دکهن ناف یان ناسنافی ئەمهوی پیقه نهکریه، نه بتنی ئەفان نفیسه را چه ندین نفیسه ریډن دن یین ههفسهنگ و ههفده مین وان ئامازه نه دایه وی ناسنافی (۳). بی گومان گوتنن ئەفان کهسان جهی پالشتیینه، ((کهسهکی مینا ابن الاثیر دهمی ئاماژی د دهته ناسنافی ههکاری، مه بهست پی کو کوری ئەوی دهفه رییه)) (۴). شیخادی ب نه ته وه کورده و ب ئۆل ژى ئیزدییه. دهمی شیخادی و یین لگهل وی گه هشتینه گوندی (دهرویشا) یی (حهسه نی فیردوسی)، هسه ن ژئهوی پرسیه، باژی ری ته شام خوشتره یان جهی مه؟ (لالش و دهوربه ریډن وی). شیخادی بهرسفا وی ب کوردی دایه، ژ بهرکوحه سه ن کورد بو و ژشه مسانیا بو (۵). شیخادی زفریه وارگه هی خو. ((مالباتا شیخادی ژ دهفهره ههکاری بوینه ژ بهر دژواریا ب سهر داسنی و ههکاریاندا هاتین، نه چاربوینه دهفهره خو بجه بهیلن، و قهستا وهلاتی شامی بکه ن)) (۶).

ئیزدیياتی نه ئۆله که مزگینییه واته کهسی ژدایک و باب نه ئیزدی بت، نکاره ببه ئیزدی، یی ب حهزا خو زی ژئۆلی ده رکه فه جارك دن نازفرته فه، بو پاراستنا ئەفی باوه ریی دهست بهرنه دان ژ ئیزدیياتی ب دههان فه رمان بونه باجا ئیزدیيان، گهلۆ چهنده بهرناقله ههروه ئیزدی ری لبهر موسلمانهکی رهگهز عه ره ب فه کهن و بلندترین دهسته لاتا خو یا ئۆلی بدهنی و چارنقیسی بیروباوه ریډن خو بکه نه د دهستیدا.

به لگه یین نه موسلمانی و نه عه ره ب بونا شیخادی دزۆرن، دماوی وهرگه راندنا روژه لاتی فه ره نسی (فرانجوز ناو ۱۹۱۵-۱۹۱۷) بو ئیک ژ دهستنقیسی سریانی دیاردبت، کو

(۱) شه مو قاسم کلو و یین دن: په روهردا ئیزدیياتی، پولا ده هی ئاماده یی، ۲۸.

(۲) عزالدین حسن جمیل نوری و عبدالرحمن ابراهیم: الشیخ عدی بن مسافر الاموی و جهوده فی العقیدة الاسلامیة، ۱۳۲-۱۳۷.

(۳) ب دریزی بنیره: عبد الرحمن مزوري: تاج العارفين عدي بن مسافر الكورد الهكار لیس امویا !!، الطبعة الثانية، اصدرات مرکز هافیبون، مطبعة هافیبون، برلین، ۲۰۰۴، ص ۸-۲۰.

(۴) زهیر کاظم عبود: عدی بن مسافر مجدد الديانة اليزيدية، ص ۴۵.

(۵) سامی سعید الاحمد: اليزيدية احوالهم معتقداهم، جز الاول، بغداد، ۱۹۷۱، ص ۱۰۸.

(۶) شه مو قاسم کلو و یین دن: په روهردا ئیزدیياتی، پولا ده هی ئاماده یی، ۲۸.

شیخادی پچ پچه فیڤری زمانی عه‌ره‌بی و کلدانی دبت، ئەفه به‌لگه دیاردکەت کو نه بتنی ئەو نه‌عه‌ربه به‌لگو ل دەستپێکی عه‌ره‌بی ژێ نه‌زانیه. هه‌مو تیکستین ئیزدییان یین لسه‌ر ده‌می شیخادی و یین ل پشته‌ی وی ژێ هاتینه نفیسین ب کوردینه^(۱). هه‌ر لسه‌ر به‌لگه‌یین کوردبونا شیخادی، (نه‌جم ئەلوه‌نی) دبێژت: بو ده‌رفه‌تی دانێ به‌گوردی نوێز بکه‌ن، وه‌کو نه‌ریتی پیشوی خوێان حورمه‌ت له‌ هه‌تاو بێنن، ئەگه‌ر سه‌رجه‌م تایفه‌که‌ کردبێ به‌ ئیسلام، هه‌یج ری تێ ناچێ پاش مردنی ئەو، به‌هوی شیخ حه‌سه‌نی برازایه‌وه هه‌ر هه‌مویان برۆیان بگۆرن، که‌ زوربه‌ی بنه‌ماکانی له‌گه‌ل ئیسلام ناگونجن، دنالیه‌کی دنای دیاردکەت ئەگه‌ر شیخادی مرو‌فێکی کورد و له‌سه‌ر برۆای ئیزدی نه‌بوايه، دلنایام به‌م شیوه‌ ئیزدیه‌کان خوشیان نه‌ده‌ویست و وارگه‌هی ئەویان نه‌ده‌کرده‌ جیی حه‌ج و قبله‌ی په‌رستنی خویان^(۲).

"شیخادی شیخی عامه

ئوسفه‌تیبت وی ژبه‌ری ئیسلامه

قه‌ده‌م قه‌گوه‌استبو ژشامه" ^(۳).

چ تشت بناقی شیخادی نین، نه‌ فه‌تاو و نه‌ژی نفیسین یان په‌رتوکه‌ک ب مه‌رهما وەرگرتنا کوردین ئیزدی بو نافی ئۆلا ئیسلامی ... هه‌روه‌سا هه‌مو زاناییین موسلمانا ده‌می ل جه‌ه‌کی پیروژ یان قه‌ده‌ر (نائیه) دمینن، قبلگه‌هی دنالیی مه‌ککیدای ده‌ست نیشان دکهن، د ده‌مه‌کیدای قبلگه‌ه ل په‌رستگه‌ها پیروژا لالش نه‌ب وی ئالیدایه، و ره‌نگی ئافاكرنا قوبان لسه‌ر مه‌زاران ب ته‌مامی یی جوادیه ژ په‌رستگه‌ه و مزگه‌فتین موسلمانا^(۴). هاتنا شیخادی ب وەرچه‌رخانه‌یه‌که میژویی د ئۆلا ئیزدیياندا ده‌یته‌ هه‌ژمارتن. ((هاتنا شیخادی ب راده‌یه‌کی قه‌بر، دنابقه‌ی نا کهناتی و نوپاتییا ئەفی باوه‌ریدا ده‌یته‌ هه‌ژمارتن))^(۵). شیخادی ب هاتنا خو خو چهند گورانکاری دسیسته‌می ئۆلی یی ئیزدیياندا کرن، چینا شیخا په‌یداكر، دا دگه‌ل چینا پیرا بیروباوه‌رین كه‌فن یین ئیزدییان پارێزن^(۶). گورانکاری لسه‌ر بنیاته‌کی هاتینه ئەنجامدان، هه‌لبه‌ت ئەو بنیات ژێ ئۆلا ئیزدییان بویه، واته‌ شیخادی ئیزدیياتی ژنه‌بونێ نه‌ئینایه‌ هه‌بونێ، ئی ژه‌ه‌بونێ به‌رو نوگه‌ریی بریه. ((شیخادی ده‌ستیکی بالا له‌چاكرن و

(1) Şvan bîbu derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî(1800- 1918),L34-35.

(2) ب درێژی بنیره: نه‌جم ئەلوه‌نی: ئاینی ئیزدی له‌ نیوان چهند جه‌مسه‌ری و برۆای یه‌کتا په‌رستیدا، ل ۲۴-۳۲.

(3) عزدالین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ص ۷۷.

(4) بو زانیاریین زیدته‌ر لسه‌ر ئەقان به‌لگان و چهند به‌لگه‌یین دن بنیره: زه‌یر کاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الايزيدية، ص ۴۵-۶۰.

(5) عزدالین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ص ۷۳.

(6) شه‌مو قاسم كلو و یین دن: په‌روه‌ردا ئیزدیياتی، پولا ده‌هی ناماده‌یی، ل ۲۸.

پیشخستنی ئاینی یهزیدا هه‌بوه^(۱) شیخادی ب هاتنا خوه پیکهاته‌یا ئۆلی یا کهفن ب سیسته‌مه‌کی ههرمی یی کو هه‌تا نوکه دناف ئیزدیاندا مایی گوهارت و بو سهر ئه‌فان چینا دابه‌شکر:

۱- شیخ: أ- ئادانی. ب- قاتانی. ج- شه‌مسانی (واته روژ په‌ریس).

۲- پیر: چل بابکان ب خوفه دگرت.

۳- مرید: واته خه‌لکی گشتی و په‌یپن ئۆلی دناف واندا ژێ هه‌ینه: أ- قه‌وال. ب- فه‌قیر^(۲).

شیخادی خودان سیفه‌تین ئیکجار تازه بو، ب ده‌ست خو کار دکر ژبو ب ده‌ست فه‌ ئینانه خوارن و جلکین خو، ژ خوارنا که‌سی تشته‌ک نه‌ دخوار، و تیرا جلکین خو و هه‌لین خو په‌مبو د چاند هه‌روه‌سا شیخادی و قوتابیین خو، به‌ره‌ف ژیا نا زوه‌دی و هشکاتیا وی دچون، و خو ژ خه‌لکی دور دکر، دکه‌فتنه‌ خلوه‌تین تابه‌ت روژیپن دریز و دژوار دگرتن^(۳). سه‌بارت خوندنا وی ((له‌ لایه‌ن زانیانی نه‌و سه‌رده‌مه‌ له‌ به‌غدا خویندویه‌تی، زانیه‌کی پاریزگار و خواناسیکه‌ گه‌وره‌ لی ده‌چوه. له‌ گه‌ل پیاوه‌ ناودار و زانا ئاینیه‌ گه‌وره‌کانی نه‌و سه‌رده‌مه‌دا دوستایه‌تی هه‌بوه))^(۴). زیره‌کی و بیر تیژ و خو شکاندنا شیخادی بو رییا ئۆل و ئیمانی، وه‌گریه‌ زانیه‌کی مینا (عبدالقادری گه‌یلان)ی، د ده‌رحه‌قی ویدا بیژت: ((نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌رایه‌تی ب خو زه‌حمه‌تدانی با، دا شیخ عدی یی کوری موسافر ب ده‌ست خوفه‌ ئینت))^(۵). سه‌بارت به‌ره‌مه‌ین شیخادی هنده‌ک نفیسکار ل وی باوه‌رینه‌ شیخادی به‌ره‌ه‌فکه‌ری په‌رتوکین پیرۆز بین ئیزدیانه، لی هنده‌ک (مسحه‌فا ره‌ش) بتنی د دهنه‌ پال وی، قه‌ول بیژ و زانیین نه‌ده‌بیاتا ئۆلا ئیزدیان قه‌سیده‌یپن (نادیمی، شربت کاس‌ الحب و صف وقتی) د دهنه‌ پال وی^(۶). شیخادی دنوگه‌ریا بیروباوه‌رین ئیزدیاندا رۆله‌کی مه‌زن هه‌بو، نه‌و بیروباوه‌ر ب رییا قه‌ولبیژان دتیکستین ئۆلی یین جودا دا هاتنه‌ چارچوفه‌کرن، هه‌روه‌سا که‌ساتی و که‌رامه‌تین وی ژێ بوین ژیدهر بو نه‌ده‌بیاتی. نه‌و قه‌ولین ب نا‌فی وی دهنده‌ک په‌رتوکاندا به‌لافبوین (کوفان ریسان) نه‌وان قه‌ولان ب قه‌ولین وی ناده‌ته‌ زانین، ژبه‌رکو ئیک ژ ساخله‌تین قه‌ولین ئیزدیان، قه‌ولبیژ

(۱) یاسین صالح صابر: ئیسایکلوپیدیایی گشتی- به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دووهم، ده‌زگایی چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلیمانی، ۲۰۰۹، ل. ۱۷.

(۲) د. ممو عثمان فرحان: دراست و مباحث فی فلسفه و ماهیه‌ الایزیدیة، ص. ۴۷.

* ب دریزێ لسه‌ر سیسته‌می چیناتی یی ئیزدیان بنیره: عزالدین سلیم باقتسری: مه‌رگه‌ه، ص. ۲۳-۲۶.

(۳) عزالدین حسن جمیل نوری و عبدالرحمن ابراهیم: الشیخ عدی بن مسافر الاموی و جهوده فی العقیدة الاسلامیة، ص. ۱۲۵.

(۴) یاسین صالح صابر: ئیسایکلوپیدیایی گشتی، ل. ۱۷.

° د. نازاد سعید سمو: ئیزدیاتی ب ریکا ده‌قین وی یین پیرۆز بنیاسه، ل. ۱۰۹.

1 کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه‌ ده‌قوله‌ین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل. ۹۶.

دسه به قا داوييدا نافيان ناسنافي خو دهينت^(۱). ههلبهت نهفه نه بهلگهيكی فهبره ژبهركو چهندين تيکستين ئيزدييان لهر دست ههنه نافيان چ کهسا تيدا ديار نينن.* ((شاعريکي بهتوانايي ئاييني بو))^(۲). شيوخادي پشتي خلمهتهکه دريژ درييا خوهدايي و ئيزديياتيي و گهليي پيروژدا کري، ل سالا ۱۱۶۲ قهدهم گوهاستييه سندرؤکا وي ل گهليي پيروژه قوبهکا مهزن لسره.

ههوانامهي کتیب

^۱ ههمان ژيدير: ل ۹۶.

* ژبو ديتنا وان تيکستا . بنيره: بهدهل فهقير حهجي: چاواتيا ناسکرنا تيکستين راست و دورستين ديانهتا ئيزدييان، ل ۱۹۹-۲۰۰.

^۲ ياسين صالح صابر: ئيسايکلوپيديايي گشتي، بهرگي يهکهه م چاپي دووهه، ل ۱۷.

پشكا ئىكى

ئەدەبىياتا ئىزدىيان

- باسى ئىكى: ئەدەبىياتا ئىزدىيان
- باسى دوى: ئاقەرۆك و ئاقەندا ئەدەبىياتا ئىزدىيان
- باسى سىي: قەھونەرىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان.

باسی ئیکى: ۱- ئەدەبیاتا ئیزدیيان:

بنەرەت و سەرۆکانیا ئەدەبیاتا ئۆلى یا ئیزدیيان، گریدایی وان هزر و بیرباوهرین بهری و پشتی هاتنه شیخادی نه دناف ئیزدیياندا، تیكستین ئەفی ئەدەبیاتی بوینه پرنسیپین باوهری و ئیمانئ دناف ئیزدیياندا، رەنگفەدانا هەمان بیروباوهر کەفتیه نافی ئەدەبیاتا فولکلوری و ب رییا چیرۆک و سەرھاتیان ... ئەفی ئەدەبیاتی، باوهریا ئیزدییا باوهریین وان موکم کرینه. ((کەلتوری ئیزدیيان سامانی وان ب خویه، ژناف وان بخو پەیدابویه، ئەف کەلتوره لسەر زاری، ب ئاویئ چیرۆک و ئەفسانەیان هاتینه گوتن، ب هاتنا شیخادی را ئیدی ئەو بزافا مەزن یا قەول و بەیتان هاتیه کرن، مفا ژئەوان هزر و فەلسەفە و کەلتوری وان یئ کەفن هاتیه وەرگرتن))^(۱). ((بەریا شیخ ئادی بیرو بوچونین کو ئەم دقەولاندا پەیدا دکن ب فۆرمە ئەفسانەیا دموچود بون، پاشی لسەر بنگەھی وان گەلەک قەولین دن هەلبەستی هاتنه دورستکرن))^(۲). واتە ئەدەبیاتا ئۆلی نویاتیا شیوازی بیروباوهرین ئیزدیياتی یه، نویاتیا وی ژى نه رامانا رەتکرنا باوهرین کەفنه، ژبەرکو ب هاتنا شیخادی بیرباوهرین سەرەکی یین مینا پیروژیا روژی و کراسگهورینی هەر وەکو خو مان. ((بیرو باوهر و فەلسەفەیا ئیزدیيان هاتیه پاراستن، ب رییا رسم و عرف و ئەدەت و داستان و چیرۆک و چیفانوکین خو یین دیرۆکی و دینی، پتر ژوان ل چەرخی ۱۱-۱۲ ز ب شیوازهکی ئەدەبی یئ بلند هاتینه دارشتن))^(۳). ب هاتنا شیخادی و شیخ حەسەن د سەدی دوازدیدا پتر ژدەه هزار تیكستین جودا جودا لسەر دەستین قەولزانین مینا (شیخ فەخرئ نادیان، هەسەدی ئال تەوری، پیررهشی حەیران، دەرویشی قاتانی ئەبابەکرئ ئومەرا ...) هاتنه فەهانندن^(۴). مانا ئەفان تیكستا زی و فەگوهاستنا ژ سەدەیین یازدی و داوادی ب زارەکی ژ سەنگەکی بو ئیکى دن، حنیرەکه مەزنه و سەلماندا فیان ئیمانداریه که راده بەدەر باوهرمەندیئ ئەفی ئۆلی یه، د دەرەقی ئەفان تیكستاندا. دەرئیخستنا ئەفی گەوهەری ژ سەنگی ئولدارا و روکرنا وان بو سەر کاغەزی، کارەکی مەزنبو ژبەرکو هەتا نوکه هەندەک ئولدار نفیسینا وان ب گونە و نەرەوا دبینن. ئەف ئەدەبیاتا عەمرئ وی ۸۰۰-۹۰۰ سالی، ل سالا ۱۹۷۹ هەر دو نفیسکارین ئیزدی (پیرخدرئ سلیمان و خەلیلی جندی) د پەرتوکا

(۱) کوفان ریسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دقەولین ئیزدیيان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ل ۴۷.

(۲) د.خانا ئومەر خالی: ئیزدیياتی جفاک و سەمبول و ریتۆل و میت، ل ۱۹۴.

(۳) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan, Çapa êkê, çapxana hawar, dhuk, 2002. L290.

(۴) شەمۆ قاسم دانانی: چەند تیكستین پیروژ یین ئۆلا ئیزدیيان، ل ۹.

(ئىزدىياتى لىبەر رۇشنايا ھىندەك تىكىستىد ئىزدىيان) نامازھ دايە ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان و چەند تىكىست تىدا بەلافكرىنە. ھەر دو براينىن فەكولەر (جەلىلى جەلىل و ئوردىخاننى جەلىل) چەند تىكىست دىپەرتوگا (زارگوتنا كوردا) ل سالا ۱۹۷۱ بەلافكرىنە^(۱). ھەرودەسا ل سالا ۱۹۳۳ (جەلادەت بەدرخان) پەرتوكەك بنافى (نقىزىن ئىزدىيان) بەلافكرىنە^(۲). پشتى ئەفان كەسان چەندىن كەسىن دن دەست دايە بەلافكرنا وان، (بەدەل فەقىر حەجى) ل سالا ۱۹۸۳ دەست دايە كومكرنا وان و ل سالا ۱۹۸۸ دەست ب بەلافكرنا وان كرىە و ھەتا نوكة ئەف پروسەيە يا بەردەوامە ژ ئالىي نقىسكارىن جودافە^(۳).

۲- نافەندا ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىيان:

ئەف ئەدەبىيات خودان پاشخانەيە، پاشخانەيا ئەفى ئەدەبىياتى ل پىروزترىن جەئ ئولى يى ئىزدىيان ھاتىە ھەبونى، خو دقالبى ئەدەبىياتىدا لىكدايە، سەر ئەنجام ژ ھىزمەندىا دەرويش و خودىناسا (قەولفان) كولى وى جەئ د ئاكنجىبون، تىكىستىن ئىرو لىبەر دەست، ژ قەول و بەيت و قەسىدە... بونە بەرھەمىن وان، تىدا بىروباوهرىن كەفن و نو يىن ئىزدىيان و نەرىتىن ژيانا جىاكى تىدا ھاتنە دارىتن.

لسەر ملكىەتا لالشى (نافەندا ئەدەبىياتا ئىزدىيان) بوچونىن جودا ھەنە، دباوهرىا كلدانىيان دا لالش ژ ئالىي دو كەشەيىن نىستورىيان (ژۆھن و ژىسووسابران) ھاتىە ئافاكرن، و ھىندەك دىبىژن لالش بەرى مزگەفتا چىيىي بويە، ئىزدى لىسەر وى باوهرىنە لالشا نورانى دىبەرىدا پەرسىتگەھا ئىزدىيان بويە، لى د دەمەكىدا خاچپەرىسان ژئىزدىيان وەرگرتىە، چەند سالا ئەو تەكىا دەرويشن موسلمان بوو^(۴). خىرى بوژانى دىبىژت: ((نەياگرنگە گەلىي لالش بەرى ھاتنا شىخادى جەئ پەرسىتا مىترائىا بت، يان ئاگرگەھەكا زەرەدەشتىا بت، يان ژى دىرەكە فەلا بت... ئەفى گەلى نافى خو د زكى ژىدەرىن كەفندا نەبويە، ھنجى ناف و دەنگى خو ھەبووہ پشتى ئاكنجىبون شىخادى د قورنەتەكى فى گەلىدا))^(۵). ب ھاتنا شىخادى لالش بويە نافەندەكە گرنگ يا ئەدەبىياتى ((د سەدسالا يازدەھاندا ژپەى ھاتنا شىخادى رە، گەلى لالش دىبە مەرگەزەكە (نافەندەكە) زانىاريا خودىناسىي، خورتكرن، توماركرن، رىكوپىكرن، نوزەنكرن

(1) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L290.

(2) شەمۆ قاسم دنانى: چەند تىكىستىن پىروز يىن ئولا ئىزدىيان، بەرگى دوى، ل. ۹.

(3) بەدەل فەقىر حەجى: جاواتيا ناسكرنا تىكىستىن راست و دورستىن دىبانەتا ئىزدىيان، ژپەرتوكا شىخ فەخرى ئادىان فەيلەسوف و خاسى ئولا ئىزدىيان، فەگواسىن ژىبىيىن لاتىنى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئىكى، ژوہشانىن بلىند دەستەيا بنگەھى لالش، دھوك، ۲۰۱۱، ل. ۱۶۰.

(4) توسنى رەشىد: ئىزدىياتى ئۆلە ھى ژى نەناسكرى، چاپا سىيى، چاپخانا رەوشنبرى ھەولپىر، ۲۰۱۲، ل. ۲۷۴.

(5) خىرى بوژانى: شىخ فەخرى ئادىان قەولفان و ئختيار، گوفارا لالش ژ. ۱، دھوك، كانونا دوى ۱۹۹۹، ل. ۱۱۰.

دپیشقه برنا بیروبوچونین ئاینا باوه ریا ئیزدیاتی))^(۱) . ناف و دهنگیا لالش دنالیی خودیناسی و هزری و ئهدهبیدا وهکربو خهک ژ جهین جودا قهستا وی بکهن. ((لالش مینا قوتابخانهیهکی بویه، خودیناسان ژ ههمو باژیر و وهلاتان قهستا لالش دکرن، ههلبهت ئهوان زمان و رهوشهنبیریا خو ژی ب خوره دناین))^(۲) . ب رییا ئهفی نافهندا ئهدهبیاتی تیکلیین هزری دورستبویینه، د ههمان دهمییدا ب رییا ههمان تیکلیی فییری زمانی دوربهر بویینه، مینا زمانی عهرهبی و فارسی و تورکی، بهلگه ژی لسهر فی یهکی ههبونا و بهیت و قهسیدهیان ب ئهفان زمانا. ((پهیهوندی ههم د ناستی ئهدهبیدا و ههم ژی د ناستی کساتیین ئهدهبیدا ههبویه، ب رهنگهکی کو د هندهک بهیتاندا تیکلیا بهرههمان دورست بویه))^(۳) . ل چهرخی یازدی و دوازدی و سیزدان، لالش دام و دهزگههکه هزر و بیرا ویژهی و فیلهسوفی و ریفورمی بو، چهندهها فیلهسوف و زانا و درویشن مهزن، مینا شیخادی یی کوری موسافر و برازیی وی شیخ ئهبو البرهکات، کوری شیخ ئهبو البرهکات شیخادیی دوی، شیخ حهسهنی کوری شیخادیی دوی، شیخ فهخری نادیان و پیر هشی حهیران تیدا د بهشداربون، وی دام و دهزگههی چهندهها ریفورمی جفاکی و دینی و ئیکونومیکی د جفاکا ئیزدیاندان کرن، بنگههین سهرهکی و گرنگ یین دیانهتا کهن دانین و پاراستن))^(۴) . دگهلیی لالش دا پهرتوکخانهیهکه مهزن ههبویه، لی ژ ئهجامی ههوهیپن هوفانه د سهردهمیین جودا دا، ئهو علم و معرفهتا د ئهوان پهرتوکاندا هاتیه کومکرن ژنافچویه، ئیدی سنگی وان بویه خزینا هزر و بیرو و پهرتوکیین وان. ((ژ ئهجامی هیرشین هوفانه، یین یهک ژ یا دن غهزهبت ژهوندور و دهرقه ئانینه سهر ئیزدیاندان زیانا مهزن گهیشته وی ئهدهبی، ژ ترسا ئیزدی مهجبورمان راستیا خو قهشارتی خو هی بکهن))^(۵) . ب دههان ههوهیپن ژنافبرنی ب سهر ئیزدیاندان هاتینه، گورین بابچا قهکولایینه، ل پشیا ههموا ژی گوری شیخادی قهکولایینه و ههستیکیین وی سوتینه، لالش کرینه خواندگهه و وانهیپن زانستی ئیسلامی تیدا هاتینه خواندن، د وهختیدا چهند ئایهتین قورنائی لسهر دیوارین هاتینه نفیسینه^(۶) .

(۱) د. عهسکهری بویک: شیخ فهخری نادیان و ئهدهبا ئیزدیاندان یا سهده سالین(۱۱-۱۳) ان، ژپهرتوکا شیخ فهخری نادیان فهیلهسوف و خاسی ئولا ئیزدیاندان، فهگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکی، ژوهشانین بلند دستهیا بنگههی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۱۷.

(۲) خیری بوزانی: شیخ فهخری نادیان ژیان و بهرههم، ل ۲۷۵.

(۳) خدری سلیمان: دهنگی ئهدهبی کوردی ل میرگهها شیخا، گوفاارا دهنگی مه، ژماره ۴، دهوک، ۱۹۸۹، ل ۴۵.

(۴) بهدهل فهقر حهجی: چاواتیا ناسکرنا تیکستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیاندان، ل ۱۵۹-۱۶۰.

(۵) د. عهسکهری بویک: شیخ فهخری نادیان و ئهدهبا ئیزدیاندان یا سهده سالین(۱۱-۱۳) ان، ل ۲۵.

(۶) داود مرا ختاری: معبد لالش و المراسیم الدینیة الایزیدیة، ص ۲۰۹-۲۰۱۶.

۳- پارقەكرنا ئەدەبىياتا ئىزدىيان:

لسەر پارقەكرنا ئەدەبىياتا ئىزدىيان رايىن گەلەك ژ ھەف دور و جودا نين، د ھەر پارقەكرنەكيدا بەھسى ل پترىا بەشان ھاتىيە كرن، ئى وەكو سەرە بابەت ژھەف نەھاتىيە فاقارتن. (خدرى سلیمان) و (خەلىلى جندى) ب ئەفى رەنگى دابەشكرىيە:
أ- بەشى گریدايى ئەركانين ئىزدىيان.

۱- قەۆل.

۲- دوعا

۳- بەيت.

۴- قەسىدە.

ب- بەشى گریدايى فولكلورى :

۱- ستران و لاقژە.

۲- دىرۆك.

۳- مقام و پەستە.

۴- خەبەرید مەزنا.

۵- سەرھاتى.

۶- قسەت^(۱).

ئەدەبىياتا ئىزدىيان ب ھەردو چقىن خوفە، ل نك (د.خەلىل جندى رەشۆ) دپەرتوكا (پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىيان) ب ئەفى رەنگى ل خوارى پارقەكرىيە:

۱- ئەفسانە و چىرۆك.

۲- دوعا و درۆزە.

۳- قەول و بەيت.

۴- مسحابەت.

۵- موزىكا دىنى.

۶- خزىموك و رۆبارىن و پايىزوك.

۷- قەسىدە.

(۱) خدرى سلیمان و خەلىلى جندى : ئىزدىياتى ل بەر وشنايا ھندەك تىكستىد ئابىنى ئىزدىيان، ل ۸۳-۸۵.

۸- لاقز و غەرىبى. (غەرىبۆ) ^(۱).

(كوفان ريسان حەسەن) لسەر بىياتى ئەقى پارفەكرنى، پارفەكرنەكە نو داىە ھەر دو

چقىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان. واتە ئەدەبىياتا فولكلورى و ئۆلى ژەھف جوداكرىە:

۱- ئەدەبىياتا فولكلورى.

۱- ئەفسانە.

۲- داستان.

۳- سەرھاتى.

۴- چىرۆك.

۵- گوتنىن مەزنان.

۶- نفرىن.

۷- پىكەنىن.

۸- ستران.

۱.۸- خزىمۆك.

۲.۸- پايىزۆك.

۳.۸- رۇبارىن.

ب- ئەدەبىياتا ئۆلى:

۱- قەول.

۲- بەيت.

۳- قەسىدە.

۴- دوعا.

۵- درۆزە.

۶- سرود.

۷- سەرھاتى و چىرۆكىن ئۆلى.

۸- مسحابەت ^(۲).

لسەر ھەمان پارفەكرنى ئەم دى دەينە رى بۆ نقىسىنا بەشىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان، ب

تنى خالا (۷) ژ ئەدەبى فولكلورى كو (پىكەنىن) ە دى لادەين و خالا (۴ - ۵) ژ ئەدەبىياتا ئۆلى دى

^۱ د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىيان، ل. ۹۰.

^(۲) كوفان ريسان حەسەن: ھزر و ھەلسەفە دقەولېن ئىزدىيان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل. ۵۴.

دانیینه دگهل ئیك و كهینه ئیك خال، ژبهركو پیکه نین خودان مورکه که جفاکی ئیلایه تییه، دهر بازبونا مۆرکی ئولی بو نافا ئەفی چقی فۆلکلۆری، بباوهره من لسه ر بنیاتی مۆرکا جفاکی ئیلاتیه بویه، ژبه ر هندی زی ئەو ب نافه رۆک و ب هه بونا خو یا لاوازه و نابته خاله که گوهه ری دبه شه ئەده بیه تا فولکلوری یا ئیزدییا نا. سه باره ت خالی ن (۴ - ۵) زی ژ ئەده بیاتا ئولی کو (دوعا و درۆزه) نه، ب دیتنا من هه ر دو یه ک رامانن و ژهه ف جودابونا وان نه ل ناسته کی بلنده، ئەو تیکستا بو درۆزی پالپشتی لسه ر هاتیه کرن، د دریزی نافه رۆکا ئەوی تیکستی دا لافکر نه ژ خوه دای ب دانه خاترا نافی ملیاکه ت و خاس و بابچاکایه، واته هیفی خواسته ژ ئەوان، ئەفه زی دکه فته چارچو فی دوعای، واته دوعایه که گشتگره، (شیخ دهشتی شیخ زهیدین) دبیزت: چ جوداهی دناقه بینا دروزه و دوعایاندا نینه، گشت هیقینه ژ خودی و چاکا، بتنی جوداهی ئەوه دروزه ل بهر دهر چکین خاسا و بابچاکا دهینه گوتن^(۱).

میناک ژ درۆزی:

"خاترا ئەمین جبراهیلکی

خاترا وان میرا، وان مه له کاکای

یاره بی خاترا هه زار و یه ک نافی خوکی

.....

خاترا خاس و قه له نده ری دیوانا خوه سه رانه رکی"^(۲).

د درۆزی دا نافی زوربه یا هه ره زور یا خاس و بابچاکین ئیزدییا ن تی دا هاتیه، هه ر ژبه ر هندی زی ب دروزا خاسا دهیته بناقکر ن و ل بهر دهر گه هی ن وان دهیته گوتن. چاوا به شی ن ئەده بیاتا ئولی بناف و نافه رۆک گریدی ای ئیزدییا نه، وه سا زی نافه رۆکا به شی ن ئەده بیاتا فلکلۆری ب هه مان شی وه گریدی ای ئیزدییا نه. ((راسته دسه رنا فاندا هه مان ژانه رن یی ن د ئەده بیاتا فولکلۆری یا کوردی و جیهانیدا هه ی ن ژبلی خزی مۆک و پاییزۆک و رۆبارینا، کو تایبه تن ب ئیزدییا ن قه، لی ئەو ژانه ری ن ئیزدییا ن یی ن هه فیشک دگهل ئەده بیاتا فولکلۆر یا کوردی ژلای ن نافه رۆکی قه دجودانه و سیمایه کی ئیزدییا تی پی قه دیاره))^(۳). هه له به ت ئیزدییا ن دقه گرانی ن خودا ئەو سیمایه دایه ئەوان ئەفسانه و داستا ن و چیرۆک و سه رهاتییا ن، واته دب ت دبنیادا ئەو سیمایه بویه، ژبه رکو ئەو ئەفسانه و داستا ن .. ب مولکی کوردی دهی نه

^(۱) چا قپیکه فتن دگهل شیخ دهشتی شیخ زهیدین ل ریکه فتی ۲۲/۱/۲۰۱۶ ل ده مژمیر شه شی ئی قاری، ل مالا وی هاتیه ئەنجامدان ل گوندی خانکا که فن هاتیه ئەنجامدان.

^(۲) ژبو خواندنا ته مامیا تی کستی بنیره: توسنی ره شید: ئیزدییا تی ئۆله هی زی نه ناسکری، ل ۲۴۷-۲۶۹. عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۴۲۴-۴۲۴.

^(۳) کوفان ریسان هه سه ن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدییا ن دا و کار تی کرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۵۴.

ههژمارتن، ئی ژبلی ئەوان ئیزدییان ئەفسانە و داستان و چیرۆک و سەرھاتیین خو یین ساف
هەنە و ب مولکی وان دەینە ههژمارتن.

۱-۳ ئەدەبیاتا فولکلوری:

کوکا هەمو فولکلوری کوردی ئیکە، ئی دەهەمان دەمیدا هەر ناوچەیهکی سیمایین خو
یین تایبەتداینە بەشە ئەدەبیاتیین فولکلوری. دەربرینیین جودا بو تیکستەکی دیارگری دکەن،
بئ تیکدانا گەوهری نافەرۆکی. ((ئەدەبی فولکلوری ئەدەبەکی ئاست بلندە، دیردانکا خەلکیدا
هاتیە پاراستن و فەگواستن، ب ناسناما گەلان دەیتە دانان، ئەف ئەدەبە گەلەک شیوین
دەربرینی دناف خودا هەمبیز دکەت، کو پیکهاتیینە ژ ئەفسانە و چیرۆک و داستان و گوتنیین
مەزنان و مەتەل و گالته گەپان))^(۱). بەشین فولکلورا ئیزدییان د رۆخساریدا چ جوداهی دگەل
بەشین فولکلورا کورد و جیهانی نین. ((ژئالیی نافەرۆکی فە ئەو یا جودایە، دەربرینی ژ
ئیزدییان و ئیزدیاتیین دکەت))^(۲).

۱-۳ ئەفسانە: ئەفسانە بەرهەمی ههژرا بابکالیین مروفانە، واتە بەرهەمیین ههژرا دەستیپکی نە د
درحەقی سروشتی و ژیاندا ((ئەفسانە توخمیکی بنەرەتی رهوشنیری مروفە و لە ناوهرۆکدا
راستەقینە وینە خودییهکانی مللەت نیشان دەدات))^(۳). بیروباوهرین ئیزدییان ژ ئەفسانەیا
دەستیپکیرنە، لسەر بنیاتی وان بوینە خودان ههژر د درحەقا ئافراندا دنیایی و پیروزیکرنا
دیارۆکیین سروشتی و خودیناسییدا. ((بەرهەمی سەرەتایی ژیانی ئادەمیزاد دادەنری و
هەولدانیکی سەرەتایی مروفە بەرامبەر بە تیگەیشتنی جیهان و گونجاندن لەگەل سروشت و
روداوەکانیدا))^(۴). ((ئەفسانە میژویکی ئاینی دەگریتەوه))^(۵). بیروباوهرین ئیزدییان د
درحەقی دنیا و خودا و ملیاکەت و کریاریت سەر رویی دنیایی، وەکو پەیدابونا شینکاتی
دەشت و چیا بەحر و دەرکەفتنا رۆژ و هەیقی ... ئەف باوهری دناف ئیزدییاندا وەکو ئەفسانە
دەینە گوتن، دپرانیا قەول و بەیت و لاقژیین ئەدەبیدا ئەلەمینیین ئەفسانەیی دواندا پەیدادبن،

(۱) خالدة صديق أحمد: رەنگفەدانا گوتنیین مەزنان درۆخسار و نافەرۆکا هۆزانیین نالبەندیدا، ناما ماستەری، فەاکۆلتی یا
زانستین مروفايەتی - سکولا ئادابی - زانکویا دهوک، ۲۰۱۳، ل. ۲.

(۲) کوفان ریسان حەسەن: ههژر و فەلسەفە دقەولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ل. ۵۵.

(۳) سەییید مەولود بیخالی: ئەفسانە و داستان لە فولکلوری کوردەواریدا، چاپی یەکەم، ژ وەشانین ریفەبەریا چاپ و بەلافکرنا
هەولیر، ۲۰۱۳، ل. ۴۲.

(۴) فەریاد فازیل عومەر: ئەدەبی کوردی، لە بلاوکرارهکانی خویندنی کوردی، بەرلین، ۱۹۸۶، ل. ۴۴.

(۵) سەییید مەولود بیخالی: ئەفسانە و داستان لە فولکلوری کوردەواریدا، ل. ۴۲.

مينا قهولۆ زه بونی مهكسور و ئافراندا دنيایي و قهرفه رقان..^(۱) ئهفسانه ژ خهياي هاتيه هه بونی، واته خهياي د چاوانيا روڊانين ديارو کين سروشتيدا. ((راسته ئهفسانه واتاي خهياي و تا رادهيه کيش دۆر له عهقل رادهست دهکات، بهلام ئه و بابته تانه ي له ئهفسانه دا دهخریته رو رهگيکی واقعي شيان ههيه، ئافراندي زهوی و ئاسمان واقعيکه، بهلام گيرانهوی و چونيه تي پروسه ی روداوی ئهفراندين لای مروڤ دياردهيه که دهکوهیته خانه ی خهياي ئه و مروڤه داهينه رانه ی ئهفسانه ی ئهفراندين داهيناوه))^(۲). واته ئهفسانه بوينه بنياتي باوهري، ئه و بنيات ژي بويه ژيڊهر بو ئهدهبياتا ئولي يا ئيزدييان قهول، بهيت و قهسيده...

۲-۱۳ داستان: ((داستان جوهرکي ئهدهبي يي بهر فرهه و کهفنه، ژبه رهندي گهلهک بويه ر و کهسايه تي و دهم و جه و ديالوگ و بابته تيڊا هه نه، فيجا چ ب راست ژي هه بوبن يان ژي دناشوپي و ئهفسانه يي بن))^(۳). هندهک دبين کو رودانين داستانان دبه ر ئاقلن و نه ل وی ئاستينه عهقل قه بو نه کهت. ((روداوه کاني داستان به گشتي له گه ل عه قلد ا دهگونجین و باوهريان پي دهکري، له بابته تانه نين که عهقل تواناي وهرگرتنياني نه بي))^(۴). ئيزدييان د ئهدهبياتا خو خو يا فولکلوريدا خودان چه ندين داستانين جورا و جورن مينا (داستانا عاشق غه ريب، شاه و سه نه م، داستانا گيلا مير نه تلس، داستانا مير مح و داستانا دهرويشي عه قدي ... هتد) ئه ف داستان ساف مولکيه تا ئهدهبيتا فولکلوري يا ئيزديانه*. ئيزدييان ژبلي داستانين خو يين تايبهت د داستانين هه فپشک يين دگه ل کوردين موسلماندا ژي فه گيرانين خو يين تايبهت پي هه نه، مينا داستانا مه م و زيني و زه مبيلفروش. بو نمونه د فه گيرانا داستانا مه م و زيني دا ل جه م ئيزدييان بويه ر ل ده فه را سنگالي يه جه ي پيروژ يي ئيزدييان ژي تيڊا خويا دبت، ده مي مه م ده يته زيندانگرن که فري چلميرا* دادنينه سه ر ده ري زينداني (شکه فتي). د داستانا زه مبيلفروش دا ژي ئيزدييان فه گيرانا خو يا تايبهت هه يه و چه ندين سه مبولين ئيزديياتي تيڊا خويا دبن، و ب ديتنا خيري سنگالي زه مبيلفروش لاره کي ئيزدييه و ژ چينا فه قيرايه!

(۱) د. خهليل جندي ره شو: په رن ژئه ده بي ديني ئيزدييان، ل ۹۲.

(۲) فه رهاد عه زيز خو شناو: ئه فراندين و مردن له ئهفسانه ی کورديدا، چاپا ئيکي، چاپخانه ی حاجي هاشم، هه ولير، ۲۰۱۳. ل ۱۶.

(۳) کوفان ريسان سه سن: هزر و فه لسه فه ده قه ولين ئيزدييان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نوي يا کوردي، ل ۵۵.

(۴) فه رياد فازيل عومه ر: ئه ده بي کوردي، ل ۴۷.

* بو خواندن وان داستانا بنيره: خيري سنگالي ل چيایي سنگال قه بقه با که وي نيره (کومه که تيکستين فولکلوري ئيزدي يان) بهرگي ئيکي، چاپا ئيکي، ژوه شانين نه نستيتوييا که له پورئ کوردي، چاپخانا ته وار، سلیماني، ۲۰۱۱. ل ۲۰-۱۵. به ده ل فه قير جه جي: داستا ئاشق و غه ريب و شاه و سه نه م، گوفا را لالش، ژماره ۲۸، هافينا، ۲۰۱۳، ل ۸۱-۱۰۲، ريسان سه سن: داستانا گيلا مير نه تلس، گوفا را لالش، ژماره ۱۱، ئادارا ۲۰۱۱، ل ۱۲۶-۱۳۲.

* چلميرا جهه کي پيروژه ل چيایي سنگالي (په رستگه ها ئيزديايه) فه خري چلميرا ژي هه يه، سه ره رشتيا چل قوتابيين شيخادي دکر. بنيره: خيري سنگالي: ل چيایي سنگالي قه بقه با که وي نيره، بهرگي ئيکي، داستانا مه م و زيني، ل ۱۱۱-۱۳۲.

"زەمبىل فرۇش لاوھكى فەقىرە"

كەرەمكا ديوانا ميرا

دېلى تە ما كىلە.

.....

خاتونى لى تە ھرمەتى

ئوت ل ستودە توکا قودرەتى*

ئەز نەوېرم ژرۇژا ئاخەرەتى" (۱)

سەمبولىن (توگا قودرەتى و لالشى و مېربراھىم ئادەما)، دېھىتا زەمبىل فرۇش دا ھەمو ل نك ئىزدىيان دېرۇژن.

۱۳-۲. سەرھاتى: ئىزدىيا ب درىژيا ھەبونا خو لسەر ئەفى عەردى راستى گەلەك مەرگەسات و دەردەسەريا بوينە، دەست بەرنەدان ژ ئۆلى بويە ھىجەتا ب دەھا ھەوھىن قىرگىنى، ئەف رەوشە بويە ھىقىنى ب دەھان سەرھاتىا، كو وەكو چىرۆك دەھىنە فەگىران و بوينە دىدەفانىن راستىا وان بويەرا. ژبلى ئەفان سەرھاتىا سەرھاتىين قارەمانى و ئەفنىندار ژى ھەنە. مينا سەرھاتىيا بەرخودانا ئىزدى ميرزا، شىخ ميرزايى ئاقونسى، سەرھاتىيا ھەسەن و غەزالى و خەنسى و رەشو... ھتد** جورەكى ھەرە تايبەت يى سەرھاتىا ھەيە كو ئىكسەر گرېدايى باوھريا ئىزدىيانە، ئەوژى سەرھاتىين دوبارەبونا گىانى نە (كراسگھورينى) بو ژيانى، دقالبى مروفا يان گىانەوھەر، ئەو مروقىن گىانى وان دوبارە دبت، ژيانا وان يا يەكەم ل بىرا وانە و بەھسى وى دكەن. ژبو موكم كرنا باوھريا ئۆلى ب كراسگھورينى، گەلەك جارن ئەف سەرھاتى ل جقاتين ئۆلى ب مەرەمىن شىرەتكارى دەھىنە گوتن (۲).

۱۳-۴ چىرۆك: چىرۆك دانەناساندنا مللەتەكى بو خواندەفانى. ((چىرۆك شابەشانى ئەو فەومە دىتە خوارەوھ پەردەى ژىرى و ژيانى كومەلايەتى و ئەخلاقى و بەرزى و نزمىيان لە مەيدانى تەفكىرى و شارستانىتيدا دەرئەبرى)) (۳). د چىرۆكىن ئىزدىياندا ھەم ژيانا وان يا جفاكى و ھەم

(۱) ژبو خواندنا تەماميا تىكىستى بنېرە: خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا كەوئ نېرە، بەرگى ئىكى، ل ۱۲۹-۱۳۵.

* توگا قودرەتى: پېسر(گريشان) (توك) ل نك ئىزدىيا يە پىرۇزە .

** بوخواندنا ئەفان سەرھاتىيان و چەندىن سەرھاتىين دن بنېرە: خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا كەوئ نېرە، بەرگى دووئ. داود مراد ختارى: ھەر سترانەكى چىرۆكەك ژدەفەرىن شنگال و شىخان، چاپا ئىكى، ژ وەشانين ئەنستىتوييا كەلەپورئ كوردى، چاپخانا شقان، سلېمانى، ۲۰۱۰.

(۲) بوخواندنا چەند سەرھاتىيان بنېرە: كوفان خانكى: سېدارا شىشمس، سەرھاتى و ئەفسانە ژ فولكورئ ئىزدى يان، چاپا ئىكى ژ وەشانين ئەنستىتوييا كەلەپورئ كوردى، چاپخانىا كمال، سلېمانى، ۲۰۱۱. خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا كەوئ نېرە، بەرگى ئىكى، ل ۱۰۸-۱۰۴.

(۳) ەلئەدەين سو ججادی: مېژوى ئەدەبى كوردى، ژ وەشانين انتشارات كوردستان - سنە، چاپا ئىكى، ل ۱۲۳.

ژی بهرخودانیا ژ ناقوبهت و تالانی خو کرین خویادبن.*** د ئەفان چیرۆکاندا ژبلی پەند و شیرەتین جفاکی لایەنی ئولی ژی تیدا خویایه، زۆربەیا چیرۆکان ب باوەریپن ئولی دتامداینه. ژبەرکو سەرھاتی دبنه ژیدەرئ هەبونا چیرۆک و داستانان ... لەوما گەلەك جارن یەك تیکست هەم وەکو سەرھاتی و هەم ژی وەکو چیرۆک دەیتە دیتن، د گەلەك و ناف نیشانا ئەم ب ئەفی شیوهی دبیین (چیرۆک و سەرھاتی فلان کەسی).

۱-۳- ۵ گوتنن مەزنان: گوتنن مەزنان دەربرینن کورت و پری رامانن و کاکلا بویەرین سەرھاتی و چیرۆکانه، ژبەر هندی رامان ب هەمو هیزا خو دگوتنیدا کۆمبویه. ((هەر گوتنەکی ژئەفان گوتنن بنیاتی خو هەیه و فەریژا چیرۆکەکیه ب کورتی ئەفرۆ هاتینە بەردەستین مە))^(۱). ((سامانیکی دەولەمەندی ئەدەبی میللەتی کوردە لەم سامانەدا جورئ بیرکردنەوهی گەلی کورد و باری کومەلایەتی و ژیان بەئاشکرا دیاره))^(۲). گوتنن مەزنان بۆ پەسەندیا ناخفتنا رۆژانە دەینە ب کارئینان. ب هەمو لایەنن ژیان هاتینە گوتن مینا بابەتین (جفاکی، سەقا و دەم وەرژین سالی ستیر ناسی و جوگرافی... هتد)*. سەرۆکانیا گوتنن مەزنان دناف کەلتورئ کوردیدا ئیکه، ئی جوداھیا بیروباوەریپن ئولی یین ئیزدییان وەکریه، ئیزدی ببنه خودان هەندەك گوتنن خو یین تاییبەت. میناک:

- بئ شیخ و پیر نەچە سەر داوہتا میر.

- شول ژ شیخ و پیرا خرادبئ.

- خیرئ بکە ب ئافئیدا بەردە^(۳).

- شیخ ل ری و مرید ل پی.

- خیر و شەر ژ دەرگەھی خودئ نە.

- مالا خو تیرکە گەلیی لالش تزی خیرکە^(۴).

***ژبو خواندنا تیکستین هەندەك چیرۆکان بنیرە: ئدریس فارقینی: میسکی زازا چیرۆک و سەرھاتی ژ دەفەرین ئیزدییان، ئامادەکر: رەشاد بیجرمانی، ژ وەشانین ئەنستینا کەلەپورئ کوردی، چاپا یەکەم، چاپخانە ی کمال، سلیمانی، ۲۰۱۲. داود مراد ختاری: ژ چیرۆک و سترانین دەفەرا شیخان.

^(۱) مستەفا عەبدولرەحمان یونس ئەرەدنی: سەرۆکانی، بەرگی ئیکئ، ژ وەشانین ئەنستیتویا کەلەپورئ کوردی، چاپا ئیکئ،

چاپخانەیا هاوار، دەوک، ۲۰۱۳، ل. ۱۳.

^(۲) د. شوکریه رەسول ابراهیم: ئەدەبی فولکلۆر و کوردی، بەشی دوووم، ۱۹۸۴، ل. ۵.

* بنیرە: مستەفا عەبدولرەحمان یونس ئەرەدنی: سەرۆکانی، بەرگی ئیکئ، ل. ۱۳-۱۶۶.

^(۳) عبدالرحمن عەلی شنگال: گوتنن مەزنان و ئیدیه ل چپایی شنگالی، چاپا ئیکئ، ژ وەشانین ئەنستیتویا کەلەپورئ کوردی،

چاپخانەیا شقان، سلیمانی، ۲۰۱۰، ل. ۵۵، ۵۸، ۱۰۵، ۱۲۴.

^(۴) کوفان ريسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دەفولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ل. ۵۵.

- بېی پیر و پیره کی نه ههلبژیرن میره کی.

- نهگهر خودی نهفیا دی بته مز و موران و کهفته چیا ^(۱).

- روتۆ نهل مههدرا نهل خهبرا*

۶-۱۳ نفرین: نفرین کورتیریا دهردی کهسه کی زۆلم لیکیه، نهو دهرد ژ نهجامی نه دادپهروهریا جفاکی پهیدادبن. ((باوهریه که ملی یه بهریه لافه و لسه باوهریی هاتیه ئافاکرن کو ئاخفتنی ژ هیژ ههیه)) ^(۲). نفرین خواستنا نهباشیی یه ژ نهحه زانرا، نفرینکه ب شیوی هیقی و دوعایا ژ خودی و ملیاکه تا دخوازه به لایه کی بۆ وی زۆرداری بینت نهوی نههقی لیکی ^(۳). نفرین د ئیزدیاتییدا ژ کارین نه جوان دهیته ههژماتن، ژبه رکو ل گوری باوهریا ئیزدیان نابت ب زمانی کهسی ئیزدی ئاخفتنا نه جوان و تعل بهیته گوتن، زمان ژبو عبادت و معرفت و ئاخفتنا جوان و شرینه، ژبه ر هندی ژ ئیزدی دبیزن: ((نفر ب نشینه و ژنو ب ههقیه))، مه بهست ژ نهفی گوتنی نهوه کهسی نفرینی دکهت نیقهک ژ نهوی نفرینی بۆ وی دزقرت و نیفا دن نهگهر یی ههق بت دی ب سهر کهسی بهرامبهردا شکیت ^(۴). ژبلی نفرینی ب شیوهیه کی گشتی، ئیزدیان نفرین تابهت بخوفه هه نه میناک:

- وهی لاین دهف لی خریایا**.

- بهر توپا چلمیران بکهفه.

- شیخادی شفاعتی ب رۆحا وی نهبه ^(۵).

- بروسیا ههیفا نیسانی ب میلاکا ته بکهفت.

- ههی ئافاتا پیرافات بوته هاتیو ^(۶).

- خودی و خودانی من حهقی من ب حهقی ژته بستینت (ژ وه بستینت)***.

* مههدر = دلوفانی. مههدر جهی تابهتی شیخ حهسه نی پسی شیخادی دوپیه دکهفته بوزان و ب کچک لالش دهیته ناقرن، نوکه مههدرا بوزان مری لی دهینه فهشارتن و گورستانه که مهزنه، د نهفی گوتنیدا (مههدر) ب واتایا گورستان هاتیه. نهف گوتن د دیوانه که حیژانیدا من گوھ لیبو. ل مهها ۹ سال ۲۰۱۵

^(۱) دیدارهک دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

^(۲) جه میل محمهد شیلازی: هه لسه کهفتنا فۆلکلوری کوردی، چاپا ئیک، ژوه شانین ئهنستیتویا کهله پوری کوردی، چاپخانه یا شغان، سلیمانی، ۲۰۱۰، ل ۲۶.

^(۳) یوسف بهری، نفرین، گوفا لالش، ژا، دهوک، ۲۰۰۴، ل ۱۷۸.

** ژبو زانینا چیرۆکا نهف نفرین بنیره هه مان ژیدر، ل ۱۸۲-۸۴.

^(۴) دیدارهک دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

^(۵) کوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسه فه دقهولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ۲۰۱۳، ل ۶۰.

*** فهکوله ر: ئیزدی گهلهک نهفی نفرینی ب کاردینن، وهکو دهیته زانین مه بهست ب خودانی باچاکه که.

^(۶) دیدارهک دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

چاکیڻ ئیژدیا ژى نفرین ل ئەوان کەسان کرینه یپن نەدیتی و نەوہیا دبیژن، بۆ نمونە نفرینا شیخ فەخری ئادیان کو دچارچوڤی قەوڵی (بیگویا) دا گوتیە سەرو بنی قەوڵی نفرینکرە ل کەسانین ب وی رەنگی.

"وہی بیگوییەت عەوانە"

شیخ ئادی و مەلک شیخ سن دلی وان خالی نەکەت ژ ئیشان و ژانە

تو بچاڤیت خو نابین و ئشیخ فەخری ئادی دکەن بوختانە

ئەون بیگوییەت کفری

مەلک فەخرەدین لیکر نفری

بچەنگلی وان گرت و ھاڤیتە ناڤ گورگا ئاگری" (۱).

پتریا جاران هیژ و دەستەھلاتا کەسان دبتە ئەگەرئ زولکرنی ل کەسەکی بی دەستەھلات، ل دەما دەمیڤا کەسین نە خودان هیژ و دەستەھلات ژى واتە دو کەسین ھەمان ئاست زولنی ل ھەڤدو دکەن. ل رەنگڤدانا زولنا کەسەکی ب دەستەھلات بۆ ئیکی بی دەستەھلات دیارترە. نفرین پتر ئالیی ژنی فە دەیتە گوتن. ئەڤ یەکە ھەم بی هیژیا ماف خوارنا وی دمال کومەلگەھیدا پەسەند دکەت و ھەم ژى مینا تایبەتمەندیەکا وی. ((مرۆڤ دکارە بیژە کو نفرین ژان ژبو مللەت پارچەییەک ژ ژیانا روژییە)) (۲). گوتنا نفرینی ژبال ژنی فە نە بتنی دەربرینە ژ وی زولنا ل وی ھاڤیەکرە، ل ئەو ژن نفرینی ل وی دەمی ژى دکەت، دەمی کورئ وی یان زەلامی یان ھەر کەسەکی نیژیکی دکەڤنە بن زولەکە دیارکری، واتە گوتنا نفرینی تایبەتمەندی ژنی یە دەربرا مەزلومەتیا خو و دەوروبەری خویە ژھەر نەھەقیەکی، ژبەر ھندی ژى نفرین پتر لسەر زاری وی دیاردبن.

۷-۱۳ ستران*: ستران دەربرینا ھەستکرنا ناخی مرۆڤایە، ل بەرامبەر بویەرەکی چ خوش یان نەخوش. ((لە ناو فۆلکلۆری کوردیدا گورانی بە دەولەمەنتین بەش ئەژمیڤی لە روی زۆری بەلابونەو، پەییوەندیکی تەواو بەباری ژیانى کومەلایەتی و خو رەوشت و داب و نەریت و بونەو ھەیە)) (۳). زۆربەیا ھەرە زۆر یا سترانی ئیژدییان دەربرینە ژ ئەوان دەردەسەریین ژ

(۱) د.خەلیل جندی رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیژدیان، ل. ۶۰۱۵۹۹.

(۲) جەمیل محەمەد شیلازی: ھەلشکەفتنا فۆلکلۆری کوردی، ل. ۲۹.

* ژبو زانینا ئەگەری چیرۆکا فی نفرینی بنیڤرە: یوسف بەری: نفرین، گوڤارا لالش، ژ. ۲۱، ل. ۱۸۴.

(۳) د. شوکریە رەسوول: ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، ھەولێر، ۲۰۰۸. ل. ۸۵.

* ل ھەر پارچەیکی کوردستاندا لە رووی روخسارەوہ ناویکی تایبەتی ھەییە بۆ نمونە لە کوردستانی عیراق بە گورانی دەلین(گورانی، لاوک، ھەیران، دیلۆک، پەستە، دیلان، نارین) لە کوردستانی ئیراندا (گورانی و بەیت) لە ناو کوردە فیلیەکاندا (تەرانە، گویندە، چرین، مقام و گوتن) لە ناو کوردانی سوڤیەتدا (ستران، لاوژە، کەلام و دیلۆک). بنیڤرە: د. شوکریە رەسوول: ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، ھەولێر، ۲۰۰۸. ل. ۱۰۲.

پېغمهت دهست بهرنه‌دان ژ ناخ و بيروياوهره ب سهر واندا هاتين، ب تايبهت نهوان هه‌وهين (حملات) دماوئ حوكمداريا عوسمانيدا. (د سترانا دירוوكى يا كورديدا به‌حسى سياسته‌تا ئوسمانيا به‌رامبه‌ر كوردا هاتيه))^(۱). گوتنا سترانى و فه‌گوهاستنا وئ ژ به‌ره‌باب بو به‌ر‌بابه‌كئ دن، گرنگيه‌كا دو ئالى هه‌يه. ((نه‌يان هيشتوه روډاو كاره‌ساته‌كان له بيرچنه‌وه و ههم زمان و فره‌هنگ و نه‌ده‌بى فولكلورى كوردريان روژ به روژ ده‌وله‌مه‌ند و ده‌وله‌مه‌ندتر كردوه))^(۲).

به‌هرا پتر يا سترانين ئيزديا (شنگالئ) سترانين شه‌رانه و گرئدانه‌كه موكم ب ژيان و ديروكا جفاكئ خو فه هه‌يه^(۳). هه‌بونا نه‌فان سترانا به‌لگه‌يه لسهر نهوان بو به‌ره‌ين ميژويى، يين كو نه‌هاتينه توماركرن د ديروكئدا. (نه‌نورئ مايئ) دبيژت: ((سترانين ديرووكى رويدانين ديرووكى يين گرنگ پاراستينه، نه‌خاسمه هنده‌ك رويدان كو چ ژيدهرين ديرووكى به‌حسى فان رويدانا نه‌كره، نه‌گهر به‌حس كربيت ب ره‌نگه‌كئ نه‌باش ل قه‌لم داينه))^(۴). واته دشيانا سترانا كورديدا، ببه‌ ژيدهركئ سهره‌كى د نفيسنا ديرووك و ده‌رنئخستنا راستياندا، نه‌گه‌رين شه‌رين ب سهر ئيزدياندا هاتين ههر چهند د زروب جوداهيا بيروباوهران ل پيشيا هه‌مويايه، له‌وما ناساييه دسترانين ئيزدياندا ره‌نگه‌فاندا به‌رخوداندا نهوان بيروباوهران خوياببن، مينا سترانا (شيخ ميرزاى شىخا، ئيزدى ميرزا و سترانا فه‌رمانا ابراهيم پاشا ۱۹۰۸... هتد).*

كوكا سترانى ژ داستان سهره‌اتى و چيروك هاتيه، نه‌فجا نه‌و داستان و سهره‌اتى .. چ يين شه‌رى يان نه‌فئندار يان ژى تيكله بن مينا ستران و سهره‌اتيا هه‌سهن و غه‌زالئ كو سهره‌اتيه‌كه نه‌فئندارى قاره‌مانى به‌رخودانيه^(۵). ژبلى سترانا فولكلورى و به‌شپن وئ ** ئيزديان چهنده جوره سترانين هه‌ره تايبهت هه‌نه، كو گرئدايى بيروباوهرين وان يين ئولئ خلمه‌تا گه‌ليئى (لالش)ن، كو بريتى نه ژ خزيموك پايروك و روډارين. (ب رئ و رسمين په‌رستگه‌ها لالش فه د

(۱) صلاح هرورى: سترانا ديرووكى يا كوردى و رويدانين سالا ۱۹۱۹ ل بادينان، گوڤارا په‌يف، ژ ۲۰ هافينا ۲۰۰۱، ل ۷۶.

(۲) ب.قه‌ناتئ كوردو (كوردويئف): كومه‌له تيكستى فولكلورى كوردى، چاپخانه‌ى كوردى به‌غدا، ۱۹۷۶.

(۳) ريسان هه‌سهن: شنگال وه‌كو قوتابخانا سترانا فولكلورئ كوردى، چاپا ئيكي، ژوه‌شانين ريڤه‌به‌ريا گشتى يا كاروبارين ئيزديان، چاپخانه ره‌وشه‌بيري، هه‌ولير، ۲۰۱۱، ل ۲۳.

(۴) صلاح هرورى: سترانا ديرووكى يا كوردى و رويدانين سالا ۱۹۱۹ ل بادينان، ل ۷۴.

* ب دريژى سه‌بارت ده‌قين فان سترانا و چيروكين وان بنيره: خيري شنگال ل جيايئ شنگالئ قه‌بقه‌با كه‌وئ نيره، به‌رگئ دووئ. داود مراد ختارى: ههر سترانه‌كئ چيروكه‌ك. ريسان هه‌سن: شنگال وه‌كو قوتابخانا سترانا فولكلورى يا كوردى. داود مرا ختارى: ژ چيروك و سترانين ده‌فهره شىخان، ژ وه‌شانين نه‌نستيتويا كه‌له‌پورئ كوردى، چاپا ئيكي، چاپخانه‌يا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳. خلف حه‌جى حمد: سترانفانين وه‌هركرى و به‌رخودانه‌كه بئ وينه، ژوه‌شانين ده‌سته‌يا بلند يا بنگه‌هئ لالش، چاپا ئيكي، چاپخانه‌يا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳.

(۵) ژ بو خواندنا نه‌فئ سهره‌اتيه‌ئى بنيره: مه‌روان شىخ هه‌سهن: سهره‌اتى و سترانا هه‌سهن و غه‌زالئ، گوڤارا لالش، ژماره ۱۳، دهوك، ئاب، ۲۰۰۰، ل ۱۳۸-۱۴۹.

** ب دريژى لسهر سترانا فولكلورى و جورين وئ بنيره: ريسان هه‌سن: شنگال وه‌كو قوتابخانا سترانا فولكلورى يا كوردى، ل ۲۶-

تایبه‌تن و جوړه‌کې ګرنگی و پیروزی ژی هه‌نه))^(۱). ژبه‌ر نیژیکیا بابه‌تین نه‌فان هه‌ر سی جوړین سترانا (د.خه‌لیل جندی) دبیزت: ((نافه‌روکا وان گه‌له‌کی نیژیکي نیکه، هه‌م بده‌فی سترانبیژا دئینه‌گوتن و هه‌م بده‌فی علمدار و قه‌ولزانا تینه‌گوتن، نه‌قه‌ولن به‌هرا پتر لسه‌ر(به‌یتا) دئینه‌حسابکر، دبیزنه‌هه‌رسی جوړا (پشت په‌رده) واته‌تشی فه‌شارتی و نه‌دیار))^(۲). رایه‌که دن دبیزت: ((دناف نیژدیاندانا هه‌ر نیکه جوړه‌که و ژ هه‌ف دجودانه))^(۳).

۱۲-۱۷ خزیموک: ب جوړه‌کې سترانا فولکلوری ده‌یته هه‌ژمارتن، ژبلی بابه‌تی خزیمی نه‌و زیده‌تر به‌حسا ده‌رویش بابچاکین نیژدیا و ناماژده‌ین پیروز یین نیژدیاتی دکه‌ت، هه‌روه‌سا عه‌شقه‌کا قه‌له‌نده‌ران (عه‌شقه‌کا سوفیانه) یا راسته‌قینه‌تیدا دیاردبیت.ل هه‌مبه‌ر بابه‌تین دلداری، پی‌گوتنه‌ک ل به‌رامبه‌ر خاس و بابچاکین نیژدی یان، ژنالیی نافه‌روکی فه‌ بابه‌تین نولی و نه‌فینداری تیکه‌لی هه‌ف دبن^(۴). تیکه‌لیا بابه‌تی نولی دگه‌ل یی نه‌فینداری، نه‌فینیی بی‌گونه دکه‌ت، نه‌ف بی‌گونه‌ژی ژبه‌ر هه‌بونا خوف و ئیمان‌ی یه‌ ددی خلمه‌تکاراندا و پیروزی کار و جه‌ی وانه.

"چه‌ندی خزیماته‌زی‌ری زه‌ره

به‌ند و تیرریژ دابو لالشا نورانی

هه‌تا ب کوچکا ته‌ته‌ره

ولله و بانلا و تلله هه‌ر سی ناقییت خودی نه

مه‌شیخه‌ک دقیت ژمالیت نادیا پیره‌کی ته‌ریقه‌تی و علمایه‌ک ژعولائی زیده"^(۵).

۱۳-۲۷ پاییزوک: سترانه‌که خه‌مگین و فه‌لسه‌فییه، سترانبیژ ب حال و کاودانیی خو دبیزت ب ناوازه‌کی پر سوز و خه‌مگین خه‌م و کولیت خو ده‌ردبیریت، دکیش و سه‌روایی دا سه‌ربه‌ستیه‌که باش وه‌رگریه^(۶). ((ده‌قه‌که نه‌ده‌بیه ب دارشته‌که پر سوز ژ چه‌ند وینین جوان و سیفه‌تین ده‌جی خودا و بکارئینانا په‌یغین ره‌سه‌نین کورد پیکه‌تیه))^(۷).

"پاییزی ل من ده‌ست دا، من نه‌کر کاروبارا زفستان‌ی

(۱) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین نیژدیان دا و کارتیکرنا وان لسه‌هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۶۳.

(۲) د.خه‌لیل جندی ره‌شو: په‌رن ژ نه‌ده‌بی دینی نیژدیان، ل ۱۰۶.

(۳) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین نیژدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۵۴-۵۳.

(۴) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین نیژدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۶۴-۶۳.

(۵) bedel feqîr hecî: Ji qewlên êzdyan(xzê muk):guvara lalş,ji 7, Dhuk, Adara 1997.L 129-127.

(۶) حجی جه‌عفه‌ر قه‌فته‌کا سترانین فولکلوری ل ده‌هه‌را به‌هدینان، چاپا نیکی، ژ وه‌شانین نه‌نستیتویا که‌له‌پوری کوردی،

چاپخانا ئاراس، هه‌ولیر، ۲۰۰۷، ل ۵.

(۷) xêrî bozanî: payzok, guvara laliş, j 9, Dhuok şwata, 1998 L,192 .

چيایی بلند دخوازن مژ و مورانی
بهیا خه له ف ناغا دخوازه ره شیشه که رهش بارانی
ژخیرا خودی را نه ز بیا مه دیکه کی پور ژهه ولا هه ولا نیچیرقانا

...

دهنگه هات ژعه زمانا

هنا دگوت ((ملیاکه تن که تنه پشت نه ورانه))

هنا دگوت ((قیرینا مه می شانه)) " (۱) .

ئهف جوړه ستران دناف کوردین موسلمان دا ژی هه بونا خو ههیه، لی دیسان دپایزوکین
وان ژی سه مبول و هیمایین ئیزدیاتی و ئیزدیان دکه فنه بهرچا ف رهنکه ئیزدیان ب خو
فهاندبن و چوبنه ناف کوردین موسلمان دا (۲) .
" هه ری دایکی کانیا باشیکی یا ل پیشیا بارزانی
دی بلا نه ز کویلکه بام ژ نه قیت هه یفا نیسانی
هه کو کچکیت شیخان و دنا
دهاتن و چوونه ته و افنا شیخادی " (۳) .

دیاره پاییزوکی یهک بنیات ههیه، مانا سه مبولین ئیزدیاتی دپاییزوکی کوردین
موسلماندا نیشانه یا پاژ راگرتنا فولکلورییه دناف کورداندا. ((پاییزوکی ل پاییزی دهینه گوتن ل
پاییزی ژی ل دهمه کی دیارکریدایه، ب چهند روژه کا بهری چه ژنا جه مایی، ژ بهرکو خلمه تکار ب
قوناغا دهاتنه لالش ژبو سپیکرنا قوبین په رستگه هی، نه فان که سان دبه رکاری خورا نه ف
پاییزوکی دگوتن)) (۴) .

۳-۷-۱۳ رۆبارین: توخمه کی تایبته ژ نه ده بی دینی ئیزدیان وه کی لافژ و پاییزوکی و غه ریبی...
ژنالی سترانیژ و قهول بیژا ب عه شق و دل ل چه ژن و هه لکه فتا و ههروه سا جه مایی
سپیکرنا قوبا دهینه گوتن (۵) . سه بارهت راما نا رۆبارینا هنده ک دبیزن ژ رۆبار هاتیه، نه شقا
سو فی و دیندارا رۆباره کی ئافا زه لال و شرینه قهت چکبون لی نینه (۱) . هنده ک ژی دبیزن

(۱) Chant d'automne: govāra hawār j 24 sal 1934, Ji Weşên Kombenda Kaw abo Canda Kurdnî, Capa yekem, capxana perwerde, Hewlêr, 2001, L779.

* ژبوخواندنا ته مامیا تیکستی، بنیره: هه مان ژیدەر، ۱۹۱-۱۸۷.

(۲) کوفان ریسان هه سەن: هزر و فه لسه فه دهه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۶۵-۶۶.

(۳) حجی جه عه فر قه فته کا سترانین فولکلوری ل ده فه را به هدینان، ل ۲۳-۲۴.

(۴) کوفان ریسان هه سەن: هزر و فه لسه فه دهه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۶۵-۶۶.

(۵) م.س.هه کاری: سه به قه و زنجیرا رۆبارینا، گو فارا لالش، ژ ۱۰، دهوک، کتوننا دوئ، ۱۹۹۹، ل ۱۴۶.

(۱) هه مان ژیدەر: ل ۱۴۷.

مه بهست پي (ريوارين) ه ب واتايا (هاتن و چون) نانكو (ريفتنگي) ^(۱). رامانا وي پتر د (ريوارين) دا كوم دبت ژبهركو نهف روارين ب سلامهتيا گه هشتا خهلكي و خلمه تكارا بو گهلي لالش دهپته گوتن و دهمي نيژيكي دهري گهلي دبن چافين ب جوت قوبه ها دكهفت و دلي وان شاد دبت و دهست ب گوتنا رواريني دكهن.

"فهرجين ل وان قوبيت ب نوور

خاسا ل بهر بهستي مه هدهر و مشور

به هشت نهوه يا ل گهلي كور" ^(۲).

هه ر يهك ژ خزيموك و پاييزوك و روارينا دنالي نافه روكيدا نيژيكي ههفن، ب تني ناف و وهختين كو تيذا دهينه گوتن ژههف د جودانه، نه گهر نهه هه ر هه مو به حسي پيروزيا دكهن و ل چهژن و هه لكهفت... و سپيكرنا قوبان ژنالي خلمه تكارا دهينه گوتن، هه ر ب ريبا نهفي خلمه تي و دبه ر وي كاري پيروزي نهو دكهن، جار جاران بابه تين دلداري زي د گهل تيكل دبن دهري نهفينيا خو ب ريبا عه شقه كا سوفيانه دبيژن، واته خزيموك و پاييزوك و روارين ب نافين جودا د وهختين جودا ده بريني ژ يهك مه بهست دكهن، نهو مه بهست زي خلمه تا مه زارين خاس بابچاكانه نيژدييانه ب گشتي و گهلي لالش ب تايبه تي. ((خزيموك و پاييزوك و روارين، ل روژيت چهژن و توافا و سپيكرنا قوبا ل گهلي لالش و گونديت نيژدييا و لسه فهريت ماستا، ژنالي قه ولزان و سترابيژاف دهينه گوتن و هه روه سا دهمي كوميت نيژدييان دگه هنه گهلي لالش و دگه هنه دهري گهلي يان سلافگه هي ب عه شق و دل و ب ناوازه كه پر خوش دبيژن)) ^(۳).

۲-۳ نه ده بياتا نولي:

نه ده بياتا نولي يا نيژدييان خودان گرنگيه كا مه زنه، ده ستيپكا وي فه دگه ريته سه ده بين ۱۱-۱۲ ي زاييني. ((نه ده با ده وله مه ند و گرانبوها، وان دوړ و جه واهرين فلوسوفي كو (۸-۹) سه د سال بهري د گهلي لالش دا هاته نافراندن)) ^(۴). نهف نه ده بيات ره نگفه دانا زهنگيا هزرا كوردييه د ده رحه قي دياروكين سرويشتي و مرنې و نافراندنا گه ردوني... هتد. ((نيژدياتي زاده ي هزر و بيركردنه وه ي مروفي كورده)) ^(۵).

^(۱) كوفان ريسان هه سن: هزر و فه لسه فه ده ولين نيژدييان دا و كارتيكرا وان لسه هوزانا كهفن و نوي يا كوردي، ل ۶۶.

^(۲) م.س.هه كاري: سه بهفه و زنجيرا روارينا، گوفارا لالش، ژ ۱۰، دهوك، كانونا دوي، ۱۹۹۹، ل ۱۴۶.

^(۳) د.خه ليل جندي ره شو: په رن ژ نه ده بي ديني نيژديا، ل ۱۰۹.

^(۴) د.عه سكه ري بويك: شيخ فه خري ناديان و نه ده با نيژديان يا سه د سالين (۱۱-۱۳) ان، ل ۱۸.

^(۵) سه لام ناوحوش: نيژدياتي و زماني ناين و نه ته وه يي، گوفارا لالش، ژماره ۳۱، دهوك، پاييزا ۲۰۱۰، ل ۲۸.

۱-۲-۳. قهول: تیکستهکی فههونایه ژ چهندین سهبهقا پیک دهیت و ههر سهبهقهك سی ریزکیه یان ژ ی چار پینج ریزکیه، ههر سهبهقهكی سهروایا یا خو یا تایبته هیه ^(۱). سهبهقین زوربهیا ههره زور یا قهولان سی ریزکینه. قهول ژانری ههره گرنگ و بلنده د ئهدهبیاتا ئولی یانیزدیاند، زوربهیا هزر و فهلسهفهیا ئیزدیان د دهرحهقی بابهتین گهردونی و دنیایی و ناخرهتی د قهولاندا هاتینه داریتن. (بهدهل فهقیر حهجی) دبیت: ((ههکه ئهم بکاربن بیژن قهول - بهیت - دؤعا و درؤز - قهسیده ... وهکو ئهندامیت لهشی مرؤفینه، دفردا قهول دبهته سهری وی لهشی پیروزی قهولا مهزنتره ژ یا بهیت و ههمو جوړیت دی)) ^(۲). ئیزدی دبیتن قهول علمی خودییه ژ بهر قی یهکی ژ ی پیروزیهکه مهزن د دهنه قهولان، بی دهنگیی دپاریژن دهمی ژنالیی قهولبیژانفه دهینه گوتن ^(۳). دنالیی زمانیدا قهولا گرنگیا خو هیه ژ بهرکو زوربهیا ههره زور ژ ئهدهبیاتا ئولی ب زمانی کوردی هاتیه نفیسین. ((قهول ب زمانی کوردی و دیالکتا کورمانجی یا سهری ب تایبته شیوهزاری دهفهره مهرگههی (قهزا شیخان) یا نهاییه)) ^(۴). قهول و بهیتین ئیزدیان نه ب زارافی بادینی نه لی بزارافی ههکاری نه، زارافی بادینی ژ بو ئیزدیین دهفهری بویه زارافی ژینا روژانه، زارافی ههکاری ژ ی بو زارافی ئولا ئیزدیا* . قهول ههم هه لگرین بیروباوهرین ئیزدیاتی نه و ههم ژ ی هه لگرین گهنجینهیهکه مهزن ژ په یقین کهفن و رهسه نیین کوردی. ((ئهو دهقه دینیانه له زور دهرهتی میژویدا رولی بنه ردتیان هه بوه ل پیناو پاراستنی زمانی نه ته وهدا)) ^(۵). سهره رای کو قهول ب کوردیه که ساف هاتینه نفیسین، لی چهند کته په یقین بیانی و بتایبته ژ ی ب زمانی عهره بی که فتینه نا، ئه فجا چ مینا کلاسکین کورد ب مهره ما دیارکنا زیره کیا خو ب کارئینان یان ژ ی ژ ئه نجامی تیکلیا رهوشه نبیری و هزری بت. ((خودیناسا ژ ههمو باژیر و وهلاتان قهستا لالش دکرن و ئهوان زمان و رهوشه نبیریا خو ژ ی ب خورا دئینان)) ^(۶). کاریگه ریا زمانین ملله تین دهردور و دانوستاندنا وان دگهل هه فدیو

^(۱) شه مو قاسم که لو و یین دن: په رهدا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهیی، ل ۷۴.

^(۲) د. خلیل جندی ره شو: په رن ژ ئه ده بی دینی ئیزدیا، ل ۹۹.

^(۳) ريسان حه سن: گرنگیا قهولان دئیزدیاتی دا، گوفا را لالش، ژماره ۲۴، دهوک، ئایار، ۲۰۰۶، ل ۶۸.

^(۴) کوفان ريسان حه سن: هزر و فهلسهفه دهه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۶۶.

* ب دریزی بنیره: توسنی رهشید: زمانی قهول و بهیتین ئیزدیان، ژ په رتوکا شیخ فهخری نادیان فهیله سوف و خاسی ئولا ئیزدیان، مالا ئیزدیا ئولدنبورگ، فهگوهاستن ژ تیپین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیک، ژوهشانین بلند دهسته یا بنگه هی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۳۵ - ۲۳۹.

^(۵) سهلام ناوحوش: ئیزدیاتی و زمانی ناین و نه ته وهیی، ل ۳۷.

^(۶) خیری بوزانی: شیخ فهخری نادیان ژیان و بهره م، ژ په رتوکا شیخ فهخری نادیان فهیله سوف و خاسی ئولا ئیزدیان، فهگوهاستن ژ تیپین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیک، ژوهشانین بلند دهسته یا بنگه هی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۵۷.

ئەگەرەكى دن بو، كو زارافين جودا جودا دتيكستاندا ديارين ^(۱). فەگيرانا ئەفان قەولان ب دريژاھيا ھەشت سەد، نەھ سەد سالی ژبەرە باب بو بەرەباكي دن حنيړە، كو پارازتن لسەر نافەرۇكا خوكري، گوهورينا ھندەك پەيفان يان جھ گوھارتنا وان يان ژى گوهورينا پەيقەكى ب نيكە دن ئاساييە، ئەف ئاسايى بون ژى بو دو ئەگەران دزفرت يائيكي پرت و بەلافبونا ئيزدييان و نەبونا پەيوەنديي دنافبەينا واندا ژ ھەف جودابونا زارافين وان. دو نەنقيسنا وان تا بەريا ۳۰ - ۴۰ سالا ئەوژى ب شيوہيەكى كت كتە بون و نەدگشتگر بون. ((ھندەك گوھەرتنين فى تەھەرى زيان نەدانە نەفكر و رامانين قەول و نە تەكنيك كيشە سازيا سەبەقان و نە ژى زمين)) ^(۲). دناليي كيش و سەروايدا خودان كيش و سەليقەيەكە تايبەتن. ((كيشا فان بەرھەمان بەھرا پتر ب ناليي فولكلورى فە دچن كو كەفنترين كيشە)) ^(۳).

دناليي سەروايدا ھەمەرەنگيا ھەيە، لي بەھرا پتر تەمامبونا ھەر سەبەقەيەكى ب نيك سەروا تەمام دبت يان گھورينا سەروايا نيك ريژكا سەبەقي، ھەلبەت ئەف ياسا يە نەگشتگرە.

زمان نەمان وەكى بەرمە

ژدني ھەلات ھەيا و شەرمە

خەلكي بوختان گرتە سەرمە*

يەك ژ سيفەتین دن يين قەولان، پيگفە گریدانەكە دوبارە پەيفى واتای دنافبەينا سەبەقاندا ھەيە، ميناك:

"سلاق سلاقيت جە پيرە

ديندارا سلتان ئيزى ل مە ساھى و خيړە

خوزى مە ئەو ديندار ديتبا تيړە

** ** *

خوزى مە تيړ ديتبا ئەو ديندارە _____ دوبارە پەيفى و گریدانا رامانى

ھزرەتا لي دبومەلكي جەبارە

خاسا ل بەر بەستبو پەرى و چارە ^(۴)

^(۱) ريسان ھەسەن: بەرھەمين شېخ فەخر و شروڤەكرنەك، ژپەرتوكا شېخ فەخرئ ئاديان فەيلەسوف و خاسئ ئولا ئيزديان، فەگواھاستن ژتبيپين لاتينى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئيكي، ژوہشانين بلند دەستەيا بنگەھى لالاش، دھوك، ۲۰۱۱، ل ۳۱۳.
^(۲) د.عەسكەرى بويك: شېخ فەخرئ ئاديان و ئەدەبا ئيزديان يا سەد سالين (۱۳-۱۱) ان، ل ۴۲-۴۷.
^(۳) ريسان ھەسەن: بەرھەمين شېخ فەخر و شروڤەكرنەك، ل ۲۱۳.

* ژ قەولئ ھەسەد ئال تەورى. ئەف قەول چل سەبەقەيە ھەر سەبەقەيەكى ژوان پاراستن ب يەك سەروا كرىە.

^(۴) عزالدين سليم باقسري: مەرگەھ، ص ۲۵۲.

۲-۲-۳. بهیت: تیگستهکی فهونایه ب سبهقا دهیته ههژمارتن، دهندهك بهیتاندا سبهقه ب شیوی (مثنوی) دهیت، کیشهکه سڤك ههیه بدهنگ و ئاواز دهیته گوتن، ژئالیی بابهتی فه نیژیکی قهولایه و ئیکهتیا بابهتی تیدا خویایه ^(۱). دهندهك دابهشکراندا قهول و بهیت پیکهدهاینه روو**، نه ب وی رامانی کو ههر دو دهربرینی ژیهك واتا دکهن، لی ژبهه نیژیکی نافهروکی و روخساری یا دنافهینا واندا. ((بهیت ب ئاواز دهینه گوتن، ههر تیگستهکی ئاوازا خو یا تایهت ههیه)) ^(۲). دنالیی نافهروکیدا بهیت بهحسی دیاردیین جفاکی یین ههمهجوړ دکهت مینا خو دورئیخستن ژ مالی دنیاوی و تهمای و خو نیژیکن بو ناخرهتی... هتد ^(۳). دنالیی سهروایدا سیستهمهکی بنبر و فهبر د بهیتاندا ناهیته دیتن، لی زوربهیا جاران وهکو قهولان د سبهقین خودا پاراستنی لسهه یهك سهروا دکهن. مینا:

"مور ب ناقا کانیا سپییه

روژی ل سهه ناقی نیژییه

دوعا ژی فهززا حهقییه" ^(۴)

۳-۲-۳. قهسیده: تیگستهکه فههاندیه، گهلهك پهیقین بیانی تیدا هاتینه بکارئینانه، پتریا وان بهحسی خاس و چاکین نیژدییا دکهن، خودان کیس و سهلیقهیهکه سڤکن ^(۵). ژبهه ئهوی سهنگ و پیروزی قهسیدهیان دناف خودا ل دهرهقی خاس و چاکین نیژدییان ههلگرتین، ب ژانهرکی ههره گرنگی ئهدهبیاتا ئولی دهیته ههژمارتن. ((وهك قهولان پیروزی خو ههیه چونکی بههرا پتر مهدهج و سهنانه بو خودی و تاوسی مهلهك و شیخادی و ههمو خاسین نیژدییا)) ^(۱). هندهك زانایین ئولی قهسیدهیان ژ قهولان پیروتر دبینن ب وی یهکی کو دقهسیده یاندا ستایشا خوهدایی و ملیاکهت و بابچاکا تیدایه ^(۷). ب هزرا مه فیانا راده بهردهر یا هندهك زانایین ئولی دهرهقی شیخادی و خاس و بابچاکین نیژدییا ب گشتی وهگریه، کو قهسیدهیان ژ قهولان پیروتر ببینن، نهگهر نهه قهولان ژی ستایشا خوهدا و ملیاکهت خاس و چاکا کریه و مهدهج و سهنا داینه ئهوان. ژبلی کو دقهسیدهیاندا پهیقین بیانی تیدا ههنه، هندهك ژ ئهوان ب تهمامی ب زمانی بیانی مینا تورکی و عهرهبی و فارسی هاتینه نفیسین، لی

^(۱) شهمو قاسم کهلو و یین دن: پهردا نیژدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل۷۴.

** بنیره: دابهشکرنا د. خلیل جندی ل۳۳، ژفی نامی.

^(۲) خیری بوژانی و م.س ههکاری: فهستهك ژ تیگستین دینی نیژدییان را، گوفاارا لالش، ژ ۱۷، دهوك، کانونا دوی، ۲۰۰۲، ل۱۳۲.

^(۳) ب دریژی لسهه ئهوان دیارده و نمونه بهیتین وان بنیره: د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ ئهدهبی دینی نیژدییان، ل۱۰۱۰۰.

^(۴) شهمو قاسم دنانی: چهند تیگستین پیروژ یین ئولا نیژدییان، بهرگی دوی، ل۲۵۸.

^(۵) شهمو قاسم کهلو و یین دن: پهردا نیژدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل۷۴.

^(۶) د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ ئهدهبی دینی نیژدییان، ل۱۰۹.

^(۷) کوفان ریسان ههسن: هزر و فهلسهفه دقهولین نیژدییان دا و کارتیکرنا وان لسهه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل۷۳.

ب تنی هەر یهك ژ ئهوان نمونهیهك یان دو ههینه. مینا قهسیدهیا شیشمی تهوړیزی ب زمانی
فارسی هاتیه نقیسن.

"خوداوهندی بی شوبهت

شهریکی مهسالی مه مهت

مهشیاتی نهی عهروسی عالهم

گهوههری کسلی شبلی نسلهتی ئادهم" (۱).

"اسمعوا جماعه الحاضر

اقول لکم القول العادل

لاش قبتنا الغابر" (۲).

ئهف قهسیدهیین ب زمانی بیانی هاتینه نقیسن ئیکجار دکیمن، ژبلی زمانی عهرهبی
یین دن (ترکی و فارسی) ب تنی هەر ئیکی ژئهوان یهك نمونه ههیه. بههرا پتريا قهسیدهیا ب
زمانی کوردینه، مینا قهسیدهیا شیخ حهسن، قهسیدهیا شهرفهدين، قهسیدهیا شیخ و بهکر،
قهسیدهیا ههسهل مهمان و مههمهده رهشان... هتد) (۳). قهسیده دانهناساندنا خاس و چاکین
ئیزدیایه و دیارکرنا سر و کهرامهتین ئهوانه. لسهر ژیان و بون، کهرامهت ماش و ئهرك پهسن
و نهژاد پهیوهندی ناوچه و دهفرین وان خاس و شیخ و پیرانه (۴). گهلهك ژ ئهفان قهسیدهیان
دگهل سهمایئ دهینه گوتن مینا قهسیدهیین (ههی جانا، لاوکی پیرانو، برمه بههشتا عهنزلی...
هتد) (۵).

۳-۲-۴.دوعا: دوعاگرن د دو مهبهستین سهرهکیدا کوم دبت، یهك ژئ ب مهرهما خیرخوازتنی و
دورکرنا بهلایی، یا دوئی ژئ خو ئازاگرنه بهرامبهه خوهدایی و ری خوشکرنهکه بو سهرفهرازا
ئاخرهتی. (دوعا وهکو زاراف ب واتایا داخوازی و هیقی و پاراندن ژئالیئ مروقهکی بی هیز و
بیچاره بو هیزهکه پیروژ و نهدیار دهیت) (۶). ((ئیزدی د دوعایین خودا نه بتنی نافئ
خوهدایی دئینن، بهلکو نافئ خاس و بابچاکان ب ریژ دکهن)) (۷). (دوعا یهك ژئهوان ریکیایه

(۱) خدری سلیمان و خهلیلی جندی: ئیزدیاتی لبهه روشنایا هندهک تیگستید ئیزدیا، ل ۱۳۲.

(۲) خیری بوزانی و م.س ههکاری: فهرستهك ژ تیگستین دینی ئیزدیان را، پشکا دوئ، گوفاارا لالش، ژ ۱۷، ل ۱۸۲.

(۳) بو خواندنا ئهفان قهسیدهیان و چهندين قهسیدهین بنیره: Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdîyan, L153-198.

(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdîyan, L153-154

(۵) خیری بوزانی و م.س ههکاری: فهرستهك ژ تیگستین دینی ئیزدیان را، پشکا دوئ، ل ۱۳۲.

(۶) د.خلیل جندی: پههرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیان، ل ۹۵.

(۷) ههمان ژیدهه: ل ۹۴.

يېن عهقلی مروقی بۆ دهربرينا باومريين خو ديتی، د هه مان ده میدا ب ئیک ژ رهنگین دهستپیکي يین دیاربونا هزرا ئیمانئ و ئولی دهیته ههژمارتن))^(۱). دوعایین ئیزدیان ژی مینا قهول و بهیتان خودان کیش و سهروانه، ئی ههلبهت کیش و سهر وایهکه هه مهرانگ. دوعایین ئیزدیان لسه چار جورهیان دهینه پارفه کرن:

أ- دوعایین تایبهت ب پهروهسته بونی فه: (دوعایین شه بهقی (فهجر)، سبی، نیفرۆ، هیقاری و شه هدا دینی* ب خوفه دگرن.

ب- دوعایین تایبهت ب هه لکهفتان فه.

ج- دوعایین تایبهت ب چاره سه ر کرنی فه.

د- دوعایین تایبهت ب پاراستنی فه^(۲).

دوعایین فه رزی دنیزدیاتییدا واته نهو دوعایین کو دقیت رۆژانه کهسی ئیزدی ب نه دا کرنا وان رابت، دوعایین پهروهسته بونی نه. نهو جوره دوعایین کو دکهفنه دبن دوعایئ هه لکهفت و چاره سه ری و پاراستنی فه نه فه رزن، ب تنی دهه لکهفت و ده مین پیدفی بونیدا دهینه کرن، مینا (دوعایا سفرئ، ئوغری، زهرکی... هتد). ئیزدی د دوعایین خودا به ری خو دده نه رۆژی. ((قوبله تا ئیزدییا د دوعا کرنیدا رۆژه ب (قوبله ت ل بدۆر) دهیته بناق کرن))^(۳). ((باومریا ئیزدیاتیئ ئیزدیان مجبور ناکه ت ل په رستگه هین تایبهت دوعایین خو بکه ن دهزرا واندا گه ردون هه مو مالا خوه داییه))^(۴).

"په دشی من ستاره

خودنییه کی جه باره

جیی وی ل هه موو جی و واره"^(۵).

نه ز نه باوهرم دچ تیگستین ئولی دا پیگری ب جوره کیشه کی هاتبه کرن، د چه ند دیره کین کیما نه بت، ب تنی سهروایا خو پاراستیه، ژ ده ست نه دانا سهروایئ ژی ژ به ر

(۱) د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۷.

* ئیمان و باومریا تاکی ئیزدی وه سایه به ری بنقت شه هدا دینی د ده ت ژ وی یه کی دترست دماوی نقتنا خودا گیانی خو ژ ده ست بده ت، بنیره: د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۹.

(۲) ژبو خواندنا دهقین دوعایین ئیزدیان و بن بهشین وان و نه گه ری هه بونا وان بنیره: خیری بۆزانی و م.س هه کاری: فه رسته ک ژ تیگستین دینی ئیزدیان را، پشکا سیئ گوفا را لالش، ژماره ۱۸-۱۹، دهوک، نه یلولا، ۲۰۰۲، ل ۲۴۵-۲۵۷. د.خلیل جندي:

نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۷-۱۷۲. د.خلیل جندي ره شو: په رن ژ نه ده بی دینی ئیزدی، ل ۹۸۹-۱۰۷۶.

(۳) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۸۲.

(۴) درویش حسو: الازدهیون- الیزیدیون، ص ۸۶.

(۵) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۲۷۶.

مه‌رمه‌مین ژبه‌رکرنی بویه. (له‌هه‌یران و لاوک و هه‌ندی له‌به‌یته‌کان و دوعا ئایینی یه‌کانی یه‌زیدی یه‌کانی بو مان ده‌رئه‌که‌وی که ره‌نگا‌وره‌نگی کیشه له‌پارچه هه‌لبه‌ستی‌کدا یه‌کی‌که له‌خصائس رو‌خساری شعری کوردی نه‌ته‌وه‌یی))^(۱).

۳-۲-۵ سرود: چاوا سرودین نشتمانی دناڤ ریزکین خو یین کورت و ئاساندا، ده‌برینی ژ فیان و میژو و نه‌ژادی وه‌لاتی دکه‌ن، دبنه پیناسه‌یا گه‌لان، هه‌ر ب هه‌مان شیوه سرودا ئولی دبه‌ پیناسه‌یا بیروبا‌وه‌رین ئوله‌که ده‌ست نیشاکری. (سرود ژ ی به‌شه‌که ژ ئه‌ده‌بیاتا ئولی یا ئیزدییان لی هه‌بونا وه‌کو ژماره یا کیمه. یین کو هه‌تا نوکه هاتینه به‌لافکرن ب تنی دونه (سرودا شه‌ره‌فه‌دین و سرودا هه‌ی رابه سولتان رابه *)^(۲).

"هه‌سپی بوزه زینی ل سه‌ره

تو ژ مغاری وهره دهره

شه‌ره‌فه‌دینه سه‌ره‌سه‌که‌ره

...

جه‌وابی بده‌نه کوردستانی

شه‌ره‌فه‌دین میره ل دیوانی

بلا قایم که‌ن ئیمانی"^(۳).

د سروداندا فیانا ئولی و ئاخى خویایه، واته ئول که‌فته‌یه خزمه‌تا به‌رفانی‌کرنی ژ وه‌لاتی. ئە‌ه‌ف سرودا شه‌ره‌فه‌دین به‌ری هه‌فت سه‌د و پینج سالان ده‌می میر شه‌ره‌فه‌دینی پسى شیخ‌ه‌سه‌نی پسى شیخ‌ادیی دوی یی کو ل ده‌وروبه‌ریی سالا ۱۲۵۴ میراتی ل ده‌فه‌را شنگالی کری هاتیه گوتن^(۴). ئە‌ه‌ف سرود ب سه‌مبولا هه‌ره دیار د ناه ئیزدییاندا ده‌یته ناسین، ب پیروزی به‌ری خو دده‌نی و ب ئاوازه‌که جوان ده‌یته گوتن. ((سرودا شه‌ره‌فه‌دین بویه ئیک ژ هیما‌یین ئیزدیاتی و وه‌کو سروده‌که ملی به‌ری هه‌ر هه‌لکه‌فته‌کا کو ئیزدی پی رابن یان ژ ی ده‌ما سترانی‌یز ده‌ست ده‌افیته ته‌مبورا خو ل پیشی ده‌ست ب گوتنا وی سرودی دکه‌ت))^(۵).

۳-۲-۶. سه‌ره‌هاتیین خاس و بابچاکان: ب ئاوایه‌کی چیرۆکی ده‌ینه گوتن، زوربه‌یا هه‌ره زور ژ ئە‌هان سه‌ره‌هاتی دسنوری که‌ساتیین ئولی و خلمه‌تکارین گه‌لیی (لالش)ی دانه، ئە‌ه‌ف سه‌ره‌هاتی

^(۱) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۷۳.

^(۲) هه‌مان ژیدەر: ل ۷۶.

* ژبو خواندنا تی‌کستا سرودا (هه‌ی رابه سولتان رابه) بنیره: کوفان خانکی: سرودا هه‌ی رابه سواتان رابه، گوفارا مه‌حفه‌ل، ژماره ۹، ل ۳۱-۳۲.

^(۳) ژبو خواندنا ته‌مامیا تی‌کستی بنیره: ریسان هه‌سه‌ن: شنگال قوتابخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۶-۱۷.

^(۴) ریسان هه‌سه‌ن: شنگال قوتابخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۵-۱۶.

^(۵) ریسان هه‌سه‌ن: شنگال قوتابخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۶.

خودان چه‌ندین ره‌ه‌ندین ئۆلی جفاکینه، دئالیی ئۆلی دا باوه‌ریا تاکی ئیزدی ب بیروباوه‌رین ئۆلی و که‌رامه‌تین خاس و بابچا‌کا قایم دکه‌ت، دئالیی جفاکی دا په‌ند و شیره‌ت ژبویه‌رین سه‌ره‌اتیان ده‌ینه وه‌رگرتن، دبنه ژیدهر بو هنده‌ک ژانه‌رین ئەده‌بیاتا ئۆلی، مینا سه‌ره‌اتی و قه‌ولی مسکین تاژدین* و... ((بویه‌رین وان ب راستی قه‌ومینه قه‌هره‌مانین وان ژی خاس و بابچا‌کین ئیزدیاتی بینه، لی هنده‌ک تشتین ئەفسانه‌یی که‌فتینه دنا‌ف دا و مینا ئەده‌ب ده‌ینه ناسکرن))^(۱). ئیزدیان ژماره‌یه‌ک زۆر ژ ئەفان جوهره سه‌ره‌اتیا هه‌نه**.

۲-۳. مسحابه‌ت: ژئالیی تیگه‌هی قه‌ ب واتایا شیره‌ت ده‌یت^(۲). (ره‌نگه‌کی تایبه‌ته د ئەده‌بی دینئ ئیزدیاند، ب مه‌رما هشیارک‌رنا ئیزدیا و گریدانا وان ب هه‌فرا ده‌ینه گوتن، به‌هرا بتر ناهه‌رۆکا ئەف جوهره ئەده‌بی ئۆلی، لگه‌ل گه‌را تاوسی لناف گوندیت ئیزدیا ده‌ینه گوتن)^(۳). ئەو شروه‌ک‌رنا قه‌ول و به‌یتانه ده‌می قه‌والی (سنجه‌ق به‌گی**) یا علمداری مسحابه‌تا دبیزت ئەو سه‌به‌قا ژ قه‌ول و به‌یتا ده‌ینت و دکه‌ته به‌لگه بو ئاخفتنا خو^(۴). مسحابه‌ت مینا گوتار ئۆلی ده‌یته هه‌ژمارتن، پشکا شیر ژ ئەوی گوتاری ژبو شیره‌تایه، مینا ته‌بایی و ریزگرتن ل پیرۆزین ئۆلی و هاندان بو کاری باش و دورکه‌فتن ژ یی خراب و بیر ئینانا ل رۆژا مرنی و ناخه‌رتی.

هه‌فت سالا بجه‌بتی

هه‌که گالگاله‌کی بغه‌لتی

جی نینه لی بته‌بتی^(۵).

* بنیره: Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdiyan, L302-318.

^(۱) کوفان ریسان چه‌سه‌ن: هزر و فه‌له‌سه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدیان دا و کارتیک‌رنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی ل ۷۷.

** بو خواندنا چه‌ند ده‌قی ئەفان سه‌ره‌اتیان بنیره: د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۸۷۵-۹۸۵. کوفان خانکی سیدارا شیشمس. خیری شنگالی: ل چپایی شنگالی قه‌به‌قا که‌وی نیره، به‌رگی ئیک، ل ۱۱۵-۱۰۸.

^(۲) کوفان ریسان چه‌سه‌ن: هزر و فه‌له‌سه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدیان دا و کارتیک‌رنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی ل ۷۷.

^(۳) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۱.

** ب واتایا قه‌والی هه‌ره زیره‌ک و ژیه‌اتی و مه‌له‌فان دعلمئ ئیزدیاتییدا د هیت. واته ئەو قه‌والان فه‌دگرت یین کو مه‌سحابه‌تا ب پر ره‌وانیژی دبیزن. د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۱.

^(۴) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۲-۱۰۳.

^(۵) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۷۹۹.

*** ژبو خواندنا چه‌ند مسحابه‌تان دن بنیره: هه‌مان ژیدهر: ل ۷۹۱-۸۷۱.

باسى دوى: نافەرۇكا ئەدەبىياتا ئۆلى:

ب رىيا بىروباوهرىن ئىزدىيان يىن دچارچوقى ئەدەبىياتا ئولى دا هاتينه چارچوقه كرن، گهلهك بابەتین ئولى و دنيایى هاتينه به حسكرن. ژگرنگترین ئەوان بابەتان:

۱- دەرۆیشى.

۲- نهریت و شیرەتین جفاكى.

۳- مرؤفايه تى.

۴- دهرۆن (نهفس).

۵- بىروباوهرىن ئولى.

۶- زانست و فهلسه فه.

۷- مافى ژنى.

۸- ئافراندا كنياتى.

۹- دهمین سالى.

۱- دەرۆیشى: خوداناسى دئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا يافه بريه، د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا ب دهان تىكست دكهفنه بهرچاف، ئەدەبىيات ژ خودەناسى بەرەف پەسنا خوداىى چويه ژ ئەوى ژى بەرەف دەرۆیشى.

"پەدشى من يى ريبه ره

ئەوه ئىكى ئەكبه ره

سجووده ت ژيرا يه فاره

** ** *

پەدشى من ئىكى مەزنه

پەدشايى هەموو مومنه

رەبى دنى ئىزدانى منه"^(۱).

پلهيا ئيمانداريا خودیناسا (دەرۆیشا) ب ستایش و سهناكرنى بۆ خوداىى رانه وهستىيايه، ژ ئەوى ستایش گهشتينه رادى خو هەلاندى دناف زاتى خوداىى دا، لسەر زارى خوداىى دگهل خو كهفتييه دانوستاندنى. ((ئەو و (حهق) يىن بوينه ئىك))^(۲).

^(۱) عزالدين سليم باقسري : مهرگهه، ص ۲۷۴-۲۷۵.

^(۲) خىرى بۆزانی: دستپیکهك ژبو خودیناسى دئىزدىياتى دا، گوڤارا لالش، ژماره ۱۲، دهوك، كانونا دوى، ۲۰۰۰ل، ۱۷۴.

"مه لئه كه فه خره دین پسیارهك ژ په دهشی خو دكره

ئه ف به هشتا خوش ته ئا فاكړه

ئه ف چی ئادم بوو ته ل ئا ف دكره؟

** ** *

په دشا دبیرتی فه خری منوی پر وه سفه ته

من ژ ئادم قافارتن هفتی و دو ملله ته، هشت هزار خولیاقه ته

و ژی بریکرن جوقه ته

** ** *

په دشا دبیرتی فه خرو: نه ز بخودی روژه کی ئیمه رویی عه ردا

دی گهریم ب هزار ئا ف و ره نگا

دی دهرمانکه م برینان و دهردا" (۱).

د ئه فان سبه قین بوریدا دهرویشی (سوفیگه ری) دیاردبت، هر چه نده دهرویشی د هه مو ئولاندا وه کو یه که و پرنسیپین وان دتایبه تن، ((رییا سوفیگه ره یی ل پی چ مه زه ب و ئولین ده ستنی شانگری ناچت، ئه وان فه لسه فه و دیتنا خو یا تایبه ت د کاروبارین ژیان و پهروهسته بونیدا هه نه، بنیاتی وی زوه د (التنسک) و پهروهسته بون و هیلانا ژیان و خوشیپین وییه، ب ئارمانجا هه لیان و یه کبونی دگهل ذاتی خوه دا دا، ریکا سوفیگه ریی ب تنی به سه ژبو ناسینا خوه دا، بی پیدفیا ل دیفچونی ل پی مه زه ب یان ئوله کی)) (۲). دهه مان ده میدا خودیناسی دنولا ئیزدیانداندا سروشتی بویه، پاشی دسه رده می شیخادی دا هزرا خودیناسی گه شتر و به رفره تر لی هاتیه، تا کو گه هشتیه حاله تی دانوستاندنی دگهل خوه دایی. دهرویش و سوفیگه مروفین ساف و بی گونه هن ب شه ف و روزا مژولی کار عیبادتی نه، بیی نه نجامدانا گونه کی، خو گونه کار دبینن، ئه وان ژیانه که ئیکجار تایبه ت هه یه هه مو کار و کریارین وان گریدایی ئاخره تی نه. دتیگسته فه ولی (هه سه دی ئال ته وری) دا ئه ف یه ک دیار دبت.

"دقیبت میری دهرویش یی فه له نده ربی

ل عه بادته تی یی فه ربی

نه پر گوتنه کی پر خه بر بی

دا ل ئاخره تی ل دیوانا شیخادی ب مه هده ربی" (۳).

(۱) عزالدین سلیم باقسری: مهرگه ه، ص ۲۸۰-۲۸۸.

(۲) عالیة بایزید اسماعیل: طاووس ملك و محنة الاختبار الالهي، ص ۷۶.

(۳) شه مو قاسم دنانی: چهند تیگستین پیرو بین ئولا ئیزدیان، بهرگی دووی، ل ۱۹.

"چەند دڤكرم

بەيانا سلتان شېخادى د سەر خورا ھلدگرم

عەزىزى من! رويى قى مەجلىسى ئەزىز ھەمووا گونەھترم"^(۱).

۲- نەرىت و شېرەتېن جفاكى: د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا دەست بۆ زۆربەيا دياردېن جفاكى يېن باش و خراب ب مەرەما شىرتكرنى چويە، مينا قەدرى دايك و بابان، تفاق وھارىكارى، راستى، تەماى، دوبەرەكى و دەرو، كوشتن، ئادابېن خوارن و قەخوارن و مېفاندارىي... ھتد.

- قەدرى دايك و بابان: ھەبونا مرؤفى بو حەزكرن و قودەرتا خودا و پاشى دايك و بابان دزقرت، رېزگرتنا ئەوان ئىك ژ پرنسىپېن ئولى يە دئىزدىياتىدا، دئەدەبىياتا ئولى دا ژى ب جوانى بەحس كرىە. قەولەكى تايبەت نافى دايك و بابا ھەيە. قەدر گرتنا وان بويە مەرچ بو سەرفرازا مرؤفى ل ديوانا پادشاىى و شادبونى ل رۆژا ئاخرەتې.

"فراوارەك ھاتىە ژ ئەسمانا

رى و رسم و ھەد و سەد بو مە دانانە

ئىك ژوان وەسپەتا دايك و بابانە

نەبىژە دايى تويە پىرى

و ھزرەكا بى پىرى

ب وى نەبت ناچىە پېش دىندارا مېرى"^(۲).

- راستى: راستى ئىك ژ رەوشتىن ھەرە باشە، ھەبونا وى ژى يەك ژ مەرچېن ئىمانداريا پاكە.

"گويا راستى نەباتە

بەھشت بو وى خەلاتە

راستى رېكا نەجاتە"^(۳).

- تفاق و ھارىكارى: يەك ژ بابەتېن دن يېن ئولى جفاكى يى كو دئەدەبىياتا ئولى دا ھاتىە بەحسكرن تفاق و ھارىكارى، تفاق سەرى ھەر تىشتىيە خودا گوتىە من ژ تفاقى شەرمە*.

"تفاق و باوهرى ژ نافى خودىيە

مەلەكا پى گرتبو رىيە

ب وى تفاقى خودى خو ناسكر نناق دورىيە"^(۴).

(۱) د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدبى دىنى ئىزدىيان، ل

(۲) عزالدين سليم بافسرى: مەرگەھ، قەولى قەرەفرقان ص ۲۴۰-۲۴۳.

(۳) د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدبى دىنى ئىزدىيان، ل ۶۸.

* ئەقى گوتنە دژيانا جفاكى يا ئىزدىياندا دەيتە گوتن.

"په یښا خوش عه بادته
زمانی شریڼ خوش خلمه ته
هاریکرن ب خو غیره ته" (۱)

تیکستین ئولی یین ئیزدیان ئماژه دایه دیاردین جفاکی یین خراب زی، تاکی ئیزدی
هاندايه خو ژ دیاردهین مینا دهر، غه یبته، ته مای، دوبهرکی، خه بهر فه گو هیزی، دامانپیس،
سه لهف خوارن، کومکرنا مالی دنیا یی و ژبیرکرنا ئاخره تی دؤربکه ن.

- بهرتیل و دهر: دبیزن وهریس دهر وینا یی کورته، واته دهر و زو ئاشکرا دبت، که سی دهر وین
مروفه کی رو ره شه ل دنی ئاخره تی.

"بهرتیلی نه خواه نه ف دهره واره

دهر وی نه که نه و ژته را باره

دوزخه ک هه یه یه ب دېشک و ماره" (۲)

- سه لهف خوارن: یه ک ژ دیاردین دن یین خرابه، یا کو د نافه روکا نه ده بیاتا ئولی یا ئیزدیان
به حس لی هاتیه کرن، که سین نه فی کاری دکهن ب که سین بی باوهر دهین هه ژمارتن و نه و
شکاندنا پرنسیپین ئولی دکهن.

"هنجی مالی خو ددهت بسه لهف و ربییه

دی لی کورته بت دستو و پییه

نه و چوری نابه ته سه ررییه" (۳)

- دامانپیس: یه ک ژ دیاردین هه ره کریت و نه ره وایه دناف جفاکید، هه ر جوتبونه که زده رفه ی
پروسیسا هه فزینی ب دامانپیس دهیته زانین. نه ف کاری ناروا ب کاره کی گونده دهیته دانان،
نه نجامدانا نه فی کاری نه روا دبه بار گرانی مروقی ل روژا ئاخره تی.

"زنی و کاری کفار هه ر دوو بوختانه

ل دنیا یی به لانه

ل ئاخره تی دهندانه" (۱)

(۴) ب دریزی بنیره: شه مو قاسم دنانی: چهند تیکستین پیروز یین ئولا ئیزدیان، بهرگی دوی، ل ۲۶۱-۲۶۲.

(۵) شه مو قاسم دنانی: چهند تیکستین پیروز یین ئولا ئیزدیان، بهرگی دوی، ل ۲۵.

(۶) هه مان ژیدهر، ل ۴۸.

(۷) د. خلیل جندی ره شو: بهرن ژ نه دبئی دینی ئیزدیان، ل ۵۱.

۳- مروفايه تي: ل هه فكومبونا مرو فان ژبو ژيانى و پي كفه بهر هفاني كرن ژ ديار ده يين سروشتى يين مه تر سیدار، ده ستي پي كين يه كدو قه بولكرنى و پي كفه ژيان و ليبورين و هه قدو فياني نه، فيانا ئيزدييان بو پي كفه ژيان و مروفايه تى د تي كستين ئولى دا ژيانا جفا كيدا رهنگه داندايه، پيگري پى كرن ژ پرنسيپين ئولى يه، ب خواندنا تي كستين ئولى يين ئيزدييان و چهند روزه كين ژيانى دناف واندا مرو ف ب پي كفه ژيان مرو فاتي اوان دحه سي يت، نه ف بابته يه ك ژبابه تين هره گرنگ و دياره د نه ده بياتا ئولى يا ئيزديياندا، ميناك:

"ل بورى به عمل سوارين

ل قه ولا گوهدارين

ب هه موو موخلقارا يارين" (۲)

"مه براي هك دقيت دگه ل خو برا كه ين

ژ دل ب خو را ته با كه ين

ب خو شى ب خو را شا كه ين

ل خه مى ب خو را خه ما كه ين

هه و نه ي فيكرا دا كه ين" (۳)

ئيزدى دپيشكي شكرنا كارى خيريدا بتنى جه ختيين ل مروفايه تى دكهن، دور ژ پرسياركرنا بيروباوهران، خيرى د دهنه كه سين پيدفى خيرى.

"هه كه تو كه سه كى ديينى

خيره كى فيرا بگه هينى

نه بيژى تو ژكى دينى" (۴)

۴- نهفس: د نه ده بياتا ئولى دا شروفه كرنا ناخى مرو فى هاتيه كرن، ئاماژه ب نه وان خالا ژى هاتيه كرن يين مرو فى ل بهرام بهر چه زين دنيايى لاواز دكه ت. ((ژ نه وان بابته تين دقه ولاندا هاتينه به حسكرن نهفس، رهوان، دو دلى، ئارامى، ترس، خه م، كه سايه تى و وسواس...)) (۵). چه ز و فيانيين نه ندامين له شى (چاف، زمان، دل) گيانى بهر هف هيلاكه تى دبه ت و پاكيا ئيمانى د ناخى

(۱) دهشتى شيخ زهيدين: قهولى ج سببه كه ژييت تاريه، گوفا را لالش، ۲۵، دهوك، چريا دوئ ۲۰۰۶، ل ۱۹۲.

(۲) عزالدين سليم باقسرى: مه رگه ه، ص ۳۸۰.

(۳) شه مو قاسم داننى: چهند تي كستين پيروز يين ئولا ئيزديان، بهرگى دوئ، ل ۱۹.

(۴) خيرى بوزانى: قهولى شهقه سه رى، گوفا را لالش، ۸، ۱۲۶.

* ژبو خواندنا ته ماميا قهولى ئاخره تى بنيره: عزالدين سليم باقسرى: مه رگه ه، ص ۲۵۵-۲۵۹.

(۵) كوفان ريسان چه سن: هزر و فه لسه فه دقه ولين ئيزدى يان دا و كارتنيكرا وان لسه هوزانا كه فن و نوى يا كوردى، ل ۸۲.

مرؤفیدا شیلو دکهت، خو دور راگرتن ژ نهوان چهز و فیانین دژی نؤل و ئیمانئ د نهدهبیاتا نؤلئ دا بوینه وهسیهت. د قهولئ ئاخرهتئ دا* چاف و دل و زمان کهفتینه دانوستاندنئ ههر یهک ژ نهوان گونهها خو دهافئته ستوئ یئ دن، ل داویئ ههمو دکهفته ستوئ نهفسئ و نهوه خودانئ دنئخته بهلایئ^(۱). فهلسهفها ئیزدیان د تیگههئ خیر و شهاندا، رولئ ناقلی بلند دکهت کو ری نهدهته نهفسئ مرؤفی بهرو نه دورستیئ ببهت. واته ناقل خودان بریاره دهلبزارتنا خیر و شهاندا. ((د نؤلا زهر دشتیهت و ئیزدیاتیئا مرؤف ب خالا ههره گرنه دهئته ههژماتن، نهو ب خو بهرپرسیاره ژکارین خو ژبه رهندي لسهر وی پیدقییه ههفسه نگییه کئ دنافبهینا سوژ و نهقل و گیانئ خودا ببینت))^(۲). کهواته د ئیزدیاتیئا چ هیزین دهره کی نین بهرئ تاکئ ئیزدی بدهنه نه دورستیئ، ههر نهو ب خو دبهته نهگهرئ نهجامدانا نه دورستیئ، ب نهگهرئ نهشيانا پاراستنا نهوئ ههفسه نگیئ.

"وهکی نهفس ل دلی بهلابو

ناقل ژ سهری جودابو

مالا روحئ خراب بوو"^(۳).

"خیرکی بکهن ژ خودیرا

کرنه کی بکهن ب ریرا

دا نهیی گیروبی ب نهفسئ را"^(۴).

لهوما باوهردارا ب گشتی و شکهستی فهقیرین خهرقهپوش ب تایبهتی د یهکه م پینگاغا خودیناسییدا پیل نهفسا خو کریه و خو ژ خوشی و لقرهتین دنیا یئ بی بههر کرینه. ((ئیکه م تشتئ خودیناسا هزرا پاقر کرنئ تیئا کری(نهفس) بو، (بهستامی) دگوت: من داخوازا تاعهت و عیبادهتا خودئ ژنهفسا خو کر بهلئ رازی نهدهوو، لهوما من نههیلا نهو ساله کی نافی قهخوت))^(۵).

"فهقیرا ئیکه چیکر

خو ژ خوشی و لقرهتا دنی کر

(۱) خدرئ سلیمان و خهلیلی جندی: ئیزدیاتی لهر رؤشنا یا هندهک تیگستید ئیزدیا، ل ۸۶.

(۲) د.ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث فی فلسفه و ماهیه الایزیدیة، ص ۳۱.

(۳) شهرو ابراهیم کشتو: قهولئ نهفسئ، گوفاارا لالش، ژماره ۲۰، دهوک، چریا ئیکئ ۲۰۰۳، ل ۱۹۸.

(۴) شیخ عهلو خهلهف: قهولئ مشتافی سی بورم، ل ۱۲۸.

(۵) خیری بوزانی: دهستپیکهک بو خودیناسیئ دئیزدیاتیئا دا، گوفاارا لالش، ژ ۱۲، ل ۱۶۹.

ل قى دنيايى بهر ب ناخرهتى كر" (۱).

۵- بيروباومرين ئولى؛ باومربون ب بيروباومرين ئولى واته باومربون ب سر و كهرامهتين خاس و چاكي ههمان ئولى. ديسان باومربون ب تهريقه تا ئولى و پيگريكرن پى و ههروهسا ئيماندارى و ناخرهت د ئهدهبىاتا ئولى يا ئيزديياندا دهيتته فهرزكرن كو ئيزدى لسهر بيروباومرين خو دراسته رى بن و پى ديگيرين.

"هنجى جوانى ل ريبه

هه موو كرياتت وي چيبه

نه و دايم جه بيبى خودى يه" (۲).

- كهرامهت: كهرامهتين خاس و بابچاكان ئيك ژ بابتهتين هه ره گرنگه، د ئهدبىاتا ئولى يا ئيزديياندا، ب دههان چيروك وسهرهاتى لسهر هيز كهرامهت و سرا خاس و بابچاكي ئيزديا هه نه ب تايبهت شيخادى. ئيزدى باومري پى دئينن*.

"خه بره نناقه جه ما

داهرو شيخه كى ب كهرمه

لانشى مريد ليدبون جه ما" (۳).

- ئيماندارى: ئيماندارى و ناخرهت و پيگريكرن ب ريبا ئيزديياتى، خالا گوهه ربا سهرو بنى ئهدهبىاتا ئولى يا ئيزديياتيه ب هه موو چقين وي فه، ب تايبهت د قهول بهيت و مسحابه تاندا. مينا قهولى ئيمانى، ق. ئيمان ب چ نيشانه، ق. سلاقت مهلكى جه بيره، ق. ناخرهتى، ق. مشتاقى سى بورم، ق. جقاتى... هتد

"ئيمان وهكى چاقه

هه كه مووك كه ته ناقه

هه تا روژا ناخرهتى خودانى ژ بهر ته نگاقه" (۴).

"هنجى لگه ل تهريقه تا خو نه رزان بى"

(۱) بهدول فه قير جه جى: هاتنا شه ره فه دين و روژا قيامهتى دميتولوجيا ئيزديياندا، گو فارا لالش، ژماره ۴، ل ۴۹.

(۲) شيخ عملو خه لهف: قهولى مشتاقى سى بورم، ل ۱۴۴.

(۳) د. خهليل جندى ره شو: بهرن ژ ئهدهبى دينى ئيزديا، ل ۴۱۴.

* ب دريژى لسهر نهوان قهول سهرهاتيين كهرامهت تيدا بنيره: د. خهليل جندى ره شو: بهرن ژ ئهدهبى دينى ئيزديا، ل ۴۱۳-۴۷۱ و ل ۸۷۵-۹۰۹.

(۴) د. خهليل جندى ره شو: بهرن ژ ئهدهبى دينى ئيزديا، ل ۶۱۴.

ل خيرو خيراتا كرى پوشمان بي

روژا ناخره تي دي سه فيله كي سه رگه ردان بي^(۱).

۶- پرسین فلهسفي و زانستی؛ چاوانيا په يدا بونا گه ردوني و هه بونا ديارو کين سروشتي، نه گهر و هيژين په يدا بونا نه وان ديارو کا، پرسین كهفن يين هزرمه نديا مروفايه تيبين بوينه، نه و پرس و بهرسف د باوهری و نه ده بياتا ئولي يا ئيزدياندا په يدا دبن.

"ناشق و مه عشوقيت سوري"

مه ياره ك دقيت ل قى حهرفى يى موکورى

كا دور ژ په دشا يه يان په دشا ژ دورى؟

** ** *

په دشى من دور ژ خو چيكر

سه يري و سه يران ليكر

سيورى و بهر بيكر^(۲).

ل قيدهر پرسياره كه فلهسفي هاتيه كرن گه لو كا خوهدا بهري گه ردونيه يان گه ردون بهري خوهدا يه، واته كي ژ كي په يدا بويه؟ بهرسفا پرسيارى هاتيه دان كو دور چيكرنا په دشا يه (خوهدا). ژ پرسيارا چاوانيا په يدا بونا گه ردوني دهرباز بوينه و پرسيارا چه نديا روبهري گه ردوني هاتيه كرن كا چه ندي ژ ئافه و چه ندي ژى هسكاتيه.

"په دشا يى من يى بي ريه"

خوزى من بزانيه

كا گا مه ستره يان ماسيه؟

** ** *

شرووتا مه ژ قيه

ته فتيشا مه ژ قى جه و ابويه

ماسى سى جارا مه ستره ژگيه^(۳).

پرسین گريدايى زانستى ئولى ژى بوينه مژارين دانوستاندى، دنا فبهينا قه ولغاندا. واته پرسيار لسهر چاوانيا دوستبونا گه ردوني و چيكرنا قالبى ب ديتنه كا ئولى د قه ولى (شيخ و ئاقوب) دا دهينه به حسكرن. ميناك

(۱) شه مو قاسم دنانى: چه ندي تيگستين پيروز يين ئولا ئيزديان، بهرگى دوى، ل ۸.

(۲) عزالدين سليم باقسرى: مهرگه ه، ص ۲۶۶-۲۶۷.

(۳) خدر پير سليمان و يين دن: په رومردا ئيزدياتي، پولا شه شى بنه رته، ل ۵۶-۵۵.

* مه بست ب (ماسى) ئافه و ب (گايى) هسكاتيه، ريسان هسه ن: بهرهمين شيخه فخر و شروفه كرنه ك، پهرتوكا شيخ فخر، ل ۳۲۴.

"شېخ گۆ: ئاقوبو وهكى قابىلى ئادەم نىزنى

روح بەردايى و پى نىزى

ئەو كى بول ويدەر گۆ الحمد لله و تيربىزى

** ** *

ئاقوب دىبىزتى: يا سەيدا وهختى قابىلى ئادەم سىورانىد

و روح ژقەندىلى ئىنا و تى ئىورانىد

مه لك فه خرەدين ل وى بو قىرا سەدقاندى" (۱)

۷- مافى ژنى: د ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىياندا بەحس ل مافى ژنى ھاتىە كرن مافى وى دشوكرن و و بىزنىيدا، د بەردانا بى سوچدا و د وهكەھقىدا... ھتد. لسەر مافى بىزنى دتېكستىن ئولى دا ھاتىە نابت كەسەك ب زورى ژنى، ژ سەر زاروكىت وى راکەت بەدەتە شو. ھەر وەسا نابت ژنىن بى زاروك، و نە د دوگىانبن دىبىزنىدا بىمىن، واتە نابت بى دلىا ژنا بىزنى د ھەر دو حالەتادا بەيۋتە كرن. مىناك:

"ھنجىلى داىكا ئىختىما راکر

بو تەمايا مالى دنى كاركر

ژگونە ھىت واندا مال ل خو خراكر

** ** *

بىزنى ھندەك د نازكن

ب ەمىرى خود كچكن

د بى زاروكن و د سقكن

وان ھەق ھەيە شووبكن" (۲)

- بەردانا بى سوچ: يەك ژ مافىن دن يىن ژنى يىن كو د ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىياندا ھاتى، بى

سوچ بەردانا ژنىيە، ئەدەبىياتا ئۆلى ئەف كار كارەكى نە رەوايە. مىناك

"وھكى تە كچەك ژ خورا خوۋستى

ب شەھدەيا شىخى جەلوى* تە گرتى ب دەستى

و بى سوچ تە بەردا تو ب قانونى شكەستى" (۲)

(۱) شېخ ەلو خەلەف: قەولى شېخ و ئاقوب، گوفارا لالاش، ژمارە ۵، دھوك، ئاب ۱۹۹۵، ل ۶۰-۶۸.

(۲) شەمو قاسم داننى: چەند تېكستىن پىرۆز يىن ئولا ئىزدىيان، بەرگى دوى. ل ۲۱.

(۳) ھەمان ژىدەر. ل ۲۱.

* شىخى جەلوى شېخ ەسەنە، بو زانىيارىين ژىدەتر بنىرە: ل ۶۴-۶۷ ژئەقى نامى.

بو خواندنا چىروكا ئافراندىنى ل نك ئىزدىيان بنىرە: عزالدین سلیم باقسرى: مەرگەھ، ص ۳۳-۵۵.

- وهكهي: دئهدبياتا ئۆلى يا ئىزدىاندا، بهحس ل وهكهي دنافهينا زن و ميړا هاتيهكرن، ب يهك ناست تهماشهى ههر دوا كويه، ژبهركو بنياتى وان ئيكة

"نيړ و مي ژيهك دارن"

تهف وهك كانيا د زه لالن

لدنى و ناخرهتى هه قائلن"^(۱)

۸- ئافراندا كنياتى: ئىزديا د درحهقى ئافراندا دنياييدا خودان ديتنهكا تايبهتن*، ئەف ديتن د قهولن ئىزدىانا دياردبت، ميناك:

"دور مهوجى و هه ججى"

بوو به حر و مهوجى

په دشايى من نوور بوو ب حوكمى فهرجى

** ** *

به حرى كهف دانه

ژى چوبو دوخانه

په دشايى من ژى نژياركر عهد و عهد زمانه"^(۲).

۹- ده مين سالى: د ئهدبياتا ئۆلى يا ئىزدىاندا، قهولهكى تايبهت ب نافى قهولى (مهها)، ههيه، تيدا بهحس ئافراندا روژا هاتيه كرن، ههروهسا ههر مهههك ژ ئەوان مهها ستايش و پهسنا ده مى خو كهت، دگهل ههف دكهفنه مملانا خو باشت ديتنى ژى دن.

"ژ په دشى خود دم مهدهه"

چار ئينى و سى دههه

ليك روكاندن كرنه مههه

** ** *

ئهم دوانزده مههيت بناف

شاهش دحشكن و شاهش بخوناف

ههر دووزاده مهه وى لبهر هيمه تا مهلك شيخ سنى بناف"^(۳).

(۱) شه مو قاسم دنانى: چهند تيگستين پيروز بين ئولا ئىزدىان، بهرگى دوى، ل ۲۵۹.

(۲) شه مو قاسم دنانى: چهند تيگستين پيروز بين ئولا ئىزدىان، بهرگى دوى. ل ۲۵.

(۳) بو خواندا تهماشيا تيگستى قهولى بنيره: د. خليل جندى ره شو: بهرن ژ ئهدمى دىنى ئىزديا، ل ۲۸۱-۲۹۰.

باسى سىي: قەھونەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى:

ئىزدى خودان ئەدەبەكە ئىكجار رەوانن، د ئەقى ئەدەبىياتىدا پىرسىن ژيانى و باوهرى ھاتىنە دارىتن، ئەق ئەدەبىيات ب بەشىن خو يىن جوداقە ژئالىي قەولقانا قە ھاتىنە نقىسىن. ((ئىزدى پەيشا ھوزانقان/ شاعر بۆ ئافرىنەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى ب كارنائىنن، ھەر قەولبىژەك ھوزانقانەكە لى ھەر ھوزانقانەك نە قەولبىژەكە، ئانكو ھەر قەولەك دبتە ھوزان لى ھەر ھوزانەك نابتە قەول))^(۱). دھەر قەكولىنەكە ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىياندا، يىن كو لىبەر چافىن مە كەفتىن، ئامازە ب ھندەك قەولقانىن دەست نىشانكرى ھاتىنە كرن، گەلو ئەق يەكە ژ ئاگەھ نەبونى نە لسەر قەولقانىن دن يان ب گرنگ زانىنا ئەوان قەولقانىن ئامازەپىكرىە*. ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان ب رىيا ژمارەكە قەولقانا ھاتىنە ھەبونى، بەشەك ژ ئەوان قەولقانا دناق نەديارن، بەشەكە دن ناقتىن خو د بەرھەمىن خودا ئىناينە و ئەو بەرھەم بوينە بەلگەيى مولكىيەتا وان قەلغانا. ھەتا نوکە نافتى (۲۰) قەولقانا دقەولاندا دياردبن***. لى دبت ئەق ژمارە زىد بت ژبەرکو ھەتا نوکە چەندىن قەول دىي خودانن و نقىسەرئىن وان يىن راستەقىنە نە د ديارن ***. ئەم ب تنى ئامازى دەينە ھندەك ژ قەھونەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان ژ ئەوان:

۱- شىخ ھەسەن.

۲- شىخ فەخرى ئادىيان.

۳- پىر رەشى ھەيران.

۴- دەرۆيشى قاتانى.

۵- داودى بن دەرمان.

^(۱) كوفان ريسان ھەسەن: ھزر و ھەلسەفە دقەولپىن ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل۸۹. * بۆ زانىنا نافتىن ئەوان قەولقانىن دقەكولىناندا ئامازە پى ھاتىنە كرن بنىرە: خىرى بۆزانى: شىخ فەخرى ئادىيان قەولقان و ئختيار، ل ۱۱۱. د.عەسكەرى بويك: شىخ فەخرى ئادىيان و ئەدەبىياتا ئىزدىيان يا سەد سالىن (۱۱-۱۳) ان، ل۸۸. توسنى رەشىد: ئىزدىياتى ئۆلەك ھى ژى نەناسكرى، ل۸۹. د. عبدالرحمن مزورى: لىكولىنەك دئەدبىياتا ئولا ئىزدىيان دا، گوڧارا لالش، ل۳۵، ل۴۹-۶۲.

* ب درىژى بنىرە: كوفان ريسان ھەسەن: ھزر و ھەلسەفە دقەولپىن ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل۸۹.

** ب زانىنا نافتىن وان تىكستىن نافتى دانەرى وان نەخويا بنىرە: بەدەل فەقەر ھەجى: چاواتيا ناسكرنا تىكستىن راست و دورستىن دىانەتا ئىزدىيان، ل۱۹۹-۲۰۴.

۱- شیخ حەسەن (کورئ شیخادیئ دوی):

کورئ شیخادیئ دوییه پستی وهفاتا بابی وی حوکمداریا ئیزیدیان ل سال ۱۲۲۸ کەفتیه دەستی وی، لسه هەمان ریکا بابی خو چویه، رۆلهکی مەزن د ژيانا جفاکی و ئۆلی و کارگیریدا هەبویه، هەندەک پرنسیپین نو بو باوەریا ئیزیدیان دانان^(۱). شیخ حەسەن شەش سال د خلوت بونیدا بو و ل بەر چاقین خەلکی نەما، پستی هنگی ب هەندەک رینمایین ئۆلی یین نو د پەرتوکا (الجلوه للاهل الخلوه) دەرکەفت^(۲).

"پشتی قان خەبەرە

پەدشی منی خودان نەدەرە

ئسباتا ئومەر خالا و شیخالی شەمس زنجیرا زەرە

یامە راستە نەدەرەو

ئسباتا مەلک شیخ سن جەلو^(۳).

(صديق الدموجي) لسه ئەفی پەرتوکی دبیزت: ((باوەریین خو یین دژە پرنسیپین ئیسلامی د ئەفی پەرتوکیدا (جەلوو) چەماندینە))^(۴). جاری هەتا نوکە چ پەرتوکیین باوەر پیکری ب نافی جەلوو دنا ئیزیدیاندا نین، کو ئەم بکارن بیژین ئەف یەکە راستە یان نە، ئەو نافەرۆکا (جەلوو) یا ئیرو ل بەر دەست ژێ نقیسەرین ئیزدی ب پەرتوکا (شیخ حەسەن) نابین، ژبەرکو ئەو نقیسین دگەل زیرەکی و هزرەندی و ناگونجت، مەبەست ب فەگەراندنا ئەوان پەرتوکان (جەلوو و مەسحەفا رەش) بو ئیزیدیان، ژبو شیلوکر و کریتکرنا باوەریا ئیزیدیانە و زیان گەھاندنی یە ب ئەوان^(۵). شیخ حەسەن نە چ پرنسیپین ساف ئیسلامی و نە ژێ یین دژە ئیسلامی ب ریکا ئەوان گورانکاریین پەرتوکا (الجلوه للاهل الخلوه) ئەنجامداین نە ئینیانە ناف ئیزیدیان، ب تنی هەندەک یاسایین ئیبراهیم خەلیل دنا ئیزیدیان دا داینە فەبولکر، دگەل پارازتا کەفنه باوەریین ئیزیدیاتی، مینا کراسگهورینی و سۆرا باتنی... هتد^(۶). شیخ حەسەن

(۱) شمو قاسم دنانی: مشاهیر من الكورد الايزيديين، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالاش الثقافي و الاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، ۲۰۰۵، ص ۲۳.

(۲) عزدالین سلیم باقسری: مەرگهه، ص ۱۱۵.

(۳) عەلو شیخ خەلەف: قەوێ ئومەر خالا و هەسنی چناری، گوفاارا لالاش، ۱۶، دهوك، ئاب ۲۰۰۱، ل ۱۵۵-۱۵۶.

(۴) صديق الدموجي: اليزيدية، ص ۱۴۱.

(۵) بو زانیاریین زیدەتر بنیرە: عزدالین سلیم باقسری: مەرگهه، ص ۲۱۹-۲۲۶. بەدەل فەقیر حەجی: هەفرکیا شەمسانی و نادانی و قاتانی لسه میراتیا ئیزیدیان، گوفاارا لالاش، ژماره ۲۲، ۷۲-۸۸. ب.ش. دلکوفان: حقیقه کتاب الجلوه الايزيدية، مجله لالاش، عدد ۱۷، دهوك كانون الثاني، ۲۰۰۲، ص ۱۷-۲۱. شمو قاسم دنانی: الشيخ حسن بن الشيخ نادي مولفاته و تصانيفه، مجلة لالاش، عدد ۲۶، دهوك، نيسان ۲۰۰۷، ص ۳۱-۴۴.

(۶) عزدالین سلیم باقسری: مەرگهه، ص ۱۱۶.

ب هزرا خومالی هزرکریه ((شیخ حهسه ب فهلسه فهیه کا (ب هزره که) کوردانه و خومالی فیایه دمرؤف و جیهانی و هه بون و سروشتی بگه هیت، و بزانیته کاچاوا درست بوینه؟!))^(۱).
 (ئه حمهد تیمور) دبیژت: ((شیخ حهسه زانا و فهیله سوف و بیرتیژه کی بی قام بو، خودانی کتیبنا ((الجلوه للاهل الخلوه) یه، ژبلی فی ژی گه له ک پهرتوک و کتیبید دی وی د دانایین به لی مخابن بو مه نه ماینه))^(۲). شیخ حهسه خودان به ره مه به شهک ژ نه وان به ره مه ما ژ زارده فی که سین سه رده می وی هاتینه فه گوهاستن تا ئیرو ل محفه لئین ئولی دهینه گوتن، لی فه سیده یین عه ره بی گومان لسه ره هیه کو یین وی بن^(۳). ((پرانیا مشورین* ئیزدییان ژ ئالیی وی فه هاتینه نفیسن))^(۴). شیخ حهسه خودان قه دهر و قیمه ته کی مه زنه دنا ف ئیزدیاند، له ورا جو ره پیروزیه کی دده نی و دبه ریژا ملیاکه تا، یان ژی پارچه یه ک ژ ده سه لاتیا خودی، له ورا جارانا ئیزدی نابیژن شیخ حهسه به لکو دبیژنی مه لک شیخ سن^(۵). ((رینمایین وی ب شیوه یه کی مه زن هاتنه پیشوازیکن نه و ل نه سمانا ب شیخی سونه تی و ل عه ردا ب نه بیی ئومه تی وه سفکر))^(۶). دئالیی کارگی ریدا شیخ حهسه به رده و امی ب وی سیسته می دا یی ژئالیی بابی وی (شیخادیی دوی) فه هاتیه دانان، هه مو می رگه هیئ ئیزدییان ب می رگه ها (نادیان*) فه گریدان کو محفه لی ب ریقه دبرن^(۷). شیخ حهسه ژبو پتر ری ک پی کرنا

(۱) کامیران محمد نه بی: قوناغین و مرارا هزرا نه ته وایه تی د هوزانا کوردی دا- ژده ستپیکی هه تا دو ماهیا سه دی بیستی، ناما دکتورایی، کولیژا زمانان، زانکویا سه لاهه دین، ۲۰۰۵، ل ۳۸.

(۲) خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لبه ر و شنایا هنده ک تی کستید ئاینی ئیزدیان، ل ۱۲۰.

(۳) ب دریزی لسه ره مه یین وی نافه روکا نه وان به ره مه مان بنیره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، مجله لالش، عدد ۲۶، ص ۳۱-۴۴.

* مشور: نه و نه مر و فه رمانن یین ژجفا تا کارگی ری یا میرنشینا ئادانیا کو ب محفه ل هاتیه بنا فکرن دهر دکه فتن ل بی وی پیره کی ئیزدییان و نوینه ری میرنشینا ئادیان ده اتنه راسپاردن بو کومکرنا ده ه کی ژبه ره می ئابوری بو لالشا پیروژ، ژبه رکو پیر ستونا ئولا ئیزدیاتی نه و نوینه رین میرنشینا ئادانیا نه ل ناوچه یین خو. ب دریزی بنیره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، مجله لالش، عدد ۲۶، دهوک ۲۰۰۷، ص ۴۰-۴۲. عبدالرهبان یوسف: درسه بخصو ص مشور پیرختیب، مجله لالش، عدد ۸۷-۱۰۰.

(۴) د. عه سه کهری بویک: شیخ فه خری ئادیان و نه ده با ئیزدیان یا سه د سالین (۱۱-۱۲) ان، ل ۶۶.

(۵) خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لبه ر و شنایا هنده ک تی کستید ئاینی ئیزدیان، ل ۱۲۲-۱۲۳.

(۶) عزدالین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۱۶.

* میرگه ها ئادیان ب نیک ژ می رگه هیئ کوردیه یا کو د سه رده می شیخ عدی کوری موسافری هه کاری ل سالا (۱۰۳۶-۱۱۶۴) هاتیه دامه زراندن و بنگه هی وی لالش بو ب دریزی ۲۵ کیلو مه ترا ژ شیخان دوره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، ص ۳۱.

میرگه هیئ ئیزدییان نه فه بون: می رگه ها شنغال میر شه ره فه دین میری بو، میرگه ها حه له بی میری وی شیخ مه ند بو، میرگه ها سوران میری شیخ محمه دی باتنی بو، می رگه ها هه ریری میری مه سن مه مان بو، میرگه ها ته وریزی میری وی شیشمس بو، میرگه ها دیاربه کری میری وی شیخو به کر بو و می رگه ها بادینان یا نامیدی میری وی نامادین بو. بنیره: Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j1,Dhuok, havîna 2010,L14

سیستهمی کارگیری چەندین کار ئەنجامدان و چەند پلەین دن ل محفەلی (حقاتا رۆحانی یا فی سەردەمی) زیدەکرن، مینا پێشیمامی شیخ سن، ئەقیب قەولا و بابی چاویش))^(۱). هەروەسا شیخ حەسەن دچارچووقی پەرتوکا (جەلوه) دا کاری دەستورەکی بۆ ئیزیدیان دانیت، و هزر دکیانەکی سەربەخو (دەولەتا کوردی) دا بکەت بۆ مەرەما پارازتتا بیرو باوەرین کەفنا^(۲). پینگاڤین ئافا کرنا دەولەتی هەر ژ دانانا دەستوری و بەرفەرەهکرنا سنوری میرگەهی و پیکئینانا لەشکری و کومکرنا باجی ژ میرگەهین ئیزیدیان و گورانکاریین ئۆلی، بونە ئەگەر کو ترسەک بکەفته دستەلاتداریین دەوروبەر ب تایبەت دەسەلاتداریا موسل. ((دەستپیکین هەفرکیا دناقبەینا شیخ حەسەن و (بەدرەدین لؤلۆ)، بۆ نە ئارامیا دەفەرین سنوری باگوری موسل دزفرن، ئەف نە ئارامی بو ئەگەری هەرهشەکرنی و هیرشین هەقدژ ژ هەر دو ئالیا))^(۳). ئەفی هەفرکیا دناقبەینا شیخ حەسەن و بەدرەدین لؤلۆ، کراسەکی ئۆلی گرتە خو، ب تایبەت پستی کو بەدرەدین لؤلۆ شیایی خو ب گەهینت (مەلا عماد الدین محمد ابو حامد بن یونس) و فەتوایەکی بۆ ئەفی شەری دەرکەت* * . ژ بەیتا شیخ حەسەن دیارە کو (بەدرەدین لؤلۆ) و شیخ حەسن) کەفتینە بەرسفادانا بی منەتیا ل سەر ئەوی هەفرکیا کەفتیە دناقبەینا واندا.

"بەدرەدین وی دبیریه

هەی شیخسنو بن نادیا

تە لالشەک ئافاکرییە

تە ریبیا حە جاجە ژ مەکەهی بریە

شیخ سن وی دبیتییە

ب سەری شیخی نادیا

حە جە مە زمزم و مغار و کاف کانیا سپییە

حە جە و شک تی نیە

پەدشا بخو شیخادییە"^(۴).

توندیا بەرسفا (شیخ حەسن) (بەدرەدین لؤلۆ) پشت راست کر کو (شیخ حەسەن) دەست بەرداری کاری خو نابت، لەورا (بەدرەدین لؤلۆ) شەر راگەهاندا، د ئەنجامدا زیانیین مەزن ب هەر

^(۷) شەمو قاسم کەلو و یین دن: پەروردە ئیزیدیاتی، پولا یازدی نامادەیی، ل ۶۲.

^(۱) Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pîkîna dewleta kurdî, guvara mihfel, j 1, L3.

^(۲) heman jêder, L8.

^(۳) شەمو قاسم دانانی: مشاهیر من الکورد الایزیدین، ص ۳۰.

* * ژبو خواندنا تیکستی ئەوی فەتوایی بنیرە: شەمو قاسم دانانی: مشاهیر من الکورد الایزیدین، الطبعة الاولى، من منشورات

المركز لالاش الثقافی و الاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، ۲۰۰۵، ص ۲۹.

^(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L260-261

دو ئالیا كهفتن، لى پتر ب ئىزدىيان ⁽¹⁾. ((بههاريكارى (دهستهى شيعهگان) وه توانى (شىخ حهسهن) له تكيهكى موسا بگري، پاشان له ناو قهلاى موسل دا بخنيكىنى و بزوتنه وهكهى له بيكه دا گوريكات)) ⁽²⁾. (بهدرهدين لؤلؤ) ب شكهستن و كوشتنا شىخ حهسهن نهراوهستيا. ((ژئاراميا رهوشى ل چيائى ههكارى نهى پشت راست بو، ترس ژ وى يهكى ههبو كو زاروكين عدى ب شورشهكه توند رابن)) ⁽³⁾. نهوگومان بو راستى ((پشتى كوشتنا شىخى وان، ئىزدىيان شورش كرن و ب سهر بهدرهدين لؤلؤ دا ياخى بون و هيرشى دهقهرين نيزيكى موسل كرن)) ⁽⁴⁾. نهف هيرشين ئىزدىيان بونه نهگهري پتر باجدانى. بهدرهدين لؤلؤ ههوهيپن خو ب سهر لالش دا دهستپيكرن، دهردهسهرى ب سهر نهواندا ئينان، داوى ههوا وى ل سالا 652 بو ب سهدان كوشتن و ههلاويستن، فهريمانا ژيفهكرنا نهندامين لهشى ميرى واندا، ب دهرگههى موسل فه ههلاويستن، قهبرى شىخادى كولا و ههستيكيپن وى سوتن)) ⁽⁵⁾. نهگهريپن شكهستنا (شىخ حهسهن) بو نهگهريپن دهركى و نافخوى دزفرن، نهگهريپن نافخوى گرپدايى مالائىزدىيان و نهريكهفتنا وان بو، لسهر نهوان بيروباوهريپن نو يپن شىخ حهسهن ئىخستينه ناف ئولا ئىزدىيان، نهو گورانكارى بونه نهگهري ههفركيهكا توند و دوم دريژ دناقبهينا بنه مالا شه مسانيا و ئادانيا * واته نهگهري ژههموا مهزنتر نه پشتهفانيا بهشهكى مهزن ژ ئىزدىيان بو وى. ((ههمو پيكهاتا ملهت (ئىزدى) نه پشتهفانين بزافين وى بون، بتاييهت بنه مالا شه مسانين و مريدن وان)) ⁽⁶⁾. شىخ حهسهن يى بى سندرؤكه، لى خودان نيشانگهه ل گهليى لالش و دهقهرين ئىزدى يان ل بهحزانى ل گوندى مشرفى و ل گوندى گابار و ل قهزا سنگال و قهزا شىخان ⁽⁷⁾. ((ل سالا 1248 ز ل سهر دهستى بهدرهدين لؤلؤ ل موسل هاتيه كوشتن د كهله ويدا هاتيه فهشارتن)) ⁽⁸⁾. بون و هفاتا شىخ حهسهنى دكهفته دناقبهينا سالى 1194-1246 ئى دا پتريا ژيدهرا لسهر نهقان سالا دريكهفتينه ⁽⁹⁾.

⁽¹⁾ Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,L 4

⁽²⁾ كوفان ريسان حهسهن: هزر و فهلسهفه دهقهلين ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل 108.

⁽³⁾ صديق الديمولوجي: اليزيدية، ص 143.

⁽⁴⁾ شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد اليزيديين، ص 33.

⁽⁵⁾ صديق الديمولوجي: اليزيدية، ص 143.

* ب دريژى لسهر نهفى ههفركيى و نهوان گورانكارىپن ئولى بنيره: بهدهل فهقير حهجى: ههفركييا شه مسانينى و نادانينى و قاتانينى لسهر ميراتيا ئىزدىيان، گوفاارا لالش، ژماره 22، دهوك، نيسان، 2005، ل 72-88. عزالدين سليم باقسرى: مهرگهه، ص 113-

128. شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد اليزيديين، ص 36-35. Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,6-8

⁽⁶⁾ Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,4

⁽⁷⁾ كوفان ريسان حهسهن: هزر و فهلسهفه دهقهلين ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل 108.

⁽⁸⁾ عزالدين سليم باقسرى: مهرگهه، ص 82.

⁽⁹⁾ د.عبدالرحمن مزورى: ليكولينهك دئهدهبيياتا ئولا ئىزدىياندا، گوفاارا لالش، ژماره 35، دهوك زفستانا، 2012، ل 51.

۲- شیخ فخری ئادیان:

پشکا شیرى ژ ئهدهبیاتا ئۆلى یا ئیزدییان یا ئیرو لبر دهست، ژماندیبون و هزرمه‌ندیا شیخ فخری ئادیان، کو دخلمه‌تا ئیزدیياتی و فه‌هواندنا ئه‌دهبیاتا ئولی دا، روله‌کی هنده مه‌زن هه‌یه ب لئیرینه‌که سه‌ریی مروّف ژ ره‌ه‌ندیین ژیا نا وی یا هه‌مه‌ره‌نگ (ئۆلی، جفاکی، ئه‌ده‌بی، ده‌رویشی و فه‌لسه‌فی و زانستی..). ده‌رباز نابت، شیخ فخر خودان به‌ره‌مه‌ین هه‌ره گرنگه و ب سه‌نگه د ئه‌دهبیاتا ئۆلی یا ئیزدییاندا. ((شیخ فخر بیتر ژ هه‌مویان به‌ره‌مه‌ دانینه و بارا بیتر ژ تیگستین گرنگ و سه‌ره‌کی ژى یین وی نه))^(۱). ل دور شیخ فخر دو بوچون هه‌نه، ل گوری ژیده‌رین عه‌ره‌بی شیخ فخری کوری شیخادیی دوپیه و برایی شیخ حه‌سه‌نی داسنییه^(۲). ل گوره‌ی دانوستاندنه‌که پرس و به‌رسقی دناقبه‌ینا (به‌دهل فه‌قیر حه‌جی یی کور و فه‌قیر حه‌جی یی باب دا)، دیاردبت کو شیخ فخر نه برایی شیخ حه‌سه‌نی داسنییه و نه‌ژی کوری شیخادیی دوپیه، لی ئه‌و کوری ئیزدینه میره، ژبه‌ر ئاریشه‌که جفاکی ئه‌و ل نک شیخادی مایه و نافی ئادیا چویه سه‌ر وی، لی د ئه‌سلدا ئه‌و شه‌مسانییه^(۳). هه‌بونا که‌سه‌کی دن ب نافی شیخ فخر دبه‌مالا شیخادیی دویدا، ئه‌گه‌ر بویه هنده‌ک ژیده‌ر شیخ فخری ئادیان ب برایی شیخ حه‌سه‌ن دانین. ((دبیژن شیخ حه‌سه‌ن کوره‌ک - هنده‌ک دبیژن برابه‌ک - هه‌بو ب نافی فخر به‌لی ب زاروکینی* چویه به‌ر ره‌حه‌ته‌ی))^(۴). شیخ فخر کوری ئیزدینه میره برایی شیشمس و ناسردین و سجادینه، بابی شیخ مه‌ند و شیخ به‌در و خاتونا فه‌خرايه، شیشمس و شیخ ژ دایکه‌کی بون بنافی ستیا زین، ناسردین و سجادین ژ دایکه‌که دی بون ب نافی ستیا عه‌ره‌ب^(۵).

"شه‌مه‌دینه و فه‌خره‌دینه"

هه‌ردو پسیت ستیا زینه

هه‌ردو خه‌له‌فیت شیخ ئیزدینه

(۱) به‌دهل فه‌قیر حه‌جی: جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانه‌تا ئیزدییان، ل ۲۰۶.

(۲) د.ع‌الرحمن مزوری: لیکولینه‌ک د ئه‌دهبیاتا ئولا ئیزدییاندا، ل ۵۱.

(۳) ب دریژی بنیره: به‌دهل فه‌قیر حه‌جی: جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانه‌تا ئیزدییان، ل ۱۸۷-۱۸۸.

* شیخ حه‌سه‌ن (مه‌لک شیخ سنّ ئادیا) برابه‌ک هه‌بو ب نافی شیخ فخر ب گینجی ئه‌مری خودی کر و زاروکیین وی سیوی مان دناف مالا شیخ حه‌سه‌ن دا و دگوتنی ئیتیم، پشتی مرنا شیخ فخری ئادیا یی برایی شیخ حه‌سه‌ن، شیخ فخری کوری ئیزدینه میر کو قوتابی و خلمه‌تکار ئه‌ختیار و نافمالی شیخادی و مه‌لک شیخ سن بوو ناسنافی وی (ئادیا) هلگرت. بنیره: م.س. هه‌کاری: شیخ فخری ئادیا .. زانا و خلمه‌تکار، گوفاارا لالاش، ماره ۱۲، دهوک، کانونا دوی ۲۰۰۰، ل ۲۶۰.

(۴) خیری بوزانی: شیخ فخری ئادیان ژیان و به‌ره‌مه، ژبه‌رتوکا شیخ فخری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیزدییان، فه‌گوه‌استن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیک، ژوه‌شانین بلند ده‌سته‌یا بنگه‌هی لالاش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۴۴.

(۵) ريسان حه‌سن: به‌ره‌مه‌ین شیخ فخر و شروفکرنه‌ک، ژبه‌رتوکا شیخ فخری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیزدییان، فه‌گوه‌استن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیک، ژوه‌شانین بلند ده‌سته‌یا بنگه‌هی لالاش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۳۰۹.

هەر دو نه قبیئت شهره فهدینه" (۱)

ئەفقی سەبەقی رامانا خو راسته راست دایه دەست، (م.س.هەکاری) دبیژت: ((شەرفەدین بابی ستیا زینە، واتە باپیری وانە ژ دایکی. گروڤهیا وی ژى ئەووە کو زەواج دناقبەینا چینا شەمسانیی و ئادانیی دا بەری هەفرکیا نابقبەینا وان یە حەلال بو)) (۲). ب فی شروڤه کرنی چ گومان و راستیین فەشارتی دناڤ سەبەقی دا نامینن. هەندەك دبیژن (ئاقوبی موسا) ژى، کورئ شیخ فەخره و نافى دایکا وی گوئی یه (۳). لی (خیری بوژانی) ب چەند گروڤهیان دیاردکەت کو (ئاقوبی موسا) نه کورئ شیخ فەخره و ئەو ئەفسانەیا لسهر کور و بابینیا وی دەهیتە گوتن ژ راستی دورە*. ((شیخ فەخر ل گوندی مکیرس ل داویا سەدسالا دوازدی زاینی هاتیە سەر دنیاى و ل پەرستگهها لالش ژیايه و هەڤدەمی شیخ حەسەن بویه)) (۴). ژ ئەنجامی وی هەفرکیا دناقبەینا بنەمالا شەمسانیان و ئادانیاندا رودایی، کاروبارین ئۆلی کەفتنه دەستین بنەمالا شەمسانیان کو شیخ شەمس و شیخ فەخر سەرکیشیا وان دکر، کاروبارین دنیاى کەفتنه دەستی بنەمالا ئادانیان کو شیخ حەسەن و شەرفەدین یی کو ل سالا ۱۲۵۷ مری سەرکیشیا وان دکر (۵). پشتی دەسهلاتا ئۆلی کەفتیه دەستی بنەمالا شەمسانیان ((شیخ فەخرئ نادیا هاتە هەلبژارتن وەکو ریبهری کاروبارین دینی و گوتنی بابی شیخ)) (۶). ((شیخ فەخر یەکەم کەس بو، ناسنافی بابی شیخ هەلگرتی و رونشتیه سەر بساتی، لەوما دگوتنی ئختیاری مەرگهه)) (۷). شیخ فەخر خودان ناف و ناسنافین جودایه ((د ژیدهرئ میژویی و بهیت و قەولاندا نافى شیخ فەخر ب گەلەك رهنگان هاتیە وەك: شیخ فەخرئ نادیا، شیخ فەخر، شیخ فەخرەدین، ملك فەخرەدین، فەخرئ زەرگون، فەخرئ زەرباب، بابزەر و فەخرئ رهش)) (۸). ب فەخرئ میران ژى هاتیە ناسنافکرن*. دئالیی ئۆلی دا نافهکی وی یی بلند هەیه

(1) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L157

(۲) م.س. هەکاری: شیخ فەخرئ نادیا .. زانا و خلمەتکار، ۲۵۶.

(۳) ريسان حەسەن: شیخ فەخرئ نادیا، گوڤارا خازر، ژماره ۳، پاییزی ۲۰۰۲، ل ۱۹.

* ب درژی لسهر ئەوان گروڤهیان و کورتیا دەقی ئەوئ ئەفسانی بنیره: خیری بوژانی: شیخ فەخرئ نادیان قەولقان و ئختیار، گوڤارا لالش، ژماره ۱۰، ل ۱۱۵-۱۱۸.

(۴) شەمو قاسم کەلۆ و یین دن: پەروردا ئیزدیاتی، پولا یازدی ئامادیی، ل ۶۹.

(۵) خیری بوژانی: شیخ فەخرئ نادیان ژیان و بەرهەم، ل ۲۴۵-۲۴۴.

(۶) ريسان حەسەن: شیخ فەخرئ نادیا، گوڤارا خازر، ژماره ۳، ل ۱۹.

(۷) خیری بوژانی: شیخ فەخرئ نادیان قەولقان و ئختیار، ل ۱۲۲.

(۸) د.عبدالرحمن مزوری: لیکولینهك دئهدهبیتا ئولا ئیزدیاندا، ل ۵۱.

* بو زانینا نافین ئەوان تیکسته قەولا یین ناف و ناسنافین شیخ فەخر تیدا هاتین بنیره: عیدو بابە شیخ: شیخ فەخر و بەردەوامیا رۆلا وی ل ناف ئیزدیاتی دە، ژپهرتوکا شیخ فەخرئ نادیان فەیلەسوف و خاسی ئولا ئیزدیان، فەگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکتی، ژوهشانین بلند دەستەیا بنگههئ لالش، دهوك، ۲۰۱۱، ل ۲۲۷.

و د ئەدەبىياتىدا ژى خودان نافەكى تايبەتە. ((د ئالىي ئۆلى دا ب مەلك فەخرەدين تى بهيستن، ب شىخ فەخرى ئاديا دىيافى قەول و بهيتان دا تى ناسكرن))^(۱). ئەف ناسناف بى ئەگەر نەكەفتىنە پال شىخ فەخرى ئاديان بۆ نمونە (شىخ فەخرى زەرگون****) ژبەر زىدە عبادەت و چلەگرىپىن وى ل چلى زفستانى و چلى هافىنى، واتە چل روژى ژچلى هافىنى و چل روژى ژچلى زفستانى ب روژى دبو، ب عىبادەتتى فە يى مژول بو، هەتاکو تىر زانست بوى لەوما دگوتنى شىخ فەخرى زەرگون^(۲).

"ژفەولى شىخ فەخرى زەرگونە"

هەنجىبى نەفسا يار و برايت ناخرەتى بکيشينه

روژا ناخرەتى وى دەرەكى بى دەرمان ببينه"^(۳).

لسەر نافى (ئاديا) يان (ئاديان) بوچونىن ژ هەف جودا هەنە، يەك ژ ئەوان بوچونا دىيژت: بەرى زايىن دگوتنە ئەوى دەفەرا كو نوکە ژ ناکرى و هەتا زاخو و دناف واندا شىخان و نامىدى و دھوك، پاشى ئەف دەفەرە ب نافى بادىنان هاتىە ناسين*. شىخ فەخرى ئاديان كەساتىەكە ئۆلى يا هەرى ب ناف و دەنگە، وەكە سەنگا خو يا ئۆلى ژى خودان علم و معرفەت بو. كارى وى خىر خوازتن و تفاقە، لسەر ئەفى بنىياتى بويه ئختيارى مەرگەه. ((دايكا وى ستيا زين ئەو كرىە عاشقى خوندن و نقيسينى و كرىە قوتابىي ديوانا شىخادى و شىخ حەسەن، بويه زانايەكى بىر تىژ، د دانانا تەرز و تبت و رى و رسمىن ئىزدىادا هەفپشكىەكە بنجى دگەل شىخادى و شىخ حەسەن هەيە))^(۴). كارى شىخ فەخرى ئاديان دنالىي جفاكى و ئۆلى دا كوم دبن. ((هەر سال گوند ب گوند ل ناف ئىزدىان دگەريا رىيا دىنى ژوانرا رون دكر، شىرەت و كارى باش نىشا وان ددان، قەول و بەيت و قەسىدە ژوانرا ب رىز دكرن و ئارىشى خەلكى چارە دكرن))^(۵). شىخ فەخرەكەسەكى پاك و ژ خودى ترس تىر زانين بو، كەسىن دگەل شىخ فەخرەكەفتىنە پرس و بەرسقى مەزناتىەكە زانستى ئۆلى داينە شىخ فەخر. د قەولى (شىخ و ئاقوب) دا هاتىە:

^(۱) خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئاديان ژيان و بەرھەم، ل ۲۴۶.

*** زەرگون: زەرباف، رەنگ زەر. قەولفان دىيژت: ژ دەردى ئەفينا خودى ئەز نەساخ و رەنگ زەرم. بنىرە: د.عبالرحمن مزورى:

ليكولينەك دئەدەبىتا ئولا ئىزدىاندا، ل ۶۸.

^(۲) م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، گوفاارا لالش، ژمارە ۱۲، ل ۲۵۷.

^(۳) د.خەليل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىان، ل ۵۳۳.

* بو زانينا بوچونىن دن و بوچونىن جودا دگەل ئەفى بوچونى بنىرە: خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئاديان ژيان و بەرھەم،

ل ۲۴۶-۲۴۷. م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، ل ۲۵۸-۲۶۰.

^(۴) م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، ل ۲۵۷.

^(۵) شەمو قاسم كەلو و يىن دن: پەروردا ئىزدىاتىي، پولا يازدى ئامادەي، ل ۶۹.

"ناقوب دبیژت یا سهیدا نهزم ناقوبی موسا

هه‌ی فه‌خرویی فییرسا

توی رهوانی ل مه‌جاسا

یی وه‌کی ناقوبی موسا چی یه شیخ فه‌خری نادیا ژی بکه‌تن پرسا" (۱).

شیخ فه‌خر همبهری سه‌نگا علمی خو یی گیان سقک و دوری خو مه‌زنکرنی بو، نه‌ف یه‌ک دقه‌ولی (مه‌لک شیخ سن) دا دیار دبت، شیخ فه‌خر د نه‌فی قه‌ولی دا خو گه‌له‌ک کی‌متر ژ مه‌لک شیخ سن دانایه، نه‌فجا چ وه‌کو قوتابیه‌ک یان ژی وه‌کو ریژگرتنه‌ک بت. بو‌چونه‌ک دبیژت: ژبو دل کرینا شیخ سه‌سن شیخ فه‌خر نه‌و کی‌ماتی بخو دانایه، شیخ فه‌خر دترسیا هیئش دلی شیخ سه‌سن یی مای بت، پشتی وی هه‌فرکیا دناقبه‌ینا بنه‌مالا شه‌مسانی و نادانیدا لسه‌ر میراتیا ئیزدیان رودایی (۲).

"توبه‌حری نه‌ز رومه

تو‌کانی نه‌ز چومه

یا ملک شیخ سن! تول پای نه‌زل کومه

...

توبه‌حری نه‌ز شیفا

توزیری نه‌ز زیفا

یا ملک شیخ سن! توروژی نه‌ز هه‌یف" (۳).

یه‌ک ژخالین دن یین که‌ساتیا شیخ فه‌خری نادیا یین کو د به‌ره‌میین وی دا دکه‌فه پیش چاقین مه‌ راستگویی و حه‌لال خوریا وی یه د ژیانیدا.

"ئیلا هیو! تویی حه‌قی

بی‌گویا به‌کی

شه‌قشی* شی فه‌خری نادیا یی سادقه، یی سه‌خی.

** ** *

شیخ فه‌خری نادیا نه‌مالی که‌سی دخواره

نه‌دلی که‌سی دن‌ازاره

بی‌گویا ژده‌ستی وی دکره‌گازی و هاواره" (۱).

(1) Şêx 'elo xelef: qewlê şêx û aqub, guvara lalş, j5,Dhuok, aba 1995, L 63.

(۲) خدری سلیمان و خه‌لیلی جندی: ئیزدیاتی لسه‌ر روئشنا یا هنده‌ک تیکستید ئیزدیا، ل۱۲۳.

(۳) خدری سلیمان و خه‌لیلی جندی: ئیزدیاتی لسه‌ر روئشنا یا هنده‌ک تیکستید ئیزدیان، ل۱۲۴.

* نه‌ز باوهرم نه‌و په‌یف (شه‌خسی شی فه‌خری نادیا) یه نه‌ک (شه‌قشی شی فه‌خری نادیا) دبه‌ خه‌له‌تیا چاپی به.

لسەر ئەوان بەرھەمئەن دوختی شیخ فەخر دا ھەین (خیری بوزانی) دبیژت:
 ((ئیزدیان لسەر دەمی شیخ فەخر (۱۱) بەحر ئانکو (۱۱۰۰۰) تیکستین فەھوونای یین دینی ژ
 قەول و بەیت و قەسیدە و دوعا... ھتد ھەبوون، پستی مرنا وی (۴) بەحر ئانکو (۴۰۰۰) تیکست
 مان))^(۲). قەول دەسەردەمئەن جودا دا ھاتینە نفیسین. ((ھندەك قەول ژ دەما شیخادینە و
 ھندەك ژی بەری وی ھاتنە فەھووناندن، لی د سەردەمی شیخ فەخری ئادیان دا قەول ب خورتی
 ھاتنە دانین))^(۳). ب تئی دەسەردەم و پاش سەردەمی شیخادی دا قەول و بەیت... ھاتنە
 نفیساندن، واتە بەری سەردەما شیخادی وەکو ھزر ھەبوینە، لی وەکو داریتن و نفیسین نە.
 ژناف چوون و نەمانا وان ب ئەگەرین جودا، دوبارە نەنفیسینا وان ب دریزیا وەختی، فەگواستنا
 وان ژ بەرەبابەکی بو بەرەباکی، مانا وان دسنگی ھندەك کەسین دەستنیشانکریدا، نەشیانا
 ژبەرکنا وی ژمارەیا زۆر یا ئەوان قەول و بەیت ... ان، ئەگەرین ھەرە سەرەکی بوینە، ئیرو
 ژمارەیک ئیکجار ژ وی ژماری کیمتر ل بەر دەست بن. ((نیزیکی دوو سەد ژوان تیکستان تەفلی
 نافەرۆک، کوباری، شروفا، شیوہین گشتی و سەرەکی یین خو مانە))^(۴). ژمارەیا بەرھەمئەن
 شیخ فەخر کەفتیە بەر بوچوونین جودا، لی ھەر ھەمو لسەر بلندترین ریژا بەرھەمی ئەدەبیاتا
 ئولی بو وی د ریکەفتینە. (خیری بوزانی) (۳۹) بەرھەم ژ ئەدەبیاتا ئولی داینە پال وی، ژ
 ئەوان (۳۵) قەول (۳) بەیت و (۱) قەسیدە* . (بەدەل فەقیر حەجی) دبیژت: ((ژ ئەوان تیکستین
 ل بەر دەست کو نیزیکی دوو سەد تیکستینە، نافی شیخ فەخر د پینج و نەھ تیکستاندا ھاتیە
 و دەسەد و سیھ و چار تیکستاندا نەھاتیە، ھەر وەسا دبیژت: نە مەرچە و نە ژی دورستە ھەر
 تیکستەکی نافی شیخ فەخر (مەلک فەخرەدین) تیدە بە ئەو ژ بەرھەمئەن وی نە))^(۵). ل پی
 ئەوان خالین (بەدەل فەقیر حەجی) بو ناسکرنا بەرھەمئەن شیخ فەخر داینە رو، بیست چار
 بەرھەم ژ فەھوونان و دانانا شیخ فەخرن، ژئەوان بیست قەولن و دوو بەیت و قەسیدەنە و یەك
 دوعا و یەك یین دن. ژقەولین وی (قەول زەبونی مەكسور، قەرەفرقان، گایی و ماسی، مەھا،
 سلافا و سەد سلافا (مەلک شیخسن، شیشمس (مەستم ژ قەدەحی)، شیخ فەخری زەرگوون، شیخ و
 ناقوب، رۆژەکی ئەز سەفەر بوم، شەقە سەری، پەدشایی، تەختا، گیللا چار زمان، سلافت مەلک

(۱) د.خەلیل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزدیان، ل ۵۹۹.

(۲) خیری بوزانی: شیخ فەخری ئادیان ژیان و بەرھەم، ل ۲۵۷.

(۳) شەوقی شەمو عیسا (شەوقەدین عیسا): شیخ فەخری ئادیان قەولین وی یین پیرۆز و فەلسەفا وی، ژبەر توکا شیخ فەخری
 ئادیان فەیلەسوف و خاسی ئولا ئیزدیان، فەگواستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیککی، ژوہشانین بلند دەستەیا
 بنگەھی لالش، دھوک، ۲۰۱۱، ل ۲۰۷.

(۴) بەدەل فەقیر حەجی: چاواتیا ناسکرنا تیکستین راست و دورستین دیانەتا ئیزدیان، ل ۱۶۱.

*ژبو زاینینا نافین ئەوان بەرھەمان بنیرە: خیری بوزانی: شیخ فەخری ئادیان ژیان و بەرھەم، ل ۲۶۱-۲۶۲.

(۵) بەدەل فەقیر حەجی: چاواتیا ناسکرنا تیکستین راست و دورستین دیانەتا ئیزدیان، ل ۱۸۹.

فهخرهدين، دايى و بابا، مشهتې، مسكين تاژدين، عه‌ره‌ب به‌گيا، فه‌روارا شېخ فه‌خر و ژ شامې
تېم مه‌جلى).

به‌يت و قه‌سیده: قه‌سیدا سبحانه ژته مه‌له‌کې نه‌کبه‌ر و به‌يتا چارشه‌مبوی.
دوعا: دوعا هه‌يښې.

بيڼ دن: گيلا غه‌ريب ^(۱).

سه‌بارت وه‌فاتا شېخ فه‌خرې ناديان، ژقه‌ولې فراوارې دياردبت، کو شېخ فه‌خرې ناديان
به‌رى مرنا خو که‌فتيه بارې نه‌خوشيې و دبت مرنا وى ته‌ماميا نه‌وى نه‌خوشيې بت.

"روژه‌کې لاشه"

عه‌ره‌فاتو و گوشه گوشه

عه‌زیز مه‌لك فه‌خره‌دين حالى وى حاله‌کې نه‌خوشه " ^(۲).

پيزانينېن هور لسهر بون و مرنا شېخ فه‌خرې ناديا نين، ب تنې يه‌ک تيکسته و
زوربه‌يا فه‌کوله‌رېن لسهر شېخ فه‌خرې ناديان نقيسين، پالپشتى لسهر نه‌وى تيکستې کريه))
هه‌تا نوکه چ تيکستېن دى به‌حسې بون و مرنا شېخ فه‌خر ب روژ يان مه‌ه يان ژى سال
نه‌کريه)) ^(۳).

"دلې منى ب خه‌مه"

نه‌زى ل عالما پرسيار که‌مه

عه‌زیز مه‌لك فه‌خره‌دين ل چارشه‌مبوی بويه

و ل چارشه‌مبوی گوهاست قه‌ده‌مه " ^(۴).

شېخ فه‌خر به‌رى مرنا خو، د دهمې نه‌خوشيا خودا هه‌ست ب به‌رو داويبونا گيانې خو
دکر کو يې هيډى هيډى ژبه‌ده‌نا وى دهرده‌فت، نه‌وى مرن ب هه‌ق زانويه و ب فه‌ر نه‌ديتیه
قوربانى بو زفراندنا گيانې وى بهينه پيشکيشکرن، بتنى به‌رى مرنا خو داخوازا سه‌عيې واته
کارې باش ژبرايين خو کريه.

"مه‌لك فه‌خره‌دين گوت:

برانو هون براييت منن

چو نه‌ده‌را ل من نه‌گرن

^(۱) هه‌مان ژيډمر: ل ۱۸۹.

* ژبو زانينا وان قه‌ولېن کو دبت بيڼ وى بن، وان تيکستېن نافې شېخ فه‌خر تيډا هاتى بنيره: به‌ده‌ل فه‌قبر حه‌جى: هه‌مان
ژيډمر، ل ۱۹۱-۱۹۳.

^(۲) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L344.

^(۳) خيږى بوزانى: شېخ فه‌خرې ناديان ژيان و به‌ره‌م، ل ۲۵۰.

^(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L344-345

سه عى كه ن نه زى بهرم" (۱).

هه مو راستى بو وى يه كى دچن كو شىخ فه خرئ ئاديان چاريكا ئيكي ژسه دي سيژدى يى
ژيايى*.

۳- پير رهشئ حهيران:

پير رهشئ حهيران ژى خو ئيخستيه بن بارئ ئيزديياتيئ، بويه ستونه كه نه ده بياتا وئ
يا ئوئى، نهف زانايه ژى مينا زانايئ دن يئ ن ئوئى ساله كه قه بر سه بارهت بون و مرنا وى
نه كه فتية بهر چاقئ ليكولينه قانا، بتنى دزانن هه قدهمئ كئ بويه. ((پير رهشئ حهيران
هه قدهمئ شىخ فه خرئ ئاديا و شىخادى و پسئ جهم و دهر ويئشئ قاتانى يه)) (۲). ((دبيژن نه و
قه ولبيژ و هوزانفانه كى بناف دهنگئ شىخادى بو)) (۳). ههروهسا ((نه وئى قه وئى ستيا ئيس ب
روودانا سيذاره دانا شىخ هه سه نئ كورئ شىخادى دوى ژ ئالىئ (به دره دين لؤلؤ) فه گو تيه نه و
كو ل سالا ۱۲۴۶ از رودايئ)) (۴). ((نافئ وى (رهشويئ كورئ حهيران) ه ژ چينا پيرايه، گه لهك جارا
نافئ خوده قه وئين خودا ب (جيده) نافكريه، كو ب رامانا (ژيهاتى و زانا، تشئى موكم و دجهئ
خوده) دهيت)) (۵).

"ژقه وئى پير رهشئ جيده

ديبيژمه وه گه ئى مريده

مه دين شه ره فه دينه، ناتقاتا مه سلتان ئيزيده" (۶).

(كوفان ريئسان) دبيژت: رهنكه (رهشئ و حهيران) ژى ناسناف بن نهف يهك ژى ل جهم
ويژره فانان تشته كى سروشتى يه نافئ وى ب ته مامئ ناسناف بيت، هندهك وهسا باوه ردكه ن نافئ
وى ره شه نه و بابئ محمه دي ره شاننه ژى، ئانكو نافئ رهش دگه ل نافئ كورئ وى ژى دهيت، يان
ژى (رهش) ناسنافه و ژ نه وئى به گراوه ندي نه خوشئ تيئا ژياي ب (رهش) زانى يه؟ و نه دوره
نافئ وى ژ گوندي (مام رهشا) هاتبيت، ژ بهر كو نهف گونده دكه فيتته دقونتارا چيايئ مه قلوبئ

(1) Heman jêder, L345

*ب دريژئ بنيره: خبىرى بوزانى: شىخ فه خرئ ئاديان ژيان و بهرهم، ل ۲۵۰-۲۵۱.

(۲) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه نافئ ژيان و بهرهم مين قه ولفان پير رهشئ حهيران، گوفارا مه حفهل، ژماره ۱، دهوك، هافينا
۲۰۱۰، ل ۳۷.

(۳) د. خهليل جند رهشو: پهرن ژ نه ده بيئ دينئ ئيزديان، ل ۲۰۷.

(۴) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه نافئ ژيان و بهرهم مين قه ولفان پير رهشئ حهيران، گوفارا مه حفهل، ژماره ۱، ل ۳۶.

(۵) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه نافئ ژيان و بهرهم مين قه ولفان پير رهشئ حهيران، ل ۳۴.

(۶) د. خهليل جند رهشو: پهرن ژ نه ده بيئ دينئ ئيزديان، ل ۲۰۷.

شیخاندا و مہزارگہی کوری وی ل وی دہقہری ہہیہ^(۱). ہہروہسا دقہولی شیخو بہکر دا نافہکی وی یی دی دہیتہ دیارکرن ئہوژی (کورہش) ہ ب ئاوی (کورہشی حہیران و کورہشی جید) دہیت.

"ژقہولی کورہشی حہیرانہ"

ہنجیی ب راست بہست دہست دہاقیتہ دامانا یارو برانہ
دایم مہرکہبا وی ل بہ حریت گران یہ مہ لہ قانہ.

ژقہولی کورہشی جیدہ

دبیژمہوہ گہ لی مریدہ

مہ دین شہرفہ دین، ئاتقات سلطان ئہزیدہ"^(۲).

ہہبون و گوتنا ہہمان تیکستی ب شیوہیہکی دن د ئہدہبیاتا ئولی یا ئیزدیاندا مہ ل فی نافیان ناسنافی دو دل دکہت.

ژقہولی پیر رہشی حہیرانہ

...

ژقہولی پیر رہشی جیدہ

...

مہ دین شہرفہ دینہ، ئاتقاتا مہ سلطان ئیزیدہ"^(۳).

ب تنی (کو) کہفتیہ جہی (پیر) واتہ ب تنی (رہشی حہیران و رہشی جیدہ) دبنہ نافیان ناسنافی وی، واتہ (کو) ئ، نہ ژ دور و نہ ژ نیژیک چ گریدان ب مہرہما نافی دگہل رہشی حہیران نینہ، دہمی ئہم دبیژین : (ژ قہولی کورہشی حہیران) ب مانا تشتی کو ژ گوتنا وییہ، یان ئہو تشتی کو رہشی حہیران دبیژت. دوارئ بہرہماندا قہولقان خودان بہرہمیں زورترہ ژئہوان بہرہمیں ئیرو لسہر نافی وی، ژ گہنجینہ یا ہزر و بیژین وان ب تنی چہند کتہ زیہرک گہشتینہ بہر دہستی مہ. (بہدہل فہقیر حہجی) ئہقان بہرہمان د دہتہ پال پیر رہشی حہیران و دبیژت ژ قہوناندنا وی نہ، ئہوژی: (قہولی شیخو بہکر، قہولی ناشی موحبتی، قہولی شہرفہ دین، قہولی ستیا ئیس، قہولی مریدی، قہولی چاکئ مہ ب سہردا، قہولی جقاتی،

^(۱) ب دریژی بنیرہ: کوفان ریسان حہسہن: ہزر و فہلسفہ دقہولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسہ ہوزانا کہفن و نوی یا

کوردی، ل ۱۲۲-۱۲۳.

^(۲) ہہمان ژیدہر، ل ۱۲۳.

^(۳) د.خہلیل جند رہشو: پہرن ژ ئہدہبی دینی ئیزدیان، ل ۲۰۷.

دبه قهولئ قهنديلا زى يئى وى به ^(١). ژبلى ئەفان قهولان قهولئ (هزار و ئىك ناف، قهولئ ئىزدى ئەمير، قهولئ مهلكئ جهبئره و فهرزا) زى د دهنه پال پير رهشئ حهيران) ^(٢). گورئ وى ل دهفهر شىخانە و ل ژئريا ئەتروشئ دبن كومهكا داران دا هاتيه فهشارتن ^(٣). ((دسالا ١٩٨٨ ان ده ل هئرشا ئەنفالئين رهش و وئرانكرنا گوند و باژئرين كوردستانئ مهزارگهه و گورئ پير رهشئ زى ب شوفهلان مالشتن و راستى عهردئ كرن)) ^(٤). هه بونا گورستانهكئ ب نافئ پير رهش، بهلگهيهكه ل وئريئ يئى بن ناخ كريبه ^(٥).

٤-دهروئشى قاتانى:

نافئ وى دهروئش ئادهمئ قاتانى يه ههتا نها ب درستى ناهئته زانين، (دهروئش) نافئ وى يئى درست بويه، يان ئەوى دهروئشى كريبه و ژئرا بويه ناسناف، ههر وهسا ئەوى ناسنافئ (قاتانى) ههلبزارتیه، ژبهركو ئەو ژ چقئ قاتانىئ يه كو چينه كه ژ چينئ شىخا ^(١). سروشتيه كهساتيهكه ئولى و خودان ئيمانداريهكه رادهبهدر، ناسنافئ دهروئش بخو ب ههلبئزئرت. ژبهركو دهروئشى و ئيماندارى ههف تهمامئين ئيكن دوارئ ئولى دا. ديروكا بون و وهغرا وى نهدياره، ب تنئ ژ ژيانا وى ئەو چهنده هاتيه زانين، كو ل سهردهمئ شىخادئئ ئيكي (١٠٧٢-١١٦٢) يئى ژيايئ ^(٧). (بهدهل فهقير حهجى) ب تنئ (قهولئ بهحرا) دايه پال وى كو ژ فههواندنا وى يه ^(٨).

"ژقهولئ دهروئشى قاتانى

علمئ خودئ به حره ژئ دچن جوئ و كانئ

خاس خاسن چونه بهر نورا ره همانه" ^(٩).

^(١) بهدهل فهقير حهجى: جاواتيا ناسكرنا تيگستئين راست و دورستئين ديانهتا ئىزديان، ل٢٠٤.

^(٢) ريزان شقان: دهروازيهك بو چونه ناف ژيان و بهرههمئين قهولفان پير رهشئ حهيران، ل٤٠.

^(٣) هه مان ژئدر: ل٢٨.

^(٤) پير خدر سلئمان: ئىزدى و چاندا كوردى، ل١٠٦-١٠٧.

^(٥) كوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولئين ئىزدى يان دا و كارتئكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل١٣٥.

^(٦) كوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولئين ئىزدى يان دا و كارتئكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى ل١٣٢.

^(٧) هه مان ژئدر: ل١٣٣.

^(٨) بهدهل فهقير حهجى: جاواتيا ناسكرنا تيگستئين راست و دورستئين ديانهتا ئىزديان، ل٢٠٥.

^(٩) شىخ عهلو خهلهف: قهولئ بهحرا، گوفارا لالش، ژماره ١٢، دهوك، كانونا دوى ٢٠٠٠، ل٢٥٢.

۵- داودی بن دهرمان:

داودی دهرمان یهك ژ قهولقانیښ نهدهبیاتا ئولا ئیزدیاتیښ یه، خودان چهندنه بهرهمه، ب بی گومانی ژنهوان بهرهمان پتر ههینه، یین ئیرو د دهنه پال وی، نهف گوتن بو بتريا قهولقان دورسته، ژبهركو نهو قهولین ئیرو ل بهر دهست، دلوپهكن ژ كانیهكا زهلال و مهزن، لی ب نهگهرین جودا نهو قهول ژ ناف چوپینه. (بهدهل فهقیر حهجی)، د گوتارا خو یا ب ناف ونیشان (چاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیان) نهف تیگست داینه پال وی (قهولی سلاقییت مهلكی جهبیره، قهولی کوفیا، قهولی پیر شرف، بهیتا سوبی، دوعایا ستیرا دهمبلقاپی، دوعایا توکی، مسحابهتا شهرهفهدین) ههروهسا دبیزت: دبه قهولین ئاخرهتی، ههسن چناری، ئومه ر خالا، چ سوبهیهکه ژ ییت عهدهویه، یین وی بن ^(۱). سهبارت سهردهمی بون و مرنا وی ژبهركو ههتا نوکه چ ژیدهرا لسه ر نه نفیسه ژیا نا وی ب نهدیاری مایه، (کوفان ریسان) دبیزت نهو د سهر دهمی شیشمی کوری ئیزدین میری شهسانی و شیخادی کوری موسافر دا ژیا یه، ههروهسا دبیزت نهو ژ بال شیخادی فه هاتیه خهلاتکرن و پالشتی لسه ر نهفی تیگستا قهولی دکهت.

شیخادی خودانی قراری

میر جهما کرن ل مغاری

پیر داود خهلاتکربو وی جاری ^(۲).

نهف تیگست ژ قهولی (پیر داوده - داودی خهربهنده)، نهف کهساتیه، ژ داودی بن دهرمان یا جودایه، چیروکا فههاندنا نهفی قهولی یا دریژه*، نهف چیروک لسه ر شیری دنافبهینا سولتا زهنگ و شیخادی دا یه، ب کهرامهتین شیخادی نهو لهشکری سولتان زهنگ دشکیت، پیر داود وهکو قاسدهک و پیرهکی خودان ئیمان د نهفی چیروکیدا دیاردبت، واته نهفی تیگستی چ پهپوهندی ب سهر دهمی ژیا نا داودی بن دهرمان فه نینه، لی د ههمان دهمدا دهپته پیشبینیکرن، کو دسهردهمی شیخادی یان پشتی حوکمداریا وی ژیا بت، ژبهركو قهولین ئیزدیان، هه مو لسهردهم شیخادی و پاش سهردهمی وی هاتینه نفیساندن.

^(۱) بهدهل فهقیر حهجی: چاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیان، ل ۲۰۴.

^(۲) کوفان ریسان حهسن: هزر و فهلسهفه دهولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه ر هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۱۲۹.

* بنیره: د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ نهدهمی دینی ئیزدیان، ل ۸۷۵ - ۸۹۹.

پشکا دووی

تیورا وەرگرتنی

- باسی ئیکی: خواندن و رهه ندیڤن وی و رولی (وەرگر)
- باسی دووی: پاشخانه یا تیورا وەرگرتنی.
- باسی سییی: سەرهلداننا بنه مایین و رابه رین تیورا وەرگرتنی.

باسی ئیکى: خواندن و رهه‌ندین وى:

۱- خواندن:

خواندن ب ئیک ژ ئالافین هره گرنگ د پیشکفتنا هزرى و بلندیا ناستی ره‌وشه‌نبیری یا تاکه که‌سان دهیتته هه‌ژمارتن، و دهه‌مان ده‌میدا ئیکه ژ خال و پیقه‌رین زندیبونا ملله‌تان. هه‌لبه‌ت خواندنا ئه‌ده‌بیاتی خواندنه‌کا جودایه ژهر جوره خواندنه‌که دن، واته نه خواندنه‌که ناسان و رامان زوو ب دهسته، هه‌لبه‌ت ئه‌ف گوتن بو کار ئه‌ده‌بی یی پری ئه‌ده‌بیته دهیتته گوتن، ژبه‌ر هندى ژى ئه‌فان جوره تیکستان خوانده‌فانى خو یی تابه‌ت هه‌یه، کو ب رییا خواندنیپن خوه به‌ره‌مه‌ین ئه‌ده‌بی زندى دکه‌ن و سه‌ر ژنو ئافا دکه‌ن واته داریتنه‌که نو دده‌نی. ((کردارى خویندنه‌وه کاریکه پیویستی به کوشش و تواناکانمانه و پیویستی به میشکی کراوه‌یی نیمه و نه‌زمووکانمانه))^(۱). ئه‌و نه‌زمون ژخواندنیپن مه یین پیپش وه‌خت بو کارین ئه‌ده‌بی دهیتته هه‌بونى. ((تیکست خو دده‌رونی وه‌رگری چیشدار دا دهیتت و نفیسه‌رى دور دئیخت، ئه‌فه ریکی دده‌ته چیشدارى زانینا خو دگهل یا تیکستی تیکهل بکه‌ت و ب وى ئالی دا ببت یی وى دقیت، کریارا چیشداریی ب وى یا تو دزانى یا فه‌بریه (محکومه) نه‌ک ب هشکاتیا یاسایین ره‌خنه‌یی))^(۲). ((خواندن به‌شداریکرنه دغه‌هانندی))^(۳). ((پروسیسا ره‌خنه‌ی گورپانا مملانییه دناقه‌هرا وان هه‌مو ریبا‌ز و فه‌لسه‌فه‌ییپن ره‌خنه‌یی ئه‌وین دناقه‌هرا ره‌خنه‌گرادا ده‌رکه‌فتین و له‌سه‌ر ئه‌فی بنیاتی کارى هه‌لسه‌نگاندنا ره‌خنه‌یی له‌سه‌ر ته‌وه‌رین جهی تیکستی و زمان و خوانده‌فانى هاتینه دانان))^(۴). خواندن مینا نفیسنی گرنکیا خو هه‌یه ژبه‌ر کو ب رییا خواندنی به‌ره‌م دوباره ئافابونا خو وه‌ردگرت. ((خواندن وه‌کو نوسین دیارده‌یه‌کی موقه‌ده‌سه))^(۵). مه‌به‌ست ژ ئه‌فی خواندنی خواندنا ئه‌کتیف و کارایه واته خواندنی مینا نفیسنی کاریگه‌ریا خو هه‌یه. (بودلیر - Bodler) گرنکیا خواندنی بو هندى دزقرینت ده‌می نفیسه‌ر دنفیسینین خودا دکه‌فنه ژیر بار و سرؤشتی ئه‌وان خوانده‌فانا، کو چاقه‌ری دهیتته کرن به‌ره‌مه‌ین وان بخوینن ئه‌فه‌ژى رامانا سه‌نته‌ربونا خوانده‌فانى و کریارا خواندنی دگه‌هینت، ب فی یه‌کی خواندن دبه‌ ئیک ژ ستونین سه‌ره‌کی یین سیگوشا ئه‌ده‌بی (نفیسه‌ر،

(۱) د. یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وه‌رگرتن (له ئیستا تیکا وه‌رگرتنه‌وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر) چاپا ئیکى، ژ به‌لافکرین فیسته‌فالا شازدی گه‌لافیژ، چاپخانه‌یا هه‌مدی - سلیمانی، ۲۰۱۲، ل. ۸۸.

(۲) نضال محمد فتحی الشمالي: قراءة النص الادبي مدخل و منطلقات، الطبعة الاولى، دار وائل للنشر و التوزیع، الاردن، ۲۰۰۹، ص. ۲۶.

(۳) تسعدیت فوراری: المتلقي في منهاج البلاغ و سراج الادباء، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد العرب، دمشق، ۲۰۰۸، ص. ۹۹.

(۴) هه‌فال سلیم تهیب: بونیا‌دگه‌ری دناف ره‌خنه‌یا کوردیدا، (ژ ده‌ستپیکى هه‌تا سال ۲۰۰۳) چاپا ئیکى، ژ وه‌شانین ده‌زگه‌هی سپیریژ، چاپخانا هه‌جى هاشم، هه‌ولیر، ۲۰۰۶، ل. ۴۲.

(۵) به‌ختیار محمد: نرخى نوسین، گوفارا رامان، ژ ۱۳۷، ل. ۵۹.

تیکست، خواندهفان) (^(۱) . واته سیگوشا ئهدهبی ب سی ئالیا تهمام دبت و نابت یهك ژوان بهیته پشت گوھ هافیتن ((پروسیسا خواندنئ پیکولهکه بو دهستیپیکا ئافا کرنا رمان و بهرههمنیانئ، ژدهرفه ی وان بوچونین دهر دورئ تیکستی دگنه بهرئ شهنگستی شروفه کرنا خو ل فیئرئ یان تیکست دبیته قوربانئ نفیسه ری ین ژئ نفیسه ر دبیته قوربانئ تیکستی)) ^(۲) . ((نهگه ر نفیسین کارهکی داهینانی بلند بت، خواندن ژئ ل وی ئاستئ داهینانا تیکستییه و جار ژئ بلندتره و جار ژئ نرمتره ژئ، ئهفه ژئ ل پی رهوشه نیریا خواندهفانی رادوستیت)) ^(۳) . پروسیسا خواندنئ بویه خالا ههفگه هشتن و ژ ههف جودا کرنا نفیسه ر و میتودین هه مهرهنگ بویه، ههروه سا خواندن وهکو کریارهکه داهینانی لسه ر سی جه مسهرین سهرهکی هاتیه دابه شکر و هه ر جه مسهرهکی تهفنهکی جودا بورا رستییه، ب تیگه هین جودا دهر برین ژئ کریه، تا وی راده ی گو ههفرکی دنافهرا جه مسهراندا ژبو خور تکرنا وی (خواندن) ئ رودایه ^(۴) . ههلبهت ئه و ههفرکیا دنافهرا جه مسهراندا (نفیسه ر، تیکست، وهرگر) خواندنه بو هه ر جه مسهرهک ژ ئهوان جه مسهران، خواندن کلیلا تیگه هشتن و فه کرنا دهر وکین جودایین تیکستییه، ئهفجا ئه و خواندن ل پی چ ری باز و میتود بت. ((دکریارا خواندنا به رهه می ئهده بیدا، دو جه مسهرین گرنگ دبه رهفن ئه وژی تیکست و وهرگر، پاشی نفیسه ری تیکست و وهرگر پشکداریئ دنافا کرنا به رهه می دا دگنه)) ^(۵) . ب خواندنئ تیکستا ئهده بی ژ نهلقینی و مراندنئ قورتال دبت، و بهرگی کهفن ب نیکی دن دگوهورت ((خواندن بزافه که ژبو دهر نیخستنا تیکستان ژ حاله تی بی دهنگی و ب دهنگ نیخستنا ویه)) ^(۶) . هه مو به رهه مین ئهده بی ب رییا خواندنئ ژدایک دبنهفه، ژ حاله تی خو یی بی دهنگی دهر دکهفن واته خواندن به رهه می ئهده بی ژ حاله تی سستی و خافیئ دنیخته حاله تی چالاکی ((کاری هونه ری به گشتی و کاری ئهده بی به تایبه تی، خوی ناسه پینی له ژیان به ردهوام نابئ، ته نیا له ریگای کومه له وهرگر نه بی)) ^(۷) . کارا کرنا کریارا خواندنئ ل نک (ئه مروتو ئیکو و ئایزه ر) ی، دنه فان خالیئ خواریدا دیار دبت:

^(۱) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیورهکانی وهرگرتن (له ئیستاتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر) ل: ۶۹.

^(۲) محسن ئوسمان: هزرکر دهرسین رهخنئ دا، چاپا ئیکئ، ژوه شانین ریقه بهریا گشتی یا روژنامه فانی چاپ به لافرنا هه ولیرئ، چاپخانا ره شه نیری، هه ولیر ۲۰۱۰، ل ۲۳-۲۴.

^(۳) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، الطبعة الاولى، دار الوفاء الدنيا، مصر، ۲۰۰۶، ص ۱۷۷.

^(۴) نعمت لله حامد نهیلی: دهرافهک ژ رهخنئ (رهخنه و فهکولین) چاپا ئیکئ، ژبه لافکرین ئیکه تیا نفیسه رین کورد- دهوک، چاپخانا هاوار - دهوک، ۲۰۱۰، ل ۱۷۷.

^(۵) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین ویژیهی (تایبه تب فیسته فاله دهوک یا روشه نیری یاسین) چاپا ئیکئ، چاپخانه یا هاوار- دهوک، ۲۰۱۰، ل ۶۳.

^(۶) هه مان ژیدهر: ل ۶۴.

^(۷) ئه رخوا ن محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکدانه وه (شعری نالی به نمونه) چاپا ئیکئ، ژ به لافکرین کومه لا رونا کیری و کومه لایه تی کهرکوک، چاپخانا کارۆ، کهرکوک، ۲۰۱۳، ل ۵۴.

۱- خواندن مهرجهکی پیش وهخت و پیدفیه بو هه مو کریارین راماندن (تاویل) و تیهرزینا نهدهبی.

۲- قایلبون ب ریژهیا خواندن و تیگستی فهگری هه مبهه هه مه رهنگیا راماندن (تاویل).

۳- نه رکی تایبهت یی به ره هه می نهدهبی، د بهرجه سترنا په یوه دنیا دنافههرا تیگست و وهگری دا ب دهست فه دهیت.

۴- تیگستی نهدهبی نه چارچوفه و فورمه که نفیسهه وی ب واتایاکه جیگیر و نهگور دادگریت بهلکو بنیاتهکی مگرتیایه ب ریکا خواندن دهیته داگرتن.

۵- رامانا تیگستی ژ تیگستی ب خو پهیدا نابت، بهلکو ددهمی خواندنیدا پهیدادبت، ب ریکا خواندهفانهکی نمونهیی یان فهشارتی.

۶- نه رکی خواندن و راماندن (هرمنیوتیکا - تاویل) پهقاندنا وزه و دهلاتین فهشارتی یین تیگستییه.

۷- تیگست نامیرهکی تهمله پیدفی ب وهگر و خواندهفانهکی چلاک ههیه دا وی ب بزاف بیخت.

۸- قایلبون ب سنورداریا راماندن، ئانکو تیگستی ژ دهستهلات یا هه (۱).

ژنهفا بوری دهیته زانین کو خواندنه بههای بهرهه می نهدهبی ب هه لسهنگاندن و شروفهکرن و دیتین خو یین جودا، یین کو ژ ئالیی که سین ئاست جودافه بو دهینه کرن دگههینته بلندترین ئاست. ((خواندن هه ژ وهختی هه بونا خو، کریارهکه چارهنفیسی بویه ژبو تیگستی، چارهنفیسی تیگستی ژ ب چاوانیا پیشوازیکرنا مه فه گریدایه بو تیگستی)) (۲).
(ل پی بوچونا (یاوس)ی، کریارا خواندن ب تنی بهرهه مین نهدهبی دهینته هه بونی) (۳). بو شروفهکرن تیگستی، ئاراستهیا رهخنهیی د چ ئالیدا دهربازبت (نفیسهه، تیگست، خواندهفان)، ب خواندن نهو ریبار و میتود دگههنه نهجمی، کهواته خواندن ب گهوهههه خال دهیته ههژماتن دکارین رهخنهیی و نهدهبیدا، خواندن ب هه بونا خو تیگستی دکهته دو سی تیگست. واته سهه ژنو ب رامانین جودا تیگستهکی ژ تیگستهکی دنافرینت.

(۱) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین و ژدهیی تایبهت ب فیستهفالا یارهوشهنبیری ۲، ۸۶-۸۷.

(۲) تسعدیت فوراری: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۱۰۰.

(۳) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة هجرة)، الطبعة الاولى، دار نينوى للدراسات والنشر والتوزيع، دمشق، ۲۰۱۱، ص ۷۰.

۲- پیناسهیا خواندنی:

خواندن ل نك فهكوله رین هه فجه رخ نهكاره كی ئاسانه، كو ب تنی خوانده فان چاقان دسه ر ریزكاندا درباز بكهت....^(۱) . خواندن كریاره كه عهقلیه و ئیكه ژ گرنگترین ئالافین پیشكهفتن و بهرفره هكرنا هزری دبوارین جودا دا، لسه ر ئهقی بنیاتی گه لهك پیناسه بو خواندنی هاتینه كرن. (زهحه ته تیگه هی خواندنی دپیناسه یه كه دهستنی شانكریدا بهیته كورتكرن چونكى خواندن زارافه كی دوره ژ دهستنی شانكرن و قالبدانى، بو نمونه خوانده فان ههیه ب تنی بو دهم بوراندنی دخوینت و ههیه ژى بو چیژ وهرگرتنى، ههروه سا ههیه بو وهرگرتنا زانیارییا، خوانده فان ههیه ب تنی بابه تین پولیسی دخوینت، گه لو ئه ف خواندن هه مو وهكو یه كه دهینه نهجمان؟ ئه ری مه بهست ب خواندنی وهكو پروسه یه كا به رهه م ئینانى كیژ ژ ئه فان جورین خواندنی فه دگریست)^(۲) . ((پروسه یه كی فكری عهقلیه به هویه وه خوینهر كارلیك له گه ل ده قدا دهكات، بو ئه وه ی له سات و هه لویست و سیاقی جیاوازا كه لكی لی وهرگریست))^(۳) . دپه رتوكا (القراءه السریعة) دا چه ند پیناسه ژبو خواندنی هاتینه كرن ژوان (خواندن تیگه هشتنا مه بهستا نفیسه رییه)، (خواندن وهرگرتنا په یفا نفیسه)، (خواندن تیگه هشتنه كه باشه بو پیزانین چاكری)^(۴) . پیناسه یا خواندنی دئالیی زمانانیدا كارى خواندنی كریارا ناسینا تپیا و پیکهاتین وانه، ژبو تیگه هشتنا په یوه ندیان پیکه گریدانى دناقبه ینا تشتی نفیسی و گوتنیدا^(۵) . دپیناسه یه كه دندا هاتیه (كریاره كه د دویچه چون و ته ماشه كرن تشتی نفیسه ژبو زانینا نافه روكا وئ)^(۶)

دئالیی زارافیدا ((خواندن ئه مو موماره سه یه كه له میانی ئه كتیقبونی خودی (خوینهر) له گه ل بابه ت (ماده ی خویندنه وه) ئه نجم دهرین مه بهست له ماده ی خویندنه وه هه مو ئه و گوتاره ره وشه نبیریانه دهگریته وه و به تابه تیش گوتاری ئه ده بی))^(۷) . ب دیتنا (فولفگانگ ئایزه ری، (خواندن بریتیه یه ژ وئ پروسیسا دیالكتیكى یان پیکگوهارتی و خودان دو سه مه ته، سه مه ته ك ژ

(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، الطبعة الاولى، دار صفحات للدراسات والنشر، دمشق، ۲۰۰۸ ص ۴۸.

(۲) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین وژدهی تایبهت ب فیسته فالایاره وشه نبیری ۲، ۳، ۶۷.

(۳) محمد حوسین: خویندنه وه و مانا جیاوازه كانی دهق، گوفا ری نه وشه فهق، كانونی دوهم، ۲۰۰۹، ل ۴۱.

(۴) القراءه السریعة: اعداد قسم الدراسات في مركز الاعمال الاوربي، الطبعة الاولى، دار مؤسسة رسلان، سوريا ۲۰۰۸، ص ۲۱.

(۵) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۸.

(۶) یهمان محمد عبدالرحمن: پراكتیزه كرنه بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسه ر تیکستا ئه ده بی (ده قه را به هدینان وهكو نمونه ۱۹۹۵-

۲۰۱۲)، ناما ماسته ری، جفاتا فاكولتیا زانستین مروفا یه تی - سكو لا ئادابی، ۲۰۱۵، ل ۲۰.

(۷) هه قال سه لیم ته یب: چیژی ئه ده بی له شیعی نوئی كوردیدا (كوردستانی عیراق ۱۹۹۱-۲۰۰۰) ناما دكتورا بی ژبو ئه نجومه نی

كولیژا په رومرده زانكویا سه لاهه دین، هه ولیر، ۲۰۱۲، ل ۶۶.

خواندهفانی بو تیکستی و سه متا دن ژ تیکستی بو خواندهفانی دچت^(۱). ((کرداری خویندن له گشته وه دهستپیدهکات، ئینجا شۆر دهبیته وه بو ناو وردهکاریهکان))^(۲). دفرههنگا (زارافین ئهدهبی یین ههفجهرخ) دا هاتیه: (خواندن فهکرنا کودین گوتنهکا نفیسیه و شروفهکرنا و رافهکرنا تیکستهکا ئهدهبییه)^(۳). (تیکههئ خواندنا ههفجهرخ یی گریدایی فهدیتن و دوباره بهرهم ئینانا زانینی یه، ژبه ر هندی ژ ی ئه و دریزه پیدره ژ رافهکرنی بو راماندنی)^(۴). (بیر بیرس) دبیت هه مو خواندن داهینان و فهکولینن کو دناستی خو یی راسته قینه دا بهره ف زهنگینی و پیشکهفتنا هشیاریا جفاکی و میژویی دچت، ههروهسا نفیسین و داهینانی ژ ی پیش دئیخیت)^(۵). (خواندن نهکریارهکه ئاسانه، ئی ئه و کریارهکه ب گریک و ئالوزه، خودان ژمارهیهکه ئاست و قوناغایه، هشیاریهکه (وعی) مهزن ژ مه دخوازت ژبو زانین و تیکههشتنا پیکهاتین کار و رامانین وی (خواندن))^(۶). ((دئیرودا زارافین خواندنی هندهک تیکههین دن وهرگرتینه، دخواندنا کارین ئهدهبیدا (خواندنا میژویی، خواندنا دهرونی، خواندنا بونیادگهری، خواندنا سیمولوزی دهینه گوتن سه ره رای جیاوازا دناقبهینا وانا، ئی هه ر دمیتن جورهک ژ جورین خواندنی)^(۷). (تیکست هه ر چهند دنالی دهلالی دا یی زهنگین بت ل دهستپیکی و داوی ئه و بو هزرا تاکهکی یان کومهکی دزفرت، دکهفته چارچوکهکی (میژویی، جفاکی، سیاسی) ههروهسا دچارچوئی بنیات و یاسایین زمانیدا دورست دبت نهک ژ دهرقهی وان، واته کریارا خواندنی یان راماندنی نهکارهکی خوب خویه، ئی ب زانینا زمانی و لادانین وی یین شیوازی و ههروهسا ب رهوشه نیریا خواندهفانی و یاسایین رهخهیی یا مه رجداره)^(۸). خواندن دپروسیس و سیگوشهیا ئهدهبیدا خودان پایهکه هه ره بلنده، ژبه رکو نهگرنکیا تیکستی بی خواندن دهیته دیارکرن و نهژی شروفهکرنی چالاکانه و پامان و دیتنن جودا یین خواندهفانه. ((له پیوهندی نیوان کوله سه رهکیهکانی ئه م هاوکیشهیه دا (نوسه ر - تیکست - خوینهر) خالی سه نترال خویندوهیه، هه ر ئه م پروسهیهش زیندویهتی ژیان ، مانا و فورم و رافه

^(۱) د.عبدی حاجی: چهند تیورکین رهخنا ئهدهبی، چاپ ئیک، ژبه لافکرینن دهزگههئ سپریژ یی چاپ و به لافکرنی، چاپخانا حجی هاشم، هه ولیر، ۲۰۰۸، ل ۱۰۹.

^(۲) د. یادگار لطیف شاه زووری: تیورهکانی وهرگرتن (له نئیستاتیکی وهرگرتنه وه بو رهخهیی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۸۸.

^(۳) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرنا بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسه ر تیکستا ئهدهبی، ل ۲۰.

^(۴) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۶.

^(۵) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۷-۱۷۸.

^(۶) هه مان ژیدهر: ص ۱۷۷.

^(۷) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۷.

^(۸) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۹.

تېگېشتنى جيا جيا دهبه خشتته دهق))^(۱). ((خواندن كړيارهك هزرى بهرژوهندخوازه
 نفيسهري و خواندهفانى و تېكستى ژبو پهبداكرنا واتايين نو ب كاردئينت))^(۲). (داكو خواندن
 بته كړيارهكه بهرهمدار، پېدفيه خواندهفان خودان هندهك سيفهت بت، داكو هاريكاريا وي
 بكن بو سهر ژنو ئافاكرن يان بهرههه ئينانا تېكستى ئهدهبي، ژ ئهوان سيفهتا دقيت خودان
 هسهكه ئهدهبي و ئيستاتيكى بت و ههروهسا خودان ديتنهكه بهرفرهه بت لسهر
 رهوشهنبيريتهتى و زانستين مروفايهتى)^(۳). ژ بهراورديا دنافبهينا خواندنئ دئاليى زمانى و
 دئاليى زارافيدا بو مه خويا دبت، كو ئهه بهرامبهري دو كړيارين ژ ههف دجوداينه، خواند ب
 تېگههئ خو يى زمانى، خواندنهكه ئاساييه، و ئاسويين وئ د دهست نيشانكرينه و دشيانين
 ويدا نينه هههه پېكهاين تېكستى بشكينت، ژبهه نهبونا ئلافيين هاريكار بو وئ يهكى، واته
 خواندنهكه ئاسوييه ژبهه ب تنئ دكارت فهكرنا كودين ئاسايى بكهت، ئ خواندن ب تېگههئ
 خو يى زارافى خواندنهكه ستونيهه، ژبههركو ئههف خواندن دكارت ژ خواندنا ئاسايى دهرزاببت
 بو وان دهلالهتئين دناف نيشانهياندا د فهچهماندى، ئهوان پهيوهنديين گريدايى دنافبهينا
 پېكهاهه و رستهياندا و تشتئ دناف نفيسنيدا فهشارتى ببينت^(۴). كومهكه ميتودين رهخهئ
 گرنگى ب نفيسهري دايه و مينا ميتودين دهرونى و ميژويى، جفاكى، ميتود ههبوويه ب تنئ
 گرنگى دايه تېكستى مينا بونيدانگهريئ پاش بونيدانگهريئ ژى ميتود ههبوويه گرنگى دايه
 خواندهفانى مينا ميتودا ههلوهشنگهرايى و تيورا وهرگرتنى، ئ د ئهفان دهههه ميتودين
 رهخهئ دا خواندن خالا گهوههرييه، ژبههركو دههئ تو نفيسهه و ژيان و ژينگهها وي دكهيه
 بنهه بو شروفهكرنا بهرههههكى ئهدهبي، ب رييا خواندنئ ئهه شروفكرن دهيتته ههبونئ،
 ههورههسا دههئ تو ب تنئ تېكستى دور ژ نفيسهري دكهيه بنهه بو شروفهكرنا بهرهههئ
 ئهدهبي ديسان خواندن دبتته خالا دهستپيك و دوماههئ بو دانا بريارى لسهر چارنقيسى وي
 تېكستى، ب ههههه شيوه دههئ تيورا وهرگرتنى ژى خواندهفانى دور ژ تېكستى و نفيسهه
 دكهته بنهه بو شروفهكرنا بهرهههكى ئهدهبي، ههه ب رييا خواندنئ ئهه يههك دهيتته
 نههجامدان، واته خواندنئ ئاست جودا يين خواندهفانا كاري شروفهكرن و دوباره ئافاكرنا
 بهرهههئ دهيتته كرن. ب كورتايى خواندن داينهههه و گيانئ ههه ريياز و كارهكى ئهدهبييه
 حاشاتيكرن ژ ئههئ گرنگيى د چ رييازاندا نههاتيهكرن.

(۱) محمد حوسين: خوئندنهوه و مانا جياوازهكانى دهق، ل، ۴۱.

(۲) نعمت لله حامد نهئلى: ليكولينين ويژههئ تاييهت ب فيستهفالا يارهوشهنبيري ۳، ۸۴.

(۳) محمد عزام: التلقى والتأويل (بيان سلطة القارئ في الأدب) الطبعة الاولى، دار الينابيع للطباعة والنشر والتوزيع، سويد -

ستوكهولم، ۲۰۰۷، ص ۳۹.

(۴) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۷.

۳- جور و ئاستین خواندنې :

خواندن چافکانییا میتودین رهخهیا نویه، واته هر میتودهکی ب رهنکهکی خواندن د بهرژوهندیا خودا ب کارئینایه، هر ل پی بهرژوهندیا ریباژین رهخهیی یین جودا کراسین رهنکا و رهنک بو جور و ئاستین خواندنې برینه.
(تودوروف*)^(۱). سی جوره خواندن دهستنیشانکرینه:

۱- خواندنا سهپاندنی (الاسقاطیة projectice): جورهکی خواندنا کهفن و کلاسیکه جهختی لسهر تیکستی ناکهت، لی دتیکتیدا دهرباژی نفیسهر و جفاکی دبت، و هسا رهفتاری دگهل تیکستی دکهت، هر وهکو بهلگهنامهیهک ژبو پهسهندرنا کیشهیهکه کهسوک یان جفاکی یان میژیوی.

۲- خواندنا راهی (الشرح): نهف جوره خواندنه ب تیکستی فه یا گریدایه، لی ژبی رامانا ب سهر فهیی چ ژ تیکستی وهرناگرت.

۳- خواندنا شاعری (الشعریه): خواندنا تیکستییه ل ژیر روشنایا کود و چارچوقی وی یی هونهری، ل فیدهر تیکت شانیهکه زندیه دناف خودا لقینی دکهت و هه مو بهربهستین دناف تیکتیدا دشکینت، کهواته خواندنا شاعری ههولا دیارکنا هه مو تشتی دکوراتیا تیکتیدا دکهت و دورتر ژوی یاکو دگوتنیدا حازر دخوینت^(۲). (محمد عابد الجابری) دپهرتوکا خو یا بناقی (گوتارا عهرهبی یا ههفچهرخ - الخطاب العربي المعاصر) ل سالا ۱۹۸۵ سی جوره خواندن دهست نیشانکرینه:

۱- خواندنا گوپیکری: نهف خواندن ل نک سنورین وهرگرنا ئیکسهر رادوهستت، دکهقیته بن باری تیکستی، نهوی تشتی دیار دتیکتیدا دیار دکهت و یی فهشارتی ژی فهدشیرت، واته وینهکی تهمام ئورجینال ژ تیکستی ددهته مه، بههراپتر نهفه جوره خواندن د پهرتوکین قوتابخانا و فهاندنن زانکویی (ئهکادمی) دا دهینه دیتن. نهفی خواندی ب تنی یهک رهههاند یی هه، ژبهرکو بهحسی هه مان رهههاند دکهت یی کو نفیسهری بهحسری.

۲- خواندنا راماندنی هرومنیوتیکا (التأویلیة): نهف خواندن ل نک سنورین وهرگری نارادهستت، بهلکو دقتی ب هوشیاری (بوعی) بهشداریی دبهرههه ئینانا د نهوی دیتنا کو د گوتاریدا

*تودوروف زانا و بیرمهندهکی بولگاریه ل سالا ۱۹۳۹ ژ دایک بویه و ل سالا ۱۹۶۳ ب کوچهری جویه فهرههسا، نامه دکتورایا وی یاکو ل ژیر ناف و نیشان (ئهدهب و سیولوژی) ب سهیرهشتیا ماموستایی وی (رولان پارت) بو. ژ گرنگترین کارین وی یین کو ب کهنجینی نهجمادین (تیورا نهدهب) و (شعریهت) دگهل (جیرار جنیت) دگوفارهکه شعری ب نافی (Lapoetique) بهلافکرینه. بنیره: ههفال سهلیم تهیب: چیژی نهدهبی له شیعری نویی کوردیدا، ل ۷۶.

^(۲) عبد الناصر حسن محمد: نظریة التوصل و قراءة النص الادبي، الطبعة الاولى، المكتب المصری لتوزیع المطبوعات، قاهرة، ۱۹۹۹

هه‌لگرتی بکەت، هه‌روه‌سا ئەف جورە خواندنه ل سنورین پانیاتی و کورتیری و شروفکرنی ناراوہست، لی دقیت ب وی شیوہیی ئەو ژئی رازی گوتاری ئافا بکەت، ئەف خواندن خواندنه‌کە دو ره‌هه‌ندیە: ره‌هه‌ندەکی وی نفیسەر ل سەر دناخفیت و ره‌هه‌ندی دن خواندەفان، ئەگەر هەر دو ره‌هه‌ند ببنه یه‌ک د ئافاکرنا یه‌ک به‌ره‌م دا و دگەل هه‌فدا بگونجن دی خواندن خواندنه‌کە سەرکەفتی بت.

۳- خواندنا دەست نیشانکری (التشخیصية): ئەف خواندن نیژیکی گیانی هه‌لوەشنگه‌راییی یه، دبیژن: ئەم هه‌ول ددهین ب هوشیارانه به‌شدارییی د به‌ره‌م ئانا خواندنا خودا بکەین، خواندنا مه‌ نه ئەوه یاکو تیکست دبیژت لی چاوانیا گوتنا وی یه^(۱).

(ئەرخه‌وان محمد عوبید) دپه‌رتوکا خو یا بنافی (ئاویته‌بون و لیکنده‌وه – شعری نالی به نمونه) پشتی کو به‌حس ل پروسه‌یا خواندنی کری و رولی وی دمیتودین ره‌خنه‌یی دا دو جورە خواندن دەست نیشانکریه:

۱- خواندنا بی به‌ره‌م: Non productive reding: ئەف جورە خواندنه ب تنی مینا گفتو گویه‌کییه، دسایکلوجیه‌تا مروفیدا ده‌یته ئەنجامدان، واته ناهیه‌ته بهیستن و نفیسین، خواندەفانی نه به‌ره‌م هی‌ن د ئەفی جورە خواندنی دا پشت ب چ میتودین دیارکری یین خواندنی گرینادهت.

۲- خواندنا ب به‌ره‌م productive reding: خواندنا ب به‌ره‌م ئەو خواندنه یا ژ ئەنجامی وی تیکسته‌که نو دورست دبت، ئەفی جورە خواندنی پیدفی ب خواندەفانه‌کی به‌ره‌م هی‌ن یان ره‌خنه‌گره‌کی هه‌یه، کو د دەم و جهه‌کی دیارکریا پروسه‌ریا خواندنی ئەنجام بدت. (هه‌ف‌ال سه‌لیم ته‌یب) دناما خو یا دکتورایی دا یاکو ل ژیر ناف و نیشان (چیژی ئەده‌بی له شعری نویی کوردیدا) ژماره‌یه‌که زور یا جورین خواندنی ده‌ستنیشانکریه ژ ئەوان: (خویندنه‌وه‌ی بونیاتنه‌وه، خویندنه‌وه‌ی تاکانه، خویندنه‌وه‌ی دوزینه‌وه‌یی، خویندنه‌وه‌ی کراوه‌یی، خویندنه‌وه‌ی چالاک- ئەکتیف (Actofreading)، خویندنه‌وه‌ی یه‌کسەر، خویندنه‌وه‌ی ره‌مزی، خویندنه‌وه‌ی رافه‌گه‌ری، خویندنه‌وه‌ی کارتیکه‌ری، خویندنه‌وه‌ی ئایدلوژی، خویندنه‌وه‌ی ده‌روونی، خویندنه‌وه‌ی ئیستاتیکی، خویندنه‌وه‌ی ئاسایی، خویندنه‌وه‌ی به‌کاربه‌ری، خویندنه‌وه‌ی ریبازگه‌ری، خویندنه‌وه‌ی پیکه‌اته‌یی، خویندنه‌وه‌ی کاردانه‌وی و چیژ وەرگرتن، خویندنه‌وه‌ی شاره‌زا، خویندنه‌وه‌ی (ضمنی) و خویندنه‌وه‌ی ئاسویه‌کانی چاوه‌روانی^(۲).

(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ فی الادب)، ص ۶۳-۶۴.

(۲) ئەرخه‌وان محمەد عوبید: ئاویته‌بون و لیکنده‌وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(۳) ب دریزی بنیره: هه‌ف‌ال سه‌لیم ته‌یب: چیژی ئەده‌بی ل شعری نویی کوردیدا، ل ۷۳-۸۵.

ههروهسا (حمید الحمدانی) ئاستین خواندنی ل پی ئاستین تیگههشتنی و زانیاریان دهست نیشان دکهت و دکهته چوار ئاست:

۱- زانینا (حهوسی) ئهرکی وئ دانا چیژئی و خوشیی یه.

۲- زانینا ئایدولوژی ئهرکی وئ مفادانه.

۳- زانینا هشی (ذهنی) ئهرکی وئ رافهکرنه (تفسیر).

۴- زانینا ئهپستمولوژی ئهرکی وئ راماندنه (تأویل)^(۱).

ژ ئهفا بوری بومه دیار دبت کو ئهف جوره خواندنه، لسهر بنیاتی خواندهفانی هاتینه دهستنیشانکرن، ژبهرکو ئهگهر ئاست و جورین خواندقانی نهبن ب ههما شیوه جور وئاستین خواندنی ژئ دهستنیشان نابن، بو نمونه دهمی ئهم جورین خواندنی ب خواندنا ب بهرههم و بی بهرههم دهستنیشان دکهین دههمان دهمییدا جورئ خواندهفانی ژئ دهیته دهستنیشانکرن، ژبهرکو خواندنا ب بهرههم ژئالیئ خواندقانهکی چالاک فه هاتیه ئهجامدان و یا بی بهرههم ژئ بی گومان ژئالیئ خواندهفانهکی مشهخورفه (مستهلك) فه هاتیه کرن وئنهجام دان.

۴- قوناغین خواندنی:

د دهمی خواندنی دا مروّف ب تهناهی نکاره ژ ههمو ریژکین نفیسنی دهربازبت، ب تایبته ئهگهر ئه و تیکست یی پری کو د نهینیین ئهدهبی بت، واته تیکست ب چهنداتیا سهنگا خو یا زمانی و هزری... خواندهفانی مجبور دکهت چند قوناغین خواندنی دهرباز بکته، ب شیوهیهکی گشتی دههر کارهکی خویندنییدا دو قوناغین بنهرهتی ههنه:

قوناغا ئیکئ: دشیاندایه ب خواندنا ژدهرفهیی بهیت بناقکرن، واته خواندنا فورمی زمانقانییه، دهربازبونه بو جیهانا پهیقان، قوناغا ناسین و پیگههشتنا دهستیکی یا تیکستییه، نامازهییت تیکستی هید هیدی دیاردبن، تیگههشتهکه دهستیکی دورست دبت، مهبهست ژ تیگههشتنا دهستیکی ئه و ئهجامه یی کو خواندهفان گههشتیی، دئهفی قوناغییدا خواندقان ب پرسیارهکه گهوههری خواندنی دهست پی دکهت، رهنکه ئه و پرسیار ههتا داویئ خواندنی دسهری دا بمینت، ئه و ژئ ئهوه کو ئهفی تیکستی فییایه چ بیژت... نهگههشتنا خواندهفانی بو بهرسف و ئهجامین وی دقین، خواندهفان بیزار دبت و کهمتهر خهمیی بو تیکست یان نفیسهری دزقرینت.

(۱) نعمت لله حامد نهیلی: دهرافهک ژرهخنئ (رهخنه و فهکولین)، ۱۹۲-۱۹۴.

قوناغا دوی؛ ب قوناغا خواندنا ناماژهیان دهیته بنافکرن، ئەف قوناغا خواندن پالشتی لسه ر دو ئه رکین بنه رته دیگهت، (چافدی ر (الرقابه) - کونترلا عه قلی) ژبو وی یه کی ب رییا پیشکه فتنا قوناغا پ خواندن پهبوه ندیه کی دنافبه ینا ئەوان رامانین ب رییا پیشکاته (ترکیب) و رسته یان ب دهست که فتین گریبدهت. خوانده فان ژبو چونا ناف جیهانا ناماژهیان زه حمه تی دبیت، ل پی کارینین خو یین رامانندی (تاویلی) و زانینین خو یین ل دور تیگستی دبنه ماده ژبو شروفه کرن و رامانین خوانده فانی یین کو ب درپژیا خواندن و پهبوه ندی خو دگهل تیگستی دده تی. (۱) (ئه رخواه وان محمد عوبید) دبیزت: خوانده فان د ده می خواندنا تیگسته شعره کیدا چهند قوناغه کا دهر باز دهکته، دهه مان ده میدا دبیزت: نه مه رجه کو هه مو خوانده فان ئەوان قوناغا دهر باز بکه ن، ژبه رکو ئەف قوناغا ب تنی ژ نالی خوانده فانی ئەکامی فه دهینه برین:

قوناغا ئیکی؛ دخواندنا ئیکیدا خوانده فان دیر ب دیر شعری دخوینت ل پی پیشبینین خو بو فورم و واتایا تیگستی تیگه هشته ک ل نک دورست دبت، ل تیگه هشته که نه ته مامه، واته ب ته مامی ناشنایه تی دگهل تیگستی پهبیداناکهت و ب باشی تیناگه هت.

قوناغا دوی؛ قوناغا دوباره خواندنا تیگستیه ژ نالی خوانده فانی فه، ژبو ب دهست فه ئینانا رمان و ناماژهیان، ئەوین کو دخواندنا ئیکیدا ب دهست نه که فتین، ئەف خواندن ژ بهش بو گشتیه، ب رییا یه که یین واتایی دچار چوقی گشتییدا رامانه که گشتی دورست دبت.

قوناغا سیی؛ د ئەفی قوناغیدا ئەو رمان ب دهست فه دهین یین کو دقوناغا ئیکی و دویدا ب دهست فه نه هاتین، ئەف خواندن وه کو گریمانکه سهره تاینه بو خواندنا رامانندی پاشی تیگه هشته که ئیساتیکی بو تیگستی دورست دبت، ئەفه ئەو خالا گرنگه یا کو رامانن دبارین ئەدهب و هونه ری دا گرنگی پی د دهت (۲). هه ر سه بارهت قوناغین خواندن (محمد عزام) دبیزت: خواندنا ره خنه یی دسی قوناغا را دهر باز دبت:

- ۱- خواندنا گشتی بو هه مو کارین ئەدهبی خواندنه که چیژ وه رگرتن و فه دیتنییه.
- ۲- خواندنا چیژ وه رگرتنی یا ب تیبینی یا کو نیتین بنه رته تی دتیگستیدا دیار دهکته.
- ۳- خواندنا ره خنه یی ل نمونه و یه که یین کاری ئەدهبی فه دکولیت (۳).

(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۵۷-۵۸.

(۲) ئه رخواه وان محمده عوبید: ناویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(۳) محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ في الادب)، ص ۵۲.

* سوفستای دهسته یه ک یون ژ رهوشه نبیرین سه ربه خو ل سنوری دهوله تا یونانیدا دژیان، ل نیژیکی سالا ۴۵۰ پ.ز به رهف خوار، لسه ر ده می دهسته هلاتا (شاپرلیکس ۴۶۱-۴۲۹ پ.ز) ئەف سه رده مه د میژوییدا ب سه رده می دیمکراسیا ئەسینا یان سه رده می رهوشنگه ریا یونانی یه نافداره. بنیره: یه همان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه کرنا بنه مایین تیورا وه رگرتنی لسه ر تیگستا ئەدهبی (دهفهره به هیدینان وکو نمونه ۱۹۹۵-۲۰۱۳). ل ۲.

5- وەرگر د رهخنا ئه ده بیدا:

خواندهفان یان ژى وەرگرى ټيکستى، ئه و کسه يى کو د تيورين رهخنهي يپن نودا بويه ئيک ژرنگترين پايه يپن سيگوشه يا ئه ده بى، ب نه بونا وي کارى ئه ده بى د رهخنا نودا يى لنگه. دناف ميژويا رهخنا ئه ده بيدا کيم يان زيده، گرنگى ب خواندهفانى (وهرگرى) هاتيه دان و ئه ف گرنگيدان و هزرکرن ب خواندهفانى بو (سوفستائيا*) دزفرت ژبه رکو سوفستائيا دپروسه يا گوتارين خودا به حس ل هندى دکهن کا دى چاوا ب چ رنگ وهرگرى وان باومرى بو په يدايت و پى رازى بت، ژبه ر هندى ژى ئه وان گه له ک گرنگى ب ناليى زمانى و هونه رى و رهوانبىژيى دا⁽¹⁾. (ئه فلانون) دگفتوگويا ئه يون (Ion) دا به حسى دو بابه تين گريديى رهخنهي ئه ده بى دکهت... (ئه فلانون) د ئه فى گفتوگويىدا دقيت بيژت: ئيلهام ژ ناليى خوداوهندى شعري فه بو خواندهفانى ده يته فه گوهاستن، لى ئه ف فه گوهاستن هه ر ب خو ناهيت، به لکو پيدفى ب نافبه ينه کى هه يه ئه و نافبه ين ژى شاعره.... هه ر دئه فى گفتوگويىدا ب نافى (فييدروس Phaedrus) شاعرا ب پله يا شه شى ريز به ند دکهت، دگهل وينه کيشان داتنيت ژبه رکو شاعر دگهل هه ست و سوزين مروفى کار دکهت و دنارزنت، واته کارىگه ريا خراب بو سه ر خواندهفانى هه يه⁽²⁾. (ئه فلانون ل ده رگه هى سيبى ژ کومارا خو جوهره کى شعري رهت دکهت، ئه وژى شعرا نواندى يه (لاساىکرن) ژبه رکو ئه ف جوهره شعره راستيى و باشيى نيشا خه لکى نادهت، له وما دکومارا خودا چ جهه نه دايه ئه فى جوهره شعري داکوکيى لسه ر وي چهندي دکهت کو پيدفييه جوانکارى (ئيستاتیکا) ب باشيى و مفادارييقه به يته گريدان)⁽³⁾.

(ئه رستو) به روفازى ماموستايى خو ئه فلانونى هزر دکهت و دبىژت: شعري چ کارىگه ريا خراب لسه ر وهرگرى نينه (ئه رستو) ده مى به حسى تراژيديايى دکهت، هه لبهت ئه و تراژيديايه کو هه ستى مروفى ده هژينت واته هه ست ب ترس و توقاندى دکهت، ئه ف هه ست دبته ئه گه رى پاکبونى (التطهير Catharsis)⁽⁴⁾. ((تراژيديا دو جوړه هه لچونا ل نک بينه رى په يدادکته (ترس و به زه بى)، ئه ف هه لچون ته نا وي دشکينن، به رى وي دده نه بکارئينا نا جوهره کى شاره زايى کو دبته ئه گه رى تافيلکرنا ده رونى وي، هنده ک شيانا ل نک په يدادکته کو ب هيز نازايه تى روى ب روى که توارى ببت))⁽⁵⁾. قه بولکرنا جوړه شعره کى رهتکرنا يه ک دن و ههروه سا

(1) ئه رخواه محمهد عوبيد: ناويته بوون و ليکدانه وه (شيعرى نالى به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(2) ريبيى خه ليل قادر: رهخنه و بايه خدان به خوينه ر، گوفا را راما، ژماره ۱۵۰، ۲۰۰۹/۱۱/۵، ل ۱۲۴.

(3) عسمت خابور: ئه دببته و رهنگفه دانا وي دهه فتينا مه يا (په يمان) دا، چاپا ئيکى، ژ وه شانين سه نته رى فه کولينين زانست و خواندين کوردى، چاپخانا زانکوي دهوک، - دهوک ۲۰۱۳، ل ۱۶.

(4) ريبيى خه ليل قادر: رهخنه و بايه خدان به خوينه ر، ل ۱۲۵.

(5) عسمت خابور: ئه دببته و رهنگفه دانا وي دهه فتينا مه يا (په يمان) دا، ل ۱۶.

بهحسکرنا دیمه‌نین تراژیدیایی و چاوانیا کارتیکرنا وان ل سهر دهرونی خه‌لکی، ئەفه خو ب خو گرنگیدانه ب وەرگری، دبتە کەفنتریتن دەستپیک سەبارەت گرنگیدان و هزرکرن دوه‌گریدا. (بوچونین ئەرستوی دەربارە ی ره‌خنی نیزیکی (۲۰۰۰) هزار سالان مه‌یدانا ره‌خنهی یا ئەورپی و عه‌قلیه‌تا ئەورپی داگیرکربو، هه‌تا سه‌دسال(۱۸)ی بوچونین وی دپه‌سه‌ند بون، (ئەرستو) یه‌که‌م که‌س بو، هه‌ولین به‌رنامه‌داریا ری‌ک و پیک بو تیورا ئەده‌بی داین و په‌رتوکا وی یا(هونه‌ری شعری) ب گرنگترین په‌رتوکا تیوری ئەده‌بی ده‌یته هه‌ژمارتن، (ئەرستو) ب درپژی لسه‌ر تراژیدیایی ئاخقییه و ب نمونه به‌رزا ئەده‌بی ده‌ژمی‌ریت، ئەوی ئەده‌بیات ژبو پا‌قزکرن دهرونی مروفی ب کارئینایه و دگوت ئەده‌بیاتی ئەرکه‌کی ره‌وشتی هه‌یه، گریدانه‌ک دنا‌قبه‌ینا شعری و فه‌لسه‌فیدا دورستکریه، چونکی ب دیتنا وی هه‌ر دو ده‌ینه ب کارئینان داگو بگه‌هنه حه‌قیقه‌تی، ل هه‌ر یه‌ک ری‌که‌که جودا ب کارده‌ینت بو گه‌هشتنا وی حه‌قیقه‌تی^(۱).

(لونجینوس) دکتیبا خو یا بنافی (on the sublimi) ئامازه دایه کاریگه‌ریا زمان شعری لسه‌ر وەرگری، وه‌سا ل خوانده‌فانی دکه‌ت کو پتر ره‌نگه‌دان هه‌بت، واته ئەگه‌ر خوانده‌فان به‌شه‌ک بت ژ روداوی و یی هه‌قبه‌ش بت د زمانیدا پیدفیا گه‌ریانی ل پی رامانی نامینت، ل فیدەر چه‌نداتیا گرنگیا زمان لسه‌ر خوانده‌فانی بو مه‌ دیاردبت، ژنالیی خوانده‌فانی فه‌ ژی ره‌نگه‌دان و به‌رسف بو تی‌کستی دورست دبت^(۲). (لونجینوس) یه‌که‌م که‌س بو تاییه‌تمه‌ندیین پسپورکی ئەده‌بی پیناسه دکه‌ت و دبیزت: که‌س نکارت به‌ره‌می ئەده‌بی ب هه‌لسه‌نگینت ئەگه‌ر خوانده‌فانه‌کی باش نه‌بت، ئەگه‌ر ره‌خنه‌گری خوانده‌فانیه‌که باش هه‌بت، دکارت به‌ره‌مه‌کی مه‌زن یان ژی ئەو تشتی (هومیروس) دبیزتی (به‌ره‌می بلند و خودان شکو) بناست و سنگ و سقکیی بده‌تی شیوازی ره‌خنه‌یا (لونجینوس)ی، لسه‌ر نقیسه‌ر و به‌ره‌می ئەده‌بی و هه‌لوئیستی خوانده‌فانی بو، واته لسه‌ر هه‌رسی پایه‌یی ئەده‌بی کارگریه (نقیسه‌ر، تی‌کست، وەرگر) ئەفان بوچونین وی یین ره‌خنه‌یی کاریگه‌ری لسه‌ر هه‌لوئیستی خوانده‌فانی و قوتابخانه‌یی نو یین ره‌خنه‌یی ل سه‌دی بیستی هه‌بو^(۳). (ره‌وشا ئەده‌بیاتی لسه‌ر مال حالی خو ما هه‌تا چه‌رخنی نافین، دچه‌رخنی نافیندا ژی چ گورانکاریین مه‌زن د ئەرکی ئەده‌بیدا رونه‌دان، واته ئەده‌بیات ژ چارچو‌ف و تی‌گه‌هی خو یی ره‌وشتی و ئولی دهرنه‌که‌فت، ل ژیر کونترولا وانا بو، ئەده‌ب وه‌کو فه‌لسه‌فی یه‌ پی‌گیربو ب خزمه‌تکرن لاهوتی و پتریا خزمه‌تا

^(۱) نعمت لله حامد نه‌یلی: ده‌رافه‌ک ژره‌خنی (ره‌خنه و فه‌کولین)، ل ۲۰.

^(۲) ریبین خه‌لیل قادر: ره‌خنه و پایه‌خدا به‌خوینه‌ر، ل ۱۲۵.

^(۳) چارلز بری‌سلیر: ره‌خنه‌ی ئەده‌بی و قوتابخانه‌کانی (پیشه‌کیه‌ک بو تیوری) وەرگیران: عه‌بدولخالق یه‌عقوب، چاپا ئیکی، ژبه‌لا‌فکرین ده‌زگه‌هی ئاراس یی چاپ و بلا‌فکرنی، چاپخانه‌یا وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی - هه‌ولیر، ۲۰۰۲، ل ۵۶-۵۵.

ئەدەبى ل وى سەردەمى ل ژېر سىبەرا كەنىسى د ژىيا، گەلەكا يا كاريگەر بو ب تيورا رهوشتى يا مهسيحى^(۱). ئەف چەرخە(چەرخی ناڤين) لسەر دو قوناغا هاتيه دابهشكرن: قوناغا ئىكى؛ ژدايكبونا حەزرەتى مهسيح (سلاڤين خوەدا لسەربن) دەست پى دكەت، د ئەفى قوناغيدا هېشتا هزرا ئۆلى لسەر هونەرى نەيا بالادەست بو، هونەرى پەيوەندىيەكا ب هيز دگەل ئەدەبى يونانى و رومانى هەبو، واتە فەلسەفەيا يونانى نەكەفتبو ژېر كاريگەريا ئولا مهسيحى. قوناغا دوئ: ل سەدى چارئ ژسالا (۳۲۵ز) دەست پى دكەت، كو قوناغا (ئيمراتوريەتا قوستەنتين) ييه ئولا مهسيحى ب شيوەيەكى فەرمى كرىه ئولا ئيمراتوريەتا رۇمانى، ئەف قوناغ ب قوناغا زالبونا ئولا مهسيحى لسەر هونەرى دەيتە ناسين^(۲).

دسەردەمى رېنەسانسيدا وەرگر ل بەرچاڤان هاتيه وەرگرتن، لى نە وەكو تايبەتمەندىيەكا تيورى، يى كو د ئەفى چەرخيدا گرنگى دايە خواندەفانى(ئەلكسندر پوپ)ە، ناڤىرى بەرهفانىي ژئەدەبى دكەت دىبىژت: ئەدەب خودان كاريگەرييه بو باشتر بون يان خرابتر بونى، دئەفى رهوشيدا دڤىت وەرگرئ ئەدەبى بەيتە دەست نيشانكرن... و دڤىت رهخەگر گەنگەشى لسەر وى يەكى بكن، كانى وەرگرتن پارچەيەكە ژ رامانى، ئەرئ رامان يا تەمامە دتېكىستى ب خودا يان ژى تەماميا وى دخواندەفانىدايە^(۳). د سەردەمى رهوشنگەريدا ئەدەبىيەت و فەلسەفەيا ئەفى سەردەمى د سەدساليا هەژدىدا بو، مروف وەكو نافەندەكى كەتواری و نمونەيەكە كومهلگەه نيشاندا دسەردەمى رهوشنگەريدا رادى عەقلى هەندە هاتە بلندكرن، كو عەقل ببو موركا وى سەردەمى. * يەك ژ نافدارترين فەيلەسوفين سەردەمى رهوشنگەريى يين كو دپېشەرین ويدا ژبو جوانكاريى مروف هەست ب هەبون گرنگيا چيژا وەرگرى دكەت (كانت)بويه، ژبەركو ئەفى فەيلەسوفى ديتنا كەسى و بريار دانا وى لسەر تابلوپى كرىه پېشەر سەبارەت جوانيى.(كانت پى و ابو جوانى له ناو خودى شتەكەدا نييه، بەلكو لهو تيگەيشتنەدايە كەلای بينەر هەيه بو جوانى ئەمەشيان كاری كرده سەر ئەوہى تاكە كەس له مە دوا زور متمانە بە تيگەيشتن و چيژى جوانيناسى خوى بكات)،^(۴). (د سەدى نوزديدا گرنگى ب نفيسەرى هاتەدان، واتە ئاراستەيا رهخەيى هاتە گوهرين گرنگى ب رپرهوى ميژويى و جفاكى، دەرونى و سەردەم و ژينگەه و كەساتيا نفيسەرى هاتە دان، ژ ديارترين سەرکيشين ئەفى قوناغى ميژويى لسەر

(۱) عسمت خابور: ئەدەبىيەت و رەنگفەدانا وى دحەفتينامەيا (پەيمان) دا، ل ۱۹.

(۲) يەمان محمد عبدالرحمن: پراكتيزەكرنا بنەمايین تيورا وەرگرتنى لسەر تېكستا ئەدەبى، ل ۸.

(۳) د.ابراهيم خليل: فى النقد والنقد الألسنى، الطبعة الأولى، من منشورات امانة عمان الكبرى - عمان، ۲۰۰۲، ص ۱۰۶-۱۰۷.

* بو زانيارين زیدەتر لسەر پېشەوايپن ئەفى سەردەمى و هزر و برين وان بنیره: فەرهاد پيربال: رېبازە ئەدەبىيەكان، چاپا سيى، ژبەلافكرنين دەزگەهئ ئەندیشه يى چاپ و بلاڤكرنى، چاپخانەى شقان - هەولير، ۲۰۰۹، ل ۸۶-۹۷.

(۴) فەرهاد پيربال، رېبازە ئەدەبىيەكان، ل ۵۴.

دهستې (هېپولت تين ۱۸۲۸-۱۸۹۳) ره خنا جفاکي لسهر دهستې (مه دام دوستايل ۱۷۶۶-۱۸۱۷) ره خنا دهورنی لسهر دهستې (سيگموند فرويد ۱۸۶۵-۱۹۳۹) سهره لدان^(۱). (ئه فان تيورين ره خنهي ميژووي، جفاکي، ... هتد) جه ختي لسهر فاكته رين دهر فهي يين تيکستي دکرن، نانکو نه ف تيوره ل ديف نه وان رهوشين ميژووي و جفاکي يين تيکستي دگهريان. يي کو بهرهم تيادا هاتيه نافراندن و لسهر هه مان بنه ما شروفکرنا کارئ نه دهبی دهاته کرن، ريپازين نو يي ره خنهي مينا بونيدادگهريي نه ف ديتن ره تکر، ب تني جه خت لسهر تيکستي نافراندني دکر، واته دور ژ نهوي رهوشا تيکست تيادا هاتيه هه بوني شروفه کرنا کارئ نه دهبی دکر، واته ب تني تيکست ببو بنيات بو کارئ شروفه کرن).^(۲) (ئه و تيورين کو تيکست ب جبهانه که سهر به خو دزاني فورماليسين روس Russian formalists و قوتابخانا نو يا نه مريکي و ريپازا بونيدادگهريي بون)^(۳). (ره خنه گرین بونيدادگهري لسهر وي يه کي د رژدبون کو داهينان يا د زمانيدا، تيکستا نه دهبی جبهانه کا گرتيه لسهر رامانين نه ده ستني شانکري و ههروه سا بنياتي وي يي زماني به سي خويه د بهرهم نينا رامانيدا، دور ژ هه ره گه ره که دن نه فجا چ نقيسه ر بت يان جفاک، ب ف يه کي بونيدادگهرا مرنا نقيسه ري راگه هاند نه رکي ره خني کره ديارکرنا کودين تيکستي و نه رکي ره خنه گرا ژي کره ديارکرنا سيسته مي تيکستي و ياساين وي يين نافخوي)^(۴). نه و ريپازين ره خنهي يين ل پشتي بونيدادگهريي هاتين شاشي يين وي راسته کرن ب تايبه تي نه وين ل دور تيکستي دزفرين و نه و ريپاز ژي نه فه بون (راماندن (التاويل) ريپازا و هرگرتني، هه لوه شينگهري و سوسيولوژيا)^(۵). هه ره بهرهمه کي هاتيه نقيسين نه فجا د چ سهرده مدا بت، ژبو گه هاندنا مه رهمه کي بويه، يين کو پيشوازي وي مه رهمي ژي دکهن نه ز و توين و هرگرين، چاوانيا و هرگرتن و تيگه هشتنا وي مه رهمي ژي روي خوانده فاني دياردبت. (سي ريپازين ره خنهي گرنگي ب خوانه فاني دايه، بونيدادگهريا فهره نسي ياکو (رولان پارت) ب مراندنا نقيسه ري گازی کري و بونا خوانده فاني راگه هاندی کو نه وه رامانا تيکستي دورست دکه ت. تيورا و هرگرتني ژي ب ريبا قوتابخانا (کونستانس) يا نه لاني گرنگي دا خوانده فاني و ب جوانيا خواندن گازی کرن ل پيشيا هه موا ژي (ياوس و ناي زهر) ههروه سا ريپازا هه لوه شينگهريي

(۱) يهمان محمد عبدالرحمن: پراکتيزه کرنا بنه مابين تيورا و هرگرتني لسهر تيکستا نه دهبی، ل ۱۰.

(۲) د.عبدی حاجي: چهند تيوره کين ره خنا نه دهبی، ل ۱۰۵.

(۳) د. يادگار لطيف شاره زووري: تيوره کاني و هرگرتن له (نيستاتيکاي و هرگرتنه وه بو ره خنه ي هاتنه وه لامي خوينه ر)، ل ۱۳.

(۴) محمد عزام: التلقی و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۲۹.

(۵) د.عبدی حاجي: چهند تيوره کين ره خنا نه دهبی، ل ۱۰۵.

گرنگی دایه جوړی خواندی ب هزرا وان هر خواندنهك ژ یابهری خو یا جیاوازه واته ل پی
خواندنا خواندهفانی دمینت^(۱).

وهرگر هر دکهفندا تیورین رهخنی دا هاتیه بهحسکرن و هزر د چاوانیا وهرگرتنا
وی بو دیمهن و تیکستا هاتیه کرن ل وکو ریبار ریبارهکه تایبته ب خو نهبویه، ههتا سالا
۱۹۶۰ ځ ژ سهدی بوری، نهوژی پشت مشتومرهکه زور دنافبهینا بونیادگری و پاش
بونیادگری دورست بوی، چهندين تیورین نو پهیدابون، یهك ژ نهوان رهخنیا پیشوازی و
وهرگرتنی^(۲). تیورا وهرگرتنی دهرفتهك بو خواندهفانی تهرخانگریه، کو بچته دناف سقای
شروقهکرنیدا و جهختی لسهر رولی نهکتیخی خواندهفانی دکهت، بدیتنا تیورا وهرگرتنی
خواندهفانی کارتیکرنهکه مهزن ژبو دهستنیشانکرنا رمانا تیکستی هیه^(۳).

۶- تیگهه خواندهفانی:

خواندهفان نهو کهسه یی کو دسیگوشهیا نهدهبیدا (نقیسه، تیکست، دهق)
بهرجهستهبوی یا گرنگ د نهفی سیگوشیدا هلینا خواندهفانییه دگهل تیکستی، خالا ههره
سهرهکی یا پهیوهندیکرنی ژی زمانه، ژبه کو نقیسه ب رییا زمانی دنقیست و دخوینت و
وهرگر ژی ب ههمان شیوه^(۴). (خواندهفان د رهخنیا نودا پایهکی دیارگری هیه، واته بی
دهنگ نامینت و پاراستنی لسهر تیکستی ناکهت بی زیدهی و کیمکرن، بهرامبهر وی تشتی تیدا
یان ل نک نقیسهری هه، د دهمهکیدا خواندهفان ببو سیبهرا نقیسهری یان نهلترناتیف بو
نقیسهری د دهمی خواندنیدا^(۵). (جاکسون)ی بو بهرجهستبونا پهیوهندیا زمانی هیلکاریهك
دورستکریه دنهفی هیلکاریدا دیار دبت کو نهو ناخفتنا دگههیته گوهداری ژپهيامهکی
پیکهاتیه، نهو پهيام ژی خودان کومهکا کودین زمانیه، کو د دهوروبههرکی تایبتهتیدا پیک

(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ في الادب)، ص ۲۹.

(۲) د.علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوهروهوانی و خویندنهوی دهقی شعری، گوفاړی زانکویی سلیمانی، ژماره ۲۲،
کانونا دوو، ۲۰۱۲ ل. ۶۰.

(۳) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا نهدهبی، ل. ۱۰۵.

* ستانلی فیش Stanley fish تویرهکی نهمریکیه ل سالا ۱۹۲۸ ل باژیرئ بروفیدش ژ دایکبویه، ل فلادلفیا خواندیه ل سالا
۱۹۸۶ بویه مامستا دواړی یاسای دا، نهرکی سهروکاتیا بهشی ټینگریزی پی هاتیه سپارتن، ب دامهزرینهری سهرهکی یی رهخنا
بهرسفدانا خواندهفانی دهیته ههژمارتن. بنیره: یادگار لطیف شارهزووری: تیورهکانی وهرگرتن له (نیستاتیکای وهرگرتنه وه
بو رهخنیه هاتنه وهلامی خوینهر)، ل. ۱۱۵.

(۴) نهرخهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکندهوه (شعری نالی به نمونه)، ل. ۱۹۶-۱۹۷.

(۵) د.علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوهروهوانی و خویندنهوی دهقی شعری، ل. ۶۰.

هاتییه و ئەو دەوربەر ناسنامی د دەتی ب ریا کەناله کی دگههیتە وەرگری، ئەف هیلکاریا (جاگبسون)ی دپروسهیا ئەدەبیدا ب ئەفی شیوهیی خواری یه:

دەوروبەر

کەنال

نقیسەر _____ تیکست (پهيام) _____ (خواندهفان - وەرگر)

فریکەر _____ کود _____ بو فریکری

واته تیکس دبتە هیلا پهیوهندیی دناقبهینا خواندهفانی و نقیسهریدا ژبه رکو هەردو پهیوهندیی دگەل تیکستی دکەن^(۱). تیورا وەرگرتنی ژبەر خاترا پتر دیاربونا رۆل خواندهفانی، مراندنا نقیسهری هاتییه راگه هاندن، پهیوهندیا خواندهفانی دگەل تیکستی ب هیز کەفتیه، ب ریا وئ پهیوهندیی و کارینین خو یین تاییبەت و بەگراوهندی خو یی رهوشهنبیری و هزری، خواندهفان سەر ژنو ئافاگرنه کی د دەته تیکستی، هەلبەت ئەف بەگراوهند ژ خواندهفانه کی بو یه کی دن یی جوداییه، بلندی نزمیا ئاستی تیگههشتنی جورئ خواندهفانی دەست نیشان دکەت، هەمو جور ئاستین خواندنئ ژنالیی خواندهفانانقە دکەفنه خزمەتکرن پروسهیا خواندنئ و خورتکرنا وئ. ((فەگوهاستنا ئەرکا دناقبهینا نقیسەر و خواندهفانیدا ژبو خورتکرنا پروسهیا خواندنئ بویه و هەروەسا ژبو زندیکرنا گریارا فەژاندن و ئافراندنا واتایا بویه))^(۲). (تیورین رهخنهی یین نو ئەو هزر رهتکرن یاکو دبیزت: نقیسەر دامه زرینەر و ژیدهرئ تیکستی، ب فی دیتنی نقیسەر هاته دەسته سەرکرن و چ رول بو نهما، رمانا تیکستی ژنالیی خواندهفانی فە دهیته خویاکرن، ل پی زانیاری و کارینین خو یین رهوشهنبیری تیکست شروفه دکر، نقیسەر ب تنئ کەسه کی کوپیکەرە ژبەرکو ئەو پشتبەستنئ لسەر زمانی وەرگری دکەت، ژبەرکو زمانی کەرستی ئەدەبیه و هەر زمانه دناخفیت نه ک نقیسەرە)^(۳). (ستانلی فیش*) دتیورا بەرسفدانا خواندهفانیدا، گرنگیی د دەته خواندهفانی و پینگافه که مەزن بەرهف وی دچت، ئەوی دکەته سەنتەر بەر هەمیئهرئ واتایی ل جهئ نقیسەر و تیکستی)^(۴). ((ئەدەب تیکست و خواندهفانه، لی

(۱) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویته بوون و لیکدانه وه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۹۷-۱۹۸.

(۲) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین ویزهیی تاییبەت ب فیسته فالایا یارهوشهنبیری ۲، ل ۸۴.

(۳) د.عبدی حاجی: چەند تیورەکین رهخنا ئەدەبی، ل ۱۰۶-۱۰۷.

* ستانلی فیش Stanley fish توێژهرکی ئەمریکیه ل سالا ۱۹۳۸ ل باژیرئ بروفیدش ژ دایکوبیه، ل فلادلفیا خواندیه ل سالا ۱۹۸۶ بویه مامستا دوارئ یاسایی دا، ئەرکی سەرکاتیا بهشئ ئینگیزی پی هاتییه سپارتن، ب دامه زرینهرئ سەرکی یی رهخنا بەرسفدانا خواندهفانی دهیته هەژمارتن. بنیره: یادگار لطیف شارەزووری: تیورەکانی وەرگرتن له (ئیساتیکای وەرگرتنه وه بو رهخنهی هاتنه وهلامی خوینەر)، ل ۱۱۵.

(۴) یادگار لطیف شارەزووری: تیورەکانی وەرگرتن له (ئیساتیکای وەرگرتنه وه بو رهخنهی هاتنه وهلامی خوینەر)، ل ۱۱۵.

لې ټيکست هه بونه کا تاري و خهونه کا هه لويستيه، ب خواندهفانی نه بت نه ف هه بون ب دست فه ناهيت، ل فيدهر گرنګيا خواندهفانی خويا دبت، ههروهسا مهترسيا خواندنې وهکو کريارهکه بنه رته بو هه بونا نه ده به کی خويا دبت) ^(۱). لسهر تيگه هي خواندهفانی (رولان پارت) دبيژت: ((خواندهفان نهو جبهه يي کو هه مو (اقتباسين) نفيسني لسهر هاتينه نکراندن، بي کو چ نفيسينا ژ نه فان ژ دست بدهت، نيکه تيا تيکستي نازفرته سهروکانيي، به لکو فه دريژته جوي (مصوب) به لي نه ف جويه نه که سهک، خواندهفانی نه ميژو و نه ژياننامه هه يه، به لکو ب دهربرينه کا ساده خواندهفان نهو که سه يي کو دناف نيک کيلگه ي دا هه مو شوينه وارپن تيکستي نفيسي کوم دکهت)) ^(۲). (خواندهفان(وهرگر) نه بتني بابه ته که نفيسهر هه ولا کاريگه ريي لسهر دکهت، لي نهوي ب فه شارتی هه بونا خو دناف تيکستيدا هه يه، به شداريي د سه پاندنا وي بنياتيدا دکهت يي کو دفييت د گوتارا شعريدا هه بت، پاشي کار لسهر بيرئينانا نفيسهري دکهت سه بارهت نهوان ياسا و ري نمايي کو دفييت لهر چاف بهينه وهرگرتن، داکو په يوهنديا خو دگهل نهوان که سين پيشوازيي ل تيکستي دکهن ژ دست نه دهت) ^(۳). خواندهفان خودان نه رکه و نه رک ل نک (نايزهري)، بريتيه ژ روهنکرنا تيکستي و شروفه کرنا بابه تي ديسان ناشکرکرنا نهوان کاريگه ريپن تيکست لسهر خواندهفانی ب جه دهيليت، ههروهسا يهک ژ نه رکين دن يين خواندهفانی نه زمون و پاشخانه يا وي يا پيش خواندنې يه، نهو نه زمونا ب قوناغين جودا جودا يين خواندنې ب دست که فتي پاشان ههر دو نه زمونا واته نه زمونا خو و يا نفيسهري تيکه ل دکهت و سهر نه نجام دبه کاره کی نه ده بي) ^(۴). (سارتهر Sartar) دبيژت: ((به ره همي نه ده بي وهکو ناعورکه زفروکه، دنافبهينا نفيسهري و خواندهفانيدا، چونکی خواندهفان ژي رامانا بو تيکستي ناشکرا دکهت و د نافرينت ژي)) ^(۵). خويابه کو رولي خواندهفانی نه کيمتره ژ يي نفيسهري نه گهر نه پتر بت، ژبه رکو خواندهفان دگهل نهوي تيکستي کو ژ ناليي نفيسهري فه هاتيه نافراندن دکه فته بازيي په يوهنديي، پتر ژنهوي رامانا د سهري نفيسهري دا چه ماندي ددهته تيکستي.

^(۱) تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۹۹.

^(۲) د.عبدی حاجی: چهند تيوره کين رهخنا نه ده بي، ل ۱۰۷.

^(۳) تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۵۲.

^(۴) يادگار لطيف شاه زووري: تيوره کاني وهرگرتن له (نيستاتيکاي وهرگرتنه وه بو رهخنه ي هاتنه وهلامی خوينه ر)، ل ۸۸-۸۹.

^(۵) نعمت لله حامد نهيلي: دمهراقهك ژرهخني (رهخ و فه کولين)، ل ۱۹۱.

۷- جوړين خواندهفانا:

خواندهفان ب رڼيا تيورين رهځنهي پيښ نو، ب تايبهت تيورا وهرگرتنې بويه خودان دهستهلات، رولې سهرهكي د ههلهسهنگاندن و شروفهكرنا تيځستين نهدهبيدا ديتيه، دگهل تيځستې كهفتيه پهيوهنديهكا نيكسهر، دور ژ رههههه تيځست تيځا هاتيه ههبونې و ديسان دور ژ نهوې ژينگهها نفيسهر تيځا ژيايي، نځدي كار كهفته سهر جور و ناستې خواندهفانا، وهكو دهيتيه زانين تيځست رې د دعت كو چهندين خواندن بو بهينه كرن، نهف چهنداتيا خواندنې ناست و جوړې خواندهفانا ژي بو مه دهست نيشان دكهت، چونكي خواندهفان د شروفهكرن و تيځههشتين خوهده نهوهكو يهكن. ((له تيوري وهرگرتندا خوينهرهكان له تيروانينيان بو دهفي نهدهبي يهكسان نين، چونكي چهندين جوري خوينهرههيه، خوينهري شارهزا، خوينهري ناهارهزا، خوينهري رهځنهگر...))^(۱). ژبهه نهوهك ههفيا تيځههشتنا و ديتنا خواندهفانا بو يهك تيځست، خواندهفان بو سهرسي ناستان هاتينه دابهشكرن:

۱- خواندهفانې نورمال، نهوه يې كو چ لسهر تيځستې زيدهناكهت، ب خواندهفانهكي نيگهتف دهيتيه ههژمارتن.

۲- خواندهفانې شارهزا يان گرنگپځدهر(المهتم) نهوه يې كو ب رڼيا بسپوريا خو دوباره بهرههه نينا تيځستې دناخي خودا دكهت.

۳- خواندهفانې رهځنهگر، نهف خواندهفان نه بتني دكارت تيځستې دناخي خودا نأفابهت، بهلكو دكارت بيخته سه لاپهري ژي. واته دكارت تيځستې سهر ژنو بهرههه بينت كو كاريگهريې ل جوره خواندهفانې يهكهم و دوهم بكهت، رابهريڻ قونابخانهيا (كونستانس) نهفي جوره خواندنې ب خواندنا بهرههه هينهره ب ناف دكهن^(۲).

(جاك لينهاردت) لسهر جوړين خواندهفانا بوچونا خو گوتيه، سي جوره خواندهفان دهسنيشانكرينه: يې نيكي نهوه يې كو چيژي وهردگرت بي كو حوكمي بدعت، يې سي نهوه يې كو چيژي وهردگرت و حوكمي ژي د دعت، يې كو دكهفيله دنافبهينا ههر دو جوراندا ژي، حوكمي د ماوي چيژ وهرگرتنا خودا ددهت و چيژي ژ نهوي حوكم دانې دبينت^(۲).

نهف دابهشكرن روپي گشتي يې ناست و جوړين خواندهفانا وهردگرت، لي جوړين كو دتيورين رهځنهي پيښ نودا هاتينه بهسكرن، واته نهوين كو ژ ناليې رابهريڻ تيورين رهځنهي فه هاتينه بهسكرن برپينه ژ :

(۱) نهرهوان محمهد عوبيد: ناويته بوون و ليكدانهوه (شيعري نالي به نمونه)، ل ۵۱.

(۲) د.ابراهيم خليل: في النقد و النقد الالسي، ص ۱۰۹.

(۲) سوزان روبين سليمان وانجي كروسمان: القارئ في النص (مقالات في الجمهور والتأويل) ترجمه: د.حسن ناظم وعلی حاكم صالح،

الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بيروت لبنان، ۲۰۰۷، ص ۲۳۹.

٧-١ خواندهفانی زهمنی (الضمنی):

ئهف جوره خواندهفانه ژ ئالیی (ئایزه‌ری) فه هاتیه ده‌ستنیشان‌کرن، وه‌کو به‌رام‌به‌ره‌ک بو خواندهفانی راسته‌قینه و واقعی، (ئایزه‌ری) تیگه‌هی خواندهفانی زهمنی، ژ تیگه‌هی نقیسه‌ری فه‌شارتی یی (واین بوٿ Wayne Both) وه‌رگرتیه، کو بو جارا ئیکی (واین بوٿ) ئه‌ف تیگه‌ه د پهرتوکا (ره‌وانبیزیا هونه‌ری فه‌گیرانی The Rhetorc of fiction) ل سالا ١٩٦٦ ب کارئینایه، ب دیتنا (واین بوٿ) ی نقسه‌ری زهمنی (الضمنی) به‌رام‌به‌ره‌ک هه‌یه ئه‌وژی خواندهفانی زهمنییه^(١). (خواندهفانی زهمنی فه‌گه‌را خو (مرجعیته) یا وینه‌یی و ریشه‌یی د بنیاتی تیگستیدا دبیت، دگه‌ل چ خواندهفانین راسته‌قینه یین ده‌ستنیشان‌کری ناهیته هه‌قبه‌رکرن. خواندهفانی راسته‌قینه کی بت و یی چاوابت پالپشتیی لسه‌ر ده‌یته کرن وب رولی خو رادبت، ئه‌ف روله ب خو تیگه‌هی خواندهفانی زهمنی پیک ده‌یت، ب دهربرینه‌که دن خواندهفانی زهمنی خواندهفانه‌کی خه‌یالییه، و هه‌بونا خو د وه‌ختی نقیسنی دا نینه، لی ئه‌و ژ هه‌ر خواندهفانه‌کی پیک ده‌یت یی کو ل پی ره‌وشا میژویی سه‌ره‌ده‌ریی دگه‌ل تیگستی دکه‌ت و وه‌رگرت، ئه‌و که‌شه‌کی راماندنی دبیت کو دگه‌ل بوشایین دناف تیگستیدا هه‌نه بگونجت، ئه‌ف خواندهفانه ب رییا په‌یوه‌ندیا خو دگه‌ل تیگستی هه‌بونا خو په‌سه‌ند و دیار دکه‌ت)^(٢). (تیگه‌هی خواندهفانی زهمنی د دیتنا (ئایزه‌ری)، دا دو روین پیکفه‌ گریداینه، رویی ئیکی خودان رامانه‌که روته د وینه‌کی نمونه‌یی دا و دناف هه‌مو تیگستین کو بو دهمه‌که هونه‌ری دناف ره‌وشه‌نیره‌کیدا دزفرن دیار دبت. رویی دوی دخواندهفانه‌کی زیره‌کدا دیاردبت، کو هه‌بونه‌کا کرداری و کارینا کارلیکرنی هه‌بت)^(٣). (تیگه‌هی خواندهفانی زهمنی بنیاته‌کی تیگستییه، چافه‌ریی ناماده‌بونا وه‌رگری دکه‌ت، بی کو وه‌رگری ده‌ستنیشان بکه‌ت، که‌واته ئه‌ تیگه‌ه بنیاته‌کی پیش وه‌خته داتنیت، سه‌باره‌ت وی رولی کو پیدفیه هه‌ر وه‌رگرت پی رابت)^(٤). ((خواندهفانی زهمنی ناماده‌بونه‌که به‌رده‌وام دبنیاتی تیگستیدا هه‌یه، (ئایزه‌ری) ئه‌ف تیگه‌هه ژبو ئافا‌کرنا په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا وه‌رگری و بابه‌تیدا په‌یداکر ئه‌ف جوره خواندهفان هه‌رده‌م خودان ده‌ستکه‌فت و نامانجه))^(٥).

(١) یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وه‌رگرتن له (ئیستاتی‌کای وه‌رگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر)، ٨٨-٨٩.

(٢) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ٧١-٧٢.

(٣) حمید سمیر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥ ص ٣٨.

(٤) فولفانغ ایزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب) ترجمة: حمید الحمداي و د. الجلاي الكدية، الطبعة الاولى منشورات المكتب المناهل للنشر و التوزيع، البيضاء، ١٩٩٤، ص ٣٠.

(٥) مصطفى شمعية: القراءة التأويلية (لنص الشعري القديم بين أفق التعارض وأفق الاندماج) الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، الأردن، ٢٠١٣، ص ٦٢-٦٣.

۲-۷ خواندهفانی شارهزا:

(ستانلی فیش) بهحسی ئەفی خواندهفانی دکەت و دبێژت: ئەو خواندهفانی ئەز بەحس دکەم، خواندهفانەکه هەندەک خەسلەتێن ئایدیالی یێن هەین، تارادەیهکی وەکو خواندهفانی ژێهاتییه(القارئ الكفوء)^(۱). هەندەکێن دن دبێژنی خواندهفانی پێگەهشتی یان ژێ خواندهفانی خودان شیان لی خواندهفانی شارەزا دەستەواژەیا (ستانلی فیش)ه، ئەف خواندهفانە خودان چەند تاییبەتمەندیەکه:

۱- ب باشی ب ئەوی زمانی ب ئاخفیت یی کو تیکستی پئ هاتیە نفیسین.

۲- دقیت زانیاریین باش لسه زانستی سیماتیکی هەبن، ژبەرکو خواندهفانی پێگەهشتی پالپشتی لسه ئەف زانستی دکەت، ژبو کریارا تیگەهشتنی و ب دەستفە ئینانا زانیاریین زمانی تیکستی، ئەو تشتین دناف تیکستیدا دکەفنه بەرچا ف مینا وشەییین فەرەهنگی و تیگەه و زارافان... هتد

۳- خواندهفانەکه دقیت چێژا ئەدەبی هەبت، ئەفە ژێ وی یەکی دگەهینت کو خودان ئەزمونەکه خواندنئ یه و دشیانین ویدایه داشوربیتە دناف گوتار و تیکستاندا، تاییبەتمەندیین وان دەست نیشان دکەن^(۲).

(خواندهفانی شارەزا ب رییا بسپوریا خو دکارت دناف تیکستیدا ب حەلییت، چەندین ئالیین تیکستی ساغ بکەت، ئەفجا چ ساغکرنا رینقیسا وشا بت یان ژێ ساغکرنا ئالیی رهوانبیزیی دناف تیکستیدا بت)^(۳). (دشیانین ویدایه تیکەلیهکی دنافبەینا ئەزمونا خواندنا خو و بنیاتی مەبەستیدا پیک بینت، ئەف خواندهفانە ل وی تشتی دگەریت یی کو تیکستی راسته راست نهگوتی، ئەوان کودین دناف تیکست یان گوفاړیدا بەلاف فەدکەت و بوشاییان پر دکەت)^(۴).

۳-۷ خواندهفانی نمونەیی:(خواندهفانی بلند- القارئ الاعلی)

(تیگەهی خواندهفانی نمونەیی ل نک (میکائیل ریقاتیر*) ئەلتەرناتیفه خواندنا تاکه کەسییه، خواندهفانی نمونەیی مینا خواندهفانی ئاسایی، کودین تیکستی فەدکەت، خو ب رستین زمانقانی یین تیکستی فە گریدەت، خواندهفانی نمونەیی کوکەری هەمو خواندنایه، نافەند نینه

(۱) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی به نمونە)، ل ۵۱.

(۲) یادگار لطیف شارەزووری: تیورەکانی وەرگرتن له (ئیساتیکای وەرگرتنە وه بو رهخەنی هاتنە وهلامی خوینەر)، ل ۱۲۰-۱۲۱.

(۳) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی به نمونە)، ل ۵۱.

(۴) بسام قطوس: المدخل ال منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۷.

* (ریقاتیر) ئیک ژیارترین فەکولەرین بواری شیوازگەرییه. ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی به نمونە)، ل ۲۴۷.

ئەو ئامرازە ژبو دەرنیخستنا ورژینەرین تیختی (۱). (ئەف خواندەفانە کارفەدانین کومەکا بسپورین زمانیە (رخنەگر - زانا - شاعر) بەرامبەر تیختەکی، واتە خواندەفانی نمونەیی بتنی خودی خواندەفانەکی نینە، بەلکو کوی ئەوان هەمو بەرسفایە یین بو یەک تیخت هاتینە کـرن) (۲). (ریقاتیر ژبو شروفەکرنا و رافەکرنا (هوزانا پشکیان) یا شاعری فەرەنسی (بودلیر) باس ل ئەفی جورە خواندەفانی کریە) (۳). (ریقاتیر Rivayter) رەخنی ل خواندنا بونیادگەرانە یا (لیفی شتراس) و (یاکبسون) دگرت یاکو ژبو (هوزانا پشکیان) یا شاعری فەرەنسی (بودلیر) کری خواندنا وان کار ل سەر نمونەین دەنگی phonological و گرامەری grammatical) کریە خواندەفان ب ریپا هەستکرنی ب ئەفی جورە خواندی ناحەسییت، ژبەر هندی نابت نمونەین دەنگی و گرامەری ب پیکهاتەین کاریگەر یین هوزانی بەینە دانان، ژبو تیگەهشتنا سەرو سیمایی هوزانی نامازەیین وئ (ریقاتیر) پیشیاز دکەت کو گرنگی ب ئەوان سیمای بەیتە دان یین بەردەوام هشیاریا خواندەفانین خودان باوەریین جودا دەهژینن، بو خواندنا ئەفان جورە هوزانا زی (ریقاتیر) خواندەفانی نمونەیی داهینایە (۴). (ریقاتیر ب ریپا تیگەهی ئەفی خواندەفانی دفت ریبەرەکی بو تیختی دورست بکەت، بو ئەفی مەبەستی زی مفا ژ خواندنا خواندەفانی بسپور و هەرودسا ئەوان هەمو خواندنیین جودا یین د سەردەمین جودا دا هاتینە کـرن وەردگرت) (۵).

٤-٧ خواندەفانی مەبەستدار:

ئەف تیگەه بریتیە ژ وینی ئەوی خواندەفانی یی کو دناف میشکی نقیسەریدا هەبونا خو هەی، ئەف تیگەه ژنالیی (وولف Erwin wolf) فە، هاتیە بەحسکرن (ئایزەری، زی بەحسی تیگەهشتنا خو دکەت ل سەر خواندەفانی و (وولفی، ب بوچونا وی دبت خواندەفانی نامانجدار ل پی تیختی چەند شیوە هەبن، دبت خواندەفانەکی نامادەگری بت یان زی ب ریپا پیشبینی و پیقەر و بەهاین خواندەفانین هەفجەرەخ خو بگونجینت، ئەگەر خواندەفانی نامانجدار دناف تیختیدا یی خەیاالی بت، نە بتنی کومەلا وەرگرەکی هەفجەرەخ بەرجەستە دکەن بەلکو حەزا نقیسەری زی ژ وەسفکرنا پەیوەندییا دگەل ئەفان تیگەهان بەرجەستە دکەت (۶).

(۱) یادگار لطیف شارهزووری: تیورەکانی وەرگرتن لە (ئیستاتیکی وەرگرتنە وە بو رەخنە هاتنە وەلامی خوینەر)، ل ۱۲۰-۱۲۱.

(۲) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەو (شعیری نالی بە نمونە)، ل ۲۴۷.

(۳) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزەکرنا بنەمایین تیورا وەرگرتنی ل سەر تیختا ئەدەبی، ل ۴۴.

(۴) یادگار لطیف شارهزووری: تیورەکانی وەرگرتن لە (ئیستاتیکی وەرگرتنە وە بو رەخنە هاتنە وەلامی خوینەر)، ل ۱۷۷-۱۷۸.

. ۱۷۸

(۵) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەو (شعیری نالی بە نمونە)، ل ۲۴۸.

(۶) هەمان ژیدەر: ل ۲۴۳-۲۴۴.

هه‌بونا ئەفی خواندەفانی د میشکی نقیسەریدا، دبتە خالەک کاریگەر د پیداجون و گوهرینا هزر و بیرین ویدا، بەری ئەو هزر و بیر بەینە بەلافکر و بکەفنه بەر دەستی خواندەفانی، کەواتە ب هه‌بونا ئەفی خواندەفانی دمیشکی نقیسەریدا، نقیسەر ب خو دبتە رەخنەگری خو.

۸- جورین خواندەفانا ل نک (نایزەر):

(نایزەر) د پەرتوکا خو یا (کریارا خواندنیدا) دبیژت دو جورە خواندەفانین سەرەکی جەیی خو د رەخنەیا ئەدەبیدا هەنە کو بریتینە ژ خواندەفانی راستەقینە و خواندەفانی نمونەیی. (خواندەفانی راستەقینە دقەکولینین (دراسات) میژویدا نامادە دبت، یان ژێ هه‌بونا خو هەیه، کەواتە ل دەمی جەختی و گرنگی ب وئ ریا کو ژنالی هەندەک وەرگری دەستیشانکریفە ب کاری ئەدەبی دەیتە دان، هەر چ بریارەک و حوکمەکی ژ ئەفی کاری ئەدەبی دەرکەفیت، دی کاریگەری ل سەر هەلوێست و پیقەرین ئەوان وەرگری دەستیشانکری کەت، د کارینین مەدایە بیژین ئەدەب دەرئەنجامی رەنگفەدانا ئەوان بنەمایین رەوشەنبیریە یین کو دبنە مەرچ بو دانا ئەفان حوکم و بریارا) ^(۱). (ئەف خواندەفانە جورەکە ژ جورین خواندەفانی هەفجەرە ژ بەرکو خواندەفانی هەفجەرە سی جور بو هاتینە دەسینانکر، یی ئیکی خواندەفانەکی راستەقینە میژوییە، هەردو خواندەفانین دن دگرمانکرینە*، ئیک ژێ پیکهاتەیه‌کە ژ زانیاریین جفاکی میژویی یین سەرەدەمەکی دیارکری، ئەوئ دن ژ وینی رولی خواندەفان دناف تیکستیدا هاتیە وەرگرتن) ^(۲). (سەبارەت خواندەفانی نمونەیی (نایدیالی) ل نک (نایزەر) ئەف جورە خواندەفانە هه‌بونا ئاشوپییە چ هه‌بونەکە ژ یواری (واقعی) نینە، ئەفەژی وە دکەت کو سنورین وی د فەکرین، ژ بەر هه‌بونا وئ خەیاڵی ژێ دکاریندایە بوشایین دناف تیکستدا پر بکەت) ^(۳). (خواندەفانی نمونەیی خودان بنیاتەکی ئەستەم سەبارەت پەیه‌وندیا ئەدەبی. ل سەر ئەوی پیدفیه یاسا و بنەمایین وی مینا یین نقیسەری بن، نقیسەری ژێ ب گشتی یاسایی بەرەلەف و دیارکری د تیکستین خودا ب کاردئین، ل سەر خواندەفانی نمونەیی پیدفیه هەفرکی دگەل نقیسەرا بکەت سەبارەت ئەوان مەبەستین فەشارتی د ئەفی پروسەیی، ئەگەر ئەف هاتە رودان پەیه‌وندیا دناقبەینا تیکست و وەرگریدا دبتە تشتەکی

^(۱) فولفانخ ایزر: فعل القراءة، ص ۲۱.

* خواندەفانی گرمانکری ئەو هە یی نقیسەر حەز دکەت تیکستی وی بخوینت، نابتە پشکەک ژ بنیاتی تیکستی بەلکو نقیسەر ئەفی خواندەفانی ئانکو هه‌بونا وی ژ دەرخی تیکستی گرمان دکەت. بنیرە: د.عبدی حاجی: چەند تیورەکین رەخنا ئەدەبی، ل ۱۰۹.

^(۲) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه نالی بە نمونە، ل ۲۵۰-۲۵۱.

^(۳) هەمان ژیدەر: ل ۲۴۹.

زیده) ^(۱). نابت خواندهفانی هه مان دیتنا نفیسه‌ری هه بت! ئەگەر دیتنا خواندهفانی و نفیسه‌ری وه که یه ک بت، تیگستا ئەدهبی گیانی دوباره فه‌ژینی نابت، واته دفیت بنه‌ماین خواندهفانی دگهل بین نفیسه‌ر د جوادبن، داکو ئەو کارلیکا دهیته چافه‌ریکرن دناقبه‌ینا تیگستی و خواندهفانیدا روبدهت، ژئه‌نجامی ئەفی یه‌کی زی کاری نو بهیته هه‌بونئ و چیژ ژئ بهیته وه‌رگرتن، ججارا کارلیک و په‌یوه‌ندی دناقبه‌ینا دو هزر و دیتنین وه‌کو هه‌ف په‌یدانابت ئەگەر په‌یداببت ژئ بی گومان ئەنجام یه‌که، هه‌رده‌م تشتئ نو ژ تیکیا دو تشتین ژ هه‌ف جودا دهیته هه‌بونئ. (مروف ل ئەوان تشتان دگه‌رین یین کو پیش وه‌خت نه‌خالین هه‌فبه‌شبن دناقبه‌ینا نفیسه‌ری و خواندهفانیدا) ^(۲). ((هندیک توپژهر زیاده‌رویی دکهن له دیارکردنی(خوینه‌ری نمونه‌یی) ئەوان وایده‌بینن، نوسه‌ر بو خودی خوی خوینه‌ری نمونه‌یی، چونکه نوسه‌ر پیش بلاکردنه‌وه‌ی نوسینه‌که هه‌لده‌ستیت به‌چاو پیخشانده‌وه‌ گفتو گو کردن و رونکردنه‌وه‌ی کاره‌که‌ی به‌لام ئەوه‌ی ئەم بو‌چونه‌ پو‌چهل ده‌کاته‌وه‌ ئەوه‌یه‌ که به‌ دگهن نوسه‌ران باس له‌و کاریگه‌یانه‌ دکهن که ده‌قه‌کانی خویان به‌سه‌ریانه‌وه‌ به‌جیی ده‌هیلن)) ^(۳).

^(۱) فولفانغ ایزر: فعل القراءة (نظریة جمالية التجاوب في الادب)، ص ۲۲.

^(۲) ئەرخه‌وان محهمه‌د عوبید: ئاویته‌ بوون و لیكدانه‌وه‌ (شيعری نالی به‌ نمونه)، ل ۲۵۰.

^(۳) یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وه‌رگرتن له‌ (ئیستاتیکی و وه‌رگرتنه‌ وه‌ بو ره‌خه‌ی هاتنه‌ وه‌لامی خوینه‌ر)، ل ۹۳.

باسی دوی: پاشخانهیا تیورا وەرگرتنی:

پهیدابونا تیورین ئهدهبی ب نافین جودا بی ئهگەر ههبونا خو پهسهند نهکرینه،
قهگهریان ل چاوانیا دامهزراندنا هه تیورهکه ئهدهبی، کومهکا ئهگهران دکهفنه بهرچاق، ئهقجا
ئهو ئهگەر چ ژ ئهجامی هزرینهکه تاییهت یا تاکه کهسهکی بت، یان ژ ی ژ ئهجامی ههبونا
کیماسیین تیورهکه دهستنیاشکری بت، ئهز باوهرم دوهم ئهگەر ئهگهری ههری ب هیزه ژبهرکو
زۆربهیا تیورین ل پاش ههف هاتین ههولا زیدهکرن و نههیلانا کیماسیین پیش خوداینه،
سهبارت لایهنین پروسهیا ئهدهبی کو بریتی نه ژ (نقیسه، تیگست، وەرگر). واته دهه
تیورهکیدا ئیک ب سه ئیکیدا هاتیه باشترکرن. تیورین رهخهیی ههیهکه و ب رهنگهکی بهری
خودایه بهرهمی ئهدهبی، تیور ههبویه ب تنی گرنگی دایه نقیسهری و رههندیین ژین و
ژینگهها وی، مینا تیورا میژوی، جاک و دهرونی، تیور ههبویه ب تنی گرنگی دایه تیگستی و
بنهمای و یی زمانی، مینا تیورا بونیادگهری... ب تنی گرنگی دان ب نقیسهری یان تیگستی،
ب دیتنا دامهزرینهری تیورا وەرگرتنی ئیک ژ خالین لاوازه لهوما هزر دقهدیتنا تیورهکه دندا
هاتهکرن، کو گرنگی ب جهمسهرهکی دن بهیته دان نهوژی خواندهفانه، ب نهبونا وی
رههندیین تیگستی دیارنابن و زیدهکرن لسهر ناهیهتهکرن، کهواته لسهر بنهمای دیتنا لاوازی
دتیورین پیش خودا، سهبارت بهرچاق وهرنهگرتنا خواندهفانی، تیورا وەرگرتنی پهیدابویه، لی
ئهف پهیدابون ب ههروه پهیدانهبویه، بهلکو چهندیین کاریگهریین جودا جودا بونه پاشخانه ژبو
دامهزراندنا ئهقی تیوری. (روبهرت هولب) ئهوان کاریگهریین بوینه بنیات بو دامهزراندنا تیورا
وهرگرتنی بو پینج خالین سهرهکی دزفرینت:

۱- فومالیستین رۆس.

۲- بونیادگهریا براگ.

۳- دیاردهگهریا رومان ئهنگاردن.

۴- هیرمنوتیکا گادامیر.

۵- سوسیولوژیا ئهدهبی^(۱).

^(۱) عبدالناصرحسن محمد: نظریة التوصل و قراءة النص الادبي، ص ۷۰.

۱- فورماليستين رؤس:

ٲهف بزافا ٲهدهبي و رهخهبي ل دهستپيكا چهرخي بيستي و دنافا جهنگي جبهاني يي ٲيكيذا ل سالا ١٩١٥ پهيدا بو، كومهك ژ فوتا بيين خواندنا بلند ل زانكوي (موسكو) (بازني موسكو يي زمانقاني) دامه زراندا، پاشي كوما دوي (كومهلا خواندهقانيي زمانئ شعر) ٲهوا ناسيار ب (ابو ياز) كو پوختهيا وي نافيه، هر دو گروه پيگه بونه فورماليستين روس^(١) واته فورماليستين روس ژ دو كومين خواندهقانا ل زانكوي موسكو و پترسبورگ پيگ هاتبو، خهلهكا موسكو يا زمانقاني ٲهوا كو ل سالا ١٩١٥ هاتيه دامه زراندا، ب نافو دهنگرين ٲهنامين وي پيگ هاتبون بون ژ (رومان ياكبسون، م.ن بترسون، ا.ابو صلايف، غ.وفينكور) هروهسا كومهلا (ابو ياز) كومهلا فهكولينين زمانئ هوزاني ياكو ل سالا ١٩١٦ ل (بترسبورگ) هاتيه دامه زراندا ٲهنامين پيگ هاتبون ژ (توماشيفكي، يوري تينيانوف، بوريس اينحباوم، فيكتور شكوفسكي) و (ابو ياز) سهركيشيا في كومي دكر^(٢). ب نارمانجا دامه زراندا زانستهكي ٲهدهبي يي سهربه خو، فورماليستا بنياتهكي نو ژبو خواندنا زمان و ٲهدهبي دانا، كو ژتايه تمه نديين گهوهري ماددا ٲهدهبي دهست پي دكهت، ٲهوان ٲاليي دهروني و جفاكي يي كو د رهخهيا ٲهوي سهرده ميذا بهربه لاف رهتكرن و جهختي و گرنگي دا دو ٲاليا دن ٲهوژي فهكولينا وي سيفه تي كاريگهريي دكهته كاري ٲهدهبي، ٲهوا كو (ياكوبسن) ي، نافئ ٲهدهبيه تي لسهر دانايي، هروهسا فورماليست ب و ٲهركانه بهرنگاري داوانيا فورم و نافهروكا دكاريگهريا ٲهدهبيدا بون، ياكو تيورين كهقنين رهخهيا لهر چاف وهردگرت، دوپاتيي ل هندي دكرن كو تيكتسي ٲهدهبي ب دياربونا فورمي خو ژغهيري خو يا جودايه ٲهف نافئ فورماليستا ژقيدهر هاتيه^(٣). فورماليستين روس كاريگهريا خو لسهر تيورا وهرگرتني كويه، ٲيك بويه ژ هوكارين هاريكار د سهرهلهلدا و ٲيدا. (فورماليستا بهشداريه كه بهرچاف د رهخهيا ٲهلمانيدا هه بويه ٲهوا كو ل داويا ساليين شپستا هاتيه دمه زراندا، تيورا وهرگرتني گرنگي دا ٲاليي ٲيستاتيكي يي فورماليستين روس. هروهسا ٲهو پوته و گرنگيا دايه خواندهقاني كويه ژ ٲهوله وياتين خو، ٲهف گرنگيدانه ژ يه كه مين بهرهمين (فكتور شكوفسكي victor chklowski) دهستپيكره يي كو دگوت: (ٲهركي هونهر دهشياركنا نه نورمال دايه، بابته سهر ژنو زندي دكر، ب في چهندي گرنگي ب روي وهرگري دهاته دان و ژ گرنگين پيشين بويه، ب رامانه كه دن كهسي هشيار الشخص المدرك)

^(١) نعمت لله حامد ٲهلي: دهرافهك ژ رهخني (رهخه و فهكولين)، ل١٩١.

^(٢) د.عبدي حاجي: چهند تيورهكين رهخنا ٲهدهبي، ل٥٧-٥٨.

^(٣) محمد نمره: الالثيرال الادبية الغربية في خطاب النقدي عن عبد الملك مرالض البنيوية نموذا، رساله اكادمية، كلية الاداب و

وللغات، قسم اللغة العربية و و ادابها، جامعة حسيبة بن بو علي - الشلف، ص١٢-١٣.

تایبه تمه ندیا هونه ری یا کارئ ئه ده بی ده ست نیشان دکه ت) ^(۱) . (دهرکه فتنا فورمالیستین روس مه سه له یه که ئیستاتیکی بو نه ک مفاداری، واته ئه رکی ئه ده بی ئه رکه کی هشیاریه بو، خزمه تا مه به ستین رهوشتی و جفاکی نه دکر، ئی مه به ست ژئ مه نده هوشکر و ئه زمونا دیتنی بو، ئه رکی تیگستی بلندکرنا هه ستا و کارفه دان و هشیاریی یه، فره ئه ف یه که ژئ قه دیدین خوانده فانی بشکینت و ئه وی مه ندوهش و نامو بکه ت، ب فی یه کی خوانده فان بویه خودان روله کی دیار دبریاردانا لسه ر به هایئ تیگستی، ئه ف یه که ژئ دماوی گرنگیپیدانا فورمالیستین روس ب تیگه هی (ناموبونئ*) دیاردبت) ^(۲) .

(یه ک ژخالین دن یین هه فبه ش و نیژیکی ئیک دناقبه ینا تیورا وه رگرتنی فورمالیستین روس دا (تیگه هی ئه ده بییه) (واته یا کاره کی دکه ته کارئ ئه ده بی) ل پی دیتنا فورمالیستا ئه ده بیه ت د کاریه ریا ئه ده بی ب خودایه، ل داویئ رول بو خوانده فانی دزفرت، ژبو دیارکرنا رواله تین ئه فی ئه ده بیه تی، ب دیتنا (شکلوفسکی) دبت تیگست نه وه کو ئه ده ب به یته هه بونئ ل وه کو ئه ده ب به ریئ خو بده نی و به روفاژی، واته دکارینین خوانده فانی تیگستی دورست بکه ت و سیمایین وی یین ئه ده بی دیاربکه ت یان رت بکه ت، ههروه سا رولی خوانه فانی زیده تر ل نک فومالیستین روس دیار دبت ده می ری ل بهر چه نداتیا رامانی بو تیگست دای یا کو تیورا وه رگرتنی پی گازی کری. (تیتناوف) دگوت: دبت یه ک تیگستا ئه ده بی خودان چه ندین ئه رکین جودابت، دچار چوفی ریروه یین ئه ده بی جفاکی و ئابوری یین جودادا، خوانده فان ل پی ئه زمونا خو یا که سایه تی و تشتئ دنا ف تیگستیدا دیار مفای ژئ وه ردگرت) ^(۳) . فورمالیستین روس دخالین گرنگیدانا خو ب خوانده فانی و ههروه سا چه نداتیا رامانا بو یه ک تیگست و تیگه هی (ناموبونئ) کو ئه ده بیه بو په یوه ندیا دناقبه را تیگست و خوانده فانی، ههروه سا گرنگیدان ب ئیستاتیکی، ب رییا ئه فان هه مو خالا کاریگه ریا خو ئیخسته هه ر تیورا وه رگرتنی. (روبه رت هولب) دبیژت: کاریگه ریا فورمالیستین روس لسه ر تیورا وه رگرتنی د سی خالاندا ده ستنیشان دکه ت:

۱- هه ست و ئالافین جوانکاریئ. (الادراک الجمالی و الاداة).

۲- ناموبون (التغریب).

۳- وه رارا ئه ده بی. (التطور الادبی) ^(۴) .

(۱) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقی (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۲.

* (ناموبون) ب بوجونا (شکلوفسکی) ئه ده بیه بو وی په یوه ندیا دناقبه را تیگستی و خوانه فانییدا. د. عبدالناصر حسن محمد:

نظریة التوصیل و قراءة النص الادبی، ص ۷۲.

(۲) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقی (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۳.

(۳) هه مان ژیده ر، ص ۱۱۴-۱۱۵.

(۴) ب دریزی بنیره: د. عبدالناصر حسن محمد: نظریة التوصیل و قراءة النص الادبی، ص ۷۴-۷۵.

۲- بونیادگهیا پراگ: ۱۹۲۶-۱۹۴۸:

سهبارت دامه‌زراندنا بونیادگه‌یاریا پراگ یا ژی (بازنه‌یا پراگ) ئەف بازنه‌یه ل سالا (۱۹۲۶)ی، ژئالیی کومه‌کا زمانفانافه ل چیکسولوفاکیا هاته دامه‌زراندن، ژبه‌رکو کومبون ل (پراگ) بو ژبه‌ر هندی ژی نافئ (پراگ) چو سه‌ر بازنه‌ی، بازنه‌یی پراگ ژ هه‌قده‌که‌سان پیک هاتبو هه‌شت ژ ئەوان د چیکی بون، پینچ د روسی بون، دو ژی د فه‌رنسی بون یین دن یه‌کی ئەمانی بو و یه‌ک ژی ئینگلیزی، زانا په‌نابه‌رین روس وه‌کو (قیلیم ماسیوسه، رومان یاکبسون و تروبیټسکوی) ژکه‌سین هه‌ره‌ دیارین ئەفئ بازنه‌یی بون) ئەفئ بازنه‌یی بو جارا ئیکی بنه‌ما و شه‌نگه‌ستین قوتابخانا خو دگوفارا (زمانفانیا پراگ) ل سالا ۱۹۲۹ به‌لافکر^(۱). (بازنه‌یا پراگ ده‌یته هه‌ژمارتن هه‌لگرا ئالایی به‌رده‌وامیا ریبازا فورمی یا رۆس ب تایبه‌ت ژئالیی گرنگیپیدان ب خوانده‌فانی و رولی وی د نی‌زیکرنا تی‌کستیدا)^(۲). (ژئه‌وان پرنسیپین (موکاروفسکی Mukarovsky) بو بازنه‌یا پراگ دانین، نابت چالاکیا زمانفانی یا پراگ ب تنی لسه‌ر زمانی بت، لی دفت دهربازی سروشتی سیمولوژیا هونه‌ری و رولی کارا یی هه‌را ئه‌رکی و تایبه‌تمه‌ندیی ئه‌رکی جوانکاری و په‌یوه‌ندیی وی ب ئه‌رکین دن فه‌بت، هه‌روه‌سا دهربازی خواندنا هیما و په‌یوه‌ندیا بت، ب فی ره‌نگی بازنه‌یا پراگ پینگافه‌که‌ باش دبونیادگه‌ریدا هافیت، و کاری خو ژ مورکی فورمالیستی یی ساف (بخت) رزگاربه‌کت، واته‌ ب تنی خواندنا زمانفانی و ئەده‌بی نه‌کر، به‌لکو گرنگیدانین وی دریژبونه‌ بوارین جفاکی و ده‌رونی و فه‌لسه‌فی، بی کو زانستی زمانی وه‌کو نمونه‌یا ئەفان خواندنا پشت گو‌ه پافیت^(۳). (موکاروفسکی) ئیک ژ ئەوان فورمالیستایه یین باوه‌ری ب وی یه‌کی هه‌ی کو شروفه‌کاریا ئەده‌بی نابت ئەوان سنورا دهرباز به‌کت، یین کو کاری ئەده‌بی ب خو ده‌ست‌نیشانکرین، لی دیتنا وی ب شیوه‌یه‌کی به‌رچاڤ ل نیفا سالین سیهان هاته‌گوه‌ورین، هه‌ست ب وی چه‌ندی کر کو شروفه‌کاریا ناف تی‌کستی یان ژی هه‌تا لبه‌رچاڤ وه‌رگرتنا پیشکه‌فتنا میژویا ئەده‌بی نه‌به‌سه‌ بو ره‌فتارکرنی دگه‌ل ئالوزیا کاری ئەده‌بی، ب تایبه‌ت دابرینا په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا ئەده‌ب و کومه‌لگه‌هیدا)^(۴). (بیر زیما p.zima) دبیت: جوانیا وه‌رگرتنی یا قوتابخانه‌یا کونستانس ژ ئەنجامی هنده‌ک لادانین کو بازنه‌یا پراگ یا زمانفانی لسه‌ر تیورین خواندنن فه‌رزکرین هاتیه هه‌بونن، واته‌ د دیتنا وی دا تیورا وه‌رگرتنی، لسه‌ر بنه‌مایئ ده‌ستکه‌فتیین بازنه‌یا پراگ یا زمانفانی و ئەوان پیگوه‌ورین ریبازی (بدائل منه‌جیه) دجه‌هانا خواندنیدا پیشیاز کرین

(۱) ب دریژی بنیره: سه‌لام ناوخوش: قوتابخانه‌ی زمانه‌وانی پراگ، گوفارا رومان، ژماره، ۱۱۱، ۲۰۰۶/۸/۵، ل ۱۷۱-۱۷۲.

(۲) یه‌مان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه‌کرنا بنه‌مایین تیورا وه‌رگرتنی لسه‌ر تی‌کستا ئەده‌بی، ل ۵۶.

(۳) محمد غم‌ره: التاثيرات الادبية الغربية في خطاب النقدي عن عبد الملك مرتاض البنيوية نموذجاً، رسالة ا카데미ة، ص ۱۳-۱۴.

(۴) د.عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، ص ۷۷.

پیکهاتیه، ژبهر هندئی ئەم دبیین سوسیولوژیا خواندنی یا ژ ئالیی (جوزیف حیرت، بیر یوجا و جاک لینهارت) دکوپیا خویا بژارده دا، پیکههورهکه ژههژیه(بدیل مناسب) بو جوانیا وەرگرتنی^(۱). (کاری ئەدهبی ب خو ل نک (موکاروفسکی Mukarovsky) وهکو دهلیلهکی ئالوز، واته وهکو (روداوهکه سیمائی) نافهبنی دنافهبنی هونهرمهاند و گوگیریدا(جهماور، خواندهفان...) دا دکهت، ئەفی پیکههگریدانا دنافهبنی کاری ئەدهبی و وەرگریدا، تیورا وەرگرتنی مفا ژئی دیتیه. واته ب فی یهکی تیورا وەرگرتنی گهلهک نیژیکی بوچونین موکاروفسکی دبت، دەمی ئەو چهختی لسهر وی یهکی دکهت کو نفیسهر دهلالهتا تیستی ل ژیر نافئ مهبهستگهراییی پیک ناهینت، لی ئەو ژ ئەنجامی خواندنا وەرگری ژدایک دبت، یاکو ئالیاتین وی یین خواندنی دهسنیشانا نارمانجا وی یا راستهقینه دکهن)^(۲).

۳- دیاردهگهراپا رومان ئەنگاردن (phenomenology):

(فهلسهفها دیاردهگهراپیی دباردوخهکی رهوشهنبیری و جفاکی نالهباردا دهركهفت، كو دكهفته دنافهبنی ههر دو جهنگین جیهانیدا، مهبهستا فهلسهفها دیاردهگهراپیی فهكولین ل راستیی بو ب رییا دهركهفتنا راستهخویا تشتا بو وەرگری)^(۳). (ئەف ریبازه لسهر دهستی هزر مهندی ئەلمانی (ئهدموند هوسرل*) (۱۸۵۹-۱۹۳۸) هاتیه دمهزراندن، یی کو دبینت زانینا راستهقینه یا جیهانی ژ ههولدانا شروفهکرنا تشتان ناهیت ههر وهکو ب سهرفه یادیار، لی ب شروفهکرنا تشتی خو ب خو کو ب ناسکرنا جیهانی رادبت)^(۴). (ژگرنگترین دامهزرینهرین ئەفی تیوری (ئهدموند هوسرل و رومان ئەنگاردن*)^(۵). (فهلسهفها دیاردهگهراپیی خودان دیتنهکا گشتگیره بو ههر تشتی د گهردونیدا، ژبهر هندئی ژی فهیلهسوفین وی جهین گرنگ دپهرتوکین

(۱) د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۸-۱۱۹.

(۲) د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي(رحلة الهجرة)، ص ۱۱۹-۱۲۰.

(۳) د. یادگار لطیف شارهزوری: تیورهکانی وەرگرتن له (ئیستاتیکای وەرگرتنه وه بو رهخنه هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۶۹.

(۴) محمد عزام: اتجاهات التاويل النقدي من المكتوب الى المكتوب، الطبعة الاولى، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، ۲۰۰۷، ص ۷۹.

(۵) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا ئەدهبی، ل ۱۰۶.

*ئهدموند هوسرل فهیلهسوفو بیرکاری زاناکئ ئەلمانییه، خودان گرنگیهکه مهزنه دهزرا رۆژنافاییدا، ب تاییهت ل نیفا ئیکئ ژچهرخئ بیستی، قوتابی و بهردهستی فهیلهسوفئ ئەلمانی(برنتانو)بو. بنیره: د. فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۵۵.

** (رومان ئەنگاردن) هزر مهندهکی پولونییه، تاییهت منهده دفينومينولوژيا ه ئەنتولوژیا ییدا(علم الكائن) یهکهم چافیکهفتنا وی دگهل ماموستا وی هوسرل ۱۱ مای ۱۹۱۲ بو ل وانین وی ناماده دبو، پهیوهندیهکا ب هیژ دنافهبنی واندا پهیدابو، ئەف پهیوهندییه ب داوی نهبو ههتا مرنا (هوسرل) ی، رومان ئەنگاردن ل ۲۳ شواتا سالا ۱۹۱۸ باورناما دکتورایی ب دهست فه ئینا، گرنگترین پهرتوکین وی. (کاری ئەدهبی وهونهری Loeuve dart litteraire، زانینا کاری ئەدهبی La connaissance de loeuve litteraire). بنیره: د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۶۳.

زانستی و ئەپستیمولوژیاییدا دگرن) ^(۱). (رومان ئەنگاردن تیکست دابەشی سەر دو جەمسەرەن کر، جەمسەری هونەری و جەمسەری ئیستاتیکی، جەمسەری هونەری یی پەیوەندیارە ب تاییبەتمەندیین ناف تیکستی، رییین ریکبون و پەیوەندیین توخما. هەرچی جەمسەری ئیستاتیکیە، گریدایی خواندنا تیکستی و دەرئێخستنا رمان و بنەما تاییبەتمەندیین وییە) ^(۲). ((رومان ئەنگاردن پپی وایە کاری ئەدەبی بەردەوام ناتەواوە و چاوەرپی کرداری خویندەنەوویە)) ^(۳). ئەفەزی ناماژەیکە دیارە ل سەر گرنگیا خواندنی دقەژاندنا تیکستیدا، ئەو خواندنی ژ ئالیی کەسەکە فە دەیتە ئەنجامدان، کەواتە گرنگیدانە ب خواندەفانی زی، (فینومینولوژیایی فەلسەفەیا ئیخسیرکنا خودی(الذات) رەتکر، ژبەرکو خود بەنەمایەکی سەرەکیە ژبنەماین زانینی و کاراکرنا فەلسەفی ژبو دیارکنا ئەوان نافەرۆکین ساف یین دەشیاریا مروفیدا هەین تەرخانکر، هەرۆسا فیا خودی (الذات) بەرەف بابەتی ئاراستە بکەت، ژبو وەسفرکنا دیار دەیا تشەکی دەشیارییدا) ^(۴). ((هەر بویە هشیاری لە فەلسەفە دیار دەگەراییدا، گرنگی ناوەندی(مرکزی) هەیه، چونکە هشیاری لە لای ئەم فەلسەفەیه، سات وەختی تەواو بون و کوتایی هاتنە)) ^(۵). هەرۆسا (رومان ئەنگاردن) بنیاتی کاری ئەدەبی بو سەر چار ئاستان دابەش دکەت، کوهەر چار دناف ئیکدا ئەرکی ئیستاتیکی پیشکیش دکەن، خواندەفان ب رییا خواندنی ئەو جوانکاریی دیار دکەت، ئەو ئاستی ژ بریتینە ژ :

۱- ئاستی دەنگان و پەیفان و شیوازیین دەنگی یین خودان پلەیکە بلند.

۲- ئاستی یەکیین واتایی.

۳- ئاستی بابەتان.

۴- ئاستی شیوازیین هیلکاری ^(۶).

(ئەف هەر چار ئاست رەهەندی ئیک یی کاری ئەدەبی پیک دەینن، لی رەهەندی دوی یی کاری ئەدەبی ژ چارچووی رستە و پەرگراف و بەشان پیک دەیت) ^(۷). ((مەرەما (ئەنگاردن) ی ژ ئەفان هەر چار ئاستان ئەو بەندەکی ریکخەر دناقبەرا واندە دەیتە دیتن، ئەوژی هزرا جەین نەدەستنیشانکری(بمواضع للاتحد) چونکی د هەر ئاستەکییدا مەودایەکی فەکری د دەلالەتا

(۱) محمد عزام: اتجاهات التاويل النقدي من المکتوب الی المکتوب، ص ۷۹.

(۲) د. یادگار لطیف شارەزووری: دیار دەگەرایی و رەخنەی ئەدەبی، ل ۴۳.

(۳) هەمان ژیدەر: ل ۴۴.

(۴) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۳.

(۵) د. یادگار لطیف شارەزووری: دیار دەگەرایی و رەخنەی ئەدەبی، چاپا ئیک، ژ وەشانێ دەزگەهی فیربون، چاپخانا هیفی،

هەولێر، ۲۰۱۵، ل ۱۹.

(۶) د. فؤاد عفانی: نظرية التلقى (رحلة الهجرة)، ص ۶۵.

(۷) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۳.

تېكىستىدا دەيتە ديتن، ئەف چەندە ژى بۇ خواندەفانى ھىلايە داگو پر بكتە))^(۱). (نايزەر)ى، ئەو شروفەكاريا (رومان ئەنگاردن)ى، بۇ كرىارا خواندنى دانای پېشئىخست، ياکو دگوت تېكىست ژ ژمارەيەكە بوشايان يان ژ ھندەك رەگەزىن نەدەسنىشانكرى پىك دەيت، لسەر خواندەفانى پېدفيە ئەوان بوشايپن د تېكىستىدا پر بكتە، ب رىيا بەشدارىكرنەكە داھىنانە، دگەل ئەوى تىشتى كو تېكىستى دايە دەست، تيورا (رومان ئەنگاردن) وەسا بەرى خو د دەتە خواندنى ھەر وەكو كرىارەكە (تەمامكرنى) يان (پركرنى)، رى نادەتە چ جورە پەيوەندىكرنەكى يا ھەفگوارتنەكى دناقبەينا خواندەفانى و تېكىستىدا، لى (نايزەر)ى، گرنگى دا پەيوەندى و كارلىكا دناقبەينا تېكىستى و خواندەفانى، ھەر وەسا رەخنە ل (يەك ئارستىيا) تيورا (رومان ئەنگاردن)ى، كر و ديت كو بوشايى واتە نەگونجانا دناقبەينا تېكىستى و خواندەفانى پەيوەندى دكرىارا خواندنىدا دورست دكەت^(۲). (ئەگەر گرنگيدانا (ئەنگاردن)ى بۇ نافا تېكىستى سەرەنجا بونىادگەرا كىشابت، گرنگيدان و ديتنا وى بۇ پەيوەندىا دناقبەينا تېكىستى و خواندەفانىدا سەرەنجا خودانين تيورا وەرگرتنى و بەرسفدانى كىشايە)^(۳). ھەر وەسا (پشتى بەلاقبونا پەرتوكا (رومان ئەنگاردن) يا بنافى (زانينا كارى ئەدەبى بۇ ھونەرى - معرفية العمل الادبي للفن) ل ئەلمانيا باشتر گرنگيدانا (ئەنگاردن)ى، سەبارەت پەيوەندىا دناقبەينا تېكىستى و خواندەفانىدا، بۇ چاقدىرپن تيورا وەرگرتنى دياربو، ئەفجا رابەرپن تيورا وەرگرتنى چەختى لسەر كاريگەريا پەيوەندىى كر، دئەفى بواريدا (نايزەر) دبيژت: تىشتى ھەرە سەرەكى دخواندنا ھەر كارەكى ئەدەبىدا پەيوەندىا دناقبەينا بنياتى (بنياتى تېكىستى) و وەرگريدايە)^(۴). ديارە تيورا وەرگرتنى دخالە گەوھەريا خودا مفايەكى ئىكجار مەزن ژ تيورا دياردەگەرايى يا (رومان ئەنگاردن)ى، وەرگرتيە، ب تايبەت ژ ھزرا (جھين بوشايا) تيورا وەرگرتنى لسەر بنەمايى پەيوەندىا دناقبەينا تېكىستى و خواندەفانىدا، پركرنا ئەوان بوشايان خستىە سەر مليت خواندەفانى، ھەر وەكو دەيتە زانين ھەمو گرانيا تيورا وەرگرتنى لسەر خالا پەيوەندىكرنيە لسەر بنەمايى ئەفى پەيوەندىكرنى چەندىن بنەماين دن دتيورا وەرگرتنى دا ھەنە ھەمو دكەفنه خزمەتا زەنگينا تېكىستا ئەدەبى.

(۱) يەمان محمد عبدالرحمن: پراكتيزەكرنا بنەمايپن تيورا وەرگرتنى لسەر تېكىستا ئەدەبى، ل ۵۶.

(۲) بسام قطوس: المدخل الى منهج النقد المعاصر، ص ۱۶۶-۱۶۷.

(۳) د.فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۶۴.

(۴) ھەمان ژیدەر: ص ۶۴.

٤- هرمنیوتیکا (گادامیر*):

په‌یفا هرمنیوتیکا ژ زمانی گریگی هاتیه وهرگرتن و مه‌به‌ست ژئی (شروفه‌کرن، ئاشکراکرن و رافه‌کرن)ه، بناغی ئەقی پهیقی ژ(هرمس) هاتیه، کو ب واتایا پیغه‌مبه‌ری خوداوه‌ند د دعت، ئەق پیغه‌مبه‌ره دناق میتولوجیا یونانیدا ب ئەرکی گه‌هاندنا بریارین خوداوه‌ندا رادبو ل ناق مروقان ره و ریشالین هرمنیوتیکایی بو رافه‌کرنین لسه‌ر ده‌می که‌فن دزقرنه‌فه، وه‌کی رافه‌کرن و پیش‌بینیکرنا که‌سین ئولدار و پاشی ئەقی زانستی هنده‌ک بیافین دن بخوفه‌گرتن، مینا رافه‌کرن فیلولوژییا هوزانفانین کلاسیکی و رافه‌کرن تی‌کستین ئولی و یاسایی^(١). (هرمنیوتیکا ل پاش بونیادگه‌ریی، هه‌لوه‌شنگه‌راییی و پوچگه‌راییی ب ره‌ه‌نده‌کی سهره‌کیی هزری ژ ره‌ه‌ندیی مروقایه‌تی و پوست مودیرنیزمی ده‌یته هه‌ژمارتن، بویه د فه‌کولین و بابه‌تین ره‌خه‌یی و فه‌لسه‌فی و هزریی پوست مودیرنیزمییدا، گرنگیه‌که تایبه‌ت ب بابه‌تی هرمنیوتیکای ده‌یته‌دان)^(٢). (هیرمنیوتیکا بریتییه، ژ دیارکرن راما نا زمانفانی دکاری ئەده‌بیدا، د ماوی شروفه‌کرن و داریتنا راما نییدا و هه‌روه‌سا ده‌ربرینا بوچونی دکه‌ت سه‌باره‌ت تی‌کستی، گه‌له‌ک جارن ئەق جوهره رافه‌کرن و شروفه‌کرنه، چه‌ختیی ل به‌شه ئالوز و پری مه‌جازیه‌تا تی‌کستی دکه‌ت، چ سنور و چارچوفه نین سنورین ئەقی زارافی ده‌ستنیشان بکه‌ن، ب تنی گه‌ریان ل پی راما ن و پیویستی رونکرن و رافکرنای راما نی نه‌بت، پروسه‌یا هرمنیوتیکا ب تنی د بواری ئەده‌بیدا ناهیه‌ته دورپیچکرن، به‌لکو دکارینین وی‌دایه د هه‌مو تی‌کستین ئولی و ئەفسانه‌یی و شیعری و فه‌لسه‌فی و ئەده‌بی و ته‌نانه‌ت د مه‌سه‌لین زانستی ژئی دا پروسه‌یا خو ئەنجام ده‌ت)^(٣). (هرمنیوتیکا گریدانه ب هیژ دگه‌ل ئالیی ئولی هه‌یه، ئەو گه‌نگه‌شین دناقبه‌ینا که‌نیسه‌یا کاتولیک و پروتستاندا سه‌باره‌ت شاره‌زایا راما ندن(تاویل) و

* (گادامیر) فه‌یله‌سوفه‌کی ئەلامانی ب ناق و ده‌نگه، ل ١١ شواتا (فبرایر) ١٩٠٠ ژ دایکبویه، ل ده‌ستپیکا کارئی خو یی هزری، نه‌که‌سه‌کی زور به‌ره‌مه‌داربویه، یه‌که‌م په‌رتوکا (راستی و میتود) ل سالا ١٩٦٠ ده‌رخستییه، ل وی ده‌می ژیی وی ٦٠ سال بو، به‌ری هنگی ناما وی یا زانکویی یاکو ل ژیر ناق و نیشان(راستیا چیژی د دانوستاندنن ئەفلاتونیدا - ماهیه‌ للذة فی حوارات افلاطون) ل ژیر سه‌ریه‌شتیا (پول ناتورب ١٨٥٤-١٩٢٤) کو ژ ئیک ژ نافدارترین میژو نفیسین فه‌لسه‌فی بو، ل وی ده‌می (گادامیر)ی ٢٢ سال ژ ژیی خو ده‌رباز نه‌کربون، کاریگه‌ریا (هوسرل و هیدگر) لسه‌ر (گادامیر)ی دیاره ده‌می فه‌لسه‌فه ل (فربورگ) لسه‌ر ده‌ستی ئەوان خواندی، ل گه‌له‌ک ب رابه‌ری فه‌لسه‌فی وجودیه‌تی (هیدگر)یی کاریگه‌ر بو، د فه‌لسه‌فا ویدا کلیل و تیگه‌هین باش دیتن ژبو ئافاکرنا فه‌لسه‌یا خو یا هرمنیوتیکا. بنیره: هانس غیورغ غادامیر: فلسفه‌ التأویل الاصول، المبادئ، لاهداف، ترجمة: محمد شوقي الزين، الدار العربية للعلوم، منشورات الاختلاف، المركز الثقافي العربي، الطبعة الثانية، ٢٠٠٦، ص ١٠ - ١١.

(١) د.عبدی حاجی: چه‌ند تیوره‌کین ره‌خنا ئەده‌بی، ل ٨٣.

(٢) ئەبو عوبه‌یدعه‌بدو للاً زیاب: ره‌نگه‌دانا پوست مودیرنیزمی ده‌وزانا کوریدیا، ژ به‌لافکرنین ئەکادیمیا کوردی، چاپخانا حاجی هاشم - هه‌ولیر، ٢٠١٣، ل ١٨٧.

(٣) نه‌وزاد ئەحمه‌د ئەسه‌ود: فه‌ره‌نگی زاروه‌ی ئەده‌بی و ره‌خه‌ی، چاپا ئیکئی، چاپخانه‌یا بینایی، سلیمانی، ٢٠١١، ل ٩٢-٩٣.

شروقه کرنا تیځستی پېرؤز کو نهف یهک بونه لاندکا هرمنیوتیکای، دزانستی لاهوتیدا ب هوری
 ناماژه د دته رافه کرن و وهرگیرانا په رتوکا پیروز (الاسفار المقدسه) (۱). هرمنیوتیکا لسهر دو
 جورین سهرکی هاتیه دابه شکر: (هرمنیوتیکا کهفن) و (هرمنیوتیکا نوی) واته هرمنیوتیکا
 بهری پوست مودیرنیزمی هرمنیوتیکا پوست مودیرنیزمی، هرمنیوتیکا کهفن و هسا هزر دکهت
 کو واتا تیځستی نفیسه ر دیار دکهت، بهرهم ژی ب تنی هزا نفیسه ر دیار دکهت، بویه یا
 گرنگه لیگه ریان ل وایا تیځستی، کو هه مان مهرما نفیسه ریه، لی د هرمنیوتیکا نودا نیک
 لانه بونا وایای یا هه، واته هیچ وایه که دیارگری و چارچوکه کری نینه، نانکو هزا
 خوینه ریا یا د گورانیدا (۲). (هرمنیوتیکا کهفن د وی باوهریدایه کو نابت تیکی و پیکفه
 گریدان دنافهینا پیزانیین کهفن و نودا بهیته کرن، ژبه رکو که هاندن شیلو دبت و سهنتره ر
 وایای نامینت، لی هرمنیوتیکا نو حزا پیکفه گریدانا پیزانیین کهفن و نو دکهت، د وی
 باوهردایه کو تیگه هشتن ژ نهجامی دانوستانده که رهسن دنافهینا نفیسه ریا و رابوردوی دایه،
 نهف تیگه هشتن د دمه کیدا رودت کو دنافهینا نوکه و رابوردا تیکیه که بوچونان ههبت (۳).
 نهف زانسته ب تنی د نالیی ئولی دا نهما، پیشکه فتن ب خوفه دیتن ههتا کو بویه تیوره که
 زانستی و جهی خو د نهده بیاتیدا ژی په سهند کری. (دسه دی نوزدیدا هرمنوتیکا وهکو تیوره که
 زانستی یا سهر به خو په یدابو نه و پرنسیپین هرمنوتیکای بکار دینان ژبو که هشتنا راما
 تیگستان رافه دکر نهف زانسته (هرمنوتیکا) دناف کارین چهن دین هزرمه ندین نه لمانیدا هاته
 چه سپاندن، نهف هزرمه نده ل پیشیا وان (ف. شلاپرماخر ۱۷۶۸-۱۸۳۴) (فیلم دیلتای ۱۸۳۳-۱۹۱۱) و ل
 سه دی بیستی که فتنه ناف بهرهمین هه ریه ک ژ (ج. گادامیر- نه لمانیا) و (م. م. باختن - روسیا) و
 (پول ریکور - فهرنسا) (۴). (فریدریک F. schleirmacher) ب یه که م که سی دهیته
 هه ژمارتن کو هرمنیوتیکا ژ بازنی گرنگیین ئولی و باوهری ده ریخیستی، واته نه و ب که سی
 ئیکی یی بنیاتی هرمنیوتیکا هه فچه رح دهیته هه ژمارتن) (۵). ده رکه فتن هرمنیوتیکا ژ بازنی
 ئولی ری خوشکر کو نهف زانسته د نهده بیاتیدا ژی رولی خو ببینت، هه ر تیوره کی ل گوری دیتنا
 خو مفا ژی وهرگرت. (دنافهینا تیورا هرمنیوتیکا و تیورا وهرگرتن پهیوندییه که هیز دگهل
 ئیکدو هه یه، ب رهنکه کی و هسا کو نه م نکارین به حسی تیورا وهرگرتن بکهین نه گهر نه م
 نه زفرینه فله سه فیه یا راماندن، ژبه رکو راماندن و تیورا وهرگرتن دو روین یه ک دراقن، کو

(۱) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۵.

(۲) نه بو عوبه یده عه بدوللا زیاب: رهنکه دانا پوست مودیرنیزمی دهوزانا کور دیدا، ل ۱۸۹.

(۳) هه مان ژیدهر: ل ۱۸۹.

(۴) د. عبیدی حاجی: چند تیوره کین ره خنا نه ده بی، ل ۸۴.

(۵) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۶.

نوهی تیگه‌هشتنه، تیگه‌هی تیورا وهرگرتنی نه ب تنی تشتی نماژه پیکریه، لی دهر بازی تیگه‌هشتنی دبت، ب سیفته‌ی کو پروسه‌یه‌که به‌شداریی د ئافا کرنا رامانا نه‌ده‌بیدا دکهت) (۱). (تیگه‌هشتن ل نک (گادامیر)ی دوباره ئافا کرنا به‌ره‌مییه ژ به‌ره‌می ئورجینال یان ئافراننده‌که نویه ژ ئافرانده‌نا ئیکئی) (۲). (ب دیتنا (فیلیهام دیلته‌ای) ئارمانجا هرمنیوتیکایی تیگه‌هشتنه دنقیسه‌ری پتر ژ وی تیگه‌هشتنا نقیسه‌ر بخو د خو دگه‌هیت) (۳). نه‌و که‌سی کو پتر ژ نقیسه‌ری د نقیسه‌ری دگه‌هیت، رامانا دوی یان ژی ئافرانده‌کی ژ تیگه‌هشتنی ئیکئی دکهت خوانده‌فانه، که‌واته سه‌نگه و گرنکیا خوانده‌فانی دهرمنیوتیکایی ب گشتی و تیورا هرمنیوتکا (گادامیر)ی، ب تایبه‌تی خویایه، نه‌فه‌ژی دبه‌ت خاله‌که کاریگر و هه‌قبه‌شه دنابقبه‌ینا تیورا وهرگرتنی و تیورا هرمنیوتیکایید. (گادامیر دپه‌رتوکا خو یا بناقی) (راستی و میتود) یا کو ل سالا ۱۹۷۵ دهرئیخستی تیدا دیارگریه کو کاری نه‌ده‌بی ب حازری و ته‌مامیا رامانی ناهیتنه جیهانی، رامان پالپشتی لسه‌ر هه‌لوپستی میژوی یی وی که‌سی دکهت، یی کو ب رامانده‌نا(تاویل) نه‌وی کاری رادبت، نه‌فان هزرین (گادامیر)ی، کارتیکرن ل تیورا وهرگرتنی کر) (۴). لسه‌ر بنه‌مایی هنده‌ک پرسیارین گه‌وه‌ری مینا رامانا تیگه‌هشتنه‌ده‌بی چییه؟ په‌یوه‌ندیا مه‌به‌ستا نقیسه‌ری ب نه‌فی رامانی چییه؟ مه هیقی هه‌یه د نه‌وان کارا بگه‌هین یین دنالیی ره‌وشه‌نبیری و میژوی دا بو مه د نامو؟ گه‌لو تیگه‌هشتنا بابه‌تیانه دشیاندايه، یان ل پی ره‌وشا مه یا میژوی هه‌ر تیگه‌هشتنه‌ک یا ریژییه؟ لسه‌ر بنه‌مایی نه‌فان پرسیارین گه‌وه‌ری، (گادامیر) داکوکیی لسه‌ر ریگه‌هشتیا فه‌لسه‌فا هرمنیوتیکا خو دکهت، دهرگه‌هی ب هه‌ر دو ئالیندا فه‌دکته‌ت داکو گه‌نگه‌شی لسه‌ر هنده مه‌سه‌لین نافه‌ندی یین مینا میژو، که‌لتور و نه‌ده‌بی بکه‌ت، لسه‌ر فی بنه‌مای دو جورین تیگه‌هشتنی ده‌ستنیشان دکه‌ت.

۱- تیگه‌هشتنا گه‌وه‌ری، نه‌و تیگه‌هشتنه‌یه یا کو نافه‌روکا تیگه‌هشتنی ل خو دگرت ل ده‌می خواندنی.

۲- تیگه‌هشتنا مه‌به‌ستگه‌رای، تیگه‌هشتنا مه‌به‌ستا نقیسه‌ری و ئارمانجین وییه ل ده‌می نقیسه‌ینی (۵).

(گادامیر)ی، لسه‌ر رییا ماموستایی خو (مارتن هایدگر ۱۸۸۹-۱۹۷۶) دچت و دبیزت: تیگه‌هشتنا راسته‌قینه د نه‌ده‌ب و تیگه‌هشتین مروقایه‌تی لسه‌ر بنه‌مایی نه‌زمو نا خوانده‌فانی د راوه‌ستت،

(۱) مصطفى شمعیة: القراءة التاويلية للنص الشعري القديم، ص ۱۹.

(۲) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۸.

(۳) هه‌مان ژیدهر، ص ۸۳.

(۴) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، ص ۸۴.

(۵) مصطفى شمعیة: القراءة التاويلية للنص الشعري القديم، ص ۲۵.

نارمانجا سهرهکی یا (گادامیر)ی، دیارکرنا رامانیه، دفتیت هرمنیوتیکا نهوی رامانی بهرجهسته بکته، ههروهسا گادامیر حاشاتی ژ رامانا جیگیر دکته، دبیژت رامان یا ریژییه، ژ نهنجامی گفوتگويا دناقبهینا خواندهفانی و تیکستیدا دورست دبت، رامان یا ریژییه ژ بهرکو پالپشتی لسهر ناسوین خواندهفانی دکته، واته رامان ل پی کهرستین مهعریفی یین خواندهفانییه^(۱). پروسهیا تیگههشتنی و رافهکرنا تیکستان ل پی بوچونا (گادامیری)، یا دابریه ژ نفیسهری و رهوشا وی یا زهنی و هزین وی، نانکو فهر نینه نه م وهسا دتیکستی بگههین کو دهربرینی ژ زیان و ههستین نفیسهری دکته، بهلکو دفتیت نه م وهسا دتیکستی بگههین ههر وهکو تیکست ب خو ههی، ب دابرینا تیکستی ژ نفیسهری، رامان ژ تیگههشتنا خواندهفانی نورجینال دهیته زانین، کو نهف خواندهفانه چهندين رامانین نو د دهته تیکستی، ههروهسا ب دیتنا (گادامیری)، ههر راماندهک بریتییه ژ دانوستاندنهکی دناقبهینا دهمی بوری و دهمی نوکهدا، نهف پرنسیپین گادامیری دبنه خالین دامهزرینه ژ بو دامهزراندنا (جوانیا وهرگرتنی) - جمالیات التلی) کو ل سالین شیستا ژ سهدی بیستی فی زانستی ل ئەلمانیا وهرارگریه.^(۲) ب ئەفان پرنسیپین کو دتیورا هرمنیوتیکا (گادامیر)دا هاتین سهبارت تیکستا نهدهبی و خواندهفانی و نهو پهیوهندیا دناقبهینا نهواندا، بتنی تیورا وهرگرتنی گرنگی ب ئەفان ههر دو ئالیا زیدهتر کریه، خواندهفان کریه سهنتهری بهرههمنینا رامانین جودا ژ یهک تیکست، واته ل دهمی تیورا هرمنیوتیکا دبیژت رامانا راسته قینه یا تیکستی نهدهبی و مروفایهتی لسهر بنهمایئ مهعریفی یئ تیگههشتنا و نهزمونا وییه، حاشاتی ژ رامانهکه جیگیر دکته، ههر ههمان بنه ما دتیورا وهرگرتنیدا ههنه لئ ب رویهکی گهشتر و دیارتر، ژ بهر هندئ ژی دتیورا وهرگرتنیدا چهختی ل جورئ خواندهفانی هاتیه کرن، دهه مان دهمییدا بو سهر چهند ناستین جودا هاتیه دابهشکر، کهواته هرمنیوتیکا ئیک ژ چافکانیین ههره گرنگ بویه دنافابونا تیورا وهرگرتنیدا. (ژبوچونین کو تیورا وهرگرتنی مفا ژئ دیتی ب تایبهت سهرکیشی وی) (یاوس)ی هزربرین فهیلهسوفئ ئەلمانی (جورج گادامیر)ینه، نهو هزرین وی یین فهلسهفی د پهرتوکا خو یا بنافی (راستی و میتود) ناماژه پی کرین بونه ژیدهر بو تیورا وهرگرتنی (گادامیر) د نهفی پهرتوکا خودا هزرا (میژوا کارتیکرنی) بهرچاڤ کر، کهواته لیگهریان دراستیا میژوییدا ب تیگههشتنا میژویی بخوهیه).^(۳)

(۱) نهوزادا نهحمهد نهسوه: فهرهنگی زاراوهی نهدهبی و رهخنه، ل ۹۶-۹۵

(۲) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا نهدهبی، ل ۸۸-۹۰.

(۳) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرنا بنهمایین تیورا وهرگرتنی لسهر تیکستا نهدهبی، ل ۶۰-۶۱.

۵- سوسیولوژیا ئهدهبی:

ل گوری دیتنا زانستی جفاکی خواندنا ئهدهبیاتی دکهت، ئهفجا چ بو زانینا دیتنا نفیسهری بت بهرامبهر جفاکی یان ژی گریډانا کارئ ئهدهبی ب جفاکی فه، واته گرنگیی ب پهیوهندیا دناقبهینا ئهدهب و جفاکی د دهت، ئهگهر ئهم د پتر د هوربین بین خواندنی دناقبهرا ئهدهب و چینا جفاکیدا دکهت، ئهدهب یان ژی نفیسهر دبت دهربرینی ژ ئهوی چینی بکته یی کو ئهوب سهرفه) ^(۱) . (روبر ئهسکاریب) دپهرتوکا خو بنافی (سوسیولوژیا ئهدهبییدا) ل سالا (۱۹۸۵) دبیژت: ئهف زاراقه فهدگهریت سهدی بیستی و ب دیارگری بو سالا ۱۹۵۰ وهکو ژ زارقی دیار هم زانایین جفاکناسی و هم ژی تیورستین ئهدهبی دکارن ژی مفاداربن و فهکولینا لسهر بکن، ب مهرجهکی پشتی ب ههر دو زانستا (سوسیولوژیا و ئهدهب) بهیته بهستن، ژبهرکو نه جفاکناس بی فهگریان بو ئهدهبی دکاره فهکولینا د بواری خودا ئهجام بدهت، نه ژی فهکولهری ئهدهبی بی فهگریان بو زانستی جفاکی و کومهلگههی دکارت فهکولینین خو بکته) ^(۲) .

فهکولهر و رهخنهگر دبینن کو فهکولهرین دوارئ جفاکیدا د سی خالاندا دگهل فهکولهرین دبواری ئهدهبییدا د ههفبهشن:

- ۱- ههر دو فهکولهر ههولا لیگهیرانا راستی دکهن.
- ۲- ههر دو فهکولهر لیگهیرانی ل راستیین رهوشتی دکهن.
- ۳- ههر دو فهکولهر دقیت رهوشا ههر یهک ژ جفاکی و ئهدهبی بهرهف باشتر و باشتر بونی ببهن ^(۳)

(ریبازا سوسیولوژیا نیژیکی تیورا وهرگرتنی دبت ژ ئالیی گرنگییډانا وی ب وهرگری و رهوشهنبیریا ویفه، بهرههفکرنا وی داکو بهرهف تیکستا ئهدهبی بچت، دیسان جهختکرنا وی ل سهر تهخا جفاکی ئهوا دگهلدا د ژیت، تا ئهوی رادهی ئهفی قوتابخانی دکهته بنیاتهک ژ بنیاتین کو تیورا وهرگرتنی لسهر ئافابوی، بهلکو (جان ئیف تادییه) د پهرتوکا خو یا ل ژیر ناف و نیشانین(رهخنا ئهدهبی د چهرخی بیستی)دا دبیژت: تیورا وهرگری ژ سوسیولوژیا و شعریهتی پهیدا دبت) ^(۴) . (دبت کو پهیوهندیا سوسیولوژیا ئهدهبی ب تیورا وهرگرتنی نه پهیوهندیهکه ئیکسه و کاریگهربت، یان پهیوهندیهکه ب سهرفهیی و ئاسان بت، دناقبهینا ئهگهر و کاریگهرییدا، لی بی گومان گرنگی زیده ب فهکولینین سوسیولوژی رول ههبویه د دورستکرنا

(۱) ا.د.محمد سعید فرح و ا.د.مصطفی خلف عبد الجواد: علم اجتماع الادب، الطبعة الثانية، دار المسيرة، عمان، ۲۰۱۲، ص ۲۰-۲۱.

(۲) ههمان ژیدهر، ص ۲۰-۲۱.

(۳) ههمان ژیدهر، ص ۲۰-۲۱.

(۴) بهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرنا بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسهر تیکستا ئهدهبی، ل ۶۲.

سه‌قايه‌کيدا کو تيورا وهرگرتني تيدا پديدابت و گهش ببت) ^(۱) . (پالشتيا تيورا وهرگرتني لسهر فه‌کولينين (دراسات) سوسيولوژي ژ نهوي يه‌کي هاتيه کو ب رهنه‌گه‌کي بنه‌ره‌تي جه‌ختي لسهر خوانده‌فاني دکه‌ت، سوسيولوژيا نه‌ده‌بي لسهر نه‌في هزرا سه‌نته‌رال رابويه، واته گرنگي ب خوانده‌فاني د ده‌ت سوسيولوژيا نه‌ده‌بي وه‌سا دبنت کو نه‌ده‌ب و جه‌وماهر (وه‌رگر) دو روين يه‌ک درافن، کار لسهر ديارکرنا ره‌شه‌پوشي (نقاب) و سروشي په‌يوه‌نديا دناقه‌ينا نه‌واندا دکه‌ت) ^(۲) . گرنگيدانا سوسيولوژيا نه‌ده‌بي ب ته‌خا جفاکي، نه‌و به‌ره‌مه‌ي ژنه‌گه‌ري نه‌وي ته‌خي هاتيه هه‌بونئ و ديسان گرنگي‌پيدانا نه‌وي ب په‌يوه‌نديا دناقه‌ينا تيکستي و خوانده‌فانيدا لسهر هه‌مان بنه‌ماي، وي ريبي د ده‌ته مه کو نه‌م بکاربن بيژن سوسيولوژيا نه‌ده‌بي بويه خاله‌که هاريکار د ئافاکرنا هزرين بنه‌ماين تيورا وهرگرتني‌دا.

هه‌و‌النامهي کتیب

^(۱) د.فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۲۲.

^(۲) هه‌مان ژي‌ده‌ر: ص ۱۲۳.

باسی سییی: تیورا وەرگرتنی.

تیورا وەرگرتنی تیورا گرنگیپیدانییه ب خواندهفانی و چاوانیا رهفتارکرن و وەرگرتنا وی د گهل تیگستی ب مهره ما داریتنا رمانه که نو. (هەر تیوره که نهدهبی ب رهنگه کی بهری خو دایه تیگستا نهدهبی و چهند پرسیاره کا د نازرینن، نهو پرسیار دناق تیوریدا ب بهها و گرنگن، ژبه رکو نهو ب رییا نهوان پرسیارا دکارن بوشایین تیگستی پر بکهن، خواندهفانی خو بهرهف ناراسته یه کی دن ببهن. پرسیار ژ سی رهه ندا ناراسته ی تیگستی دبن، رهه ندی نفیسه ری، رهه ندی تیگستی، رهه ندی خواندهفانی) ^(۱). واته هەر ئالیه ک ژپیکهاتین تیگستی (نفیسه ر، تیگست و خواندهفان) خودان رهه ندی خو یین تایبه تن بو نمونه رهه ندی نفیسه ری ژیان و ژینگه ه و چاوانیا هزرکرن وی دداریتینیدا ب خوفه دگرت، رهه ندی تیگستی ژی بنیاتی زمانی و کودین وی ب خوفه دگرت، رهه ندی خواندهفانی ژی ژ نهزمو نا وی یا پیش وهخت و چاوانیا رهفتار و کارلیکرن وی دگهل تیگستی پیک دهیت، لهوما گرنگه ژ هەر سی رهه ندا ته ماشه ی تیگستی بکهین. (د رهخنا نهدهبیدا یا نودا تیورا وەرگرتنی ئیک ژ نهوان تیورایه یین کو پشتی بونیادگه ریی سهره لدای، گرنگیدانا سهره کی یا تیورا وەرگرتنی خواندن و وەرگه ر، واته خواندهفان ته وهری سهره کییه ژ تیورا وەرگرتنی، گرنگترین رهگه ز د پروسه یا نهدهبیدا کارلیکا دناقبهینا (نفیسه ر و تیگست و خواندهفانیدایه)یه، ژ نهجامی نهفی کارلیکرنی خواندهفان (وهرگر) کاریکه رییه کا ب هیز د دارشتن و بهره م ئینانا رمانیدا هه یه) ^(۲). (هه مو رهه نند و پرئسیپین کو دتیورا وەرگرتنیدا هه نه ل دور گه وهه ری خواندهفانی و رولی وی دگهل تیگستی دزفرن، تیدا دهسیناشانا جور ئاستین خواندهفانی دهیته کرن، ب گشتی تیورا وەرگرتنی بریتیه ژ نهوی په یوه ندیا دناقبهینا خواندهفانی و تیگستیدا و تیگستی و خواندهفانیدا، دگهل بهرچا و وەرگرتنا جودا هیا شیوازی خواندنن ژنالیی خواندهفانی فه، که واته نهفی تیوری په یوه ندی ب به شداریکرن خواندهفانی و جو ری خواندنا وی ب وەرگرتنا تیگستی فه ی هه یه، ههروه سا دگهل ئاست و ئاره زوین وی دململانیدایه، نفیسه ر ژی دنقیسینا تیگستیدا کومه که کود و ستراتیژییه تا ب کاردنیت کو دقیت خواندهفان شروفه بکه ت تیگه هت) ^(۳). ((تیورا وەرگرتنی دهره فته بو خواندهفانی ته رخانکریه بچته دناق سه قایی شروفه کرنیدا، چه ختی لسه ر رولی نهکتیفی خواندهفانی دکر، ب دیتنا تیورا وەرگرتنی خواندهفانی کارتیکرنه که مه زن هه یه ژبو دهستنشانکرنا رمانا تیگستین نهدهبی تیگستی)) ^(۴). واته هه بونا تیگستی نه بهسه ژبو

^(۱) ب دریزی بنیره: که بهان عهزیز: تیوری خوینهر و شعر ی نوی کوردی، گوفا را هه نار، ژماره ۸۱، مارس ۲۰۱۳، ل ۸.

^(۲) نهوزاد نهحمه د نهسوه د: فه رهنگی زا راهی نهدهبی و رهخه ی، ل ۹۸.

^(۳) نهرخه وان محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکدانه وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۵۲.

^(۴) د.عبدی حاجی: چهند تیوره کین رهخنا نهدهبی، ل ۱۰۵.

فهدیتنا رامانا گشتی یا تیگستی، نهگەر رامانهکه ب سهرفهیی بدهته دست ژی، نه نهو رامانه یاکو تیورا وهرگرتنی مه بهست، واته ژبلی رامانین خو دست یین تیگستی، خواندهفان رامانهکه دن ژ کود په یقین فهارتی یین کو ژ نالی نقیسه ری فه ب مه بهست یان بی مه بهست دنا ف تیگستیدا فهدکته و شروفه دکته، هه لبهت ب تنی خواندهفانی تیورا وهرگرتنی مه بهست واته خواندهفانی زیرهک و چالاک دکارت نه فی چندی نه نجام بدهت. (تیگست و وهرگر دتیگه هی تیورا وهرگرتنی لسهر وی کارلیکرنی د راوهستت یاکو دنا فبهینا ههر دوکاندا هه ی، نهو کارلیکرن ژی نه وه یاکو وهرگر پشکداریی د ئافاکرنا تیگستی به رهه م ئینانا رامانیدا دکته))^(۱). (ب بوچونا نه فی تیوری به رهه می نه ده بی ب تنی زنجیره که و هیما یین ره سین ریگخستینه لسهر کاغه زی، نه ف بهرپه ره دی ل وی ده می بنه به رهه م، ده می ژنالیی خواندهفانه که فه ده یته خواندن، نه ف خواندنه د فی ت گریدایی هزره که فه کری بت یا به رهه ف بت بو گوهرینی، داکو خواندهفانی د باوه ریا خو دا دو دل بت، چونکی نهو خواندهفان گریدایی ئایدولوزیه که دیار و خوراگرت، دهسته ه لاته کا پی د فی نابت چونکی کی متر دی کارت بکه فته ژیر کارتیکرنا هیزا بگورا به رهه می نه ده بی)^(۲). (تیورا وهرگرتنی یان ئیستاتیکا وهرگرتنی ل سالی ن شیستا (۱۹۶۶) ز ژ چه رخی بیستی د چارچو فی (قوتابخانا کونستانس*) ل بهرلینا روژه لاتی بهری دیاربونا هه لوه شینگه ریی و قوتابخانه یین پیش مودی رنیزمی لسهر دهستی هه ر یه ک ژ (فولفانگ ئایزه ر wolfgang iser هانس روبه رت یاوس hans Robert jauss) و چه ند رابه رکین ل دن پیشیا وان (کارل هایز شتیره karl-Heinz sthrh هانز نه لیرخ جه مبرخ Hansulric Djembrecht و ولف جرنبجر Wolf Jrnmger و جونت ر فالدم Guenther valdma) په یدابو ل سالی ن هه فتیان هه شتیان ژ هه مان چه رخی ب ره نگه کی بهرچا ف پیشکه فست^(۳). (یاوس لهو باوه ردایه میتوده کونه کانی لی کولینه وه ناتوانی پارسه نگی پیشکه وتنه نوییه کانی نه ده ب بی، چونکه نه مانه ره گه زی وهرگریان له هاوکی شه ی نوسه ر و ده ق خو یینه ردا فه راموش

(۱) نه حمه د یاسین: بنه ماین ره خنا نه ده بی د روژنامه فانی ده فها ر بادینان دا روژنامه یا وار وه کو نمونه، چاپا ئیک، ژ وه شانین ریقه بهریا راگه هاندنی - دهوک، چاپخانه یی خانی، دهوک، ۲۰۱۵، ل ۱۳۱.

(۲) نه بو عوبه یده بدوللا زیاب: ره نگه دانا پوست مودی رنیزمی دهوزانا کوردیدا، ل ۲۰۲.

* قوتابخانه یی کونستانس نه ف ناف دزفرته باژی ری (کونستانس) یی کو دکه فیه باشوری نه لمانیا لسهر ده ریاجه یا (بودنزی) ل داویا سالی ن شیستا وه کو کارفه دانه ک لسهر هه رس قوتابخانین یین ره خنه یی یین د وی ده میدا بهر به لاف هاتیه دامه زراندن، کو نه وزی قوتابخانه یی راهه کرنا زه منی (التفسیر الضمینی) قوتابخانا مارکس و قوتابخانا فرانکفورت، گرنگترین رابه رین (قوتابخانه یی کونستانس) دو بون (فولفانگ ئایزه ر wolfgang iser هانز روبه ر یاوس hans Robert jauss) گرنگترین تشتی د نه فی قوتابخانیدا هاتی جه ختکرن بو، لسهر رولی خواندهفانی و بهر فره هکرنا تیگه هی وی بو وه کو وهرگر. بنیره: فرانک شویر فیجن: نظریه التلقی، ترجمه: د. محمد خیر البقاعی، مجلة الاداب الاجنبیة، عدد ۸۷، صیف ۱۹۹۶، ص ۲۶۹.

(۳) د یادکار لطیف الشهرزوی: الظاهراتیة و النقد الادبی، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ۲۰۱۵، ص ۱۸۹.

کردوه واته تیوری وەرگرتن سښتهری بایه‌خداڼه‌که له نوسهر و تیکسته‌وه ده‌گوازیته‌وه بو خوینهر ئه‌وهی له‌م تیوره‌دا گرنگه ئه‌وه نییه تیکست چی ده‌لیت چ مانایه‌ک راده‌گه‌ښت و ده‌قنوس مه‌به‌ستی چیه، که ئه‌مانه ریژیښ، به‌لکو ئه‌وهی گرنگه ئه‌و کاریگه‌ریه و هه‌ست و ئیستاتیکه‌یه که ده‌ق له لای خوینهر جیی ده‌هیلت، له‌ویش‌ه‌وه کارداڼه‌وهی وەرگر له سهر توی دارشته‌وهی ماناکاندا ده‌رده‌که‌ویت) ^(۱).

۱- تیگه‌ه و پښاس:

تیگه‌هی تیورا وەرگرتنی نه‌بتنی تشتی ئاماژه پیکریه، لی وه‌کو کریاره‌که به‌شدار ده‌ربازی تیگه‌هشتنی دبت، ژبو ئافاکرنا رامانا کارئ ئه‌ده‌بی، ژبه‌ر هندئ ژی تیورا وەرگرتنی ل نک‌گروپی (کونستانس) یا جودایه ژ ئه‌وان هه‌مو تیورین گرنگی ب خواندن و خوانده‌فانی دای، چ تیورین به‌ری وی یان ژی یین دگهل وی ژیاين ^(۲). پتر ژ زارافه‌کی بو تیورا وەرگرتنی ده‌یته‌ گوتن (ئولديش کلاین Ulrich klein) د فهره‌نگا زانستین ئه‌ده‌بیدا وەرگرتنی و‌ه‌سا د ده‌ته ناسین کو دوباره به‌ره‌م ئینان و گونجاندن و وەرگرتنه، هه‌لسه‌نگانده‌که ره‌خنییه بو به‌ره‌گی ئه‌ده‌بی، یان گونجاندنا پیکه‌ته‌ین وی به‌ره‌مییه ب په‌یوه‌ندیښ به‌رفره‌تر فه، ب فی ره‌نگه وەرگرتن نه‌ب تنی مشه‌خوره‌که نیگه‌تفه بو ئه‌ده‌بی، لی کریاره‌که کارایه دتیگه‌هشتن و هه‌لسه‌نگاندنا و دوباره ئافاکرنا به‌ره‌می ئه‌ده‌بیدا، ئه‌فه‌ژی به‌روفاژی وان خواندنین روژئافایی بو، یین کو هه‌تا داویا سه‌دی نوزدی (۱۹) لسهر وی باوهری بون کو ئه‌رکی ره‌خنه‌گری ناقبه‌ینکارییه، دناقبه‌ینا کاریگه‌ریښ ئه‌ده‌بی و جه‌ماوهریدا، ژبه‌رکو ئه‌و ده‌ستنیشانا جه‌ین ئیستاتیکی و کوالتی د ئه‌ده‌بیدا دکه‌ن، ئاراسته‌یا گوپلی (ذوقها) وی د ده‌ته په‌رتوکین باش ^(۳).

چار زارافین به‌ربه‌لاف ژبو ده‌ربیرینی ژ تیورا وەرگرتنی ده‌ینه‌گوتن:

۱- تیورا وەرگرتنی (نظریة التلقي).

۲- تیورا پیشوازیکرنی (نظریة الاستقبال).

۳- تیورا به‌رسفدانا خوانده‌فانی (نقد استجابة القارئ).

۴- خواندن (القراءة) ^(۴).

(زارافی تیورا وەرگرتنی ب دو رامانا ب کار ده‌یت، رامانه‌که به‌رتنه‌نگ و رامانه‌که به‌رفره‌ه، درامانا به‌رتنه‌نگدا بو کومه‌که خودانین تیورین گریدایی پیشوازیکرنی یان وەرگرتنا کارین هونه‌رییه، ب فی ره‌نگی ئیستاتیکا وەرگرتنی و به‌رسفدانا خوانده‌فانی فه‌دگرت، د رامانا خو یا

(۱) نه‌وزاد ئه‌حمده‌د ئه‌سوده: فهره‌نگی زاراوه‌ی ئه‌ده‌بی و ره‌خنه‌ی، ل ۱۰۰.

(۲) ب دریزی بنیره: محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۱.

(۳) هه‌مان ژیدهر، ص ۷۸-۷۹.

(۴) هه‌مان ژیدهر، ص ۷۹.

بهرفرهدا ناماژهيه بؤ ههر تيورهكه تايبهت ب چيژا بينهر يان خواندهفان يان ژى بيسهري
كاري ئهدهبي و هونهري ب كاردهيت^(۱).

۲- رابهريين تيورا وهرگرنتي:

۱۲ هانس روبير ياوس (Hans Robert Jauss): تيور زاناکي ئهدهبي ئهلمانیه، (۱۹۲۲-۱۹۹۷) ب
تيورا خو يا وهرگرنتي يئ ناسياره، ل زانکویا کونستانس خوانديه، و ئيکه ژ ديارترين
نوينهريين وي، کاريگهريا رهخهيا (هرمنيوتیکا گادامير) و فورماليستين روس د زوربهيا کاريين
ويدا دياردين^(۲). (هانس روبهري ياوس) د راپورتا خو يا ل ژير ناف و نيشان (گوهورين د
نمونهيا رهوشه نيريا ئهدهبيدا) ياکو ل سالا ۱۹۶۹ بهلافکري تيدا هوکاريين بوينه ئهگهري
سه رههلانا تيورا وهرگرنتي خوياکرينه:

۱- تيکرايا بهرسفدانا رهوشا نو، فهرزکر کو گوهورين د نمونا دا بهيته کرن، هه مو ئاراسته لسهر
ديارکرنا خوبن، بهرسفدانا هه فرکيئ بکهن (تستجيب للتحدي).

۲- نه رازيونه که گشتي ب ئاراسته يين ياسايين ئهدهبي و ريبازين کلاسيکی يين د وي
سه رده ميديا ديار و به لاف، هه سترن ب سه رفه چونا وان.

۳- رهوشا ته فلي هه فيي د تيورين ئهدهبي يين هه فجه رخ دا.

۴- کيشهيا ئهدهب د ده مي بونيد گه رييدا گه هشته راده به کی کو به رده اميا وي نه هيته
قه بولکرن.

۵- دزوربهيا نفيسيناندا ئاراسته ب وي ئاليدا د چون، خواندهفان (وهرگر) وهکو ره گه زه کی
فهدهر و نه گرنگ د سيگوشهيا ئهدهبيدا دهاته ديتن (نفيسهر، کار (به رهه م)، وهرگر)^(۳).

(ياوس) ي، فه کولينين خو دبواري وهرگرنتيدا ته رخانکرن، فه کولين ل په يوهنديا دنافه يينا
ميژو ئهدهبيدا کر، جه ختي لسهر ميژوا ئهدهبي* د وانين خودا کر، (بوچي خواندننا ميژويا
ئهدهبي دهيته کرن) ل سالا ۱۹۶۷ ميتودين ميژوي يين (مارکس) ره تکرن و ره خنه ل (لوکاش)
و (گولدمان) گرت، ژبه رکو ئهوان ئهدهب وهکو خوديکا جيهاني د ديت، هه روه سا ئهوي ميتودا
فورماليستا ژي ره تکر، ژبه رکو ئهوان هوشياريا جوانکاري وهکو ئالافه کی ئيستغلالي د کاريين
ئهدهبيدا ب کار دنين^(۴). هه وره سا (ياوس) دبينت کو پوخته يا ميژوا کاري هونهري ب تني

(۱) د. يادگار لطيف الشهرزوي: الظاهراتية و النقد الادبي، ص ۱۸۹.

(۲) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۲۱-۲۲.

(۳) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۹۹-۱۰۰.

* ئهركي ميژوي ئهدهبي له لاي (ياوس) له ههنگاوانه دا دهرده كه ويئ كه هه لده نريئ به دواي ئه و گورانكار يانه دا كه به سه ر
وهرگري ئه دبيدا دين، به پيچه وانه ي ئه و ليكولينه وه كونه ي كه سه يري ميژوي ئه ده بيبان ته نيا وهكو ميژوي نوسهران و ميژوي

شروفه کرن و وسفکرنا کاري ٺهدهبي ديارنابت، ژبو بهرهم ٺيان و وهرگرتنى ب رييا کارليکرنى دنافبهينا نفيسهري و وهرگريدا، دفيٽ رهفتار وهکو پيرابونهکه ديالکتیکی د گهل ٺهدهبي بهيٽه کرن^(۱). (ميٺوا راستهقينه ل نک (ياوس) ميٺوا وهرگرتنى و کارفه دانين کاري و کاریگهريون و کاریگهرييه، بههائى راستهقينه دناف واندايه، نارمانجا (ياوس)ى، ژ نازراندنا (اثارة) ٺاريشين وهرگرتنى نفيسينا ميٺويهکه نويه بو ٺهدهبي، کو رهوشا ميٺويى و جفاکى و دهرونی يا تورهفانا دهر بازبکته، بو کارليکا دنافبهينا تيکستی و خواندهفانيدا)^(۲). (ياوس ب رييا چه ند تيگههين جودا بهحسى ميٺوا ٺهدهبي دکته، وهسا دبينت کو کاري ٺهدهبي ب گشتى و يى هونهري ب تايبهتي، ل ژيانى نامينت ٺهگهري ب رييا وهرگرتنى کومهکا خواندهفانا نهبت، ژ بهر هندى ميٺوا ٺهدهبي بريتيه ژ ميٺوا ٺهوان خواندهفانين يهک ل ديف ٺيک يين تيکستی، پتر زميٺوا کاري ٺهدهبي ب خو، ٺهدهب چالاکيهکه بهردهوامه، دفيٽ ب رييا ٺهوان شوينه وارين کو لسهر پيفهري کومهلگهه د هيلت بهيٽه شروفه کرن)^(۳). (ياوس)ى، گرنگى ب تيگه هشتنا تيکستی و ميٺوگهريا ويدا، جهخت کره سهر نوکرن رمانا ميٺوا ٺهدهبي ههتا کو دست ب سهر فهکولنين ٺهدهبيدا بگرت. ههروهسا ياوس وهکو رهخنا تهقلیدی بانگهشا هندى ناکته، کو ژيانا نفيسهري و ميٺويا ژيانى فهگهریتنهفه، چونكى دگهوهري بانگهشها خو يارهخنييدا بيکولى دکته نوينهراتيا وئ ههفگونجاندى بکته، ٺهوا دکهفیته دنافهرا ميٺوگهريا مارکس و فوماليسين رؤسدا، د هه مان ده ميٺوا ريٺازا (مارکس) يا دهر باره ي رهنگهفاندى رت دکته)^(۴).

۲-۲ فولفانگ ٺايزمر (Wolfing iser): (دوهم فهکولهري يى کو دچارچوفى زانکوييا (کونستانس) گرنگى ب تيورا وهرگرتنى داي، ههروهسا فهکولهري د ٺهدهبياتا ٺينگليزيدا، ٺيکه ژ گرنگترين کهسين کو پشتى (ياوس)ى، دناف تيورزانين ٺهلمانيدا دهيت ههژمارتن، پروژى (ٺايزمر)ى، ب تهمامکهري پروژى (ياوس)ى، ههژمارتن)^(۵). تيورا (ٺايزمر) ب (تيورا کاریگهريى و پهيوهنديکرنى) دهيت هه ناسکرن، ٺهف کرياره ب پله ٺيک گرنگيى ب خواندى د دت بى

نوسراوهکانيان دهکرد. پشتگوٺيخستن و چهوسانهوهى ٺهوانيشى که رهواج و بهردهوامى به ٺهدهب له ريگاي وهرگرتهوه(التقى) دههخشن ٺهوانيش خوينهري و گوٺگر و بينهراين. بنيره: دعلى طاهر حسين و دشنو محمد

محمود: زاراهوى ٺاسوى چاوهروانيى و خوٺندنهوهى دهقى شعرى، ل ۶۱.

(۴) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۱-۹۲.

(۱) هه مان ژيٺدر: ص ۹۳.

(۲) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۴.

(۳) ٺهرخهوان محمهد عوبيد: ٺاويٽه بوون و ليکدانهوه (شيعرى نالى به نمونه)، ل ۵۴-۵۵.

(۴) يهمان محمد عبدالرحمن: پراکٺيزهکرنا بنه ماين تيورا وهرگرتنى لسهر تيکستا ٺهدهبي، ل ۶۶-۶۷.

(۵) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۹.

گرنگیان ب ریباژین بوری، ب دیتنا ئەفی تیوری رامان ژ ئەنجامی کریارا پیشوازی کرنی پیک دهیت نهك ب رهنگهکی پیش وهخت، رههین ئەفی تیوری فهدهگهرنه فینومینولوژیا (هوسرهل) (نایزهر) نیک ژ رژدبویین (متحمس) ب کارئینانا شیوازی وی بو، ژبو بکارئینانی د فهکولین و خواندناندا، ئەف تیوره واته (تیورا کاریگهری) گرنگی ب چارهکرنا پیکهاتهیا تیکستی و ئەرکی پهیهوندا دناقبهینا وی و خواندهفانی د ماوی راماندنیدا) ^(۱). (نایزهر، ب رییا ههر دو پهرتوکین خو) کریارا خواندنی The act of reading و تیورا بهرسفدانا خواندهفانی Theory of aesthetic response) ب هوری بهحسی رولی خواندهفانی دکهت، خالا دهستپیکی بو کارین وی ژ ئەوی پرسیری دهست پی دکهن، نایا رامانا تیکستی ل نک خواندهفانی چاوايه؟ مهبهست ب رامانی ژی رامانا فهشارتی یا دناف تیکستیدا نینه، ههر وهکو د تیگههشتنا کلاسیکیدا یا بهربهلاف، بهلکو ئەو رامانه یاگو ژ ئەنجامی ئەوی کارلیکرنا یا دناقبهینا خواندهفانی و تیکستیدا دورست دبت، واته تشتهکه کو دقیت بهیته ئەنجامدان و مومارسهکرن) ^(۲). (تشتی سهرهکی د خواندنا ههر کارهکی ئەدهبیدا کارلیکا دناقبهینا بنیاتی تیکستی و خواندهفانی، واته نابت ب تنی گرنگی ب تیکستی بهیته دان، لسهر ئەفی بنهمای کاری ئەدهبی ل نک (نایزهر)ی، ژ دو جهمسهران پیک دهیت، جهمسهری هونهری و جهمسهری نیستاتیکی، جهمسهری نیکی بریتییه ژ تیکستی نفیسهری و جهمسهری دوی ژی ئەو شروفهکرنا یا خواندهفان ئەنجام د دهت، دئهفی نافبهینیدا دیاردبت کو دکارینین کاری ئەدهبیدا نینه نه دگهل تیکستی بت و نهژی دگهل شروفهکرنا خواندهفانی بت بهلکو دجههکی دناقبهینا واندايه) ^(۳). (نایزهر) دبیت کو دو ئاستین ئافاکرنا رامانی ههنه واته چ رامانین جیگیر و حازر نین، بهلکو خواندهفان ب رییا ئەفان ههر دو ئاستان رامانی دهردئخیت:

۱- بوشایی و دابریین دناف تیکستیدا خواندهفانی پالدهن کو هزر د پرکرنا واندا بکهن، ژبهرکو تیکست د دهستپیکیدا ب خهیهالهکی دهیته ههژمارتن، گهلهك كهس هورکاریا ب پشت گوھ دهافیژن، پالشتی لسهر جوهره ئابوریهکه ئاخفتنی دکهن، واته کیم د نفیسن، تهمامیا زیدههیان بو دهستپیشخهریا خواندهفانی و کارینین وی دهیلن.

۲- رهتکرنا هندهك ژ ئەوان زانیاری و راستین کو تیکست پیشکیش دکهت ^(۴).

^(۱) ملیکه دحامنیة: ، هرمینوپلیقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، الطبعة الاولى، من المنشورات اتحاد الکتاب العرب، مکتبه مکتبه الاسد، ۲۰۰۸، ص ۱۰۶.

^(۲) نهرخهوان محمهده عوبید: ئاویته بوون و لیکدانوهه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۰۱-۱۰۲.

^(۳) فوافانغ ایزر: فعل القراءة (نظریة جمالیة التجاوب فی الادب)، ص ۱۲.

^(۴) محمد عزام: التلقى و التاویل بیان سلطة القارئ فی الادب، ص ۱۰۳.

(نایزهر)ی، ژى کاریگهريهك مهزن هه بو د تیورا وهرگرتنیدا، نهگه ر گوتارین (یاوس)ی، یین بنافی (کاریگهري (الاستثارة) و میژوا نهدهبی) وهكو سيفهتی دهستنیشانکرنا تیورا نهدهبیدا) کاریگهريهك باش ل تیورا وهرگرتنی کربت، ب هه مان شیوه گوتارا (نایزهر)ی، یا بنافی (بنیاتی سهرنج راکیشانی د تییکستیدا- بنیة الجاذبية في النص) هه مان کاریگهريا مهزن کریه، دبت نهف گوتاره ئیک ژ نهگه رین هه ره دیاربت (نایزهر) کربت نه ئیک ژ یه که مین تیورزانین قوتابخانه یا (کونستانس) ^(۱). (نایزهر)ی، باوه ری ب هندئ هه بو کو خواندقان به شدارکی سهره کییه، د ئافا کرنا تییکستیدا و دهه فی دهرباریدا دییژت: داکو داهینان ژ خوبه خویا رومانی دهرکه فت، ئیکسه ر نفیسه ری پیدفی ب جیگری خو هه یه یی کو نه فی داهینانی دزانت نه وژی خوانده فانه) ^(۲). ههروه سا (نایزهر) دبیت نه رکی ره خنه گری نه ب تنی شروفه کرنا تییکستیه، به لکو پیدفییه نه وان هه مو شروفه کرنا بکه ت یین کو ژلای تییکستی فه دهینه ئافراندن، چونکی تییکست دهره تی د دت کو زنجیره که خواندنا بو بهیته کرن) ^(۳). (له لای (نایزهر) کاری هونه ری له کاتی پروسه ی خویندنه وهدا دورست ده بی گوهه ری کاری نهدهبی و واتا که ی به دهه که وه پیویست نین، به لکو دهگه ری نه وه بو نه و پروسه یه ی که تییدا پیکهینه ره کان دهق له گه ل خه یالی خویندنه ردا کارلیک ده که ن، له میانی نه م پروسه یه شدا، ده بی خویندنه ر کاری هونه ری نوئ دورست بکات، که هیشتا بونی نه بوبیت، له نه نجامدا شیوه ی واتای نوئ دیته کایه وه، که به ره می چالاکي خویندنه ره له لیکنده وه ی واتای ده قدا) ^(۴). نه و تیگه هین (نایزهر)ی، د تیورا خودا ب کارئینان بریتینه ژ:

۱- کوگه ها تییکستی (تومار تییکستی- Lerepertoired text).

۲- ستراتژییه تا تییکستی.

۳- بوشایین ناف تییکستی. (Lesblanes textuels).

۴- دیتنین گه روک ^(۵).

(ب دیتنا (نایزهر)ی، پیدفییه وهرگر (خوانده فانه) د ماوی کریارا خواندنیدا، یی نه رم و فه کری بت و یی ناماده بت گومانی بوچونا بیخته ژیر پرسیارا، رییا گوهه رینی بو نه فانه بوچونا خوش بکه ت، چه ند وهرگر ل کریار خواندنی به ره ف پیش بچت، دی بته نه گه ر کو

(۱) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۱۳۱.

(۲) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۱۳۴.

(۳) د. عبدي حاجي: چه ند تیورکین ره خنا نهدهبی، ل ۱۰۹.

(۴) نه ره خه وان محهمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۱۰۳.

(۵) ب دریزی بنیره: نه ره خه وان محهمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه، ل ۱۰۴-۱۴۹). باسی سینی ژ نه فی

هندهك گريمانا لابهت، لئ دئ هندهك بوچونين نو بو پهيدابن، كو دئ بيته نهگهري درستبونا كومهكا پيشينيئ نالوزتر ل نك وي⁽¹⁾ . (نايزهر) كهسهكي نهكتيف و خودان كارين بو، ژبلي كو دوازي نهدهبياتيئا نهندامي چهند دامهزراوهين گرنك بو، ههروهسا خودان چهندين بهرهمه زي:

۱- خواندهفاني زهمني (ضمني) The implied Reader.

۲- كريارا خواندني The Act of Reading .

۳- پيشيني.

۴- هزرينكرن و و ناشوي (التخيلي و الخيالي) The fictive and the imaginary⁽²⁾.

۳- بنه ماين تيورا وهرگرتني:

ههر تيورهك لسهر چهند بنه مايهكه نافئ خو رادگرت، تيورا وهرگرتني خودي چهند بنه ماين خو بين تايبهته، ب ريبا نهفان بنه مايا بين كو ژ ناليئ ههر دو رابهرين وي بين سهركي فه (ياوس، و نايزهر) فه، هاتيه دانان ب مفا وهرگرتن بويه ژ تيورين دن، ب ريبا بنه ماين نهفي تيوري كاري نهدهبي ب شيوهكي جوداتر دهيته شروفهكرن كرن، گرنكترين بنه ماين نهفي تيوري بريني نه ژ:

۳- ۱ ناسويين چافهريكرني:

ناسويين چافهريكرني رهگزهكي گرنكي تيورا وهرگرتني يه، بي تيگههشتن ل نهفي بنه ماي مهحاله د تيورا وهرگرتني بگهين⁽³⁾ . (مه بهست ب ناسويين چافهريكرني نهو بوشاييه ياكو كريارا پاماني تيئا دهيته نفاكرن، هيلكارين سهنتهري دهينه كيشان بو شروفهكرن و رولي خواندهفاني د بهرهم نينان پامانيئا، ب ريبا راماندا نهدهبي ياكو ب بازي چيئا نيستاتيكي دهيته هژمارتن)⁽⁴⁾ . (ناسويين چافهريكرني نهو پيقهرن بين كو خواندهفان د خواندنا تيگستهكه نهدهبيئا ب كاردهينت، واته دهمي خواندهفان بابتهكي دخوينت ل پئ نهوان ديتن و پيقهرا رهفتاري دگهل تيگستي دكهت بين كو ل نك د جيگير. واته ههر خواندهفانهكي كومهكا باوهري و پيقهرا ل نك هاتينه چه سپانن، بوينه ناسويهك ل نك وي دهمي تيگستهكه دخوينت چافهريي هندي دكهت كو دگهل ناسويين چافهريكرني بين تيگستي بگونجن)⁽⁵⁾ . ((ياوس ههول

(1) يهمان محمد عبدالرحمن: پراكتيزهكرنا بنه ماين تيورا وهرگرتني لسهر تيگستا نهدهبي، ل ۶۸.

(2) فوافانغ ايزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)، ص ۹.

(3) د. علي طاهر و د. شنو محمد: زاراوي ناسويي چاوهروهاني و خوئندنهوي دهفي شعري، ل ۶۱.

(4) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۰.

(5) د. علي طاهر و د. شنو محمد: زاراوي ناسويي چاوهروهاني و خوئندنهوي دهفي شعري، ل ۶۱.

دهدات له ریی ناسویی چاوه پروانیه وه دهق گریدبات به سیاقه میژویه که وه، چونکه (ناسویی چاوه پروانی) وابسته ی خوینه ریکی دیارکراو نیه له ماوهیه کی میژوی دیارکراودا) ^(۱). (یاوس تیگه هی) (ناسویی) ژ (گادامیر)ی، وهرگریه و په یفا چافه ریگرن لسهر زیده کریه، ئەف ب خو ژی ژ تیگه هی) (بی هیقیبونا چافه ریگرنی - خیبة الانتظار) یا (کارل پوپر karl.R.popper) وهرگریه، (یاوس)ی، دیت کو ئەف ههر دو تیگه هی د فلهسه فیه میژویدا کار پی دهیته کرن، دی هیقی و ی ب جه ئین سهارهت سه لاندنا گرنگیا وهرگرتنی د تیگه هشتا ئەدهبی و میژوا ویدا) ^(۲). (ناسویی چافه ریگرنی بریتینه ژ ئەوان هه مو پیقه ری ل نک خوانده فانی ههین، ههروه سا کاری ئەدهبی ژی ل پی ئەفی زارافی ناسویی چافه ریگرن خو هه نه، خوانده فانی ل پی دیتن خو یین تایبهت و به گراوه ندی خو ئ معریفی دچته دناف ناسویی تیگستیدا، دفیهدا ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی دگهل ناسویی چافه ریگرن تیگستی دکه فنه کارلیگرنی، ده می خوانده فانی ب ته مامی د کاری ئەدهبی دگه هیت، ئەفه دهیته وئ رامانی کو ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی دگهل ناسویی چافه ریگرن تیگستی ریگه فتینه، ل ده می خوانده فانی تیگسته کی دن خوینت و دگهل ناسویی چافه ریگرنی وی نه گونجن، دبت کو ناکوکی و مملانی و دیالوگ بکه فته دنافبهینا ناسویی تیگستی و خوانده فانی) ^(۳). کاریگه رییا ناسویی چافه ریگرن تیگستی لسهر ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی د سی خالاندا دیاردبن:

۱- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی دگه ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی بگونجن.

۲- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی خوانده فانی توشی بی هیقیبون بکهت، ژ بهر نه گونجاندا دنافبهینا واندا.

۳- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی بگوهورن، هنده ک پیقه ری نو ل نک وی دورست بکهن ^(۴).

(یاوس) دبیت ناسویی چافه ریگرنی ژ سی فاگته ری سهره کی پیک دهیت:

۱- ئەزمونا پیش وهخت یا وهرگری، یا کو لسهر وی ره گزی ئەدهبی هه یی تیگستا ئەدهبی ب سه رقه.

۲- شیوازی کارین بوری و بابه تین وئ، کو پیدقیه کاری نو ئەوان بزانت یا کو هنده ک ب کارینا دهقا ویزان - تناص) ی ب ناف دکهن.

^(۱) د. یادگار لطیف شارم زووری: تیوره کانی وهرگرتن له (ئیستاتیکی وهرگرتنه وه بو رخنه ی هاتنه وهلامی خوینه ر) ل، ۲۵.

^(۲) د. عبدالناصر حسن محمد: نظریة التوصیل و قراءة النص الادبی، ص ۱۰۹.

^(۳) نهوزاد ئەحمده ئەسوده: فرههنگی زاراوه ی ئەدهبی و رخنه ی، ل ۱۰۲-۱۰۳.

^(۴) د. علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوه پروانی و خویندنه وی دهقی شعری، ل ۶۱-۶۲.

۳- بهرامبهريکرن دناقبهينا کاري زماني هوزاني و زماني کرياري، ههروهسا دناقبهينا جيهانا خهياي و کهتواري يا روژانه ^(۱).

(ياوس) ههول د دعت ب ريبا ناسويين چافهريکرن تيکستي ب چارچوغي ميژويي فه گريبدعت، چونکي ناسويين چافهريکرن گريدايي خواندهفانهکي ديارکري و ماوهيهکي ديارکري يي ميژويي نينه، نهف تيگهه ژ نهوي تيگههي بهرفرهتره يي کو د فهکولينين شيوازگهري و شعرييهتيدا کار پي دهاته کرن، ژبهرکو ناسويين چافهريکرن ب تني کار لسهر بهشين بچوکیين کاري نهدهبي ناکهت بهلکو ههمو تيکستي دگرت، کاري دگهل گونجاندن و نهگونجاندا تيکستي دکهت، ههروهسا زي کاري دگهل ناسوين چافهريکرن خواندهفانيدا زي دکهت ^(۲). (ناسويين چافهريکرن ل نک(ياوس)ی، نهگريدايي چ وهرگرين دهستنيشانکريه، دبت هندهک کار د دهستيکا پهيداونا خودا چ وهرگرينهبن و بو دهمهکي ديارکري نههيته قهبولکرن، ههتا کو بکارت هندهک ناسويين نو کو خودان پيقهريين نو بت دامهزرينت، داکو وهرگرين دهستنيشانکري رازي بکعت و نهو وهرگر ل دور بزفرت. واته ناسويين چافهريکرن ل نک (ياوس)ی، نهتشتهکي جيگيره، نهو ل پي پيشکهفتنا خواندهفان و وهرگرا د دلخين پيشکهفتنهکه بهردهوام دايه) ^(۳). کهواته ب گشتي ناسويين چافهريکرن بریتينه ژ نهوي زانين و مهعريفهتا خواندهفاني و پاشخانهيا وي يا هزري ياکو ژ خواندنيين پيشوه خت وهرگرتي، بهرامبهري تيکستهکه نهدهبي يان ههر تيکستهکه دن، ب ريبا نهوي پاشخانهيا خو يا هزري دگهل تيکستي دکهفته دانوستاندني، پهيوهنديي ژ نهوي دانوستاندن و پهيوهنديي گونجاندن و نهگونجاندن و گوهورينا ناسويان پهيدا دبت، سهردهم نيک ژ نهگهريين سهردهکيه د گوهورينا پيقهريين خواندهفانيدا سهبارت تيکستي، واته ناسويين چافهريکرن وهرگرهکي نهفي سهردهمي بو خواندنا کارهکي نهدهبي يي کهفن ناسويين وي دکهفنه گوهورين و نهجيگيربوني، ژبهرکو خواندفاني ئيرو نکارت خو ژ رهههاند و فهلسهفه و رهوشهنبيريا سهردهم قورتال بکعت، دسهردهمهکي کهفندا بژيت، واته کاريگهريا ئيرو ژ مروفي ناهيته قوتکرن بو شروفهکرنا بهرههمهگي دوهي. ((ناسويي چاوهرواني وهرگريکي ئيستا بو کاريکي کون گوراو وناجيگيره، واته نهو ناسويي ههر سهردهميک ههيهتي بو خویندنهوهي کاريکي نهدهبي ديارکراو دهگوريت بهپيي گوريني سهردهمهکه)) ^(۴).

(۱) فرانک شویر فيجن: نظرية التلقي، ص ۲۴۹.

(۲) د. يادگار لطيف شارهزوري: تيورهکاني وهرگرتن له (ئيستاتيکاي وهرگرتنه وه بو رهخهني هاتنه وهلامي خویننه)، ل، ۳۵.

(۳) حميد سمر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۷.

(۴) د. يادگار لطيف شارهزوري: تيورهکاني وهرگرتن له (ئيستاتيکاي وهرگرتنه وه بو رهخهني هاتنه وهلامي خویننه)، ل، ۴۲.

۲-۳ مهودايی ئیستاتیکی:

(مهودایه کی نافبه ره دنافبهینا ناسویین چافه ریکنی یین پیش وهخت ههین) پیشبینین خواندهفان) و کارئ نودا، ب هه بونا نهوان هه فدزیین دگهل نه زمونین نورمال (العهوده) ههین، دکارینین مهودایئ ئیستاتیکیدا، وهگرئ خو بهرهف گوهارتنا ناسویان ببهت) ^(۱). (نهف تیگههه ته مامکه ری ناسویین چافه ریکنی یه و ب رییا نهفی تیگهه (مهودایئ ئیستاتیکی) ناسویین چافه ریکنی پتر رون دبن، مهودایئ ئیستاتیکی دبه نه گهرئ هندئ کو ریژهیا جوانیا تیگستئ خواندنئ دیارببت، گورانکاریا د زهنیهتا خواندهفانی (وهگرئ، دا روبدهت، (یاوس) نهفی تیگههه ژبو دهستنیشانکرنا جوداهیا دنافبهینا نهوی ئستاتیکیا کو تیگست د دهت و نهوا کو دهیته چافه ریکنر خواندهفان لسهر وی تشتئ هاتیه بهرههه زیده بکهت، نهف جیاوازیه ژ نهجامئ لیك نزیکبونا خواندهفانی و تیگستی دورست دبت، دهمی پیکهاتهیین نافهروکا تیگستی ناسویین چافه ریکنر خواندهفانی نه دتهبابن، نهفه زی وهل خواندهفانی دکهت، ب رییا هوش و زانیاریین تازه د کارئ خواندنیدا ناسویه کی دن ئافابکهت) ^(۲). د نهفی پیناسیدا نیزیکیا ناسویین چافه ریکنر و مهودایئ ئیستاتیکیا دیاردبت، ژبهرکو ئیک ژ خالین سهرکی یین ناسویین چافه ریکنر گوهارتنا ناسویین خواندهفانییه. (نهف مهودایه ب رییا زنجیرهکا کارفه دانین بهرههه مهینهر د دهمی خواندنیدا ل پی کریارین کار پیکری ژ نالیئ خواندهفانی فه دهینه پرکن) ^(۳). ((دووری ئیستاتیکی بریتیه له نایه کانگری له نیوان نهوهی که دهق پیشکیشک دهکات، له گهل نهوهی خوینهر چاوه ری دهکات)) ^(۴). (مهودایئ ئیستاتیکی ب دیتنا (یاوس)ی، نهو پیقههه یی کو کوالتی و بههائی کارئ نهدهبی پی دهیته پیشان، ههر چهند نهف مهودایه دنافبهینا ناسویین چافه ریکنر کارئ نهدهبی و ناسویین بهر بهلاف (سائد) زیدهبت، گرنگیا کارئ نهدهبی مهزنتر و زیدهتر لی دهیت، لی دهمی نهف مهودایه کیم دبت تیگستا نهدهبی ههر وهکو (ئمبرتو ئیکو) دبیژت پر ته مبهل دبت) ^(۵). ههروهسا ل گوری نهفی بوچونی نهو ناسویین نفیسهه ب رییا نفیسینا خو دهنیريت هه مو پیقههه زهنی یی کو ل نک خواندهفانی د چه سپاندی د شکینت، لسهر نهفی بنه مای نهو جوانکاریا د نهفی مهوداییدا، واته مهودایئ دنافبهینا فریکهر و وهگریدا رودت دبه پیقههه بو هه لسههنگاندنی)

(۱) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۱.

(۲) د. علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسوی چاوه رهوانی و خویندنهوی دهفی شعری، ل ۶۳.

(۳) د. جبار حسین صبری: نظریة التلقي و تجسید المساف وملئ الفجوات، عن رابط جريدة التاخي = 25275viewart?art روزا سهردانکرئ، ۲۰۱۵/۱۱/۱۸.

(۴) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیورهکانی وهگرتن له (ئیستاتیکیا) وهگرتنه وه بو رهخنهه هاتنه وهلامی خوینهر، ل ۴۵.

(۵) حمید سمیر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۰.

(^۱) . (ئهف مهودای ئیستاتیکی ل پی پلهبهندی کارفه‌دانین وهرگری و هوکمین وی یین رخنهی دهیته پیفان، (سه‌رکه‌فتنا ئیکسەر، ره‌تکران یان هه‌فرکی، باشیا خواندن، تیگه‌هشتنا زو یان دهرنگ) دکاریندایه ئهف مهودایه ببه پیقه‌ری شروفه‌کریا میژوی) (^۲) . مهودای ئیستاتیکی ری دهته مه کو جوداهی دناقه‌بنا سی حاله‌تین کارفه‌دانین وهرگرا دا بکه‌ین:

۱- نفیسین ل پی یهک پیقه‌ری ئیستاتیکی بت و ل نک خوانده‌فانی یی ناسیارت، ناسویین چافه‌ریکرنی خو ب دوپاتی تیدا ببینت.

۲- حاله‌تی دوی لیکه‌فتن(تصادم) دناقه‌بنا کارئ نه‌دهبی یی نو و ناسویین چافریکرنی یین نورمال (مالوف) دورست ببت، ئه‌فه زی وه دکهت کو کارین نو بو ماوه‌یه‌کی دیارگری نه‌هینه قه‌بولکرن، ژبه‌رکو وهرگری خو یی کو هیژای وی بابه‌تی نینه، ژبه‌ر تایبه‌تمه‌ندی و رژیا شیواز و بابه‌تین د نفیسیندا هه‌ین

۳- حاله‌تی دوی دبه‌ته ئه‌گه‌ری ئافاکرنا حاله‌تکی دن، ئه‌وژ ده‌می پیقه‌ری ئیستاتیکی یین کاره‌کی نو یی نه‌دهبی، دکارن ناسویین چافه‌ریکرنی ئافابکه‌ن، کو ئه‌وژی ببه بالانس‌هک هونه‌ری بو گری‌دانا په‌یوه‌ندیین دیالکتیکی ب پرسیار و گرنگیین چه‌رخی خوقه (^۳) .

۳-۳ پرکرنه‌ فالاتیا(بوشاپین تیگستی):

زارافه‌که ژ زارافین تیورا وهرگرتنی، د بنیاتدا ژ (رومان ئه‌نگاردن Roman Angardin) هاتیه وهرگرتن، ب دیتنا وی تیگستا نفیسهری ناگه‌هته مه‌به‌ستا خو، ئه‌رکی خو یی جوانکاری جی به‌حی ناکه‌ت ئه‌گه‌ر ب رییا پرکرنه‌ فالاتیین تیگستی نه‌بت، ده‌ستنیشانکرنه‌ تشتی نه‌ده‌ستنیشانکری و گه‌ریان دناف تشتی نه‌دیارد، ژبو دیارکرنه‌ ئاستی کوراتیا رامانی ب رییا تیگه‌هشتن و راماندن(تاویل) پراکتیزه‌کرنی) (^۴) . (ئهف تیگه‌ه ژ ئالیی (یاوس‌ی)، فه هاتیه به‌حسکرن و ژ تیگه‌هی جه‌ین نه‌ده‌ستنیشانکری - مواقع للاتحدد) یی (رومان ئه‌نگاردن) وهرگرتیه) (^۵) . (ئهم که‌لینه‌ی (ئایزه‌ر) له شوینه‌ دیارنه‌کراوه‌کانی(ئنگاردن) چونکه که‌لینه‌کانی به‌شیک نین له ده‌وربه‌ری کونتیکست)ه‌که که باس نه‌کرابی، یاخود بریتی نییه له ناته‌واوی نیوان بابه‌ته‌کانی ده‌قه‌که، به‌لکو بوشاپیه‌کی بچوکه ده‌که‌ویته نیوان دو به‌ش یان دو تیره‌وانینی ده‌قه‌که، ئهم بوشاپیانه‌ نامازه‌یه‌که بو خوینه‌ر ناگاداری ده‌کاته‌وه له‌وه‌ی که

(^۱) هه‌مان ژیدهر: ل ۶۴.

(^۲) حمید سمیر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۹.

(^۳) هه‌مان ژیدهر: ص ۲۹-۳۰.

(^۴) د. یادکار لطیف الشهرزوری: الظاهرية و النقد الادبي، ص ۱۹۲.

(^۵) یه‌مان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه‌کرنه‌ بنه‌مایین تیورا وهرگرتنی لسه‌ر تیگستا نه‌ده‌بی، ل ۷۳.

به‌شەکانی دەق پۆیستە بەیەكەوه گری بدرین، ئەو بوشاییانە وادەكات دەق یەكگرتو نەبی، جا لەبەر ئەوه دبیتە هاندانی خوینەر بۆ دورستکردنی بیروكەى نوێ^(۱). ماددا تیکستی واتە ئەو تشتی دناف تیکستیدا دبته كەرسته و هاندەر بۆ خواندەفانی بۆ وئ یەكی بکارت ب شیوه‌یه‌كی تازه و جودا هەمان بەرهمی جارەكە دن ئافابكەت. (ل نك (ئایزەر)ی، بوشایین تیکستی بریتینە ژ ئەوان بوشایین سپی یین دناف تیکستیدا، ئەف بوشایی ژ دەوربەری تیکست ب خو ناهین پرکرن، بەلكو دفت خواندەفان پر بکەت، ئەگەر خواندەفانی کاری ئەفان بوشاییا پر بکەت، واتە پروسەیا پەيوەندیکرنا خواندەفانی دگەل تیکستی دەستپیکریه، ئەف بوشایی مینا تەوهرکینه خواندەفانی و تیکستی ل دور خو دزفرینت، شیوازی خەيالا خواندەفانی بەره‌ف هەندەك مەرچین کو تیکستی ریکخستینە دبەت^(۲). هەرۆسا (ئایزەر) دبپژت: ((دناف تیکستیدا هەندەك بوشایی هەنە، ژ خواندەفانی دەیتە خواستن ب پرکرن ئەوان رابت، ئەوژی نە ب ریا پیرابونین کو پالپشتیی لسه‌ر فه‌گەرین دەرکی دکن، بەلكو لسه‌ر نیزیکبون و کارلیکا دناقبەینا بنیاتی تیکست و بنیاتی تیگه‌هشتن ل نك خواندەفانی، واتە بوشایی ل نك (ئایزەر)ی، بریتینە ژ نەریکەفتنا دناقبەینا تیکستی و بنیاتی خواندەفانیدا، ئەف بوشایی پەيوەندیا پروسەیا خواندن د کارئ ئەدەبیدا جی بەجی دکەت^(۳). ب ئەفی رەنگی بۆ مە دیار دبت کو هەبونا بوشاییان دناف تیکستیدا بی مەبەست نەبویه، ئەفجا هەبونا وئ مەبەستی خواندەفان پەیدابکەت یان ژى نقیسەری ب پلان ئەو کار کربت، ب ریا ئەفان بوشاییا خواندەفان لیكدان و شروفه‌کرنین جودا بۆ تیکستی دکەت، لی هەلبەت ئەو پامان و شروفه‌کرنین دەینە کرن ژى نابت ژ چارچوئی تیکستی دەرکەفن، واتە تیکست ب خو هاریکار بۆ خواندەفانی کو بکارت ئەوان پامان و شروفه‌کرن بکەت، بۆ پرکرن ئەوان بوشاییا، چاوانیا پەیداکرنا ئەوان پامانا ژى گریدایی وئ هیزه پەيوەندیا دناقبەینا تیکستی و خواندەفانیدا، واتە پرکرن ئەوان بوشایین تیکست ژ خویەتیا تیکست ب خونه ((کارابونا خواندەفانی بۆ پرکرن بوشایین تیکستی ژ ئالیی تیکستی ب خوفا یا سیستەم کریه، ژبەر هندی ئەو نمونە داهینانا خواندەفان بۆ تیکست دکەت هەر ئەو نمونەیه یا نقیسەر دایه بەرمەبەستاخو^(۴). ((ئایزەر ده‌لیت گەر ژیانی دەق وابەستەى کرداری خویندنه‌وه‌بیٔ ئەوا کرداری خویندنه‌وه‌ش وابەستەى پەيوەندیکردنه، بۆ بەدیھاتنی ئەم جورە پەيوەندیه دەق له هەناوی خویدا کومەلیک بوشایی سپی و کەلین هەلدەگریٔ بۆ چاککردنی توانای پەيوەندیکردن له لای خوینەر، بەمەش

(۱) ئەرخەوان محەمد عوبید: ئاویتە بوون و لیكدانه‌وه (شبعری نالی به نمونه)، ل ۱۳۳.

(۲) هەمان ژیدەر: ل ۱۳۳.

(۳) د.فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۲.

(۴) سوزان روبین سلیمان و انجی کروسمان: القارئ فی النص (مقالات فی الجمهور والتأویل)، ص ۴۰.

خوینەر دتوانیت قولبیته وه له ناو کرداری داهینانی دهقادا^(۱). (بوشایین تیکستی رولهکی سهرهکی دلغاندن و پالفهدانا خواندهفانیدا دکهن، ئەو بوشایین دناف تیکستیدا مینا مهرجانه، کو دچارچوفی وانا کریارا تیگههشتنی دهیته ئەنجامدان، راسته بوشایی ل نک(نایزه(ی، ناستهنگا بو ههفگرتنا تیکستی دورست دکهت، ئی ههر ب رییا هه مان بوشاییا په یوهندی دنافهینا تیکستی و خواندهفانیدا دورست دبت، لسهر ئەفی دیتنی بوشایی د دیتنا (نایزه(ی، دا دبنه پالده(حوافض) بو ئافراندا هزرا)^(۲). واته فالاتیین تیکستی ههم دبنه ریگر ل بهرامبهری خواندهفانی بو تیگههشتنا تیکستی و ههم زی دبنه ئەگەر بو ئافراندا هزرین نو و تشتی نه دیار دتیکستیدا. (ئهگەر تیکست ههمو نهینین خو ب دهست فه بهردهت و ناشکرا بکهت، په یوهندی و حهلیانا د گهل تیکستی دی یا دوم کورت بت، ئی هه بونا بوشاییا دناف تیکستیدا و ههستپیکرنا خواندهفانی ب ئەوان بوشاییان، ههول د دهت ب رییا ئەزمونین خو یین بوری ئەوان بوشاییان پربکهت، ب ئەفی رهنگی په یوهندیا دنافهینا بهشین تیکستی ب هیتر ئی دهین، د ئەنجامدا بابهتهکی ئەدهبی و داهینه رانه ب دهست فه دهیت)^(۳).

۴-۳ کارلیکا دنافهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

ژ سهره نافی بنه مای دیاره کو ئیکه ژ گرنگترین بنه مایین تیورا وهرگرتنی، ژبه رکو کوکا زوربهیا تیورین ئەدهبی ب تایبهت تیورا وهرگرتنی لسهر په یوهندی و کارلیکا دنافهینا تیکستی و خواندهفانیدا رادوهستت، ژبه رکو ئەگەر کالیکرن دنافهینا تیکستی و خواندهفانیدا په یدانهبت، نه تیگههشتن دورست دبت و نهژی مروف دکارت بگههته دانا بریاری لسهر تیکستی، ب هه بونا کارلیک و په یونیدی مروف دگههته ههمو هورگلیین تیکستی ئەو هورگلی زی ل گوری تیورا مه بهست رهفتار دگهلدا دهیته کرن.(تشتی سهرهکی د خواندنا ههر کارهکی ئەدهبیدا، کارلیکا دنافهینا بنیاتی تیکستی و وهرگری ویدایه، ژبه ر هندی زی تیورا فینومینولوژیایی لسهر هندی مه ئاگه هدار دکهت، کو دقیت فه کولینا کاری ئەدهبی نه بتنی گرنگی ب تیکستی بدهت، ئی ب هه مان پلهیی گرنگی ب کارین گریدایی بهرسفدانا دگهل تیکست زی بهیتهدان، تیکست ب خو ژبلی روالهتی نفیسنی چ دی پیشکیش ناکهت، کو دشیاندا بت د چارچوفی ویدا جوانکاریا نافه روکا به رهه می بهیته هه بونی، ئی به رهه می دورست د ماوی لیکولین و خواندنیدا دورست دبت)^(۴). (داکو ئەف کارلیکرنه دنافهینا تیکستی و

(۱) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیورهکانی وهرگرتن له نئیساتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر، ل ۷۹.

(۲) ملكية دحامية: هرمنیوطیقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، ص ۱۸.

(۳) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیورهکانی وهرگرتن له نئیساتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر، ل ۸۱-۸۲.

(۴) فوافانغ ایزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب فی الادب)، ص ۱۲.

خوانده‌فانیدا یا سهرکه‌فتی بت، دفتیت چالاکیا خوانده‌فانی نالیه‌کی تیکستیدا بهیته ب سهروبه‌رکرن، واته ژ تیکستی ب خوبت) ^(۱). ((نایزهر پیدآگری دهکات له‌وهی وهک چون دهق بنیادی ههیه، ناوه‌هاش خویندنه‌وه بنیادی ههیه، له‌به‌رامبه‌ردا بنیادی دهق راده‌وهستی و ده‌که‌ویته دیالوگ له‌گه‌لیدا)) ^(۲). (دبت نه‌وه ده‌ستنی‌شانا (نایزهر)ی، بو کارئ خواندنئ دانای یاگو پالپشتیئ لسهر گونجاندا دناقبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا ده‌کته، کیشهیئ دئیخته سهر ری‌ره‌وی وئ یئ راست، (نایزهر) دبینت نمونه‌یین تیکستا گری‌دایی چ نالیه‌تا نین ب تنئ هه‌لویستی په‌یوه‌ندیئ نه‌بت، بنیاتی تیکستی و بنیاتی کارئ وهرگرتنی نوینه‌راتیا ته‌مامه‌تیا هه‌لویستی وهرگرتنی ده‌کن، هه‌رده‌مه‌که تیکست ناماژئ بده‌ته وی که‌تواری جفاکی...)) ^(۳). (کارلیکا دناقبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا ل وی دمئ ده‌ستپیدکه‌ت، دمئ تیکست زی‌ده‌کرن بت لسهر هشیاریا خوانده‌فانی، واته دمئ تیکست ده‌یته فه‌گوه‌استن بو خوانده‌فانی، ل فی‌ده‌ر هه‌سته‌ک دناقبه‌ینا نه‌واندا دورست دبت کو پیکفه ده‌ینه گری‌دان، ژبه‌رکو تیکست یئ پیدفی ب وئ یه‌کی هه‌یه کو که‌سه‌گازیا وی بکه‌ت ده‌گله‌دا بکه‌فیه‌ت بازئ په‌یوه‌ندیئ)) ^(۴). (دمئ خوانده‌فان دربازی نه‌زمونا تیکست دبت، نزانت کا چ ل هیقیا وییه و دئ چ ب سهردا هیته، مینا کوده‌تاکئ دجیهانا ویدا دورست دبت و هزرین وی شیلو دبن، ل بوچونین خو دو دل دبت، دماوئ وئ کارلیکا و هه‌لینا نه‌زمونا وی ده‌گله‌ نه‌زمونا تیکستی ده‌یته به‌ره‌م، خوانده‌فان ده‌نده‌ک تشتان ده‌گه‌ت و ده‌مان ده‌میدا هنده‌ک تشتین دن وندا ده‌کته، نه‌فه‌ژی وئ پامانئ د ده‌ته ده‌ست به‌ره‌م دوباره ئافانابت، نه‌گه‌ر بروخاندنا وی نه‌بت) ^(۵). ((خالی ده‌ستپیک له‌ تیوره ئیستاتیکایه‌که‌ی (نایزهر)دا بریتییه له‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه دیالیکتیکیه‌ی دهق و خوینهر پیکه‌وه‌ه گری‌ده‌دا و بنچینه‌کانی لسهر دیالیکتی کارلیکی دهق و خوینهر داده‌مه‌زریته له‌ ژیر رؤشنایی چه‌ندین ستراتیژدا)) ^(۶). ((ریکاردو) د په‌رتوکا (کیشه‌یین رومانا هه‌فجه‌رخ) دا، دبیرت: نفیسین نه‌وه کو نفیسهر خو وه‌کو خوانده‌فانه‌ک تیدا ببینت، و خوانده‌فان ژی خو ب نفیسهرئ وئ بزانت، داکو کارلیکرن دناقبه‌ینا وندا روبده‌ت)) ^(۷). تیکست دبه‌ته خالا هه‌قبه‌ش دناقبه‌ینا نفیسهری و خوانده‌فانیدا ژبو دیتنا رولئ هه‌فدو، ژبه‌رکو دده‌مئ نفیسینیدا نفیسهر هزر ل خوانده‌فانی ده‌کته واته وه‌کو خوانده‌فانه‌ک خو ده‌ه‌ژمیرت و خوانده‌فان ژی دده‌مئ خواندنیدا

(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۸۱.

(۲) د. یادگار لطیف شاره‌زوری: تیوره‌کانی وهرگرتن له‌ ئیستاتیکای وهرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر، ل ۷۲.

(۳) صلاح فضل: : مناهج النقد المعاصر ومصطلحاته، الطبعة الاولى، دار ميريت للنشر والمعلومات، القاهرة، ۲۰۰۲، ص ۱۰۲.

(۴) ملكية دحامنية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۲۶.

(۵) هه‌مان ژیدهر: ص ۱۲۰.

(۶) د. یادگار لطیف شاره‌زوری: تیوره‌کانی وهرگرتن له‌ ئیستاتیکای وهرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر، ل ۷۳.

(۷) نعمت لله حامد نه‌یلی: لیکولینین ویزه‌یی تایبه‌ت ب فیسته‌فالا یاره‌وشه‌نبری ۳، ل ۶۲.

هزر دنقیسه‌ری دا دکهت و خو ل جهی وی داتنیّت. (محمد عزام) دبیژت: کارلیک و په‌یوه‌ندیا
دناقبه‌ینا تیّکست و خوندەفانیدا لسەر دو ئاستان دهیته ئافاکرن:

۱- ئاستی وەرگرتنی: ئەف ئاست ژ ئەنجامی کارلیکا دناقبه‌ینا تیّکست و خوندەفانیدا دهیته
هه‌بونئ، نقیسنئ هندەک ستراتییەت یین هه‌ین، ئەف ستراتییەت ل وی دەمی دیاردبن دەمی
ئەم وەکو بنیاته‌کی کارلیکەر دناق کومه‌کا ره‌گه‌زین تیّکستیدا به‌ری خو د دهینه تیّکستی، دگه‌ل
هنده بنیاتیین دن یین ژ دەرڤه‌ی تیّکستی، ژبه‌رکو تیّکست ژ کومه‌کا په‌یوه‌ندیین زمانی پیک
دهیته ل هیفیا خوندەفانییه کو نه بتنی ئەوان په‌یوه‌ندیا ب هه‌لوه‌شینت، به‌لکو دهربازی
پاماندنی ژ ببت، واته تیّکست کومه‌کا فلاهی و دابرینايه فەرە ژ ئالیی خوندەفانی فه بهینه
پرکرن.

۲- ئاستی دوپارو به‌ره‌م ئینانا تیّکستی: ئەف ئاست دکه‌فته پشته فه‌دیتنا بنیاتی تیّکستی ژ
ئالیی خوندەفانی فه و دانانا نیشانه و ئامه‌زیین وی شروڤه دکهت، و پاشان ل پی به‌گراوه‌ندی
خوی ره‌وشه‌نبیری پاماندنی بورا دکهت و دگه‌هیتە پیزانین نو^(۱).

دگه‌ل هەر کریاره‌که خوندنی تیّکستا ئەده‌بی نو دبتەفه، واته دبتە خودان پامانه‌که
دن ژ ئەوی نامه پامانه دناق خودا جه‌واندی، دکاریندا بیژین کریارا خوندنی دهربرینی
ژکاره‌کی پوزه‌تیف دکهت، هه‌لبه‌ت ئەف یه‌ک ناهیتە به‌ره‌م ئەگەر په‌یوه‌ندیه‌که خورت
دناقبه‌ینا تیّکستی و خوندەفانیدا نه‌بت، نابت ئەف په‌یوه‌ندیه په‌یوه‌ندیه‌که یه‌ک ئالی بت،
خواندن دگه‌وه‌ری خودا په‌یوه‌ندیه‌که دینامیکیه دناقبه‌را تیّکستی و خوندەفانیدا، هەر
هه‌ولدانه‌ک بو زفراندنا تیّکستی ژ پر پامانیی بو یه‌ک پامان دی حوکمی که‌فتنی لسەر تیّکستی
هیته دان^(۲). (دخواندنا هەر تیّکسته‌کیدا هه‌فرکی دناقبه‌ینا وینه‌یی جیهانا خوندەفانی و
وینه‌یی جیهانا کو تیّکست هزر دکهت دورست دبت، ئەف هەر دو وینه دکه‌فنه به‌رامبه‌ری هه‌ف و
دکه‌فنه هه‌فرکیی، ئەف هه‌فرکیه کاکلا تیّگه‌هشتن و پاماندنی پیک دهینن، پتریا هه‌فرکیا ئەف
وینا ئەم دتیّکستین ئەده‌بی یین نودا دهینه دیتن، زوربه‌یا جارن د ئەفان تیّکستاندا زمانی ب
شیوه‌یه‌کی مه‌جازی ب کاردهینن)^(۳).

(ئایزەر) کومه‌که تیّکست و ده‌سته‌واژه‌یان ژبو پیناسه‌کرنا وەرگرتنی و کارلیکا دناقبه‌ینا
تیّکستی و خوندەفانیدا ب کارئیناینه وب تیّگه‌هین تیورا وی دهینه هه‌ژمارتن مینا (تومارا

^(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۴۰.

^(۲) ملكية دحامية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۳۰-۱۳۱.

^(۳) هه‌مان ژیدەر: ص ۱۳۰.

تیکستی Lerepertoire du text، ستراتیژییه تا تیکستی، بوشایین تیکستی، دیتنن گهروک، نهگه تفتیا تیکستی^(۱).

۱- **تومارا تیکستی***: مه بهست ژ تومارا تیکستی نهو جهی بهرنیاسه یی کو خواندهفان و تیکست ب مهردما په یوهندی کرنی تیدا دگه هنه هه فدو^(۲). هه لبهت نهف په یوهندی دنافبهینا واندا ب نارمانجا نفاکرنا رامانه که نویه. (نهگه تومارا تیکستی ب گشتی یا ناشکرابو ل وی ده می تیکست نه رکی خو د گه هاندنا زانیاریین نودا بو خواندهفانی نابینت، نهو توخمین بهرنیاس یین کو تومارا تیکستی پیک دهینن ب تنی په یوهندی ب تیکستین بهری خوفه نینه، به لکو زیده تر په یوهندی ب پیقه ریچ جفاکی و میژوی و رهوشه نیر فه هه یه، یی کو تیکست تیدا دورست بوی، تومارا تیکستی به شه که ژ پیکهاته یا تیکستی کو راسته خو نامازه د دته تشتین ده وروبه ری تیکستی^(۳). (ب رییا تومارا تیکستی نهو ناسویه بلند دبن یین کو چارچوفی دانوستاندنی دنافبهینا تیکستی و خواندهفانیدا دهستنیشان دکهن)^(۴).

۲- **ستراتیژییه تا تیکستی**: دناف تیکستیدا هیلکاریین فه گهر و (احالات مرجعیه) هه نه هاریکاریا خواندهفانی دکهن ژبو دیتنا تشتی دناف تیکستیدا، دکریارا خواندنیدا خواندهفانی ناراسته دکهن، نهف هیلکار و هه یکلیه ب ستراتیژییه تا تیکستی د هینه بنا فکرن^(۵). فه ره ستراتیژییه تا تیکستی ره گه زئی نه چافه ریگری د تیکستیدا دیار بکته، لسه ر خواندهفانی فه ره ب رییا ستراتیژییه تا تیکستی تیکستی نه کتیف بکته، داکو بکارت وی بیژت یا کو تیکستی نه گوتی هه ر تیکسته ک خودان دو پیکهاته یه یا ئیکی نهو پیژانین یین کو نفیسه ر دابین دکته، یی دوی نه وه یی کو خواندهفانی نمونه یی زیده دکته، بو زانین پیژانین دوی ژ نالیی پیژانین ئیکی فه، د دهست نیشانکرینه، واته ژ نه وی دهینه ناراسته کرن^(۶). (ستراتیژییه تی دهق ده بی بارودوخیکی له بار بیخته کایه وه، بو نه وهی خوینر بتوانی له گهل دهقه که دا ناویته بیت، خوینره کانیش بو نه وهی توانای خویندنه وه یا هه بیت پیویستیان به ناسین و ریکه وتن هه یه له گهل نهو ته کنیک و نه ریته نه ده بیانه ی که دهقه که بلاوده کاته وه، بو نهو مه بهسته ش ده بی خوینره کان شاره زایی نهو بنه ما و یاسایا بن، که دهقه که به شیویه کی سیستم کراو کونترولی دورستبونی

(۱) نه ر خه وان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکنده وه نالی به نمونه، ل ۱۰۵.

* د زمانی عه ره بیدا دهسته واژه یین (رصيد النص - ذخیره النص) دهینه ب کارئینان. بنیره: نه ر خه وان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

(۲) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القراني، ص ۸۰.

(۳) نه ر خه وان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

(۴) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القراني، ص ۸۰.

(۵) ملكية دحامية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۳۰.

(۶) هه مان ژیده ر: ص ۱۲۰.

واتایی پئی دهکات) ^(۱). کهواته تیگست خواندهفانی بو دیتنا رامانی ناراسته دکهت، ژبهرکو دناف تیگستیدا هندهک هیلکاری یین هاتینه کیشان فه ره خواندهفان لسهر نهوان هیلکاریا بچت داکو بگهته مهبهستا تیگستی و رامانا وی دیاربکته و پیگفه گریبدهت.

۳- دیتنن گهروک: دهمی خواندهفان ب رییا ناسویین خو یین چافهریکرنی دگهل تیگستی دچت، واته بی دابرین دگهل پروسهیا خواندنن یی بهرهوام بت، دهمی د کریارا خواندنیدا تشتهکی نه چافهریکری رودبدهت، نهو رودان دبتنه نهگهری گوهورینا رهوانگهین وی، سهرنهجمای نهفی گوهرینی زی خواندهفان ب شیوهیهکی هورتر دچته دناف رهگهزین بهرههرهتر یین تیگستیدا، نهف گوهرینا ناسویین چافهریکرنی (نایزهر) ب (دیتنن گهروک ب ناف دکهت) ^(۲). (تیگست رامانا خو ب یهک خواندن رادهست ناکهت، تیگههشتن و حهلیان دگهل نامازهیین تیگستی و دچارچوفی دیتنن گهروکدا ب رییا چهند قوناغهکه دهینه نهجمادان، ههر قوناغهک ژ نهوان قوناغا تشتهکی پیشکیشی مه دکهت و دیاردهیهکه بابته نیشا مه د دهت، نهف قوناغ دفتی د چارچوفیهکی گشتیدا بهینه دورستکرن، بو وی یهکی رامانهکه تهمام بو تیگستی دورست ببت و خواندهفان تیگههت، ب نهفی رنگی ههر قوناغهکه خواندهفان بو تیگستی نهجماد دهت یهکسان نابت ب رامانا تیگستی) ^(۳). (دناف تیگستی نهدهبیدا دیتنهکه گهروک ههیه، ری د دهته خواندهفانی گو هیدی هیدی د تیگستی بگهت، مهبهست ب تیگههشتنا هیدی هیدی نهوه تیگههشتنه یاکوب رییا قوناغین بهرهوام و دماوی کریارا لیكدانهفین بهرهوام دهیته ههبون) ^(۴). (نهرگی رهوانگهی گهروک زیاتر خوی ل کرداری پهیوهندیکرن و کاریگهری دورستکردن دهبینیتهوه لهنیوان دهق و وهرگردا، نهم کارهش به بهشداریکردنی وهرگر و نهکتیقبونی وهرگرتن و تیگهیشتنی نامازه دهقیه رییشاندهرهکان که بهرچاو رونکهرهوی خوینهرن دپته دی، نهو نامازه دهقیانه یان نهوهی (نایزهر) ناوی دهنیت (بونیدای هیلکاری دهق) چالاکی خوینهر ناراسته دکهن بو دهربازبون له لادانه تهئویلیهکان و دوره پهریزی لههینانه گوی نهوی که دهق بهوهی نهیوهتوه) ^(۵). تیورا وهرگرتنی سهنگا خو دایه سهه خواندهفانی، خواندهفان زی د تیورا وهرگرتنیدا گههگه خواندهفانهکی نهکتیف و چالاک بت، چالاکبونا خواندهفانی زی ژنهجمای کارلیکرنای وی دگهل تیگستی دیاردبت.

^(۱) نهرخهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیكدانهوه نالی به نمونه، ل ۱۲۱.

^(۲) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرن بنهمایین تیورا وهرگرتنی لسهر تیگستا نهدهبی، ل ۷۷.

^(۳) نهرخهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیكدانهوه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

^(۴) ملكية دحامية: هرمنیوطیقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، ص ۱۲۲.

^(۵) د. یادگار لطیف شارهزوری: تیورهکانی وهرگرتن له (نیستاتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنهی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۴۷.

ب گشتی تیورا وەرگرتنی خودان ئەف بنه‌ماین ل خواری دیارگریه کو دشیاندایه د ئەفان

خالاندا بهینه ده‌ست‌نیشان‌کرن:

۱- دوانیا تیکستی و خوانده‌فانی.

۲- کاریگری و په‌یوه‌ندی.

۳- کاری ئەده‌بی دنا‌فبه‌ینا جه‌مسه‌ری ئیستاتیکی و هونه‌ری دا.

۴- فه‌کولین (التحقق) و راماندن.

۵- خوانده‌فانی گومانگری و نمونه‌یی.

۶- ئاسویین چافه‌ریکرنی.

۷- پرکرن بوشاییان و لیگه‌ریان ل تیکستی نه‌دیار.

۸- تیکستی فه‌گری.

۹- مه‌ودایی ئیستاتیکی^(۱).

ئ هه‌ر هه‌مو بنه‌ما دکه‌فنه خزمه‌تا ئەوان هه‌ر چار بنه‌ماین هاتینه ب ریزکرن کو

بریتینه ژ (ئاسویین چافه‌ریکرنی، مه‌ودایی ئیستاتیکی، پرکرن فالاتیا و کارلیکا دنا‌فبه‌ینا

تیکستی و خوانده‌فانیدا).

(۱) د. جمیل حمداوی: منهج التلقي او نظرية القراءة و التقبل، www.ta5atub.com.

پشکا سییٰ
پراکتیزه کرنا تیورا وەرگرتنی د ئه ده بیاتا
ئولی یا ئیزدیاندا

معه والنه ای کتبر

پراکتیزه کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیاند:

تیورا وەرگرتنی خودان چەند بنەمایەکی گرنگە، د ئەوان بنەمایاندا روئی خواندەفانی د شروفە کرنا کاری ئەدەبیدا دیاردەت، ئەو بنەماین کو تیورا وەرگرتنی ب خوقە دگرت ب شیوەکی تیوری یی بەرفرەه د بەشی دویدا هاتینە بەحسکرن، زوربەیا ئەوان بنەمایا لسهر یەك ریره و کاردکەن، ئەو ریره و ژی کارلیکا دناقبەینا تیکستی و خواندەفانیدایە کو ژ ئەنجامی ئەفی کارلیک و پەیوەندی بنەمای ناسویین چاقەرێکرنی و مەودایی ئیستاتیکی، پرکنا فالاتیا و کارلیکا دناقبەینا تیکستی و خواندەفانی دەینە هەبونی. لی دئەفان بنەمایاندا خواندەفان ئەنجامین جودا ب دەست خوقە دەین و روئی خواندەفانی ب شیوەی جودا دیاردەن.

د ئەفی بەشیدا دی هەول دەین ئەو بنەمایین د بەشی دویدا هاتینە بەحس کرین کو بنەمایین تیورا وەرگرتنی، دی لسهر خواندەنن ئەوان خواندەفانین ئەدەبی و ئولی یین کو بو ئەوان تیکستین مە هەلبژارتین هاتینە کرن پراکتیزە بکەین، ژبو فی مەرەمی ژی مە دو تیکست ژ قەولین ئیزدیان هەلبژارتینە ئەوژی (قەولی ئاخەرتی و قەولی بەحرا). کو ب بەشەکی هەرە گرنگی ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیان دەینە هەژمارتن. سەبارەت خواندەفانا ژی مە دو جورە خواندەفان بو خواندنا ئەفان تیکستان هەلبژارتینە، یەك ژ ئەوان جوری خواندەفانا خواندەفانەکی ئولی سافە (واتە قەولزانین ئولا ئیزدیانه)، جوری دوهم خواندەفانی ئەدەبیە واتە بسپورین ئەدەبیاتی نە، ژبو پراکتیزە کرنی دی خواندەنن هەریەك ژ ئەوان خواندەفانا ئیخینە بن بنەمایین تیورا وەرگرتنی.

قهولئ به حرا
ب دهستوری خودئ

روژهکئ نهز فکرییم

دامابووم و چهیریم

ل به حرهکئ سهیریم

چی به حرهکه کووره!

سبحانه ژ مهلکئ غهفووره

تهرهفیئ فی به حرئ سه حتی دووره

چی به حرهکه خاسه!

یهکووره و بی قیاسه

رکنهکه و چار نه ساسه

چی به حرهکه پانه

سبحانه ژ مهلکئ رهحمانه

تهرهفیئ فی به حرئ نه د خویانه

چی به حرهکه مهزنه

قهندیلهکه نوورانی دنسیت ل بنه

چار جووی ژئ دچنه

چی به حرهکه کووره

پهدشا ل مه دکهت به خشه و بووره

نهم ژدوور ناینه دووره

چی به حرهکه بی حده

سبحان ژ مهلکئ سه مهده

مه ب شیخی خو مهدهده

چی به حره که عه میقه
په دشا ل مه دکه ت شه فیقه
ئه م ژ دوور ئانینه نیژیکه

ئه م ژ دوور ئانینه کناره
پیل دئینه مه ب دژواره
مه ب خودی خو هاواره

هاواری خودی خو مه

چه ندی مه دهه ژئی دده مه

په دشی من ئه وه یی ل عه رشا ل سه ما

په دشی من ل عه رش کر
نه قاشی چه ندی نه قش کر
دوو جندی یا قوبه ک فه رش کر

دوو جندی یا دورره ک دگیرا
هه ون شه هده بن ژ خودی را
هه ر زه ربه ک نافه هه زار زه ربا هه بوو فیرا

ئه ز فکریم ل وی یه
ده رگه هه که و سی ری یه
دوو دروونشتینه ئیک دیم دچت و دئی یه

ل با دئی من بوو عه یانه
کورسه یه که ب شهش پی یانه
فتیله که و چار چرانه

هه ر چار چرا و فتیله ک
دوو مه نبه ر و قه ندیله ک
هه شت ده رگه ه و کلپه ک

من ل وئ دیتبوو بازارهک

د نافدا ههبوو دیارهک

ل سهر سهکنی بوو سوارهک

ل سهر سهکنی میر

ئهوی خهوله کربوون فهقیر

وئ دکهن رای و تهگیر

چی میرهکی مهزنه

خودانی یازده هزار قهوشهنه

تهلپیت گران ژبه ر د هه رنه

ئهز فکریم ب نه دهره

مه لک شیخ سن روونشتبوو ل سهر مهنبه رنه

وئ دخوونت ل چار دهفته رنه

قازی و مهنبه رن

کتیب و دهفته رن

به ژنه که و چار به شه رن

هه ر چار به شه ر ب روحه کی

هه ر دوو تایی سیه کی

ته باکرنه وان ژ دهره کی

هه ر چار یاریت ته بانه

حه رفه ک ل ناف یازده حه رفانه

دوو دروونشتینه و ئیک ژ پی یانه

سه حته دهن خه به رنه

وئ دبیژن قه لا وئ دخوونن دهفته رنه

یۆ خودانیّت نهدره

سه حتا ددهن حسیی

وی دبیژن قهولا وی دخوونن کتیبی

بۆ خودانیّت عه جیبی

قاتانیی چهند مهعنی دگۆتن

دایهکه و چار دۆتن

ئهو د باتن دا د هاتنه گۆتن

باتن و مهعریفهته

روونشتنا وان محبهته

فه خوارنا وان سوحبهته

لهو خاسا ل وی سوحبهت کر

ب کاس و محبهت کر

لهو خاسا ل وی لۆقهت کر

خۆشی یا ل وان زوو کر

ب ماش جهمبهقی کر

لهو خاسا ل وی قهبولکر

گهلی برا ههتا هوون ل وینه

دهرهقی غافلا مه بینه

ئهو زی بهنییّت خودی نه

مه بیژه ژ دهرهقی غافلا

ب خوف و ترس بن ل ههموو دلا

دا ل روژا ئاخړه تې بېن خودانیت مال و مهزلا

ژ قهولې د پرویشې قاتانی

علمی خودی به حره، ژې دچن و جوې و کانی

خاس خاسن چوونه بهر نوورا ره حمانی

ته مامه تی یا فی قهولی ل خودانی

ئهم دکیمین و خودی یی ته مامه ^(۱).

هه و النامه ی کتیب

^(۱) عزالدین سلیم باقری: مهرگهه، ص ۲۸۹-۲۹۴.

- بنه‌مایین تیورا وەرگرتنی و پراکتیزه‌کرنا وان:

۱- ئاسویین چافه‌ریکرنی:

ئاسویین چافه‌ریکرنی ب گه‌وه‌ری بنه‌مایین تیورا وەرگرتنی ده‌یته هه‌ژمارتن، (ئاسویین چافه‌ریکرنی هه‌ول دده‌ت په‌یوه‌ندیا دنا‌قبه‌ینا تی‌کستی و خوانده‌فانیدا ب ئازرینت، ب رییا ئه‌وی ئازرانندی، به‌های ئه‌ده‌بی ده‌ست نیشان بکه‌ت) ^(۱) . که‌واته به‌های ئه‌ده‌بی ب رییا ئاسویین خوانده‌فانی و پیقه‌ری و دیاردبت. (مه‌به‌ست ژ ئاسویین چافه‌ریکرنی ئه‌و پیقه‌رن یین کو خوانده‌فان د خواندنا تی‌کستا ئه‌ده‌بیدا ب کاردهینت، واته ده‌می خوانده‌فان بابه‌ته‌کی دخوینت ل پی ئه‌وان دیتن و پیقه‌را ره‌فتاری دگه‌ل تی‌کستا ئه‌ده‌بی دکه‌ت، یین کو ل نک وی دجیگیر) ^(۲) .

ژیۆ پراکتیزه‌کرنا ئه‌فی بنه‌مای مه (قه‌ولی به‌حرا) هه‌لبژارتیه و هه‌ریه‌ک ژ (شیخ‌عه‌لو خه‌له‌ف، شیخ‌ده‌خیل یوسف ئی‌راهیم، وه‌کو قه‌ولبیژ وەرگرتینه، د. نعمت‌لله حامد نه‌یلی، کوفان ریسان حه‌سن، علی جوقی عیدو) وه‌کو خوانده‌فانین ئه‌ده‌بی، بو خواندن و شروقه‌کرنا ئه‌فی قه‌ولی هه‌لبژارتینه.

- ئاسویین چافه‌ریکرنی و شیخ‌عه‌لو خه‌له‌ف و تی‌کستی (قه‌ولی به‌حرا).

د شروقه‌کرنا (شیخ‌عه‌لو خه‌له‌ف) دا، یاکو بو تی‌کستی (قه‌ولی به‌حرا) کری، مروقه‌ه‌ست ب زانابون ئی‌کجار گونجاندا دنا‌قبه‌ینا ئاسویین چافه‌ریکرنی وی و تی‌کستی دا دکه‌ت، د خواندنا ناقبری دا دیاردبت کو شاره‌زایه‌کا باش د ئه‌وان په‌یفین خوازه‌بیدا هه‌یه یین کو د تی‌کستیدا ب کارهاتین و رامانا تی‌کستی ل پشت خو قه‌شارتین، بو نمونه ده‌می شیخ‌عه‌لو خه‌له‌ف د سه‌به‌فا پینجیدا (۵) یاکو دبیزت:

"چی به‌هره‌که مه‌زنه

قه‌ندیله‌که نورانی دنسیت ل بنه

چار جووی ژێ دچنه"

شیخ‌عه‌لو دخواندنا خودا لسه‌ر ئه‌فی سه‌به‌قی بیژت: (قه‌ندیلا نورانی (روژه) و روژ نور خودی یه، هه‌ر چار جوویین ژ ئه‌وی قه‌ندیلی دچن، مه‌به‌ست پی وهرزین سالی نه‌ کو بریتی نه‌ ژ (زفستان، به‌هار، هاقین و پاییز) واته ب روژی دبه‌ت زفستان هه‌ر ب روژی ژێ دبه‌ت به‌ار و هاقین و پاییز،

^(۱) ئه‌رخه‌وان محهمه‌د عوبید: ئاویته‌بوون و لی‌کدانه‌وه (شعیری نالی به‌نمونه)، ل ۷۳.

^(۲) علی‌تاهیر به‌رنجی: چهند تووژینه‌وه‌یه‌کی ره‌خنه‌یی، چاپی یه‌که‌م، له‌بلا وکراوه‌کانی ئه‌کادیمیایی کوردی، چاپخانه‌ی حه‌جی

هاشم، هه‌ولیر، ۲۰۱۴، ل ۱۰.

واته هەر هه مو وهرز ب هه بونا روژی فه گریداینه). یان دهمی د خواندنا خودا شروفه کرنی
ددهته سه به قین (۱۰-۹-۸-۷-۶)

"چی به حره که کووره

په دشا ل مه دکه ت به خشه و بووره

ئه م ژدوور ئانینه دووره

...

هاواری خودی خومه

چه ندی مه دهه ژی ددهمه

په دشی من ئه وه یی ل عه رشا ل سه ما"

شیخ عه لو دبیرت: (دلوفانی و لیبورینا خودی بو عقد و به شهری خویا، ب رییا ب زانین و
خوندنا علمی خودی، مروقی ژ دوریاتیی دهیته نیزیک، واته نیزیکبون بو ناسبون و رهحما خودی.
د دنیا یی دا گه له ک پیل ب مروقی دکه فن و ئه و پیل پیلین دژوارن (پیلین ته مایی و پیلین
نه فسی و پیلین شه هوه تی) نه، ئه ف پیله هه ول ددهن مه دوری ئیمانن بکه ن و ههروه سا مه دوری
زانابون و مه عریفه تی ژ بکه ن، ژ به ر هندی فه ره ده می مروقی تشته کی نه حه لال دبیرت هاوار خو
ب گه هیته ره ب العالمین، کو شه هده و ئیمانا مه ب نافی وی یه، ل وی ده می چ گونه ه بو مروقی
نامینت). د ئه فان شروفکرنا ئه و هه ست بو مروقی پهیدا دبیت، کو شیخ عه لو خه له ف وه کو
زانایه کی ئولی و قه ولبیر و شارمزا، ب حوکمی ئه و گونجاندن و شارمزایا پیش وهخت یا کو د د
ئه ده بیاتا ئولی ب گشتی و قه ولا ب تایبه تی هه ی، ئه فه یه که ژی دبته ئیک ژ فاکه ته ریپن سه ره کی
یپن پیک ئینانا ئاسویپن چافه ری کرنی، کو ب رییا ئه وی حوکم به گراوه ندی خو یی ئولی و
ره وشه نبیری، ب ئارامی بی دو دلی شروفه کرن دایه قه ولی. ئه فه ژی وی چهندی په سه ند که ت کو
ئاسویپن چافه ری کرنا خوانده فانی دگه ل ئاسویپن چافه ری کرنا تی کستی ئیکجار د گونجاینه. یه ک ژ
نمونه یپن دن یپن کو گونجاندن ئاسویان دنافه ینا وی و تی کستی په سه ند دکه ن سه به قا (۱۴)ی، ژ
تی کستی قه ولی به حرا یا کو دبیرت:

"ل با دلی من بو عه یانه

کورسی یه که ب شه ش پی یانه

فتیله که و چار چرانه."

شیخ عهلو دبیرت نابت ئەم بیژن (کورسی یهکه ب شەش پێ پانە) یا دورست ئەوه (کورسی یهکه و شەش پەپانە). کورسی ب راما تاوسی مهلهکی سەرودری ملیاکهتا دهیت، شەش پهیا ژى ب راما و مەبهستا هەر شەش ملیاکهتین دن دهیت کو بریتی نه ژ (عزرائیل، جبرائیل، دردائیل، شمنائیل، میکائیل، عهزافیل). فتیل ژى ب راما روژی دهیت و چار چرا ژى ب راما دەمین سالی. ههروهسا دسهبهقا (۱۵) دا کو تهمامکهرا راما سبههقا ل پیش خویه، بهحسی پیکهاتین دەمی هاتیه کرن مینا شەف و روژ و دەمین سالی و روژ ب خو دیسان بهحسی هەر ههفت ملیاکهتا و ههبونا خودای دگهل وان کریه، کو ههمو پیکهه دبنه ههشت، و کلیل وهکو نافهکی خوازی بو خودا ب کارئینایه دەمی د سهبهقی دا دبیرت:

هەر چار چرا و قتیلهك

دو مهنبهرو قهندیلهك

ههشت دهرگهه و کلیلهك

ئەف هەر دو سهبهقین قهولی دبت سهبهقین هەری ب زهمهت بن د (قهولی بهحرا)دا، لی ژ نهجامی ریکهفتنا ئاسویین چافهریکرا تیکستی و خواندهفانی و رههندیی و یین رهوشهیری و ئولی ئەو زهمهت و ئالوزی ل بهرامبهر ئاسویین چافهریکرنی یین (شیخ عهلو خهلهف) نهبوینه ئاستهنگ.

ب کورتاسی ئەم دکارن وی یهکی بیژن ئاسویین ئەفی تیکستی ههه ژنالیی روخساری فه و ههه ژى ژنالیی نافهروک و پهیقین خو یین خوازیقه، دگهل ئاسویین شیخ عهلو خهلهف ئیکجار دگونجایینه، دور ژ وی یهکی کا ئەو داریتن فهکرنا پهیقین خوازی یین کو د ئەفی قهولی دا هاتینه فهکرن ژنالیی خواندهفانی نافبری فه، چهند د دورستن یا نه، لی گرنگ ئەوه مروف دخواندن و ئاسویین وی دا یین ب رییا وان تیکست دایه خواندن و شروفهکرن ئارامی تهنابونا تیگههشتنی و نههیلانا ئالوزی تیدا دبینت.

- ئاسويپن خواندنا (شېخ دخيل يوسف ئيراهيم) بۇ تېكىستى (قەولۇ بەحرا).

بەھرا ھەرە زور ژ قەولبېژا واتە خواندەفانى ئولى، ديتنن وان ژبۇ شروفەكرنا تېكىستين ئولى دور يەك بازنە دزقرن، ب تنى دھندەك ھورگليپن گەلەك كيم دا نەبت، واتە جوداھيا دناقبەينا واندا مەسلەيەك رېژيپە نەك گەوھەرى، ئەفەژى بۇ وى يەكى دزقرت كو وەرگرتنا ئەدەبىياتا ئولى دگەل رامانا وان ژ سنگ بۇ سنگە ھاتىپە فەگوھاستن، وەكو ئەمانەت رەفتار دگەل تېكىستين ئولى دا ھاتىپە كرن، چ وە كو ژبەركرن و چ وەكو رامان و مەبەست، لەوما ئەگەر تو يەك تېكىست ب مەرەما شروفكرن و راماندنى بدەيە خواندەفانەكپن ئولى، ئەو جوداھيا تو ھزردكەى كو ژ خواندنن وان دى ھينە بەرھەم تو نابىنى.

ژ ئەنجامى ئەوى خواندنا كو (شېخ دخيل يوسف) بۇ تېكىستى (قەولۇ بەحرا) كرى، ديار دبت كو ئاسويپن چافەرېكرنا وى دگەل ئاسويپن تېكىستى د تەبانە، ژ ئەنجامى ئەوى تەبابون و گونجاندنا دناقبەينا وى و تېكىستىدا، بى دو دلى و راوھستيان كەفتىپە دانە رونكرن و زەلاكرنا ئەوان ھەمو پەيپن خوازەيى، يپن كو بۇ خواندەفانەكى ئاسايى و شارەزا ژى ب زەحمەتن، لى تەبابونا (شېخ دخيل يوسف) دگەل ئەوان پەيپان بۇ شارەزاي و بەگراوھندى وى د ئالىي ئولى دا دزقرن، ب ھوكمى ئەوى بەگراوھند و پېشەرپن خو يپن ئولى، ئەوپەيپن خوازەيى يپن كو د رەخنى دا ب كود دەينە ناسكرن، فەكرينە و ئەو نەيپن و مەبەستين تپدا د فەشارتى دخواندنا خودا داينە رو، واتە يەك ژ فاكترپن ھەرە سەرەكى يپن پېكئينا ئاسويپن چافەرېكرنى ل نك خواندەفانى نافرې ھەيە، ئەوژى ئەزمونا پيش وەختە يا وەرگريپە لسەر وى رەگەزى ئەدەبى يى كو تېكىستى (قەولۇ بەحرا) ب سەرۋە كو ئەوژى ئەدەبىياتا ئولى يە، ھەلبەت تېكىست تېكىستەكە ئولى يە (شېخ دخيل) ژى ئەزمونەكە زەنگين يا پيش وەخت د ئەدەبىياتا ئولى دا ب گشتى ھەيە، ئەفەژى گرنگترين خالە كو خواندەفانى نافرې بى ئاستەنگ دگەل تېكىستى بکەفتە لىك تېگەھشتن و گونجاندنى و ئاسويپن وى و تېكىستى وەكو مە ل پيش گوتى د تەبابن.

دخواندن و شروفەكرنا سەبەقپن (۱-۲) دا ژ قەولۇ بەحرا، شېخ دخيل (بەحرى)، ب بەرۋەرەھى و مەزنا تيا علمى خودى ددەتە ناسكرن و دبېژت: كەس ب سەر ئەفى علمى ناكەفت، واتە كەس ناگەھتە داويا علمى خودى. د سەبەقا (۳) ئى دا ياكو دبېژت:

"چى بەحرەكە خاسە!"

يەكوورە و بى قىياسە

ركنەكە و چار ئەساسە"

خواندهفانی نافرې (رکنهکه و چار نه ساسه) ب هر چار تهرهفیت دنیای داینه ناسکرن و دبیژت هر تهرهفهک ژ نهفان تهرهفیت دنیای ژی ب ملیاکهتهکی هاتیه سپارتن، د سبهقین (۴- ۵)ی، دا

"چی به حرهکه پانه

سبحانه ژ مه لکی ره حمانه

تهرهفیت فی به حری نه د خویانه

چی به حرهکه مه زنه

قه ندیله که نورانی د نسیت ل بنه

چار جوئی ژی دچنه"

قه ولبیژ (شیخ دخیل یوسف) نهفان سبهقان ژی ب تهمامیا رامانا سبهقین پیش ل قه له م د دت، واته نهف سبهقه ژی هر به حسی چار تهرهفین دنیای دکهت، خواندهفانی نافرې دبیژت: (چار جوئی واته هر چار تهرهفیت دنیای، نها ژی ده می سها ژ نالیی جفاتا ئولی و خلمه تکار و کوچهک و شکهستی و چله گرا فه دهیته کرن، نهو ب چار نالیدا د فهتلن (دزفرن) و نهف زفرین لسهر خاترا هر چار ده ریایه (ده رگه ها) یان ژی هر چار تهرهفیت دنیای یه). ههروهسا دخواندن و شروفه کرنا سبهقا (۸)ی، دا یا کو دبیژت:

"چی به حرهکه عه میقه

په دشا ل مه دکه ت شه فیه

نهم ژ دوور ناینه نیژیکه"

شیخ دخیل دخواندنا خودا لسهر نهفی سبهقی دبیژت: (به حس ل روحین پاک و چاک هاتیه کرن، واته نهو که سین ژ خودی ترس و خودان مه عریقهت، سهد خوزیکین نهوی روحی خودانی خو بینته پیش و نه بته پاش، روحا چاک نهوه یا خودی و جوامیر ژ د رازی). ههروهسا خواندهفانی نافرې دبه رده و امیا هه لسه نگاندا خودا، ب رییا پیقه ریپ خو یین تایبهت بو تیگستی قه ولی به حرا دخواندنا خودا بو سبهقا (۹)ی، ژ تیگستی (قه ولی به حرا) دبیژت: (به حس ل پیلان هاتیه کرن نهو پیل (پیلین روژا ئاخره تی) نه، واته ل روژا ئاخره تی کو روژا حهق و حسیبی یه، نهو گوننه یین مه کرین دبنه پیل و دهینه مه، نهو که سی دکه فه بهر پیل، که سین گونه هکارن، نهو که س دکه فنه هاوار و لافه کرنی ژ خودای، دا کو لی بهیته رحمی و لی ببورت و باری گوننه هیین وی سفک بکهت دیسان خواندهفانی نافرې دبیژت نهو لافه کرن ئیکسهر ژ نالیی که سی که فته تهنگافیی ناهیه ت کرن نهو که سی تهنگاف و گونه هکار هاوار خو دگه هیینته شیخی خو و شیخی وی

ل ئاخرهتئ دبتە نافبهين و هيفى و دوعا و داخوازئ ژ رهبيّ تعالا دکهت ل ئەوى كهسىّ گونههكار بهيته رهحمئ).

"ئەم ژ دوور ئانينه كناره

پيل دئينه مه ب دژواره

مه ب خودئ خو هاواره"

ههروهسا ئەو د خواندنا (شيخ دخيل يوسف)دا، بو سهبهقين (۱۱- ۱۲ - ۱۳) ژتيكستى قهولئ بهحرا مروف ههست ب گونجاندن و تهبابونهكه ئيكجار رهحت دنافبهينا ئاسويين چافهريكرنا ئاسويين چافهريكرنا وى و تيكستيدا دکهت.

"په دشى من ل عهرش كر

نه قاشئ چه ندى نه قش كر

دوو جندئ يا قوبهك فهرش كر

دوو جندئ يا دوورهك دگيرا

ههون شه هده بن ژ خودئ پا

هه زه ربهك ناف هه زار زه ربا هه بوو فيرا

ئەز فكريم ل وئ يه

دهرگه هه كه و سئ رئ يه

دوو دروونشتينه ئيك ديم دچت و دئئ يه"

شيخ دخيل ئەو خواندنا ياکو ژ ئەنجامئ وئ تهبابون و گونجاندا دنافبهينا ئاسويين و خو تيكستيدا ئينا بهرهم دبئرت: (مه بهست ب ئەوان سه به قين قهولئ، تاوسا شيخادئ و دانان و گيرانا وئ يه، تاوس نوينه راتيا شيخادئ دکهت، ئەو كه سين ل هه ر دو ره خيت (تاوسئ) رونشتى يهك ژئ (شيخ شمس)ه و يهك ژئ (مه لك شيخ سن) ه، نوكه ژئ ئەو كه سين ب ره خ تاوسئ قه رودنين يهك نوينه راتيا (شيخ شمس) دکهت يهك يا (مه لك شيخ سن)، دربا (ضرب) فان هه ر دو چاकिन خودئ دربه كه گرانه و خودان هيژ و كه رامه تن، لهوما دناف سه به قئ دا هاتيه گوتن (هه ر زه ربه كه وان يازده هزار زه ربه ي فيرا).

ئەگەر ئەم هزرا خو د خواندنا ئەوان سه به قاندا بکهين يين کو ژئالئئ (شيخ دخيل يوسف) قه بو (قهولئ بهحرا) هاتينه کرن، دئ بينين ئاسويين وى وهکو خوانده فانه کئ ئولى دگهل ئاسويين تيكستى د تهبا و گونجاينه، زوربه يا هه ره زور ژ نافه روکا تيكستى چ وهکو رامن و مه به ستا گشتى و چ وهکو په يقيين خوازه يي يين تايهت ژبو خوانده فاني نافيرى نه د نامونه،

ژبهړكو هندهك رامانين فقهبري و بن بر ل نك خواندهفانئ ئولى نه و ژبلى نهوان رامانين ل نك
وى دجگر چ رامانين دن نادهته تيکستی، كهواته نهو پهيقين و زارافين خوازهي بين دناف
تيکستيدا ب كارهاتين ناسويين خواندهفان ب چ نالياندا نهگوهارتينه.

بهراوردگرن:

نهگهر نهو بهري خو بدهينه شروفهكرن و خواندنين ههر يهك ژ (شيخ عهلو خهلهف و شيخ
دخيل يوسف) دي بينين ههف نيزيكهكه هزري د درههقي شروفهكرن و خواندن و نهوان
رههندنين پهيقان ل پشت خو فهارتين دناقبهينا واندا ههيه، لي دهه مان دهميديا شيخ دخيل د
هندهك سهبهقاندا جودا ژ شيخ عهلو خهلهف هزرگريه، واته خواندنهكه جودا دايه سهبهقي بو
نمونه: نهگهر ب تني ل شروفهكرنا سهبهقا (5) ژ قهولي بهحرا بزفرين ياكو دبيژت:

"چي به حرهكه مهزنه

قه نديلهكه نوراني دتسيت ل بنه

چار جوي ژي دچنه"

دي بينين ههر يه ژ نهوان جودا د درههقي نهوي سهبهقيدا خواندنا خو كريه ⁽¹⁾.

- د. نعمت لله حامد نهيلي و ناسويين چافهر يكرني:

نهگهر نهو بهري خو بدهينه خواندنا (د. نعمت لله حامد نهيلي)، ياكو بو تيکستي (قهولي
بهحرا) نهجامداي، دي بينين د گهلهك خالاندا ناسويين وي و بين تيکستي، دگهل يهك
نهگونجاينه نهو نهگونجاندين زي د دريژيا خواندنا خودا ل جهين جودا جودا دهستنيشاكرينه بو
نمونه دهمي دهيته سهر ناستي زماني نهو وهكو خواندهفانهكي نهدهبي نهكادمي نهدهبي رهفتار
دگهل تيکستي كريه، ژ نهجامي وي خواندنا وي دگهل تيکستي كر ديار دبت، كو نهو رستا د
تيکستيدا ب كارهاتي دگهل نهو رستا د سهر خواندهفانئ نافریدا پهسهند و جيگر ناگونجت،
ههر وهكو نهو دبيژت: (نهگهر نهو تهماشهه تيکستي بكهين، دي بينين كو لادان بين د سيستهمي
رستا كورديدا روي داين دنافي تيکستي دا ، بو نمونه پاش و پيشكرن تييدا دياره، وهكو في رستي
(روژهكي نهز فكريم) پيدفي بو بيژت (من روژهكي هزرگر) ژبه بكارئينانا پهيقين عهرهبي، و
شيوي فونهتيكا وي و ريزكرنا رستا عهرهبي، دي بينين پيش و پاشكرن كهفتيه د نهفي رستييدا و
ريزبونوا وي يا ناسايي تيكدايه، لادانا ريزماني تييدا روي دايه كو بكه پاش ئيخستيه (نهز).

⁽¹⁾ بزفره خواندنا ههر يهك ژ شيخ دخيل يوسف ئيراهيم و شيخ عهلو خهلهف بو سهبهقا بينجي ژ قهولي نافريري.

ديسان دكوپلا ئيكيڊا دى بينين كو رستين ساده ل گه ليك هاتينه كومقه كرن و رسته كا ئالوز ژى دورستكره، ژبه ر هندى ژى بكه ر د ههردوورستين ساده يين دويقرا هاتينه لابرن كو پيدفى بوو گوتبا (ئەز رۆژەكۆ فكريم) ئەز دامابوم و حەيريم، ئەز ل بەحرەكۆ سەيريم) هەر چەندە داريتنا رستا بخۆ ژى دبنيات دا نه داريتنه كه كوردى يه، چونكى پيدفیه تيدا هاتبا (ل بەحرەكۆ سەيريم _____ من سەيرى دەريايه كۆ گر). نمونين ب فى رهنكى تيدا دزورن).

ههروهسا ب كارئينا مژداريا زمانى شعري ژى وهكريه ئاسويين چافه ريكرا خواندهفانى بهره و هندەك رامن و مەبهستين دن بچن، واته بهره و رامنەكه دور ژ رامننا فەرهنكى يا ئەوان پەيفين كو كوپله يين تيکستى قهولۆ به حرا پيک دهينن، ئەف يەك دخواندنا ويدا دياره دەمى دبیژت: (دهندەك دەربرينان دا مژدارى تيدا دهيتە ديتن، ئانكو د هندەك رستين شعري دا، مروف دشتيت پتر ژ رامنەكۆ بو دەستنيشان بکەت. بو نمونه دەمى دبیژت:

چ بەحرەكه خاسه

يه كووره بى قياسه

رکنه كه و چار ئەساسه

دفيهدا پهيفا (بهحر) هاتيه بكارئينان، لى ل گهل دا هندەك دەربرين و پەيفين ديتر هاتينه بكارئينان، كو مروفي بهرف هزرکرنى قه دبهت و رامننى ب ئاشکرايى نادهته دەستى مروفي، ديسان مروف ب گومان دکهفیت كو بابەت لسەر دەريايى بت، ب تايبەت دەما رکن و چار ئەساس بو دەريايى بكارئينان، كو دياره ئەف دەربرينه بو دەريايى ناگونجن، لهوما مروفي بهرف تيهزرينى دبهن داكو رامننى ديتر بو دياربکەت، ئەفەژى مه بهرف وى راستى دبهت كو دريزکرن و داريتنا فى تيکستى دا مژدارى ژى تيدا ههيه، كو ب هاريکاريا بكارئينانا هونهرين رهوانبيژيى ژى مژدارى تيدا پهيدا بوويه. ئانكو هندەك پهيفان واتايا خو يا فەرهنكى ژ دەست دايه و رامن واتايين نووتر بخوفه گرتينه د سياقى (ريرو) تيکستى دا).

ههروهسا خواندهفانى نافبرى ديارکريه كو تيکستى (قهولۆ بهحرا) د ئالىي پەروەرديدا هاندهرکى کارىگەرە دگوهورينا ئاسويين خواندهفانيدا بو بهره و باشتر گوهوريني، ههلبەت هەر خواندهفانەكۆ باوهدار ب ئەف ئولۆ واته ئولا ئيزديياتى. (دهر كوپله كه شعري يى تيکستى دا دى بينين هاندهرەكه ژبو فيرکرن و رينمايى دان و ئاراسته کرنا وان كەسين كو باوهرى ب فى ئايينى هەى. ديسان رى نيشاندهريا وان دکەت ژبو باوهرى پى ئينانى و باوهدارىي. ئانكو لايهنى پەروەردەيى (پەروەردەيا ئايينى) د تيکستى دا زاله و ئەو شيوازى شعري يى تيکست ژى پى هاتيه نفيسين هەر ژبو هندى بوويه، كو فى پهياما پەروەردەيى و ئايينى ب ريکا وى بگههينته شهيدا باوهدارين فى ئايينى. زوى پى کارىگه ربين و بشين بپاريزن ل دەف خوه). د ئەف پەرگرافيدا

دياره كو تيڪستي دناڦهروكا خودا ههولدايه، نهو ناسويين ل نڪ خو دجيگير ل سهر ناسويي وهرگري فهرزبكهت، ناسويين خواندهفانه بهرهو گوهريني ببهت، ژ نهنجامي نهو گوهريني ژي ناسويين خواندهفاني دگهل يين خو تها و بگونجيت، نهفهژي دناليي دهرونيدا ديار دبت يي كو خواندهفاني نافبري دياركري. (نهگهر نهو ل في تيڪستي بنيرين دي بينين كو هندهك پهيف تيدا رهنگهداينه گريدانهكه ئيڪسه ب دهروني فه ههيه و هاريكار بويه ژبو نارامکرنا وان كهسا يين كو نهف تيڪسته بو دهيته ناراستهكرن. ديسان هندهك پهيفين دژواريي ژي تيدا هاتينه ب كارئينان كو ناماژي ددنه ئيشاندين و پاشقهبرني وهكو (زهرب، خوف، ترس). ل بهرامبهر ژي پهيفين نارامکر و هيمن بهخش ژي تيدا رهنگهداينه وهكو (محبهت، خوشي، سوحبهت، تها، قهبولكرن، رحمان، بهخشه ... هتد). كهواته دناليي دهرونيدا ژي نهفي تيڪستي كاريگهري لسهر ناسويين چافهريكرني كويه.

- كوفان خانكي و ناسويين چافهريكرني:

نهگهر نهو بهري خو بدهينه نهوي خواندنا كوفان خانكي لسهر تيڪستي (قهولي بهحرا) نهنجامداي خواندنهكه گشتگيره و زوربهيا خالين هونهري نهدهبي تيدا دهستنيشانكرينه، دماوي خواندنا ويدا دياردبت كو ناسويين تيڪستي و شيوازي داريتنا وي دو دلي و گومان لسهر ناسويين خواندهفاني نافبري پهيداكرينه، ناسويين وي بو پتر ژ رامن و مهبهستهكي بچن، واته نالوزيا ناسويين تيڪستي وهكريه خواندهفان شروفهكرين خو ب گومان بنقيست، ههر ژبهه رهندي ژي خواندهفاني نافبري د خواندنا خودا گوتيه دبت مهبهستا قهولفاني بهحسي نافتاكرنا نهندازهيا جههكي بت كو مهبهستا وي پي لالسه، دبت ژي بهحسي نافراندنا دنيايي بت، نهف گومان ژي بو نهوان پهيف و زارافين خوازي دزفرت يين كو قهولفاني ب مهبهست ب كارئينان واته دهركهفتنا نهوان پهيفان ژ ريرهوي خو يي فهرههنگي و كهتواري. لي ههروه كو مه ل پيش ژي بهحس كري ههر دو ديتن و خواندن دگومانكرينه، نهو گومان بون ژ نهنجامي ريڪهفتن و نهريڪهفتنا دنافبهينا ناسويين چافهريكرنا خواندهفاني و تيڪستي دزفرن، واته ريڪهفتن نهوه دهمي خواندهفان د خواندنا خو چهند بهلگهيان دهينت و نهوي خواندنا گومانكري نيژيكي پهسهند بوني دكهت، نه ريڪهفتن ژي نهوه خواندن خواندنه گومانكرينه. خواندهفاني نافبري ب نهفي رهنكي مهبست و رامانين نهيني يين تيڪستي (قهولي بهحرا) داينه رو:

۱- بهلكي نهو بهحسي نهندازهيا جههكي تايبهت دكت: مروف ههست پي دكت نهو باسا تشتهكي فهشارتي و نهيني دكت، يان ژي تشتهكي ههيي و نه ل بهر چافين ههموو كهسان ب نهيني دگههينت، لهورا ژي پهياما تيڪستي ب ناساني نادت، بهلكي ژي نهو باسي نهندازهيا جههكي ئولي و ديروكي يي وهك پهريستهگهها لالش، يان پهريستهگهها ئيزيدا، يان مههدرا بوزان و ...هتد، دكت. ژ

بەر قى چەندى دىبىژم: ئەگەر ئىككى گەلەك شارەزا و ھىزمەند د ئىزدىياتى و تىكىستان دا قى تىكىستى شىرۋەكت، نە دوورە گەلەك تىشتىن نەينى يىن بالكىش ئاشكەرا بىن، ئانكو ئەف قەول كلىلا فەكرنا گەنجىنەكا زانىارى و جەي دىرۋكى و ئۆلى و كەلتوورى بت.

ژ بۇ فان جەين من نامازە پى دا يى يا كو پتر من باوهرى پى ھەبت كو مەبەستا قەولقانى بت، پەرستگەھا لالشە، ئانكو قەولقانى ب قەول و ب ئاوايەكى ئەندازەيى يى نەينى پەرستگەھا لالش وینە كرىە، ئەگەر سەبەقەيان دگەل جەان بەراوهرد بكن ئەز باوهرم ب تەفایى وسا دەرکەفت، بۇ نمونە: دەرگەھ، روكن، ئاف، قەندىل، فتىل، شىخ، قوب، جندى، بازار، سوار، مىر، فەقىر، مەلك شىخ سن، قەول، قاتانى، مەعرىفەت، خاس و ... ھتد، ئەف ھەموو پەيىف پشەتەفانى ل بۇچۇنا مە دكن دەما ئەم دىبىژن مەبەستا قەولقانى ئەندازەيا پەرستگەھا لالش بت، چونكى ھەموو ئەف پەيىن مە دياركن گریدايى پەرستگەھا لالشن و ل وپرى زیدەتر بكاردەين و ھەنە. واتە؛ ئەف پەيىف ب تەفایى ل چ جەھكى دن يى ئىزدىان ژبلى پەرستگەھا لالش ب ھەفرە ناھینە دىتن.

ھەروسا ئىزدى دىبىژن: شىخ فەخرى ئادىان خودانى يازدە ھەزار تىكىستان بوويە، ئەف تىكىست د پەرستگەھا لالش دا دەھانە ئافراندىن و دگەل رى و رسمىن ئۆلى دەھانە گۆتن و بكارئانىن، د تىكىستى بەحرا دا ئەم نامازەيەكا وسا ژى دىبىن:

چى مېرەكى مەزە

خودانى يازدە ھەزار قەوشەنە

تەلپىت گران ژ بەر دەھەرەنە

ئەفە ژى پالپشتىكە دنە ئەم بىژن: مەبەستا قەولقانى پەرستگەھا لالشە.

ب كورتى: قەولقانى رۇمالەكا گشتگر يا پەرستگەھا لالش و ژيان و ژىنگەھا وئ ب ئاوايەكى ھۆنەرى يى سەمبۆلىك و تايبەت دياركرىە.

۲- بەلكى ئەو بەھسى چىبوونا دىيائى دكت: ژبلى گریمانائىكى، دىسا ئەو گومانى ژ مەرا دورست دكت بەلكى ژى ئەو باسى چىبوونا دىيائى دكت، چونكى ئەم ھندەك وان پەيىف و دەرپىنان دىبىن كو د ئەفسانەيا چىبوونا دىيائى دىنا ئىزدىان دا ھاتنە، بۇ نمونە: پەدشا، دور، ئاف، چار روكن، مرن و رۇژا ئاخەرەتى... ھتد. كورتيا ئەفسانەيى دىبىژت: پەدشا دورەك ژ نوورا خوە دورست كر، پاشى ھەفت ملياكەت ژ نوورا خوە ئافراندىن، ئەوئ دورى خوە ل بەر ساف و ھەيبەتەين خوەدى نەگرت، لەورا پەقىا، ژ پەقىنا دورى، ئاف وەرىا، پاشى دنيا ب ئاوايى ئافى لى ھات و نەجەبرى ھەتا لالش ھاتى، پشەتى لالش (ھىقىن) ھاتى ئەرد جەبرى و ژيانى ل سەر عەردى دەست پى كر. ئەم فان وینەيان د تىكىستى بەحرا دا دىبىن: بۇ نمونە:

پەدشا و دور:

په دشی من ل عه رش کر
 نه قاشی چه ندی نه قش کر
 دوو جندی یا قوبه ک فهرش کر
 ** ** *

دوو جندی یا دوره ک دگیرا
 هوون شه هده بن ژ خودی را

هه زه ربه ک ناف هه زار زه ربا هه بوو قیرا

ژ نه نجامی هه ردو گریمانا خوانده فانی نافبری پتر ته که زئی ل گریمانا خو یا ئیکی دکهت، واته نه و
 گریمانا به حسی نه ندازه یا جهه کی تایبهت دکهت، نه ف پشت راستبونا ئاسویپن خو زی یین کو بو
 نه فی گریمانی دچن، ب هه بونا هنده ک په یفانقه گریدایه واته نه و په یف بوینه به لگه یین گریمانا
 وی، دهرگه ه، روکن، ناف، قه ندیل، فتیل، شیخ، قوب، جندی، بازار، سوار، میر، فه قیر،... واته
 نافه روکا تیگستی قه ولی به حرا دهربرینی ژ جهه کی ده ستنیشانگری دکهت نه و جه زی لالسه،
 ته بابون و گونجاندنا ئاسویپن خوانده فانی دگهل یین تیگستی ب هه بونا نه فی خواندنا گریمانگری
 بو شارزه بونا زانینا وی یا پیش وهخت د نه فی جوړه نه دهبیدا دزفرت، کو ب رییا نه فی شارزه بونا
 خو کارییه ب رییا نه وان په یفان ئاسویپن خو و یین تیگستی بیخته سهر یه ک ریرو و دگهل یه ک
 ته با بکهت.

د نالیه کی دن یی خواندنا (کو فان خانکی) دا، دیاردبت کو تیگستی (قه ولی به حرا)
 ئاسویپن وی به رو گوهارتنی برینه، نه و نه گهرین وهگری کو ئاسویپن وی به رو رامن مه به ستین
 جودا بچن هه بونا لادانین سیمان تیکینه دناف تیگستیدا، ژ نه گهری نه فا لادانین سیمان تیکی دهنده ک
 سه به قاندا ب ئیکجاری تاریاتی که فته نه نافه روکا وی، نه و تاریاتی مژداری وهناکهت ئاسویپن چ
 خوانده فانا ب شیوه یه کی فبه ر دگهل نه وان سه به فان بگونجت، ب تنی که سی ئیکجار شارزه ی نه فی
 نه دهبیاتی نه بت کو نه وژی قه لبیژن، ل خواندنا وان ژی بو نه فان جوړه سه به قین قه ولی یا مژداره
 مروفا نکارت پشته خو پی راست بکهت، واته خواندنا نه وان ژی یا ب گومانه، خوانده فانی نافبری
 ب نه فی رهنگی به حس ل نه وان لادانا دکهت یین کو ئاسویپن وی به رو گومان و گوهارتنی دهن و
 دبیژت: (هه ر تیگسته کی وهکو شعری کو قه ول ژی هه فدوستی شعری یه، ب ته کنیکا خوه یا
 نافه کی، هه ولا که هاندنا مه رما فه شار تیا شعری دکت، نه ف که هاندنه ب رییا سیمان تیکی ده یته
 نه نجامدان کو زمان د شعری دا رهنغه دانه کا ئالوز یا مانای یه. نه گهر فه گهرن قه ولی به حرا ژی
 دی بینن چه ندین لادانین سیمان تیکی یین هاتنه نه نجامدان و حنیرو و سوړا نه فی قه ولی ژی یا د
 ویری دا، که له ک یا بزحمه ته که سه ک ب ئاسانی د واتایا هنده ک سه به فان ب که هت، ب تایبهت

ئەو يېن ب رەنگى مەتەلۇگى ھاتنە ئافراندىن، چونكى واتايا وان يا مەتەلۇگى يە و بەرسىف ل جەم خودانى قەولى يە و خودان نەمايە: □

ھەر چار چرا و فتيلەك
 دوو مەنەبر و قەنديلەك
 ھەشت دەرگەھ و كليلەك

وەكە ديار زانينا واتايا فى سەبەقى يا بزهحمەتە، سەرەرايى ھندى كو قەولغانى لادانىن سيمانتيكى ئەنجامدانە). لى ھەر خواندەفانى نافرې ديار دكەت كو ھندەك لادانىن دن ييىن سيمانتيكى ھەينە ب ئاسانى ئاسويىن خواندەفانى دگەل ئەوان لادانا گونجايىنە ھەرۈە كو ئەو دىيىت: (لى دھندەك سەبەقان دا مروف دكارت ب ئاسانى واتايا وان يا فەشارتى دەستنيشان بكت:

خاس خاسن چۆنە بەر نوورا رەحمانى

لادانا سيمانتيكى د فى سەبەقا قەول دا يا ديارە، ئەو زى "مرن" يان "كراس گھورينا خاس و بابچاكاىە"، ئانكو دفت بىيىت؛ دنيا ز چ كەسى را نامينت، ھەتا يى پلەيەكا بلند زى ھەبت؛ دى ھەر مرت و روحا وى دى چتە بەر نوورا خودى). ھەرۈەسا يەك ز ئەگەرېن دن ييىن كو دخواندنا خواندەفانى نافرې دا ديار كو ئاسويىن وى دگەل ئاسويىن وى دگەل ئاسويىن ھندەك سەبەقىن تىكستى نەكەفنه تەبا بون و گونجاندى مەتەلوگيا ئەوان سەبەقاىە لسەر ئەفى چەندى خواندەفان نافرې دىيىت: (مە د ئەدەبىياتى دا دىتى يە ب رىيا جەفەنگان واتا دقەكى ھاتىيە فەشارتن، لى وەكو مەتەلوگ و وسا بەرفرەھ د ئىك تەكستى دا مە نەدىتى يە و كا ئارمانجا قەولغانى ز فەشارتتا واتايا قەولى چ بوويە؟، كا نكارى يە ب رەنگەكى ئازادانە باسى خودى پەرىسيى و ئولا خوە بكت؟، يان نەفيايە ب رەنگەكى تامامى واتايا قەولى ب دەست وەرگرى فە بەردەت و خوەستىيە وى زى بەشدارى جىھانا دەقى بكت و نەچارىكت ھزر بكت و بەرەف گومانان ببت؟، ئەفە زى يا رەوايە، ز بەر كولى ھندەك جەھان ب ئاسانى واتايى ب دەست وەرگرى فە دبەردت، بەلى جارنان ز نشكى فە فەدشېرت، ئەف شىوازى ب كارنانينا مەتەلوگى جارنان ب رىزكەكى مەتەلوگى تىنت، جارنان ب سەبەقەكى ئىك مەتەلوگى تىنت:

ژ سەبەقا	مەتەلوگيا قەولى
۳	رکەنەكە و چار ئەساسە
۱۲	ھەر زەربەك ناف ھەزار زەربا ھەبوو فیرا

دەرگه‌هه‌که و سی ری یه	۱۳
دوو دروونشتینه ئیك دایم دچت و دئی یه	۱۳
کورسی یه‌که ب شه‌ش پی یانه	۱۴
فتیله‌که و چار چرانه	۱۴
هەر چار چرا و فتیله‌ك دوو مه‌نهر و قه‌ندیله‌ك هه‌شت دەرگه‌ه و کلیله‌ك	۱۵
من ل وئ دیتبوو بازاره‌ك د نافدا هه‌بوو دیاره‌ك ل سهر سه‌کنی بوو سواره‌ك	۱۶
به‌ژنه‌که و چار به‌شهرن	۲۰
هەر چار به‌شهر ب روحه‌کئ	۲۱
هه‌ردوو تایی سیهه‌کئ	۲۱
دایه‌که و چار دوئن	۲۵

- عه‌لی جوقی عیدو و ئاسویین چاهه‌ریکرنئ:

خواندنا (عه‌لی جوقی) دا، یاکو بو تیکستی (قه‌وئ به‌حرا) کری خواندنه‌که کورتبه‌ه، ئەف ره‌نگه خواندن ته‌نا که‌سه‌کئ نه ئی‌زدی یان ژئ ئی‌زدی ئی نه‌شاره‌زایی ئەده‌بیاتا ئولی ناشکینت، ژبه‌رکو خوانده‌فانی کود ب کودان فه‌کرینه، راسته رآمانه‌ك دایه ده‌ست لی ئەو ئەو رامان ب تیر ته‌سلی به‌حس نه‌کریه تاکو بته ئەگه‌ری تیگه‌هشتنا خوانده‌فانه‌کئ ئاسایی، واته خوانده‌فانی نافیری جوهره ئابوریه‌ك دمه‌زاختنا ئاخفتنی‌دا کریه. ئەف یه‌ك ژئ ب خالا هی‌زبونا خوانده‌فانی ده‌یته هه‌ژماتن نه‌ك به‌روفازی، ئەف یه‌ك ژئ نه‌جمای تیگه‌هشتنی هاتیه هه‌بونئ ئەف تیگه‌هشتنی ژئ بویه ئەگه‌ری ریکه‌فتن و گونجاندنا ئاسویین خوانده‌فانی دگه‌ل ئاسویین تیکستی، چونکی خوانده‌فانی نافیری ب ری‌یا تیگه‌هشتنا خو کاریه گه‌له‌ك ژئ ئەو تشتی فه‌شارتی دپشت په‌یفاندا بو مه‌ دیار و ده‌ستنی‌شان بکه‌ت، ئەف یه‌که ژئ زانین و شاره‌زاییا به‌گراوه‌ندی وی یی پیش وه‌خته لسه‌ر ئەفی ره‌گه‌زی ئەده‌بی په‌سه‌ند دکه‌ت. بو نمونه ئەگه‌ر ئەم به‌ری خو بدینه ئەجمای تیگه‌هشتنا وی بو سه‌به‌قی (۱ تا ۵) د خواندنا خودا بو ئەوان سه‌به‌قا دبیرت : (به‌حر ب واتایا

زانين و علمى خودى و شىخادى هاتيه كو ئىزدى ژى دىژن علمى خودى به حره يانژى به حرىت گرانه و هر ل سبهقا ئىكى يا قهولى هاتيه به حرا كوور و ل سبهقا دوفدا مەدح و سەنايا علمى خودى هاتيه كرن و وسفا وى ب كووراي، دووراي، مەزناتي، پاناتي، گرانى و ... هتد هاتيه كرن. و ل سبهقا دوفدا هاتيه (چار جو) كو بو واتايا چار جوړين تىكستين علمى خودى "ئەدەبى ئىزدیان" ئانكو (قهول، بهيت، قەسیدە و دوعا) يه كو ئەف هەر چار جوړ ژ علمى خودى دچن. ديسان ل سبهقا دوفدا وسفا فى علمى يا هاتيه كرن ب خاسى و بى قياسى و پيقره يى و هر وسفا كودى (ركنهك و چار ئەساس) ركنى ئىزدياتى يه و چار ئەساس ژى كو ئەو ركن ل سەر دەستى فان چار ئەساسا دراوستيت و ئەف ئەساس ژى ب ديتنا مه رابەرين ئىزدیناسی نه كو ئەوژى شىخ و پيرن و شىخ ژى ب سى مالين خوڤه ئادانى، شەمسانى و قاتانى). هەر وسفا د خواندنا سبهقا (۸ تا ۱۲) دا يا خواندەفانى نافبرى ديار دبت كو ئەو كود و پەيقين خوازەبى د ناف ئەوان سبهقا دەستنيشانكرى دا نه بوينه ريگر و ناستهنگ بهرامبەر تيگه هشتا وى لسەر ناسويين ئەوان سبهقان دىژت: (پادشا ژى ل ئەفى دهرى شىخادى يه. و ملهتى ئىزدى ژ دوورايى دهينه نزيك ئانكو ئىزدیان نزيكى ئيمانى و ريبا خودى دكهت. مۆج ژى ب واتيا فەرمان و ويران و خرابكارى و كهسين بى ئيمان هيرشين دژوار دكهنه سەر مه و هاوارا مه ژى هر شىخى مهيه. و ديسا نهقاشين رهنكا و رهنكا ژى بو هندى فهدگهت كو مروڤ ب هه موو رهنكا و هزر و بىرو ئايدولوژيين خوڤه سالانه پيگه ژيانا خو نودكهنه فه و فەرشكرن و نوكرنا قوبان ژى هر ژبو ئەفى واتايى دهيت. هر وسفا يازده ههزار زهرب ژى بو يازده بهرگين قهول و بهيت و قەسیدە و دوعايين ئىزدیان فهدگهت. باچار ب واتايا خهلك و جهماوهر دهيت و دارهك ب واتايا مەنبەر دهيت و سوار ژى ب واتايا قهولزان و زانا و شىخ و قهوالين ئىزدیان دهيت و خهلكى شيرت و دكهت و ئىكرىزى و تهبايى و ئىكگرتنى به لاف دكهن).

بهراوردكرن:

دخواندنا هەرسى خواندەفانادا بو تىكستى قهولى به حرا ههست ب جودا ديتن ناسويين وان بو نافهروكا قهولى به حرا دهيتە ديتن، ئەو جوداهى ژ وى ئەنجامى ئەوان خواندني گشتى يين ب دەست فه ئينان دياردبت. هەر وسفا لسەر ناستى شروفه كرنا تايبهتى ژى جوداهيا ناسويين دياردبت، بو نمونه ئەگەر ئەم بهرى خو بدهينه ناسويين هر يهك ژ (د. نعمت لله حامد نهيلى، كوفان خانكى و على جوقى) بو سبهقا (۱۵) ئى ژ قهولى به حرا ياكو دىژت:

هەر چار چرا و فتيلهك

دوو مەنبەر و قەنديلهك

ههشت دەرگهه و كليلهك

د ئاستی تاپبه تئیدا دی بینین هر یهك ژ خوانده فانی نافرې ب رهنګه کی بهرې خودایه تیکستی و ههریه که ل پی دیتن و تیګه هشتن و پیقه ریڼ خو دګل رامن و ئاسو داینی. کوفان خانکی ئه ف سبه قه و سبه قین وهکی ب سبه قین مه ته لوگی ل قه له م د دت ب حنیرا تیکستی د هه ژمیرت، و دبیزت: رامن ب دورستی وا ل نك قه ولفانی و قه ولفان نه مایه. د. نعمت ژی ب حنیری بهرې خو دایه ئه قی سبه قی، دبیزت ههشت دهرګه ب کلیله کی یا سهیره، لهوما دقیت ئه م هر د رامنه که دندا بکهین ئه فجا چ بو کلیلی یان ژی بو دهرګه ها. (علی جوقی) ب تنی لسره ئه وئ سبه قی ګوتیه، هر چار یه ب علمې خودی دهه ژمیرت.

دئاستی گشتیدا ئه ګر ئه م بهراوردی دنا فبهینا خوانده فانی نافریدا بکهین، دی بینین هر یهك ژ ئه وان ب رهنګه کی پوزه تیف یی جو دایه ژ یی دن بهرې خودا تیکستی، (کوفان خانکی) خواندنا خو ب شیوه کی گشتی دابه شی سهر دو ګریمانا کریه و دبیزت رهنګه نافه روکا قه ولی به حسې ئه ندازه و ئافا کرنا جهه کی تایبهت دکهت، یان ژی رهنګه به حسې چیبونا دنیای دکهت. دخواندنا (د. نعمت لله حامد نهیلی) دا، ژبلی ئالیی نافخوی یی تیکستی کو پیک دهین ژ ئاستی زمانی و ریتمی و وینه یی، به حس ل ئالیی نافخوی تیکستی کریه و تیدا ئالیی په روره یی و جفاکی و دهورنی تیدا دهست نیشانکرینه و ګه هشتیه ئه وئ ئه نجامی. هر وهکو ئه و دبیزت: (تیکست ب شیوه یه کی مژداری هاتیه ئاراسته کرن و ګه له ک رافه کرن و رامنان ب خوفه دګریت. ژلایه کی دیتر فه سهنگا نفیسه ری یان داهینه ری قی تیکستی بو رینمایي کرن و ئاراسته کرنا باوهرداران هاتیه ته رخانکرن داکو هنده ک زانیاریان بده ته وان و باوهرداریا وان ب ئاینی ئیزدی خورتر لی بکهت. دیسان نافه روکا تیکستی خویادکتهت کو بابتهت بخو لسره دهریایه، لی دهریا وهکو هیمایه کی سهرکی هاتیه دانان داکو هنده ک رامنین دیتر پی ببه خشیت). (علی جوقی) ب تنی خو ب ریره وئ سبه قین قه ولی فه ګریدایه و خواندنه ک تایبهتی و دهست نیشانکری کریه، واته چ خواندنیی گشتی نه کریه دهرګه هی رهه ندیا سبه قان فه نه کریه.

ئه ګر ئه م سبه قه (۱۸) ئن ژتیکستی قه ولی به حرا بکهینه بهراورد دنا فبهینا خوانده فانی ئولی (شیخ دخیل یو سف) و (کوفان خانکی) دا دی بینین هر یهك ژ ئه وان ب رهنګه کی ته مام جودا ئاسویین خو دګل یین وئ سبه قی داینه رو بو نمونه (کوفان خانکی) لسره ئاسو و رهه ند و رامنین ئه وئ سبه قی دیاردکتهت کو ئامازه یه بو که ساتیا ههری ب نافه دهنګ یائول یائیزدیان (شیخ فه خری ئادیان) ده می دبیزت: ئیزدی دبیزن: شیخ فه خری ئادیان خودانی یازده ههزار تیکستان بوویه، ئه ف تیکست د په رستګه ها لالش دا دهاتنه ئافراندن و دګل ری و رسمین ئولی دهاتنه ګوتن و بکارناین، د تیکستی به حرا دا ئه م ئامازه یه کا وسا ژی دبینن:

چی میره کی مه رنه

خودانی یازده هزار قه وشه نه

ته لپیټ گران ژ بهر دهه رهنه

لی دهما ئهم بهرئ خو ددهینه خواندنا (شیخ دخیل یوسف) بو هه مان سه بهقی دئ بینین جوداهیه کا مینا چافئ روژئ خویا دکهت. خواندهفانی نافرئ (قه وشه نا) ب له شه کر دزانت ئه و قه وشه ن یان ژئ ئه و له شه کر له شه کره کی ب هیز و که رانه ته.

ئه گهر ئهم ئهقی خواندنا هه رسی خواندنقانی ئه ده بی دگهل یا خواندهفانی ئولی ب دهینه هه ف و بهر اوردبکهین، دئ بینین، دگهلک خالاندا دیتن و ئاسویین وان ژ هه ف دجودانه، بو نمونه ئه گهر د ئالی شروفه کرن و دهرئیخستنا ئاسویان وهرگری دئ بینین دخواندنن خواندهفانی ئه ده بیدا گومان هه یه، واته هزرا هه بونا رامانه که دن د سه رئ واندا دورست بویه، لی رهنه گه ئه و رامان ژ بهر حوکمین ئه ده بی یین پیش وهخت نه ئیخستینه سه ر لاپه رئ، بو نمونه ئه گهر بهرئ خو بدینه سه بهقا (۱۵) ئ، ژ تیگستی دئ بینین خواندهفانی ئولی ئیکسه ر دیتن و ئاسویین سه بهقی دیارکرینه و دو دل لسه ر ئه وئ رامانا ئه وان دایئ نینه، لی ئه گهر ئهم بهرئ خو بدینه خواندنن خواندهفانی ئه ده بی بو هه مان تیگستی، ئهم بریار و رامانن فه بر لسه ر ره هه ند سه بهقا تیگستی نابینین، که واته د شروفه کرنا تیگستین ئولی دا ویره کیا دانا بریارئ لسه ر ره هه ند ئاسویین تیگستان، زورتر ل نک قه لولبیژا دهیته دیتن پتر ژ خواندهفانی ئه ده بی، لی ل سه ر ئاستئ فه دیتنا روخسارئ دیارکرنا ئه وان هونه رین تیدا ب کارهاتین و نازراندنا بابه تین جودا جودا ژ نافه روکا تیگستی و چاوانیا دهربرینئ ژ ئه وئ رامانا ئه و گه هشتینی و ئه وان بابه تین هاتینه نازراندن، خواندهفانی ئه ده بی ب جوداهیه که ئیکجار جوداتر باشتر ژ خواندهفانی ئه ده بی رهفتار دانوستاندن دگهل تیگستی کریه.

۲- مهودایی ئیستاتیکی:

مهودایی ئیستاتیکی ژئ یهک ژ بنه مایین تیورا وهرگرتنی یه، دشیاندایه بیژین ته مامکه رئ ئاسویین چافه ریگرنئ یه (مهودایی ئیستاتیکی ئه و فالاتییه یا کو دکه فته دنافه بینه تیگست و ئاسویین چافه ریگرنه که فن و هه ر هه مان مهودا دبه ئه گه رئ وئ یهکی کو ریژا ئیستاتیکی یا تیگستی خواندنن دیاربیت و گوهورینی د زهنئ وهرگریدا روبدهت)^(۱). ههروهسا سه بارهت مهودایی ئیستاتیکی. (یاوس) تیگه هئ مهودایی ئیستاتیکی ژ بو دهستنی شانکرنا جوداهیا ئیستاتیکی دنافه بینه ئه و کو تیگست ددهت و ئه و کو دهیته چافه ریگرن وهرگر لسه ر زیده بکهت ب

^(۱) عملی تاهیر بهرنجی: چند توئینه وهیهکی رهخنهیی، جاپا ئیکئ، له بلاوکره وکانی ئه کادیمیایی کوردی، چاپخانه ی حاجی

کاردهینت، ژبو وی یهکی ب رماندنن جورا و جور ئه و تیکستی دهوله مه ندرت بیت، ئه ف حیوازی ژ نهجامی نیژیکبونا خواندهفانی و تیکستی پهیدادبت، د دمه کیدا ئه گهر پیکهاته و نافه روکا تیکستی دگهل ئاسویین چافه ری کرنا خواندهفانی نه د ته بابن^(۱).

پراکتیزه کرنا ئه فی بنه مای لسه ر خواندنن هه ر یهک ژ خواندهفانین ئه ده بی و ئولی لسه ر تیکستی (قه ولی به رحرا) دی نه گه لهک یا جودابت ژ پراکتیزه کرنا ئاسویین چافه ری کرنا لسه ر هه مان تیکستی، ژ بهرکو ئه ف بنه ما زی ب شیوه یه کی نه ئیکسه ر دبه ته ته مامکه ری ئاسویین چافه ری کرنا، ژبو پراکتیزه کرنا ئه فی بنه مای دی ب شیوه یه کی گشتی خواندنن خواندهفانین ئه ده بی و ئولی ئیخینه ژ پروشنا یا ئه فی بنه مای.

تیکستی قه ولی به حرا دنا فه روکا خودا تیکسته کی مژداره، ژ بهر هه بونا لادانین سیمان تیکی و په یقین خوازه بی هشین خواندهفانی ئه ده بی به رو رمان و ره هه ند و ئاسویین جودا برینه، ئه ف یهک زی ژ نه ته بابونا ئاسویین تیکستی و خواندهفانین ئه ده بی هاتیه هه بونی، واته خواندهفانین ئه ده بی ناچار ماینه ب ری یا هس و زانیاریین خو و به گراوه ندی خو یی ئه ده بی و ره وشه نیبری، ئاسویین جودا ژ ئاسویین تیکستی مه به ست ئافا بکه ن، ئه و ئافا کرنا ئاسویان زی ژ خواندهفانه کی بو یی دن یا جودایه، بو نمونه:

ئه گهر خواندنا خواندهفان (د. نعمت لله حامد نهیلی) د بنه مایی مه ودایی ئیستاتیکیدا پراکتیزه بکه یین. دخواندنا وی دا دیاردبت کو ئاسویین وی دگهل یین تیکستی تا راده یه کی نه د ته بابوینه، ئه ف نه ته بابون بویه ئه گه ری ئافا کرنا ئاسویه کی دن ژ ئه وی ئاسوی ناهه روکا تیکستی ل خو گرتی، واته ب مه ره ما رماندنن زیده کرنا بابه ته کی کریه، واته ئه و ئیستاتیکا کو تیکستیدا دگهل ئه واکو خواندهفانی نافه ری لسه ر زیده کری، بابه تین نو هاتینه به ره م و زیده کرن بو نمونه ده ریخستن یا نازاندنا بابه ته کی جفاکی. د ئه فی بابه تی یی کو خواندهفانی ب ری یا ئیستاتیکا تیکستی و هشین خو ئافا کری دبیزت: (بیروباوه ریین ئیزدییان و پیکهاتا جفاکی ئیزدی یا ئولی تیدا ره نگه دایه، نمونه یین (مه لک پادشاه، شیخ، خودی، میر، فه قیر، مه لک شیخ سن، ده رویش) بو په سه ندیا گوتنا خو دهینت و دیسان دبیزت: ئه ف په یفه ژلایه کیفه ئه و چینایه تی دنا ف جفاکی ئیزدی دا دیاردکته و دیسان ئامازه یه بو په داریا ئایینی و ری زبه ندیا باوه رداران. ژلایه کی دیتفه هندهک ده برین تیدا هاتینه کو ئامازی دده نه داب و نه ریتین جفاکی ئیزدی و ره فتار و کریارین وان بو نمونه: هاواربرن بو خودی کو ئه و قورتالکهر و رزگارکهره دبیزت: (مه ب خودی خو هاواره). هه ر دیسان باوه ریینان ب روژا ئاخره تی و هه بونا پاداشتی ژبو کریارین چاک ده ما دبیزت:

^(۱) عه لی تاهیر به رزنجی: چه ند تو یژینه وه یه کی په خنه بی، ل ۱۳.

(ب خوف ترس بن ل هموو دلا / دا ل روژا ئاخرهتی بین خودانیت مال و مهزهلا). دیسان باوهری

ئینان ب ری نیشاندهریا پادشاهی بو وانا و ئاراسته کرنا وانا به رەف باشیی دەمی دبیترت :

پەدشا ل مەدکەت بەخشە و بوۆرە

ئەم ژ دوور ئانینە دوۆرە

هەر وەسا د ئەفی بابەتی جفاکیدا یی خواندەفانی نافبری ب رییا نه ته بابونا ئاسویین خو دگەل

بیین تیکستی و هشین خو ئافاکری گرنگیا خواندن و نفیسنی دجفاکی ئیزدی دا دیارگریه، ئەو

کەسین دخوینن ری نیشاندهریا کەسین دن دکەن و ئایینی وان نیشا وان دەن... .

کوفان خانکی و مهودایی ئیستاتیکی:

ئەگەر خواندنا خواندەفانی ئەدەبی (کوفان خانکی) بدەینه بن تیروژکین ئەفی بنەمای،

دی بینین کو خواندەفانی نافبری کاریه ب رییا دانوستاندا خو یا پوزەتیف دگەل تیکستی ب

گەهیتە ئەنجامەکی گومانگری، ئەو ئەنجامی گومانگری ژ ئەو کو تیکست بەحس ل ئافاکرن و

ئەندازەیا جەهەکی پیروز دکەت، ب رییا ئەفی ئەنجامی گومانگری جوانی و بەهایی تیکستا ئەدەبی

دەست نیشانگریه، دەرنیخستنا جوانی و بەهایی تیکستی زی فەدگەریتە ئەگەرەکی دو ئالی، ئالیەک

ژی ئەو ئیستاتیک و پەیفین خوازەیی نه یین کو نفیسەری تیکستی دقەولی خودا ب کارئینان و

ئالیەکی دن دزفرتە وی شارەزای و کارینا فەکرنا پەیفین خوازەیی و کودین تیکستی ژئالیی

خواندەفانی فە، واتە ئەو ئیستاتیکا کو تیکستی پیشکیشگری دگەل یاکو خواندەفانی لسه زیدگری

تیکست پی دەوله مەندتر بویه، ئەوا کو مه گوتی دن ئەفی پەرگرافی خواندنا خواندەفانی نافبریدا

دیاردبت (مرؤف ب رییا ئامازەیین مەندەهۆشیی، یان ب رییا نیشانا مەندەهۆشیی (!)، یان زی ب

رییا واتایی دزانت ئەفە رسته مەندەهۆشی تیدایه، د قەولی زی دا گەلەک رسته یین مەندەهۆشیی

دکەفنه بەرچاڤ و مرؤف ژ واتایا وان دزانت، ئەف چەند نموونە یەکن جارنان یەک رسته، جارنان

دوو رسته ب هەفرە مەندەهۆشیی پەیدادکن:

ژ	مەندەهۆشی
سەبەقا	
۲ و ۶	چی بە حرەکە کوورە! (ئەف جۆرە دەربرینه گەلەک جارن دووبارە بوویه)
۵	چی بە حرەکە مەزنە

قەندىلەكە نوورانى دئىسىيەت ل بنە □	
فتىلەكە و چار چرانە □	□ ۱۴
ھەر چار چرا و فتىلەك □	□ ۱۵
ھەشت دەرگەھ و كلىلەك □	□ ۱۵
چى مېرەكى مەزنىە □	□ ۱۸
وئى دخوونت ل چار دەفتەرە □	□ ۱۹
بەژنەكە و چار بەشەرن □	□ ۲۰
ھەر چار بەشەرن ب روھەكى	۲۱

ئانكو ب ئاوايەكى حىبەتى ئامازە ب جەيىن پەرسىتگەھا لالاش دا يە، ب رەنگەكى دى بېيژىن: تەكنىك ب كارئانى يە. ب دىتتا من ئەفە زى پتر ب مەبەستا سەرنجراكىشانا وەرگرى بوويە). دناف ئەفان رستىن مەندەھوشىيى دا، خواندەفانى نافررى كارىيە بەھا و جوانىا تىكىستى دگەل فەدىتتا رامانى دەر بىخت، ئەف كارىنا ئەدەبى و گەھشتن ب مەرەمىن فەشارتى يىن تىكىستى ب تنى ب دەست كەسىن بىر تىژ و خودان ئەزمون دكەفت. خواندەفانى نافررى يەك ژ وانە.

- خواندەفانىن ئولى و مەودايى ئىستاتىكى:

ئەگەر ئەم بەرى خو بدەينە خواندەفانىن ئولى واتە قەولبىژان كو برىتى نە ژ (شىخ عەلو خەلەف و شىخ دخىل يوسف ئىبراھىم) دى بىنن ھەردو خواندەفانىن نافررى، شىانا دەرئىختنا و جوانى بەھايى تىكىستى و رونكرنا وان ھەيە، واتە د رامان و رەھەندىن تىكىستىدا زانىارى ھەنە، ئەوژى بو حوكمى تەبابونا ھزر و ئاسويىن وان دگەل يىن تىكىستى دزفرت، بو نمونە دەمى شىخ علو خەلەف دەھىتە سەر شروفەكرن و خواندنا سەبەقا (۱۴) ئى ژ تىكىستى قەولى بەحرا:

"سەحتا ددەن حىبىي"

وئى دىيژن قەولا وئى دخوونن كتىبى

بو خودانىت عە جىبى"

دشروفكرنا وى دا بەھا ئىستاتىكا ئەفى تىكىستى ديار دبت دەمى دىيژت: (ئەف سەبەقە ژقەولى دىيژتە مە، نابت ئەم د ھەبونا خودى ھزر بكەين! واتە خودى كىيە ؟ و چاوا پەيدابويە؟ خودى ژ كىدەر ھاتىيە و چاوا روژ و عەرد پەيداكرىنە، واتە نابت مروفا ب عە جىبى بەرى خو بدەتە خودى و ئەوان ئافراندىن خودى پەيداكرىن، خودى (كن فىكن) ھەر تىشى فىا دى بت يى نەفىا نابت،

ژېر هندى ئەم ئىزدى دېڭىزىن: ((ئەگەر خودى نەفيا دى مژ و موران و كەفته چيا)). واتە تىشتى خودى حمز نەكەت نابت و يى قيا ژى دى بت).

هەمان تىشت دخواندن و شروفه كونا (شىخ دخيل يوسف ئىبراهيم) دا ژى دياردبت، بۇ نمونه ئەگەر ب تنى ئەم بەرى خو بدەينه ئەوان ئاسو و رەهەندىن ژ سەبەقتىن (۲۶-۲۷-۲۸) ئى، بەحس ل سوعبەتا رونشتنا دناقبەينا خاس و چاكا دا هاتيه كرن، هەقدو قيانا دناقبەينا واندا، ئەو خاس و چاك لوقەتا ئىكدو كرىه واتە ل پى رىيا ئىكدو چوينه، واتە رىيا ئيماننا هەقدو تەماكرينه، ئەم ئىزدى ژى ل پى لوقەتا خاس و چاكىن خوينه و خاس چاكىن مه ل پى لوقەتا تاوسى مەلك ن و تاوسى مەلك ل پى لوقەتا خودى يه، واتە ئەم خودان رىز بەندەكە ئيمانى نه، واتە ژ خوداى بۇ تاوسى مەلك و ژ تاوسى مەلك بۇ خاس و چاكا ژ خاس و چاكا بۇ باوردارى ئىزدى. ئەو خاس و چاك بوينه خودان ئەركىن ئولى بەرامبەر مللەتى خو).

قەولئ ناخرەتى

هەنجىي حوكم كر ل زمانى
وہى بۇرىيە ل بەر رحمانى
وہكى چل چلہ و مجادہ ہلانى

هەنجى حوكم كر ل زمانى خوئە
بزانت ب وەزن دەنگ بکہیہ
نہ حەوجەى چلہ و مجادہیہ

ئەى زمانو ىى خەباتە
خەبەرا خوئش نەباتە
خەبەرا نە خوئش چى مفعەتە
دى دلى مروقى پى كەى رحەتە

هەى زمانو ىى سوئنى
خەبەرەك وا هەى نەیا گوئنى
دى بوچى داہەر كەیہ رووئى دنى؟

چاڤ بازيي سهرى
دل خونديكاره وي ل دهرى
چاڤ دبينت ، دل دخوازت
زمان دبيژت : من دهورى
زمانو خوزى من تو كرابيه كه ر ب كه رى

چاڤ بازيي بلنده
دل خونديكاره وي ل بلنده
چاڤ دبينت ، دل دخوازت
زمان دبي : بينه و منده
زمانو خوزى من تو بريباي ژ بنده

زمان دبيژتي: دلؤ ئه ز ده لالم
هه تا ژ با ته نه خولقت و نيته بالم
ئه ز په ر چوومه كي كه ر و لالم

سبحانه ژ ته سبحانه
ته دانه من ناقل و فامه
ته ئه ز ژ شهرقي برمه شامه

هه ي نه فسي يه بي مه عريفه تي يه بي ري يه
شه قيت گران ته داوا ل غه دري يه
ته هيقي يه خوداني خو ببه يه سهر كفري يه

شه قيت گران ته دايم داوا ل غه دري يه و زيده
تو رووني د ماليده
ته خه ياله ل مه هساكه ي چرايي ژ پيته

ته خه ياله ل مه هساكه ي چريت گوري
گافا ته پيري دهوله تي فري

يار و بریت ئاخرهتی ناسبوونی ژ مه بری

نهفسی تو چهندی دکهی گومانی
تو خالی نابی ژ غهدری و دوخانی
ته خه یاله خودانی خو خلاسکهی ژ ئیمانی

نهفسی چهندی دکهی خهباتی
وهکی قازی دسهکنت ل پی پرا سهراتی
تووا ل هیثیی مه بهیلی ل کش و ماتی

ته مال ل مه خراب کر ههی کفری
ته ئەم خلاس کرین ژ نهسری
ژ لهیلون و شیعهبرووس و لهیلهتل قهدری

ئاقلو خه بهریت ته دکورن
قهدا و قوتکیت دنیایی دپرن
دنیا دونگه لی بدن برن

نهفسی نهوهتا
چی کهسی بخوت لوقمهکا بی رهدا
روژا ئاخرهتی دی ل پیشیی بته قهدا

نهفسه کبیره
به حره و نه بیره
یه ل سهر دهستی عالهمی یه، یه ل بن دهستی فهقیره
یی ل نهفسا خو کری ئیقسیره

فهقیرا ئیکه چیکر
خو ژ خوشی و لهفزهتا دنی کر
ل دنیایی بهر ب ئاخرهتی کر

وهكى ته بۆر به‌تهر بوو
لغاف و هه‌فسار ژ سه‌رى كه‌ر ب كه‌ر بوو
بۆرى ته ل هه‌موو ميڤرگا وهر و بوو
ئه‌و شوڤى نه‌فسى بوو ره‌نگى خودانى ژ به‌ر زهر بوو

وهكى ته بۆر نه‌ دبه‌سته
لغاف و هه‌فسار چۆن ژ ده‌سته
بۆرى ته ل هه‌موو ميڤرگا كر قه‌سته
ئه‌و شوڤى نه‌فسى بوو ره‌نگى خودانى ژ به‌ر شكه‌سته

گافا چه‌يا ژ حسن دهر دى
وهكى ره‌زه‌كى بى به‌ر دى
خودان ل ئاخه‌رتى بى مه‌فه‌ر دى

گافا چه‌يا ژ حسن دوور دى
وهكى ره‌زه‌كى بى شوور دى
تژى گاي و كوور دى

ژ وان نه‌بن به‌يان ل باطل
نه‌كه‌ن شوڤيت بى نه‌قل
ب كيڤر ميڤرا تيت ئه‌ده‌ب و ئاقل

ژ وان نه‌بن مشه‌مر مه‌بده‌يه
رى ب راستى دبت خويا
ب كيڤر ميڤرا تيت حسن و ئه‌ده‌ب و چه‌يا

ئه‌و حسنا بى چه‌يا
سه‌دسالى عه‌باده‌ت بكه‌يا
گافا چۆ به‌ر مه‌حه‌كى هه‌موو چۆ بى فايدەيا

نهفس ماره و ئاقل هيدايهته

چي ميړي ب تهربيهته

روحا وي ل با پهدشايي خو ب عزهته^(۱).

ئهم دكيمين و خودي يي تهمامه

۳- پرکړنا فالاتييان:

ئيك ژ زاراف و بنه مايين دن يين تيورا وهرگرتني يه، نهف زاراف دبنياتدا، ب ريبا ديتن و پرکړنا نهوان فالاتييين دناف تيکستيدا، ژئاليي خواندهفاني فه دهينه نهنجامدان، تيکست نهرک و مهبهستين خو يين جوانکاري جي بهجي دکهت. (کريارا پرکړنا فالاتييان کريارهکه ژئاليي تيکستي ب خوقه يا ناراستهکريه، چونکه فالاتي ب خو دناف ههنافا تيکستي دانه، مهبهستا سهرهکي ژ پرکړنا فالاتييان ژبو ب هيژکړنا پهيوهنديا دناقبهينا تيکستي و خواندهفانيدياه و خواندهفان ب ريبا نهزمونا خو يا پيش وخت نهوان فالاتييان پر دکهت)^(۲). (تيگههي پرکړنا فالاتييان بههرا پتر ل گهل نهدهبياتا نو دگونجت، ژ نهدهبياتا نو ژي رومان و چيروک، ژبهروکو د نهفان ژانهرين نهدهبيدا، تهکنیکين هونهري تيدا ههنه مينا برينا روودانان، نهف برين ل نک (نايزهر)ي، دبهته نهگهري چالاکبون و کارابونا خواندهفاني، کو ريروهوي رودانان بگوهرت و دست ژ نهوان کاراکتهرا بهردهت يين کو رودان پيشه دگريدايي، دهرکهفتنا هندهک کاراکتهرين دن ل بهرامبهري وان)^(۳). رومانا پهروهدهيي (فيړکاري) و زنجيرهيين چيروکا و رومانو نو، ههر يهکه ب شيوازهکي رهفتاري دگهل تيگههي فالاتييان دکهت، ههر جوهرهک ل پي سروشتي فهگيرانا گوتارا) الخطاب السردى - Narrativ) خويه، بو نمونه د رومانو فيړکاري دا فالاتي دکيمن ژبهروکو نهفان جوهره رومانو مهبهستهکه فيړکاري ههيه، بنياتي وي ب ريك و پيكي هاتيه دارشتن ب مهرهما گه هاندنا نافهروکا بابتهتي ب شيوهيهکي رون و ناشکرا بو خواندهفاني، نهفه ژي وي چهندي دگههينت کو دنهفان جوهره رومانادا پيشبينييين خواندهفاني و ههزين وي يين تايبهتي ب شيوهيهکي نهرم و ل سهر خو ب نافهروکا رومانو فه دگريدايينه، کار ب لادان و برينان ناهيته کرن. بهلي د چيروکاندا کار ل سهر بنياتي فالاتييا دهيتهکرن ب مهرهما زيدهکړنا ههزهکه زيدهتر ل نک خواندهفاني بو ديفچوني^(۴). مهبهستا مه ژي ل فيدهر نهوه بيژين کو (فهولي ناخرهتي) ژي

^(۱) عزالدين سليم بافسري: مهرگهه، ص ۳۵۵-۳۵۹.

^(۲) يادگار لهتيف شارهزووري: تيورهکاني وهرگرتن (له ئيستا تيکا وهرگرتنهوه بو رخنهه هاتنه وهلامي خوينهر) ل ۸۱-۸۲.

^(۳) ههمان ژيدهر، ل ۸۴.

^(۴) ههمان ژيدهر، ل ۸۵.

دكهفه خانها تىكستهكى فيركار رهوشتي، كهواته فالاتي تيدا دكيمن و نافهروكا بابته تي زي ب شيوهكي بهرچاف ژبو خواندهفاني يا رون و ناشكرايه، ژبو پراكتيزهكرنا نهفي بنه مابي (پركرنا فالاتييان) لسهر تيكستي (قهولي ناخرهتي)، مه خواندنا دو قهلبيزان خواستيه كو بريتي نه ژ) شيخ وحيد رئيس پيشمام و شيخ دهشتي شيخ زهدين) ههروهسا خواندنا ههر يهك ژخواندهفاني نهدهبي (انتصار نجيب جوقى، يهمان محمد عبدالرحمن) زي ژبو خواندن و شروفهكرنا نهفي تيكستي مه خواستيه. ههلبهت ههريهكه و ب شيوازي خو يي تايبهت بهري خودايه تيكستي.

ههروهكو دهپته زانين سروشتي قهولي و نافهروكا وي مهسهلين پهروهدهبي و رهوشتي نه، فالاتي تيدا دكيمن ژبهر هندي زي ههر دو جوړه خواندهفان (نهدهبي و نولي) ب نافهروكي قه هاتيه گريدان و سروشتي نافهروكا قهولي زي نهو بوار و دليقه نهدايي بكاربن نهركي پركرنا فالاتييا ب ستويي خوفه بگرن ب تني د هندك قولاجكي بچوك دا نهبت.

شيخ وحيد رئيس پيشمام و پركرنا فالاتيا:

دبت قهولبيژ (خواندهفاني نولي) بكار ب نهركي پركرنا فالاتييا رابت، لي نهو پركرن نه ژچارچهفي تيكستي ب خويه، لي خو سپارتنه بو تيكستهكه دن يا نولي كو ب نافهروكي نيزيكي تيكستي دهستنيشانكري بت، ب مهرما پتر رونكرن و شروفهكرنا سهبهفين (كوپله) دناف تيكستي قهولي دا، كهواته ژبهر جوداهايا سروشت و نافهروكا تيكستي دكاريندا نينه ژچارچوغي تيكستي ب خو بخو نهو فالاتي بهينه پركرن، ، واته نهف تيكست نه مينا تيكستهكه نهدهبياتا نويه مينا رومان و چيروكي.

يا من دفتيت بيژم نهوه كو دكارينين خواندهفاني نولي دايه ب شيوهكي نه نيكسهر ب پركرنا فالاتييا رابت، بو وي يهكي رامانا تيكستي ب شيوهيهكي زهلالتر ب گههينته خواندهفاني دهمي (شيخ وحيد رئيس پيشمام) قهولي ناخرهتي شروفه دكهت نهف يهكه دكهفته بهرچاف، بو نمونه د شروفهكرنا سهبهقا (۱۶) اي دا ياكو دبيژت:

"نهفسي نهوهتا"

چي كهسي بخوت لوقمهكا بي رهدا

روژا ناخرهتي دي ل پيشي بته قهدا "

ژبو پتر رونكرنا رامان و رههندين نهفي سهبهفي خواندهفاني نافري، خو سپارتييه چهند سهبهفين دن ژ نهدهبياتا نيزدييان ب دهستنيشانكري زي (قهولي نهفسي و قهولي نيمانه ب چي

نیشانه) دهما دبیزت: (لی ئەگەر ئاقلی نکاری حوکمی ل نهفسی بکەت، ل وی دەمی مروفی ل ئاخرەتی یی شەرمەزارە، دی کەفتە بەر جەزایی و دی چارەنقیسی وی دوزەهە بت. ژبەرکو سەبەقەک ژ (قەولی نهفسی) دبیزت:

"وهکی نهفس ل دلی به لابیو"

ئاقل ژ سەری جودابوو

مالا روچی خرابوو"

نهفس یاریا خوشیایه، و خو ژ تهنگی و تهعلیا نادهته پاش، گوھ نادهته رو رهشیا مروفی ل دنی و ئاخرەتی، نهفسی دفتی خودانی ژ ئیمانی قوت بکەت، مروفی ل روژا ئاخرەتی ل هەمبەری قازی کش و مات و بی دەنگ بکەت، نهفس دبیزته ئاقلی گەلەک حەق و حسیبا نهکە، هزرا ئاخرەتی روژا داویی ژبیربکە، خوشی و لقزەتا دنیاوی ژ دەستیت خو نهکە، لی هەر ئەگەر ئاقل ئاقلی ئیمانی به ب سەردا ناچت. ژبەرکو دقەولی (ئیمان ب چی نیشانه) دا، سەبەقەک هاتیە دبیزت:

"ئاقل دبیزت: چومە دیاری وی مه حکەمی"

مه دوزەهە دیت ب هزرا دچنی

سەبەب نهفس بوو ئەو کەتنی".

ئینانا ئەفان نمونە سەبەقەیان ژ هەر یەک ژ (قەولی نهفسی و ژ قەولی ئیمانه ب چ نیشانه) مروفی د کارت ب پرکرنا فالاتیین تیكستی ب هەژمیرت، کو ب رییا ئینانا ئەفان سەبەقەیان ژ دەرڤه‌ی چارچوقی تیكستی کاریه پتر رامان رهه‌ند و مه‌به‌ستین سەبەقا (۱۶)ی، ژ قەولی ئاخرەتی ئاشکرا بکەت. هەر ب رییا ئینانا ئەوان سەبەقان مروفی پتر ب رامانی قە دەیتە‌گریدان ئەفە زی مه‌به‌ستا سەرەکی یا تیگەه‌ی پرکرنا فالاتیایه. ژبەرکو ئەگەر ئەم ب هوری به‌ری خو بدەینه بنه‌مایئ پرکرنا فالاتیایا، مه‌به‌ست پی پیکقه‌ گریدانا تیكستی یه و دیارکرنا رامانا نه‌دیاره، ئەف چەنده زی د خواندن و شروفه‌کرنا خواندەفانی نافیری دا دیاره ب تنی جوداهی ئەوه ئەو فالاتی یان زی ئەم دکارن بیژین ئەو ته‌مامکەرین رامانی، ژ تیكستی ب خو نه‌هاتینه پرکرنا واته ژ تیكست ب خو نه‌هاتینه وه‌رگرتن، به‌لکو ژ دەرڤه‌ری تیكستی ئیناینه، ئەفە زی دنالیه‌کیدا بو شارەزایی خواندەفانی ئولی دزفرت و دنالیه‌کی دنادا بو سروشت تیكستی و

پیکه گریدان وپه یوهندی و نیژیکیا قهولان دزفرت. و ب تنی ئهف جوره خواندهفانه واته خواندهفانی ئولی ب حوکمی شارهزایا خو دکاره ئهفی هه فگریدانا واتایی بکته.

- شیخ دهشتی شیخ زهیدین و بنه مایی پرکرنا فالاتییا:

شیخ دهشتی ژبو شروفه کرنا ئهفی تیکستی ب کوراتی دهر بازی ناف رهه هند و رامن و شروفه کارییین هور نه بویه، وهکو ئیک ژ سروشتی هه مو قه ولپیژان (خواندهفانی ئولی) خو ب چارچوئی سبه قی فه گریدهن و دهر برین و شروفه کرنین خودا ژی نکارن خو دوری ئهوی چارچوفه ی بکهن، و د دهر برین شروفه کرنین وان ژی د ساده و ساکارن ئهفه ژی بو ئه فان جوره خواندهفان (خواندهفانی ئولی) تشته کی ئیکجار ئاساییه، ژبه رکو ئه و ب حوکم پیقه ریین ئه ده بیاتی رهفتاری دگهل شروفه کرنا تیکستی ناکهن، به لکو ب دیتنن ئولی یین چارچوفه کری رهفتاری دگهل تیکستی دکهن. واته ئه و دشروفه کرنا خودا ب دهر برین کورت و ساده ئه و په یاما کو دناف سبه قین قه ولی دا هاتیه هه وانندن شروفه دکته. بو نمونه د شروفه کرنا سبه قین (۴-۵) دا. یا کو دبیزت:

"ئه ی زمانوی خه باته

خه به را خوش نه باته

خه به را نه خوش چی مفعه ته

دی دلی مروقی پی که ی ره حه ته

هه ی زمانوی سو تنی

خه به ره ک وا هه ی نه یا گو تنی

دی بوچی داهه ر که یه رووی دنی؟"

لسه ر ئه فان هه ردو سبه قان شیخ دهشتی شیخ زهیدین خواندنه که ساده و ساکار کریه رامانا سبه قی نه ئیخستیه قالبه کی گوتاری. دبیزت: (سبه قه دیار دکهن کو خه به را خوش، گول و گیایه، فیجا دی بوچی مروق خودان خه برا نه خوش بت، ل دیوان و جفاتا دل مروقان نه ره حه ت بکته). ئه ز باوهرم ئه ف رهنگه شروفه کرن سروشتی زوربه یا خواندهفانین ئولی یه ئه گهر جوداهی هه بت ژی مه سله یه که ریژییه، ئه فه ژی وی چهندی ناگه هینت، کو خواندهفانی نافری یی بی شیانه، لی نه بونا پیقه ریین ئه ده بیاتی بو شروفه کرنا تیکستی ل نک خواندهفانی ئولی و ئاستی ره شه نبیری یی خه لکی گشتی یین کو ل ئه وی گوهدار دکهن وه دکته کو خواندهفانی ئولی ب دهر برین ساده و کورت ئه و په یاما دناف سبه قدا هه لگرتی پیشکیشی گوهداری خو بکته، ئه گهر جاروباران پیدفی بکته ژبو پتر رونکرنا سبه قه یه کی یان ژی دیارکرنا به ها و گرنگیه که سبه قه که یی ژقه ولی خو

دسپږنه سبههقهكې ژ قهولهكې دن، بو نمونه شېخ دهشتي ژبو شروفهكرنا سبههقا (۲۶)ئ، ژقهولې
ئاخرهتې يا كو دبېژت:

"نهفس ماره و ناقل هيدايهته

چي ميړي ب تهريبهته

روحا وي ل با په دشايي خو ب عزهته"

لسر شروفهكرنا نهفي سبههقي شېخ دهشت دبېژت: (دژواريا نهفسي و بلنډيا بههائي ناقل
دياركره، د (قهولي ئاساسي) دا ژي سبههقهكه قهولي ههيه ديار دبت كو ناقل دياريهكه ژ نك ره
العالمين بو مروقان). ژبو بلنډكرنا بهها و گرنگيا نهفي سبههقي و دياركرنا وي چهندي كو ناقل
خولاتهكي خوداي يه بو مروقان سبههقهك ژ (قهولي ئاساسي) ئينايه:

"خه لكينو بفرن ل في عهزماي

په دشايي من قانون چيكر و ئاساس داني

ناقل هيدايهته وي سولتاني"

كهواته شېخ دهشتي ب رپيا سبههقهكي ژقهولهكي دن خواندن و شروفهكرن خو دايه سبههقا
(۲۶)ئ ژقهولي ئاخرهتې، دناليهكيدا نهف جوره خواندنه زيړهكي و مهلهفانيا خواندهفاني ئولي
خويادبت و دناليهكي دننا ژي مروف دكاره نهفي جوره خواندنې ب پركرنا فالاتييا ب ههژميرت،
ههلبهت نه ژ تيكيستي ب خويه، لي تيكيست ب خو نهگهره كو بهري خواندهفاني خو يي ئولي بدهته
سبههقين نهوان قهولا بين دنافهروك و مهبهستيډا نيژيكي پهياما قهولي ئاخرهتې.

بهراوردكرن:

نهگه رهم بهراورديهكي د نافبهينا شروفهكرنا شېخ وحيد رئيس پيشيما و شېخ دهشتي
شېخ زهيدين دا بكهين رهم ههست ب ههبونا چ جياوازيين گهوههري دشروفهكرنا واندا ناكهين،
واته نهو دشروفهكرنيدا ژ ههفه نه د دورن، نهف ژي بو نهگهرهكي دو ئالي دزفرت دناليهكيدا نهو
روني و ناشكراييا د پهيام و نافهروكا قهولي دا و دناليهكي دننا نيژيكا هزر و بيرين قهولبيژا، نهف
نهگه وهناكهن كو دو قهولبيژا جوداهيهكا گهوههري لسر نافهروكا قهولي ههبت، ب تني يا نهوان
ژ ههف جودا دكهت شيوازي رونكرنا و دياركرنا راماني يه، كا كي ژوان پتر ب رپيا سبههقين قهولي
كهفتيه تي هزرين و راماندني و بهرفرهكرنا رههندين راماني. د شروفهكرنا سبههقا (۷)ئ، دا
ياكو دبېژت:

"زمان دبیژتی: دلؤ نه زده لالم
هه تا ژبا ته نه خولقت و نیته بالم
نه ز په رچوومه کی که پرو لالم"

(شیخ وحید رئیس پیشیمام) بهر فرهتر ژ (شیخ دهستی شیخ زهیدین) ره هه ندین رامانی دنالیی
ئولی دا رونکرینه، دهما دبیژت: (نه گونه ها چافی و نه زی گونه ها دلی، لسه ر مروفان ناهیته
حسابکرن، هه تا زمان نه وان نیته گونه هان نه که ته په یف و نه بیژت، ژ بهر کو زمان ژ باتنی یه ل
روژا ناخره تی حه ق و حساب دگه ل زمانی مروفی دهیته کرن) بو هه مان سه به قی (شیخ دهستی
شیخ زهیدین) وه ها گو تیه: (زمان ده لایا خو دیار دکه ت، و دبیژته ناقل و نه فسی هه تا کار ژ نک وه
نه خولقت و نه هیته نک من، نه ز پارچه یه که گوشتی یا که پرو لالم، ل فیده ر زمانی خو بی گونه ه
کریه).

- خوانده فانی نه ده بی و پر کرنا فالاتییا:

فالاتیین تی کستی دگه وه ری خودا دو مه به ست و نه رکین سهر کی دنا ف خودا دحه وینت،
یه که م: فالاتیین تی کستی ناما زه یه کن بو خوانده فانی کو به شین تی کستی پی کفه گری بده ت. دوهم:
نه و فالاتی دبنه هانده ر هک بو خوانده فانی کو هزرین نو په یدا بکه ت داری تنه که نو بده تی.
دخواندین هه ر یه ک ژ (انتصار نجیب جوقی و یهمان محمد عبدالرحمن) ب شیوه یه کی ریژه یی
پر کرنا فالاتییا دهیته دیتن. جاری تی کست ب خو نه خودی فالاتیین پره داکو خوانده فان ب رییا
نه وان فالاتییا تی کستی ل هه فبینت و پی کفه گری بده ت، نه و پی کفه گری دان ب خو هه یه هه ر
سه به قه ک یا دن ته مام دکه ت د نالیی و اتا پی کفه گری دانی دا، لی دنالیی کو فالاتیین تی کستی
نه گه رن بو داری تنه که نو نه و داری تن کی م یان زور دخواندین هه ر یه ک ژ (انتصار نجیب جوقی و
یهمان محمد عبدالرحمن) دهینه دیتن. ژ بهر کو دبت ل ده می خوانده فانه کی ناسایی نه فان تی کستان
بخوینت، نه گه هته وی پله تی گه هشت و راماندنی یا کو هه ر یه ک ژ هه ردو خوانده فانی نا فبری
گه هشتینی، نه گه ر بگه هنه ناستی تی گه هشتنی زی نکارن نه وی تی گه هشتنی بکه نه خودی ره هه ند
و گه وه ری نا فه روکی ب شیوه یه کی دن داری تن.

- انتصار نجیب و پرکرنا فالاتیپن تیکستی:

هەر وهکو مه بهری نوکه گوتی ب رادهیهکی ریژهیی ئالیهک ژ ئهرك و مهبهستا پرکرنا فالاتیپا دخواندننن خواندهفانین ئهدهبیدا دهیته دیتن، بۆ نمونه د شروفهکرنا سهبهقا (۲-۱)ی، دا یاکو دبیتت:

هنجیبی حوکم کر ل زمانی

وهی بۆرییه ل بهر رهحمانی

وهکی چل چله و مجاده هلانی

هنجی حوکم کر ل زمانی خویه

بزانته ب وهزن دهنگ بکهیه

نه جهوجهی چله و مجادهیه

انتصار نجیب د خواندنا خودا لسهر ئهوان سهبهقیین بوری دبیتت: (ژبهرکو زمان ئالافی دهربرینی یه، ئاخفتنا خوش و نهخوش پی دئیته درگاندن، داگو نهبته ئهگهری دۆژهههونا مروفی ل ئاخهرتی؛ پیدقیه هزر دئاخفتنییدا بیته کرن ل پیش دهربرینی. ب شیوهیهکی وهسا ئاخفتنا نهخوش ب سهریا خوش نهکهفت و ب دهربرینی زفرین و پاشیمانبوون چ چارهسهری نینه، ل سهر عهردی کهسان نههرهحت و دلایی دکهت و ل دونیایا دی دبته ئهگهری سۆتنا روحا مروفی، کهواته ژبهر گونههین ب زمانی دئیته گوتن مروفا دئیته سۆتاندن، دقهولی دا زمان دایه سۆتاندن، ژبهرکو (غهیبته، دهره، بیبهختی، نفرین، ...) کو گونههین مهزن ب دهفی و زمانی دئیته گوتن. یان ژی ل دهمی سهبهقا (۲۰)ی، ژقهولی

وهکی ته بۆر نه دبهسته

لغاف و ههفسار چۆن ژ دهسته

بۆری ته ل ههموو میرگا کر قهسته

ئهو شۆلی نهفسی بوو رهنگی خودانی ژ بهر شکهسته

دکته داریتنهکه نو، دبیژت: (پیدفیه مروف دژیانیدا باشی و چاکی و خیر و خیراتا بکته، ژبهرکو پشتی مرنی بتنی نافی مروفی دمینت، پیدفیه مروف مفایی ژ سهرپیهایتی و سهربورین فهگیرانین ب مروفان دنیتته فهگیران وهردگرن، مینا ئهوی رهزی ب خودان، کو بیته پاقرکرن و چافدیپرکرن و خودان ب بهرهمی وی شاد دبت، ب ههمان شیوه دفیت مروف پهروهردهکارهکی باش بت کاروگریاران بیی کیماسی و فیلبازی بکته و دهستی هاریکاریی بو بهلنگازان دریژبکته تاکو ل ناخرهتی بی مهفهر نهبت و بی حال تر نهبت). ب خواندنا ئهفان ههردو شروفهکرنا ئهوی یهک دهرزا مروفیدا دهیتته ههبونئی کو مروف یی ل بهرامبهری گوتارهکه ئولی رهوشتی، بیی ههبوننا سهبهقین قهولی رامانا پهیاما ئهوی گوتاریی دگههته مروفی، ئهفهژی وی یهکی دسهلینت کو خواندنهفانا نافبری کاریه داریتنهکه نو ژ گهوههر و مهبهستا تیکستی دهربیخیت، هزرهکه نو ب ههمان بابتهتی پهیدابکته.

- یهمان محمد و پرکرنا فالاتیین تیکستی:

ئهگهر ئهم بهری خو بدهینه ئهو خواندنا ژنالیی (یهمان محمد عبدالرحمن) فه بو (قهولی ناخرهتی) هاتیه کرن، ئهم نکارین ئهوان خالان ژئی دهربیخین یین کو بنهمایئ پرکرنا فالاتیان مهبهست، ئهف سوچباریه ژی یا دو ئالیه، دنالیهکیدا سروشتی تیکستی و نافهروکا وی یا پهوهردهیی وهنهکریه کو تیکست خودان فالاتی به، دنالیهکی دننا ژی خواندنهفان نکاریه ئهو تشتی ل بهر دهست ژی وهکو پیدفی دبهرژهوهوندیا داریتنهکا نودا بکاربینت، کهواته سوچباریا خواندنهفانی دهندئ دیاره کو ب بهرفرههی و رهههندیین رامانی زیدهنهکرینه، کو ب رییا ئهوی بهرفرههی بکاربت رامان و هزرین نو ژگهوههر و پهیاما تیکستی ب خو دورست بکته، خواندنهفانی نافبری ههولدایه ب کیمترین دهربرین رامانا تیکستی پیشکیشی مه بکته، ئهف رهنگه خواندن ژی تهنا خواندنهفانهکی ناسایی بو ئهفی بابتهتی ناشکینت، ب راکرنا سهبهقین تیکستی ئهو دهربرین و شروفهکرن بی سهر وبن دمینن، کهواته خواندنهفانی نافبری دهربازی خواندن رامانین گشتی یین سهبهقین قهولی نهبویه، کو مروف بکارت دور ژ ههبوننا سهبهقان ب گههیتته مههمین قهولی ب رییا ئهوی خواندنا ئهوی ئهجامدای. بو نمونه ئهگهر بهری خو بدهینه ئهفی خواندنا وی. (سبجانه ژته سبجانه ته ئهز ژشهرقی برمه شامه) دفی کویلیدا همدو سهنا ژبو خودایی مهزن هاتیه، ئهو خودایی کو میشک و ئهقل دایه مه مروفان داکو ئهم پی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکهین)، راسته مهبهستا تیکستی گههاندیه مه لی تهنا مه ب ئهفی خواندنا خو نهشکاندیه.

۴- کارلیکا دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا:

ئەف بنه‌مایه ژ یه‌که ژ بنه‌ماین هه‌ره سه‌ره‌کی یین تیورا وەرگرتن، ژبه‌رکو لسه‌ر بنیاتی ئەفی بنه‌مای هه‌مو بنه‌مایین دن یین تیورا وەرگرتن پیک هاتینه و تیدا ئەو خواندن ب دەست دکه‌فن یین کو تیورا وەرگرتن مەبه‌ست. ئەف کارلیکرن لسه‌ر دو بنه‌ماین سه‌ره‌کی کار دکه‌ت: یه‌که‌م: ئاستی وەرگرتن. دوهم: ئاستی دوباره به‌ره‌م ئینانا تیگستی.

هه‌لبه‌ت مەبه‌ست ب ئاستی وەرگرتن، خواندن و دیتن و شروفه‌کرنا گشتی یا تیگستی یه و د دوهم ئاستدا ژ ی کو ئاستی دوباره به‌ره‌م ئینانا تیگستیه، مەبه‌ست پی ئەوه کو هه‌مان به‌ره‌م واته ژ هه‌مان ماده و گه‌وه‌ری تیگستی یه‌که‌م تیگسته‌که دن سه‌ر ژنو ده‌یته ئافاگرن هیزی بی هیزی ئەوی تیگست و داریتنا نو گریدایی ئەوی هیزا کارلیکرن یه یاکو دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا روده‌ت، کا ژ ئەگه‌ری ئەوی کارلیکرن چ هاتیه به‌ره‌م. دی هه‌ول ده‌ین ئەفی بنه‌مای ژ لسه‌ر خواندنین هه‌ر یه‌ک ژ (شیخ وحید رئیس پیشام، شیخ ده‌شتی شیخ زه‌یدین، انتصار نجیب جوقی و یه‌مان محمد عبدالرحمن) پراکتیزه‌بکه‌ین.

- سه‌باره‌ت کارلیکا خواندهفانی ئولی(قه‌ولبیژان) دگه‌ل تیگستی:

کارلیکا دناقبهینا تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌تی) و زوربه‌یا قه‌ولبیژاندا تشته‌کی قه‌بریه، ئەو کارلیکرن دناقبهینا ئەوان و تیگستیدا روده‌ت، کارلیک و په‌یوه‌ندیه‌که روحیه و سنورین ئەده‌بیه‌تی دهرباز دکه‌ت، ژبه‌رکو قه‌ولبیژ ب پیرۆزی به‌ری خو دده‌نه تیگستی، دخواندنین واندا ژ یه‌ستکرن ب ئەوی پیرۆزی ده‌یته کرن، ژبه‌رکو گوتن دهربرین ژبو شروفه‌کرنا تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌تی) هه‌مو ب چارچو‌فه باوه‌ریین ئولی دتامداینه، ژبلی ئەوی کارلیکا دناقبهینا خواندهفانی ئولی و تیگستی ده‌ستنیشانکریدا، هه‌ر ب ریا ئەوی په‌یوه‌ندیا دناقبهینا و خو تیگستی ده‌ستنیشانکریدا دهربازی په‌یوه‌ندیین به‌رفره‌تر دبن، واته ژبو شروفه‌کرنا هه‌ندک سه‌به‌قه‌یان ژ تیگستی ده‌ستنیشانکری کارلیکرن و په‌یوه‌ندیی دگه‌ل تیگسته‌کی دن دکهن، ب مه‌رما پتر رونکرن و دیارکرن به‌هایی تیگستی ژبو شروفه‌کرن هاتینه ده‌ستنشانکرن، کو ئەوژی تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌تی)، واته دشیاندايه بیژین په‌یوه‌ندیا (خواندهفانی ئولی - قه‌ولبیژ) په‌یوه‌ندیه‌که روحیه، ژئه‌نجامی ئەوی په‌یوه‌ندیا روحی ب عه‌شق و فیان و باوه‌ریه‌که موکم ده‌ست دده‌نه شروفه‌کرن و رونکرن سه‌به‌قین تیگستی.

- شیخ وحید ریس پیشیمام و کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

ئەگەر ئەم بەرئ خو بدەینە شروفهکرنا (شیخ وحید ریس پیشیمام) ئەفا کو مه ل پیش
ئامازە پیدای سەبارەت پەییوەندی و کارلیکا روحی، یا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانی ئولی دا،
ئەفی جورە پەییوەندی ئەم دخواندنا و شروفهکرنا (شیخ وحید) دا، دبیینن یاکو بو سەبهقا
(۱۵)ئ، ژقهوئی ئاخرهتی کری:

"ناقلو خەبهریت ته دکورن"

قهەدا و قوتکییت دنیایی دپرن

دنیا دونگه لی بدەن بپرن"

شیخ وحید ژ ئەنجامی ئەوی کارلیک و حەلینا خو دگەل تیکستی، ب دەست نیشانگری زی دگەل
ئەفی سەبهقی، ب ئەفی رەنگی خواندن و شروفهکرنا دایە ئەفی سەبهقی و دبیزت: (رب العالمین
فەهم و ناقل و زمان دایە مروفان، ژبو کارئ قەنج، ناقل ژ (باتنی) یە، بو رییا خودئ و بەهشتئ
کار دکەت، هەر و هەر ناقل دگەل نەفسئ نەیی تەبایە و شەری وی دکەت، ژبەرکو نەفس هەر و
هەر چافی وی ل غەدرئ خیانەت و رو رهشیا مروفی یە، نەفس گەلەك یە بی شەرمە، ئەفجا
ئەگەر ناقل ناقلئ ئیمانئ بی ری ل بەر شەهوەت و داخواییین نەفسئ دگرە، حوکمی ل نەفسئ
دکەت ب سەر دکەفت. ژبەر هندی ناقل دبیزتە نەفسئ:

"نەفسئ نەوہتا"

چی کەسی بخۆت لوقمەکا بی رەدا

روژا ئاخرهتی دی ل پیشیی بته قەدا "

ژ ئەفی خواندنئ دیارە کو خواندهفانی نافبری ب شیوہیەکی ب هیژ دگەل تیکستی کەفتیە
کارلیکرنئ، ب رییا ئەوی کارلیکرنئ کاریە رامانا گشتی وەرگرت ب رییا تیگەهشتن و رامانا گشتی
ژی ب دەربرین و شروفهکرینن خو گریدانەکە موکم دناقبهینا رامانین سەبهقیین تیکستیدا
دورستکریە، واتە ب رییا کارلیکا خو دگەل تیکستی و تیگەهشتن دەربرینن خو کارلیک دناقبهینا
سەبقاندا زی دورستکریە و ئەو کارلیک بو ئەگەرئ باشتر گەھاندنا پەيام و نافهروک و بەھایی
تیکستی بو خواندهفان و گوهداری.

هەرودەسا (شیخ وحید ریس پیشیمام) دکارلیکبونا خو دگەل سەبهقا (۱۸)ئ، دا یاکو دبیزت:

"نەفسە کبیرە"

بەحرە و نە بیره

یە ل سەر دەستی عالەمی یە، یە ل بن دەستی فەقیرە

پي ل نه فسا خو كړي نيقسیره"

ب نه فی رهنگی تیگه هی فی سه به قی دایه رو یاگو ژ نه جامی خو دگهل تیگستی ب دهست فه
ئینای. و دبیزت: (نهفس مینا به حری یا مهزنه، بههرا بتر خه لکی ل پی نه فسا خو دچن، ل
نه هلی ئیمانې ب گشتی و فه قیر و دهر ویش و شکهستی ب تایبه تی، لسهر نه فسا خو ب هه زرن، خو
ژ خوشییت دنیای قوت دکهن، حوکمی ل نه فسا خو دکهن، و دئیخنه بن دهستی خو له و ما سه به قا
ل پی هاتی دبیزت:

"فه قیرا ئیکه چیکر

خو ژ خوشی و لفره تا دنی کر

ل دنیایې بهر ب ناخره تی کر"

لسهر خواندنا سه به قا (۱۹)ی، ژ تیگستی یاگو دبیزت:

"وهکی ته بوړ به ته ر بوو

لغاڅو هه قسار ژ سه ری که ر ب که ر بوو

بوړی ته ل هه موو میړگا وهر و بوو

نه و شولې نه فسی بوو رهنگی خودانی ژ بهر زهر بوو"

خوانده فانی نافبری دبیزت: (نهفس مینا گیانه و هرایه، له و ما دفتیت نهفس ب هه فساری بهیته
گریدان، نه گهر نه، نه و نه فسا مینا گیانه و هرا دی ژ نه فی میړگی چته میړگا دن، هه لبهت نه و
میړگه عهرز و ناموسا خه لکی یه، میړگین جودا ژی، عهرز و ناموسا که سی نه ئیزدییه، نه گهر
نه فسا مروقی که ته میړگین خه لکی، مروفل ناخرهت و دیوانا پی رو رهش و رو زهر و شهرمه زار
دبت، ژ بهر هندئ دفتیت مروفل پی لسهر نه فسا خو زال بت. دقه ولی (روژه کی سه فهر بووم) دا هاتیه:

"گه لی برا: پی بشییت ل مه عنیا پپرسی

دی پی زه بوون بت پی شکهستی

دی پی ب هه فساربت و سه ری بهستی"

مروقی ب حهیا و ئه رکان، واته نه و که سین د رییا ئولی دا نه دپیگیرن، ب تنی ل پی نه فس و
شه هوه تیین خو دچن، مینا داره که خرشن ل ناخره تی).

شیخ وحید خو سپارتييه تيکستهکي دن يي ئولي کو نهوژي قهولي (روژکي سهفهريوم) ب رييا ئينانا نهفي سهبهقي ژقهولي نافبري کاريه باشتر بهها و گرنگيا سهبهقا (۱۹)ي، رونتر و زهلالتز بکته، نهفهژي ههر ديسان بو نهوي هيژه کارليکا دنافبهينا تيکستي و خواندهفانيدا دزفرت، کهواته خواندهفان ههولدايه سهنگا شروفهکرنين خو بو نهفي تيکستا ئولي ب ئينانا هندهک تيکستين يين پهيوهنداريار دگهل تيکستي دهستنيشانکري پهسهندتربکته، نهوي فيان کارليکا روهي يا دنافبهينا و خو و تيکستيدا نيشامه بدهت. نهفهژي پهسهنديا نهوي پهيوهنديا روهي دکته ياکو مه پيشتر بهحسکري، کهواته کارليک دنافبهينا نهواندا پهيداويه لي نهوي کارليکوني نکاريه پالي بدهته خواندهفاني نافبري ههمان گوههر و پهياما قهولي د قالب و داريتنهکا نوبدهتي و دابريژت، کول دهمي خواندهفانهکي ناسايي واته خواندهفانهکي دوري نهدهبياتي ب گشتي و يا ئولي ب تايبهتي بخوينت، نکارت تهنا خو ب نهفي خواندنا ژبو تيکستي هاتيهکرن بشکينت، خوشيي ژ نهوي شروفهکرن و خواندنن ببننت يا کو ژ ناليي قهولبيژي فه هاتيه کرن.

- شيخ دهشتي شيخ زهيدين و کارليکا دنافبهينا تيکستي و خواندهفانيدا:

نهگهر نههم بهري خو بدهينه نهو خواندن و شروفهکرن ژ نهجامي کارليکا دنافبهينا شيخ دهشتي و تيکستيدا هاتيه بهرههم، دي بينين ب شيواز و گوتنين ئولي دهست دايه شروفهکرن قهولي ناخرهتي و دشروفهکرن دهربرينن خودا ژي وهکو نهريتهکي بهربهلافي يي خواندهفاني ئولي ژ چارچوغي سهبهقا قهولي دهرنهکهفتينه، واته رههندين پامانا سهبهقيين قهولي بهرفرهتر لي نهکرينه، بتني گريدا نافهروکا راسته راست يا سهبهقيين قهولي يه، بو نمونه سهبهقا (۱۶)ي، ژ تيکستي ياکو دبليژت:

"نهفسي نهوهتا"^(۱).

چي کهسي بخوت لوقمهکا بي رهدا

روژا ناخرهتي دي ل پيشيي بته قهدا".

شيخ دهشتي ژ نهجامي کارليک کرنا خو دگهل نهفي سهبهقا تيکستي ب نهفي رهنگي تيگههشتن و خواندنا خو نفاکريه: (لوقم يان ژي پاري ب پامانا (کاري خراب) دهيت، لوقم ههيه تو دهرافي کهسهکي ب حهرامي بخوي، ههيه تو مالي نيکي ب دزي، ههيه ژي ل پي ناموس خهلکي ب گهري،

^(۱) قهولبيژت دبليژت (نهفسي نهوهکه ته) و سهبهقي تهمام دکته.

(لوقما بی رهدا) واته تشتی حهرام و گونهه، خوارنا وی لوقما نه حال دئی ل رۆژا ناخرهتی لسه ر مروفی حساب بت). یادیاره کارلیک دناقبهیا تیکستی و خواندهفانیدا پهیدابویه لی نهوی کارلیکرنی تشتی کو پیدفیه ژئی بهیته بهرهم نههاتیه بهرهم، ژبهرکو ژ نهجامی کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا پستی ناستی وهرگرتنا گشتی تهمام دبت، ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیکستی دهست پی دکهت، نهو ئافاکرن ژئی لسهر ملیت خواندهفانی دکهفت. لی یا دیاره خواندهفانی نافبری نهو ئافاکرن وهک پیدفی نهکریه. نهف نهگهر ژئی بو سروشتی شروفکرینن ئولی دزفرت ژبهرکو نهو دشروفهکرینن خودا شهرت و مهرچین نهدهبیاتی و شیوازیین وی لبهر چاف ناگرن.

- انتصار نجیب جوقی و کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

نهگهر ب شیوهیهکی گشتی بهری خو بدهینه نهوی خواندنا ژ نهجامی کارلیکرن دناقبهینا تیکستی و خواندهفان (انتصار نجیب) دا، پهیدابوی نهو داریتنا نهوی دایه شروفهکرنا تیکستا یا جودایه، کهواته کارلیکرن دناقبهینا واندا کارلیکهکه کارابویه. نهگهر نه بانهمای کارلیکرن دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا لسهر خواندنا کو (انتصار نجیب) کری پراکتیزه بکهین دئی بینین ههر دو ناستین سهرهکی یین کوئنهفی بانهمای پیک دهینن (ناستی وهرگرتنی - ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیکستی) ب ئاشکراییی د خواندنا ویدا رهنگقهدهن و د دیارن، ژبهرکو خواندهفانا نافبری ل دهستپیکی ههولدایه رمان و رههاندین گشتی یین تیکستی وهربگرت و مهبهستین پهیاما تیکستی دیاربکهت، پاشی ههولدایه ب هوری دهربازی رمانا یهک ب یهک یا سهبهقین قهولی ببت ب رییا رمانین کو تیکستی ل خوگرتین داریتنهکه نو بدهتی. بو نمونه ل دهستپیکا شروفهکرنا خو رمان و پهیاما مهبهستین گشتی یین قهولی ناخرهتی دیارکرینه دهمی دبیزت: (ههر قهولهک کومهکا ئاریشه و گونههان بهرچاف دکهت، ل گهل ئاماژهدانن ب شیرت و ئاموژگاری یان، نهفجا پیگیریکرن و پیگیرینهکرن ل گورهی کهسان دمینت، رهنکه ب خوندا قهولهکی ب کیماسیین خو ب حهسن و ل خو بزفرن و ئاموژگاریهکی ژئی وهرگرن و دهست ب باشی و چاکیان بکهن و رهنکه ژئی لسهر ههمان رییا ههله بهردهوام بن و زهره و زیانی بگههیننه خو و کهسانین دهوروبهر و ل ناخرهتی ژئی بیینه سزادان. نهف قهوله داکوکیی ل هندئی دکهت کو دقیت مروف لسهر رووی عهردی خو دووربکهت ژ بیبهختی، دهره و بهدکاری، و داخوازیین نهفسی (مال و ملکی دنیاوی، دامانپییسی، پیدانا کارهکی ههله ب کهسهکی، ب سهردابرن، دزی، گوشتن،...).

ب رهنکهکی و هسا نهفس نکارت کونترولا ژینا مروفی بکهت و نهئیتیه ب سهردابرن. بو نهفی چهندی نهفی قهولی دانوستاندن چیکریه دناقبهرا (چاف، دل، ئاقل، زمان) ی و تهوهری ههره سهرهکی نهوژی (نهفس) ه، دیاردبت ههر ئیک بی گونههیا خو دپشکداریا گونههیدا دیاردکهت و

لايهنى دى گونههباردكهت و د راستيدا ههر لايهنهك ژ وان پشكدارى لايهنهكى گونهه يه. ههروهسا نهوى چهندي ژى دسهلننت ئيزديان باوهريهكا رها ب روژا قيامهتي ههيه د نهوى باوهريدانه مرن ههقه و بههرا ههر كهسهكى يه، نهفجا نهو كهس چ (فهقير، زهنگين، مامناوهند، دهستهلاتدار، بى دهستهلات، ئيماندار، بى ئيمان...) بت. لقيدهر نهو چهنده دئيه تيبينيكرن ژيان تاقيكرن و نهزمونه، لهورا د ههر پينگاف و كاركرنهكيدا پييدقيه هزر دچاكي و خرابياندا بيتهكرن، نهخاسم د ناخفتنيدا ژبهركو دهمي ناخفتن و دركاننديا پهشيماني و پاشگهزبوون چ مفايهك نينه و كهسين دى نهرحهت و دلگران دبن و چارهسهري مهحاله. ب نهفي ناوايي نهف قهوله جهختي دكهته سهر كريانين (زمان) دكهت و پييدقيه ل پيش ههر ناخفتنهكي مروف بزانت دي نهف ناخفتن ب چ شيوه جه گرت و كارفهدان ب چ رهنك بن. پييدقيه ل سهر روي عهردى ب پهروهرديا باش بيته پهروهردكرن و كاروكريان و چالاكيين باش نهجمبدن تاكو بكارن رهوشت و نافهكي باش ل دونيايي پهيداكهن و نافهكي باش ل پاش خو بهيلن و ناخرهتي ژ سزايي توند دوربن، كهواته رازيكرا كهس و دهوربهران ريكهكا رازيكرا خودايي يه نهف ههردوو رازيكرنه دنيك دهمدا روودهدت. ب شيوهكي دى نهف قهول پشتهفان و پالپشتيا وان رهفتار و گوتنان دكهت يين ژ لايي جفاكي، ئايني، رهوشتي فه دپهسهندن و ژبهركو مروف چهند بژيت و چهند چلين هافين و زفستاني ب روژى دهربازكربن و عيبادهت كربت دي ههر روژهك ئيت و روح ژ قالبى دهركهفت و قهستا دونيايا دى كهت، كهواته دنيا ملكي چ كهسان نينه).

دماوي شروفهكرنين ويذا دهربرينين نهدهبي يين جوان دهينه ديتن و مروف ههست ب بهها رامن و رههندن تيكستي دكهت يين ژ نهجمي كارليكا خو دگهل تيكتستي داينه رو، نهگهر مروف سهبهقين قهولي دهربيخت ژى كارليگهريي ل ريزبهندا شروفهكرنا وي ناكهت، واته نهو شروفهكرنين نهوى داينه تيكستي كارينا گههاندنا ههمان پهيامي ههيه ياكو قهولي ناخرهتي فييايي بگههينته مه، نهفهژى وي يهكي پهسند دكهت كو خواندهفانا نافبري ب ريبا كارليكا خو دگهل تيكتستي داريتنهكا دن ب ريبا پهياما قهولي مهبهست ئافاكهت.

ژ نهجمي كارليكرنا خو دگهل سهبهقين(۱۶- ۱۷- ۱۸) يين قهولي ناخرهتي وها شروفكرنا دايه زمان: (نابت كهس ل پهي نهفسا خو بكهفت، ژبهركو فيركرن و دهست داهيلان ب زهحمهت دكهفت و سزا ل ناخرهتي دژوارتر دبت. دهستپيك و داويا داخوازيين نهفسي نينه، سنورداركرن و كونترولكرنا چهزين نهفسي ب دهستي فهقيرانه، نهفجا چ فهقير مهبهست ژي دهست كورت و كيم دهرامهت بت، نهف كهسه چاف ل مال و ملكي دنيايي نينه بتني پاريهكي ناني پهيدا بكهت خوشي و شادي يه، و سوپاسيي ژ خودي دكهت و ناخرهت پتره ل بيره. يانژي فهقير رهنكه كهساتيي ديني بت، كو ژيانا خو ژبو شكاندن و عيبادهتكرني تهرخانكريه، ژياني ب ريكهك دبينت تاكو ل

ئاخره تى بى سزا بت و بكاربت بهرسقا پارسا بدن و سه رشورنه بن، ب باوه را وان خو بببه هر كرن
ژ خوشى و لهزه تا دنيايى ريكه كا رازيكرنا خودايى يه، ئانكو زيان ئهزمونه و ئه نجام ل روژا
قيامه تى دياردبت. ئه فه هندى دسه لينت كو ئيزديان باوه رى ب روژا ئاخره تى و مرنى هه يه و
مرن بهه را هه ركه سه كى يه:

" نه فسى نه وه تا "

چى كه سى بخوت لوقمه كا بى ره دا
روژا ئاخره تى دى ل پيشيى بته قه دا

نه فسه كيره

به حره و نه بيره

يه ل سه ر ده ستى عالمى يه، يه ل بن ده ستى فه قيره
يى ل نه فسا خو كرى ئيقتسيره

فه قيرا نيكه چيكر

خوژ خوشى و له قزه تا دنى كر
ل دنيايى بهر ب ئاخره تى كر"

د ئه فى خواندني دا ياكو خواندنه فانا نافبرى ژ ئه نجامى كارليكرنا خو دگه ل تيكتسى ئينا
هه بونى زارافى (فه قير) ب تنى وه كو دفه ره نكا ئولى دا ب واتايا شكه ستى ئولى ده يت نه هيلايه،
واته وه سا دياركويه كو نه ئه و ب تنى دكارن نه فسا خو دده ستى خودا ئيخسير بكن، لى رامانا
ئه وى زارافى دناللى جفاكيدا زى وه رگرتيه، ده همان ده مي دا باوه ريپن ئيزديان ب روژا ئاخره تى
په سه نكرينه ئه فه يه كه زى بو به گراوه ندى وى يى ره وشه نبيرى و هزرى دزفرت كو ب ريبا ئه فى
به گراوه ندى كارى ب كارابون دگه ل تيكتسى بكه فيتته كارليكى، ئه فى داريتنى بو بكه ت.

دشروفه كرنا هه مو سه به قين قه ولى مروفه هه ست ب ئه وى كارليكا ب هيزا دناقبه ينا
تيكتسى و خواندنه فانا نافبرى دا رودايى دكه ت، بو نمونه دشروفه كرنا سه به قا داويى ژ قه ولى كو
سه به قا (۲۶) ئى يه، دببىرت: (نه فس ده مى ل دوور مروفى دگه رت و كونتروى دكه ت، هنگى نه فس
وهك مارى مروفى ژه رين دكه ت و ب بى ئاگاهى چافى به رده ته مال و ملكى خه لكى، دزى و
خرابكرن و مالويړانيى ب مروفى دده ته كرن، ره نكه ئه فه چهنده ببه دوژمنكارى و ل ئاخره تى
مار ل دوور روحا وى زيده بن و ژ ده ست رزگار نه بت. به لى خودايى دياريه كا مه زنتره ژ نه فسى
دايه ئه وژى (ئاقل) ه، هه ركه سى بكاربينت مروفه چاك و په روه رده كار ئه نجامى وى دبن و مفايى

دگه هینته دهوروبه ل مرنی ژی روحا وی ل با خودایی ب بهها دبت و ژ سزایین توند دوردبت
(ب شیوهیهکی نهئیکسه باوهربونا ئیزدیان ب کراس گهورینی دیار دکهت، ژبهرکو روحا باش
دزقرته جهم کهسین باش):

نهفس ماره و ناقل هیدایهته

چی میړی ب تهریهته

روحا وی ل با په دشایی خو ب عزهته

د نهفی شروفه کرنیدا یاکو ژ نهجامی کارلیکا دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا هاتیه
هه بونی، پیزانننن نو پیشکیشی مه کرینه، بابهتهکی گریدایی باوهریا ئیزدیان نازرانديه کو
نهوژی (کراسگهورینه) دیاردکتهت کو ئیزدیان باوهری ب کراسگهورینی ههیه، ههلبهت نهف
پیزانین راسته راست د قهولی دا نه هاتیه بهحسکرن، بهلی خواندهفانا نافبری کاریه ب رییا
بهگراوند خویی رهوشه نیری و نه زمونا خواندنن دهربازی ناف هورتایین تیگستی ببت، نهف
دهربازون ژی ژ نهجامی کارلیکرنه که ب هیزنهبت پیزانینن نو ژ دایک نابن. کهواته خواندهفانا
نافبری پستی وهرگرتنا ناستی گستی یی قهولی گه هشتیه ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیگستی،
مه بهست ژ دوباره بهرهم ئینانا تیگستی ژی، ئافاکرنا رامانه که نو و گوتن و دیارکرنا تشتی نه
گوتیه د تیگستیدا.

ب شیوهیهکی گستی خواندنا خواندهفان (انتصار نجیب جوقی) د نهفی په رگرافیدا کوم دبت:

د خواندنا نافرییدا هم دکارین بیژین کو خواندنا وی دو ناست ب خوفه گرتینه، ناستی
گستی و ناستی تایبهتی، نهوی د یه کهم پینگافا خواندنا خودا ب شیوهکی گستی تیگست وهرگرتیه
ب گستی بون په یام و گه وههر و نافهروکا تیگستی دایه رونکرن، هر خواندهفانهکی بهری خو
بدهته نهوی خواندنا دناستی گستییدا بو تیگستی کری دی بی ناستهنگ هزره که گستی ژپه یاما
نه ده بیاتا ئولی وهرگرت و په یاما قهولی ناخرهتی ب تایبهتی، مروفا دکاره نهفی خواندنن ب
خواندنا ئیکی ب هه ژمیرت، دناستی خواندنا تایبهتیدا خو دهربازی پامان و مه بهست و هوریاتین
تیگستی کریه، هه ولدایه خواندهفانی بی ناستهنگ دگهل په یام و نافهروکا سه به قه یین تیگستی
تیگهل بکتهت، نهفهژی وی یهکی په سهند دکتهت کو کارلیکرنه ک و په یوه ندیه کا ب هیز دناقبهینا
تیگستی و خواندهفانا نافبری دا رودایه، کو ب رییا نهوی کارلیک په یوه ندیی کاریه نهفی خواندنن
بینته بهرهم و دیسان ب رییا نهوی کارلیکی ناقبهینا خواندهفانی ناسایی و تیگستی ناسان کریه
کو خواندهفان دکاره ب رییا خواندنا وی بگه هته په یاما تیگستی و و رهه ندین تیگه هشتنا خو پی
بهرفره بکتهت.

په‌مان محمد عبدالرحمن و کارلیکا دناڤبه‌ینا تی‌کستی و خوانده‌فانیدا:

هەر ل دستپیکي خوانده‌فانی نافرې ئه‌و دانپیدان کره کو ره‌نگه خواندنا وی کیماسیان ل خو بگرت، نکارت وه‌کو زه‌لامه‌کی ئولی یی ئیزدیان یان ژی وه‌کو خوانده‌فانه‌کی ئیزدی رامانا پیدفی بده‌تی ناهه‌روک و په‌یاما تی‌کستی، ئه‌فه‌ژی وی یه‌کی په‌سه‌ند دکه‌ت کو کارلیکا دناڤبه‌ینا وی و تی‌کستیدا نه‌یا ب هیزه ئی ده‌مان ده‌میدا ژی نه‌یا سست و لاوازه. واته خوانده‌فانی نافرې د گه‌ل هنده‌ک سه‌به‌قین تی‌کستی که‌فته‌یه کاریکرنی و دهنده‌کین دندا نه‌ه واته خو دسه‌ر هنده سه‌به‌قه‌یین تی‌کستی را هافیتیه. بو نمونه دشروفه‌کرنه سه‌به‌قین (۳-۴) یا‌کو دبیزت:

نه‌ی زمانوی خه‌باته

خه‌به‌را خوش نه‌باته

خه‌به‌را نه‌خوش چی مفعه‌ته

دی دلی مروقی پی که‌ی ره‌حه‌ته

هه‌ی زمانوی سو‌تنی

خه‌به‌ره‌ک وا هه‌ی نه‌یا گوتنی

دی بوچی داهه‌ر که‌یه رووی دنی؟

ژ نه‌نجامی کارلیکرنه خو دگه‌ل نه‌فان سه‌به‌قان نه‌ف شروفه‌کرن هاتیه هه‌بونئ ده‌می دبیزت: (دقی‌ره‌دا داکوکی لسه‌ر پاراستنا نه‌زمانی هاتیه‌کرن کو نابیت مروقی ب رییا فی نه‌زمانی ناخفتنن: (خراب، نه‌خو‌ه‌ش، بی‌مفا، غه‌یبه‌ت، دره‌و، ... هتد) فه‌گو‌هی‌زیت کو دل پی نه‌ره‌حه‌ت بن، چونکی بکارئینانا نه‌زمانی ب شیوه‌یه‌کی خراب و فه‌گو‌ه‌استنا ناخفتنن نه‌گوتنی دی مروقی بده‌ته هیلاکه‌تی). هه‌روه‌سا ژ نه‌نجامی کارلیکا وی دگه‌ل سه‌به‌قا (۸) ی‌یا کو دبیزت:

سب‌جان‌ه ژ ته سب‌جان‌ه

ته دانه من ئاقل و فامه

ته نه‌ز ژ شه‌رقی برمه‌شامه

خوانده‌فانی نافرې ب نه‌فی ره‌نگی خواندن و شروفه‌کرنه خو دایه رو (دقی کوپلیدا هه‌مدو سه‌نا ژبو خودایی مه‌زن هاتیه، نه‌و خودایی کو می‌شک و نه‌قل دایه مه مروقان داکو نه‌م پی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکه‌ین دیسان ژ نه‌نجامی کارلیکرنه خوانده‌فانی نافرې سه‌به‌قا (۱۳) ی‌یا کو دبیزت:

نه‌فسی چه‌ندی دکه‌ی خه‌باتی

وه‌کی قازی دسه‌کنت ل پی پرا سه‌راتی

تووا ل هیقیی مه‌به‌یلی ل کش و ماتنی

د خواندن و شروفه کرنا ئهقی سبهبه قیدا خواندهفانی نافیری جوړه بهراوردیهک دناقبهینا باوهریا ئیزدیان ب (پرا سهلاتی) و (پرا سیراتی) یا موسلمان کریه، و رویی ل ههفچونئ دناقبهینا ههردیواندا دیارکریه دبیزت: (ل فیردا ئهز وهسان تیگه هشتم کا چاوان مه د ئاینئ ئیسلامیدا (پرا سیراتی) ههیه کو ل روژا قیامهتی ل دهمئ حیسابی ههر ئیک لدویف کارو کریاریت خوه ئه و دی ژفی پری دهر بازبیت. ئی یا دفی قهولیدا هاتی یان رامانا (پرا سیراتی) لدهف ئیزدیان ئهوه دهمئ کهسهک دچپته لبر رهحما خودئ گیانی وی ژبو پیفانا خپرو گونههان دفی لسهر فی پریدا دهر بازبیت و ههر ئیک لدویف کارین خوه. کو دفی کولپیدا گازنده ژ نهفسئ هاتیه کرن کو دی ب ئهگه ری ته ئهز ژفی پرا سیراتی خلاص نابم).

ئهگه ر ئهم بهری خو بدهینه خواندنا (یه همان محمد عبدالرحمن) یا کو ژ ئه نجامئ کارلیکا خو دگه ل تیکستی بو مه ئینایه بهرهم، دی بومه دیاربت کو کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا نه کارلیکه که ب هیزه دهه مان دهمیدا ژی نه یا لاوازه، کهواته خواندهفانی کاریه بکه فیه کارلیکرنئ دگه ل تیکستی، ئی ئه و کارلیکا دناقبهینا و اندا نه بویه ئه گه ری بهر فره هکرنا رامان و رهه ندین تیکستی، نه بویه پالدر بو سهرو ژنو ناکرن و داریتنه که نو ژه مان ماده و گه وه ری تیکستی، واته خواندهفانی ژ نه وی تیگه هشتم ژ ئه نجامئ کارلیکا دناقبهینا خو و تیکستی ب دست فه ئینای چ بابه تین دن یین نیژیکی نافه روکئ نه نازراندینه و نه ژی رهه ند و رامانین هه مان بابه تی ب داریتنه که نو بهر فره هکرینه.

دئالیه کی دندا یی کو مه دخواندنا نافیری دا یی کو مه تیبینی کری، ئه وه کو خو دسه ر هنده ک سبهبه قین قهولی را دهر بازکریه، ئه و سبهبه قه ژی بریتی نه ژ (۱۲ - ۱۴ - ۱۵) سبهبه قا (۱۵) ئیکجار گریدایی کاکلا په یاما و مه بهستا تیکستینه، خو هافیتن لسهر ئه فان سبهبه قین تیکستی را په سه ندیا سست و خافبونا کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدایه، سبهبه قا (۱۵) ژقه ولی دبیزت:

"ناقلو خه بهریت ته دکورن"

قه دا و قوتکیت دنیایی دپرن

دنیا دونه لئ بدن بپرن"

ئهف سبهبه قه خالا ههره دیاره هه فرکیی یه دناقبهینا ناقلی و نهفسی دا، ژ بهرکو د ئهقی سبهبه قی نهفس شیرت و راسپاردین ناقلی بی مفا دبینت و دبیزتی خوشی ئه وه یا ئیرو ئهم د دنیایییدا دبین و گه لهک هزا داویئ نه که، ههر تشتی ل فی دنیایی که فته بهر سنگی ته یی بی ته قسیر به د ئه نجامدانا ویدا، ئه گه ر ئهم هزا دهفی سبهبه قیدا بکه یین، هه مو سبهبه قین دن یین دناق تیکستی (قه ولی ئاخره تی) دا، ل دور نافه روکا ئه فی سبهبه قی دزفرن، ژ بهرکو په یاما تیکستی یا

گشتی نهوه کا دی چاوا و ب چ رہنگه مروف دی سهری نهوان شهههوتین خو گرت یین ددنیایدا راستی مروفی دهین، و رولی ناقلی عبادت و خو شکاندنا و ناخرهتی د ههدارکیشانا مروفی دا و خو دور راگرتنی ژ نهوان شهههوتان چیه... .

نهم دکارن نهوی خواندنا و شروفهکرنا (یهمان محمد عبدالرحمن) د نهفی پهرهگرافیدا کورت بکهین. کارلیک دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا رودایه لی نهوی رودان نهبویه نهگهری دانانا نهخشهیهکه نو بو تیکستی دههمان روبهر و مهبهستدا، ژ نهوی تیگههشتنا ژ نهجامی کارلیکا دناقبهینا خو و تیکستی ب دست فه ئینای چ بابتهین دن یین نیژیکی نافهروکی نه نازراندینه و دگهل هندهک سهبهقین قهولی ب ئیکجاری نهگهفتیه دانو ستاندنی و کارلیکی و خو دسهر وانرا هافیتیه.

نهگهر هزر د نهوان ههمو شروفهکرین لسهر ههر یهک ژ تیکستی (قهولی بهحرا و قهولی ناخرهتی)ی، هاتینه کرین بکهین، دی بینین ههر یهک ژ نهوان شروفهکرنا ب تایبته دقهولی بهحرا) دا، ههر یهک ژ خواندهفانین نهدهبی و ئولی ب رهنگهکی ل دور رامان و رههاند و ناسو مهبهستین تیکستی زفریه، جار جوداهی دکهفیتیه دناقبهینا واندا و جار زی ریگهفتن ههمان بوچون، جوداهیا ههره مهزن دناقبهینا خواندهفانین نهدهبی و ئولی دا خویا دبت، ب تایبته نهگهر نهم بهری خو بدهینه خواندنی ههر یهک ژ (کوفان خانکی و شیخ عهلو خهلهف) لی نهگهر بهری خو بدهینه خواندنی ههر یهک ژ (شیخ عهلو خهلهف و شیخ ئیبراهیم یوسف) وهکو دو خواندهفانین ئولی دی بینین جوداهیا دناقبهینا واندا جوداهیهکا ریژهیه، ب تنی دهنده سهبهقاندا نهبت نهو جوداهی دیار نابت.

سهبارت قهولی ناخرهتی و شروفهکرین خواندهفانین ئولی و نهدهبی، د نهوان شروفهکرنا دیاره چ رویی مهزن ژ جوداهیا گهههری ناهیتیه دیتن، نهو جوداهیا دهیتیه دیتن زی ب تنی دنالیی چاوانیا دهربرینی و بهرفرهکرنا ناسویین رامانیدایه ، واته ل دهمی خواندهفانهکه نهدهبی یا مینا) انتصار نجیب جوقی) شروفکرن و دهربرینی د دته سهبهقهکه دستنیشانکرلی، ژ قهولی ناخرهتی نهو دهربرین یا جودایه ژ نهوی دهربرینا و خواندنا خواندهفانهکی ئولی بو ههمان سهبهقی دکت، نهگهر نهه ههر ههر دو ل سهر گهوههری رامان و مهبهستی دریگهفتینه. واته خواندهفانی نهدهبی پتر کاریه ل دور رامان و رههاندین تیکستی ب زفرت و کاریه ژ نهوی مادئ بهردهست کو قهولی ناخرهتی دهربرینی باشتر و جوانتر نافا بکته، ب رهنگهکی نهگهر ههر خواندهفانهکی ناسایی خواندنی ههر یهک ژ وان بخوینت نهز باوهر دی پتر دگهل خواندنا خواندهفانین نهدهبی یی تهناتر تربت.

نُه نجام

ئەنجام

د ئەففى قەكولینیدا ياكول ژېر ناف و نیشان (پراكتیزهكرنا تيورا وەرگرتنى د ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئیزدیياندا) ئەم گەهشتینه ئەفان ئەنجامین ل خواری دیارگری:

۱- سەبارەت ئیزدیياتى و نەژادى وان:

۱- ئیزدیياتى ئىك ژ ئولین هەرە كەفنه و خالین هەفپشك دگەل ئولین كەفن یین دەفەرى هەبوینه بى كو رەسەناتیا خو ژ دەست بەدت.

۲- ئیزدیياتى ب باوهرى و قوناغین جودا گەهشتیه پله یهكتا پەرستیی، تا ئیرو روژ ب چافهكى ر ریز و پیروزی بەرى خو ددەنه ئەوان باوهریین گەهاندىه ئەفى پلى، مینا روژی و سروشتی.

۳- ئیزدی وەكو ناف ژ پەیفا (ئیزی) (ئیزدان) ياكوب واتایا نافى خودى هاتیه، ئەف ناف نه گریدایى نافى چ كەس و جهایه.

۴- وارگەهئ ئیزدیيان یى ئەسل و سەرەكى كورستانه، ب دابهشبوئا كوردستانى ئەوژی دابهش بوینه.

۵- شیخادى یى ب رەگەز كورد (ئیزی)، چاكساز و نوگەرى ئولا ئیزدیياتى دەیتە هەژمارتن، نەك ب دامەزرىنەرى وئ.

۶- ئیزدیيان ژبو پاراستنا ئولا خو، باجەكە بى سەر و بن دایه، ژبەر نەبوئا دەستهلالات و هیزهكە ریکخستی ب دەهین جارن هاتینه قرکرن، هەرەسا ئیزدیياتى نه ژئولین مزگینی (تبشیری) یه، ژبەر هندى ب دریژیا وەختى بەروفاژی هەمو مللەتان ژمارا وان كیم بویه نەك زیدە.

۷- ئیزدی خودان ژمارەكە زورن ژ جەژن و هەلكەفتان، زوربەیا هەر زور ژ جەژنین ئیزدیيان گریدانەكە خورت ب سروشته فه هەیه، ب تاییبەت چەژنا سەرسالى.

۸- ئیزدی خودان پیروزی و باوهرینه پیروزیین وان د پیروزیین ئاسمانى، دەمى و جهى دا.... كوم دبن، باوهریین وان ژى د یهكتاپەرستیی و ریزگرتنا ملیاکەت و پیغەمبەر و چاکین خودەداى (خودان) و کراسگهورینی ... دا كو دبن.

۹- كیم ژ كەسین لسەر نەژاد و ئەسلى ئەفى ئولى نقیسن، گەهشتیه راستیین دورست، بەلكو هندەكا ژ ئەوان نەوہیا زەق د دیارن، هندەك ژى جهى گومانى نه، ئەف یەك بو دو ئەگەرین سەرەكى دزقرن: یەك ژى نەفیان و كەرب و كین و نەزانیا كەسى قەكولەرە و خو نه نیزیکرنا وان بو گەوہەرى ئیزدیياتى، دو نەزانینا ئیزدیيان و نەباوهریا وان ب كەسین قەكولین لسەر ئیزدیيان ئەنجام د دان و ئاشکرانەكرنا هەر تشتى ژوانرا.

ب- سه بارهت ئهدهبیاتا ئیزدییان:

۱- باوه ریپن ئیزدییان ب تنی د ری و رسم نههاتینه پاراستن لی ئه و دئهدهبیاته که ئولی دا هاتینه چارچوقه کرن مینا(قهول، بهیت، قهسیده، دوعا ..)

۲- ئهدهبیاتا ئیزدییان ب ههر دو چقین خوفه (ئولی و فولکلوری)ئهدهبیاته که زهنگینه، و خودان هندهک جور و ژانه ریپن تایبهته مینا خزیموک و پایزوک و روبارین مسحابهت و سه رهاتیپن کراسگهورینی، ئهف جوره ژانهر تایبهتمه ندیه کی ددهنه ئهدهبیاتا ئیزدییان.

۳- ئهدهبیاتا ئولی وهکو نقیسن دسه ردهمی شیخادی و هیرفه دابویه، لی وهکو باوه ری و هزر ل پیس هاتنا وی هه بوینه.

۴- دنالیی نافه روکیدا ئهدهبیاتا ئیزدییان بابه تیپن دنیا یی و ناخره تی (باوه ریپن ئیزدییان ب گشتی) دناف خودا دحه وینه، مینا خودا ناسی، دهرویشی، ئافراندا کنیاتی، مرن، دهرون، دیاردین جفاکی و فیان مرفایه تی پرسین فلهسه فی... .

۵- تانوکه وهکو پیدفی فه کولین لسهر ئهفی ئهدهبیاتی نههاتینه کرن بو وی یه کی ببنه سه روکانی، بو فه کولینین ئه کادمی، ههروه سا جهین کوردناسی زی وهکو پیدفی ئهف ئهدهب نه دایه بهر بهروکی خو ژبو ئهجامدانا فه کولینا لسهر، ههر هه مان ئه گهره، ئیرو زوربه یا ئهفی ئهدهبیاتی و وههونه ریپن وی که فته بهر پیلین وندابونی.

۶- نه نقیسینا ئهفی ئهدهبی تا سه دسالا بیستی، دریزیا وهختی فه گوهاستنا وی ژ سنگه کی بو سنگه کی دن، هه وهیپن کوشتن و قرکرنی یپن ب سهر ئیزدییاندا هاتین سه ره کی ترین ئه گهر بوینه، کو قهول بهیپن ئیزدییان ژ (۱۱) به حرا واته (۱۱۰۰۰) قهول و بهیت ... ب تنی نیزیکی ۳۰۰ ژوان تیکستا بمین.

۷- ناف ژیا نا هندهک قهولفانین ئهدهبیاتا ئیزدییا تی ب نه دریاری ماینه، هه بونا هندهک تیکستین ئولی یپن بی خودان باشترین به لگه لسهر فی یه کی. ههر هه مان ئه گهر مه پشت راست دکهت کو ئه م بیژین ئهف ئهدهبیاتا ئولی یا ئیرو لبهر دهست ب تیکست و فههونه ریپن خوفه پارچه یه کن ژ له شه کی وندابوی.

۸- سه ره رای هه بونا په یقیپن بیانی د ئهدهبیاتا ئولی یا ئیزدییاندا، دهه مان ده میدا ئهف ئهدهبیات بویه گه نجینه یا پاراستنا ب سه دا په یقیپن ره سن یپن کوردی.

۹- ئهدهبیاتا ئیزدییان گشتی ب تایبهت ژانه ری قهولان، خودان بازنه یه که هزریه، ژبه رکو د رونکرن و شروفه کرنا قهولاندا، قهول هه وچه قهولی دبت، واته قهول په سه ندیا په یاما نافه روکا ئیکدو دکهن.

ج- سه بارهت تیورا وهرگرتنی:

- ۱- نه بون و لهر چاف وهرنه گرتنا رولې خواندهفانی د شروفه کرنین کارې ئه ده دبیدا، دورئیڅستنا وی ژ سیکوشا ئه ده بی، بویه نه گهر ل سالیڼ شیستا ل (زانکویا کونستانس) ل ئه لمانیا تیورا وهرگرتنې لسهر ده ستې ههر یهک ژ (یاوس و ئایزه ری، په یاداببت.
- ۲- ههر ژ دهمې سوفستائیا هزر ددهر حه قې وهرگریدا ب شیوه په کی ئیکسه ر و نه ئیکسه ر هاتیه کرن، لې چ ریبازان مینا تیورا وهرگرتنې گرنگی نه دایې.
- ۳- بنه ماین تیورا وهرگرتنې هه مو گرانیا خو دانایه سر خواندهفانی و ئاستې وی گه هاندیه یې نفیسه ری، ژ بهر کو ئه و دکارت تیکستی سر ژنو ئافا بکته و خودان ده سته گه فت و ئامانجه.
- ۴- هه مو ئه و جوړه خواندهفانین هاتینه به حسکرن (زهمنی) الضمنی، شارهزا، مه به ستدار و نمونه یی، دنا فاندان ژ هه ف دجو دانه و لې دسیفه ت و تایبه تمه ندیانداندا پر نیژیکی هه فن.
- ۵- کارلیکرن دنا فبه ینا تیکستی و خواندهفانیدا، گه وه ری هه مو بنه ماین تیورا وهرگرتنې یه، دور ژ ئه وی یه کی کا ئه و کارلیکرن یا پوزه تیغه یان نیگه تیغه.
- ۶- تیورا وهرگرتنې نفیسه ری مجبور کریه، د دهمې نفیسینا به ره همې خودا، هزر د خواندهفانی ئه وی به ره مه میدا بکته.
- ۷- پاشخانه یا خواندهفانی یا رهوشه بیری و هزری، دبه نه گهر کو خواندنین جودا لسه ر یهک تیکست بهینه کرن. ههر ژ بهر هه مان نه گهر خواندهفان د تیورا وهرگرتنې دا بو ئاستین جودا هاتیه دابه شکرن.
- ۸- چ جوړه خواندن نابته داوی خواندن بو رامانا تیکسته کی، ئه فجا ئه و خواندن ژ ئالیې ههر چ جوړه خواندهفان فه بو تیکسته کی هاتبه کرن، ژ بهر کو ههر خواندنهک دبه دهر گه ههک بو خواندنه که دن.
- ۹- د تیورا وهرگرتنیدا خواندهفان دور ژ ژیا نا نفیسه ر و ئه و ژینگه ها تیکست تیدا هاتیه به ره هم، هزرین خو دگه ل یین تیکستی بو سر ژنو ئافا کرنا به ره مه کی ژ به ره همې ئورجینال تیکه ل دکته.
- ۱۰- د هه مو ریبازین ره خنه یییدا، میژوی، دهرونی، بونیادگری، تیورا وهرگرتنې...، خواندن کریاره ههره گرنگه، ب رییا وی ئه و شروفه کرن دهینه نه نجام یین کو ریبازین ئه ده بی مه به ست، ئه و خواندن ب چ جوړ شیواز بهیته کرن ههر خواندهفان خودان رولې سه ره کی، واته چ ب شیوه په کی ئیکسه ر چ ژی نه ئیکسه ر خواندهفان د هه مو ریبازین ره خنه یی دا کاراکته ری سه رکییه.
- ۱۱- خواندن خودان چه ندین قوناغ و ئاستین جودایه، ب رییا نه فان ئاست و قوناغین جودا، هه م جوړین خواندهفانا ده ست نیشان دبن، هه م ژی به های کارې ئه ده بی دیاردببت.

۱۲- ژ ئىنجامى ئەوان خواندنىڭ ئىتالىيە خواندەقانىن ئەدەبىي و ئۆلى بۇ ئەوان تىكىستا ھاتىنە كرن دياردبت كو ھەر يەك ژ وان خودان پىقھەرىن خو يىن جودايە بۇ ھەلسەنگاندن و خواندنا تىكىستان.

۱۳- خواندەقانىن ئولى د خواندن و شروفوكرنىن خودا كورتبرى ب كاردھينن، واتە ب كىمترين پەيف دەربرينى ژ رامان و مەبەستين سەبەقتين قەولى كرىه، ئەو رامانا ئەو ددەنى ل نك وان دقەبرينه، ب دەربرينين باوهداريا ئولى د تامداينه، لى خواندەقانى ئەدەبى رەھەندين رامانى ب دريژى وەرگرتينه و دەربرين ژى كرىه. پتر ژ رامانەكى دايە تىكىستى، ئەو رامانين دايىنى ژى نە رامانين قەبر و داويى نە. ھەروەسا زمانى خواندەقانى ئەدەبى ژبو دەربرينا ژ رامانى دەربرينه خودان رەھەند و دريژە.

لیستا ژیدهران

ئیک: ژیدهرین ب زمانئ کوردی.

دوو: ژیدهرین ب زمانئ عه ره بی.

۱- ژېدهر ب زمانې كوردی:

۱- پهرتوك:

- ۱- نهستاس ماری كهرمهلی: كتیبی ئیزدییهكان (جلوه و مهسحهفا رهش)بیبیلوگرافیای ئیزدیاتی، وهرگیران ژ فهره نسی، نه جاتی عهبدو لالا، چاپخانه ی شقان، سلیمان، ۲۰۰۶.
- ۲- نه رخواهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیكدانه وه (شعری نالی به نمونه) چاپا ئیكی، ژ به لافكرنېن كومه لا روناكیری و كومه لایه تی كهركوك، چاپخانا كارو، كهركوك، ۲۰۱۳.
- ۳- نه بو عوبه یید عهبدو لالا زیاب: رهنگه دانا پوستان مؤدیرنیزمی دهوزانا كوردیدا، ژ به لافكرنېن نه كادیمیا كوردی، چاپخانا حاجی هاشم - هه ولیر، ۲۰۱۳.
- ۴- نه حمهد یاسین: بنه ماین ره خنا نه ده بی د روژنامه فانیاه ده فراه بادینان دا روژنامه یا وار وه كو نمونه، چاپا ئیكی، ژ وه شانین ریقه بهریا راگه هاندنی - دهوك، چاپخانه یا خانی، دهوك، ۲۰۱۵.
- ۵- نازاد سعید سمو: ئیزدیاتی ب ریكا ده قین وی یین پیروژ بنیاسه، چاپا ئیكی، ۲۰۱۱.
- ۶- ئدریس فارقینی: میسکی زازا - چیروكا و سه رها تی ژده فهرین ئیزدیان پیروژها نه نستیونا كه له پوری كوردی، چاپا یه كه م، چاپخانه ی كمال، سلیمان، ۲۰۱۲.
- ۷- پیر خه لات نه لیا س جه عفو و زهیرر عه رهب سلو: ژ پیروزیین ئیزدیان، چاپا ئیكی، ژ وه شانین ده سته یا بلند یابنگه هی لالش یی رهوشنیری و كومه لایه تی، چاپخانه یا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳.
- ۸- توسنی رشید: ئیزدیاتی ئولهك هی زی نه ناسكری، چاپا سییی، چاپخانا رهوشنیری هه ولیر، ۲۰۱۲.
- ۹- تارق شوكری خه مو: خوناسین و كوچهك زان (سه رها تیین دیرین) چاپا ئیكی ده زگه هی سپریز، دهوك، ۲۰۰۸.
- ۱۰- جون س. گیس: زیان ل ناف كوردان... میژوو یا ئیزدیان، وهرگیران و توپژاندن: داود مراد ختاری، ژ وه شانین ریقه بهریا چاپ و به لافكرنی - دهوك، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۲.
- ۱۱- جه میل محمهد شیلازی: هه لشكه فتنا فو لكلوری كوردی، ژ وه شانین نه نستیتویا كه له پوری كوردی، چاپا ئیكی، چاپخانه یا شقان، سلیمان، ۲۰۱۰.
- ۱۲- چارلز بریسلیر: ره خنه ی نه ده بی و قوتابخانه كانی (پیشه كیهك بو تیوری) وهرگیران: عهبدو لخالق یه عقوب، چاپا ئیكی، ژ به لافكرنېن ده زگه هی نارس یی چاپ و به لافكرنی، چاپخانه یا وه زارها تا پهروه ردی - هه ولیر، ۲۰۰۲.
- ۱۳- حجی مه غسو حه سو: گریفان، چاپا ئیكی، ژ وه شانین ده سته یا بلند یا بنگه هی لالش، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۲.

- ۱۴- حجي جعفەر قەفتەكا سترانين فولكلورى ل دەفەرا بەھدینان، چاپا ئىككى، ژ وەشانين ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا ئاراس، ھەولیر، ۲۰۰۷.
- ۱۵- حسو ھورمی: پەرستگەھا لالاش، چاپخانا، خەبات، دھوك، ۲۰۰۰ .
- ۱۶- حسو ھورمی: ئىزدیاتی د(۱۰۰) پەرسان دا، چاپا ئىككى دەزگەھى سپىرئز- دھوك، چاپخانى، حاجى ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۸.
- ۱۷- خەلات باعدری: میتولوجیا دتیکستین ئولا ئىزدیان دا (قەولئ سەر مەرگى وەكو نمونە)، چاپا ئىككى، دەزگەھى سپىرئز- دھوك، چاپخانا خانى، دھوك، ۲۰۰۸.
- ۱۸- خەلیل جندى رەشۇ: پەرن ژئەدەبى دینى ئىزدی یان، چاپا دووئ، دەزگەھى سپىرئز دھوك، چاپخانا جەم، تورکیا، ۲۰۱۳.
- ۱۹- خدرئ سلیمان و خەلیل جندى: ئىزدیاتی ل بەر رۇشنايا ھندەك تىكستید ناینى ئىزدی یان، چاپخانى كورى زانیاری كورد، بەغدا، ۱۹۷۹.
- ۲۰- خدر پیر سلیمان و یین دن : پەرودەدا ئىزدیاتی، پولا پینجى بنەرەتى، چاپا چارئ، ۲۰۱۴.
- ۲۱- _____ : پەرودەدا ئىزدیاتی، پولا شەشى بنەرەتى، چاپا ئىككى، چاپخانىا دلیر، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۲- _____ وانە بو قوتابیین ئىزدیان، ریزا سى بنەرەتى، چاپا دوئ یا بزارە، ۲۰۱۲.
- ۲۳- _____ : پەرودەدا ئىزدیاتی، ریزا چارئ بنەرەتى، چاپا چارئ، ۲۰۱۴.
- ۲۴- خیرى شنگالی: ل چیاى شنگال قەبقەبا كەوئ نیرە (كومەكە تىكستین فولكلورئ ئىزدی یان) بەرگى ئىككى، چاپا ئىككى، ژوەشانين ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا تەوار، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۵- _____ : ل چیاى شنگال قەبقەبا كەوئ نیرە (كومەكە تىكستین فولكلورئ ئىزدی یان) بەرگى دووئ، چاپا ئىككى، ژوەشانين ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا تەوار، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۶- خانا ئومەر خالی: ئىزدیاتی(جفاك، سەمبول، ریتول و میت) وەرگیران ژئینگلیزی: نەرگین ئوپەنگین، قەگوهاستن ژلاتینی: كوفان خانكى، چاپا دووم سەراستكری و زیدەكری، چاپخانا حاجى ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۷.
- ۲۷- خلف حەجى ھمد: سترانقانی وەغەركری و بەرخودانەكە بى وینە، ژ وەشانين دەستەیا بلند یا بنگەھى لالاش، چاپا ئىككى، چاپخانىا ھاوار، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۲۸- داود مراد ختاری: مەم و زین- سى قەرسیونین وئ ژدەفەرین ئىزدیان، ژوەشانين ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا مارؤ، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۹- _____ : ھەر سترانەكى چیرۆكەك ژدەفەرین شنگال و شیخان، چاپا ئىككى، ژ وەشانين ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا شقان، سلیمانى، ۲۰۱۰.

- ٣٠- _____ : ژ چيروك و سترانيڻ دهقرا شيخان، ژ وهشانيڻ نه نستيتويا كه له پورئ كوردى، چاپا ئيكي، چاپخانه يا هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ٣١- ريسان حهسهن: ئيزدياتى دمهم و زينا خانى دا، چاپا ئيكي ژ وهشانيڻ بنگهه لالاش يي روشنيرى و كومه لايه تى، چاپخانا خهبات، دهوك، ٢٠٠٤.
- ٣٢- _____ : شنگال وهكو قوتابخانا سترانا فولكلورى يا كوردى، چاپا ئيكي، ژ وهشانيڻ ريقه بهريا گشتى يا كاروباريڻ ئيزديان، چاپخانا رهوشبيرى، ههولير، ٢٠١١.
- ٣٣- سهييد مهولود بيخالى: نه فسانه و داستان له فولكلورى كورده واويدا، چاپا يه كه م، ژ وهشانيڻ ريقه بهريا چاپ و به لافكرنا ههولير، ٣٠١٣.
- ٣٤- شه مو قاسم دنانى: چهند تيكستين پيروز يين ئولا ئيزديان، بهرگى دووى، ژ وهشانيڻ دهسته يا بلند يابنگهه لالاش يي روشنيرى و كومه لايه تى، چاپخانه يا هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ٣٥- شه مو قاسم كه لو و يين دن: پهروهردا ئيزدياتي، بو قوتابيڻ ئيزديان، پولا دهه نامادهي، چاپا ئيكي يا بزاره، چاپخانا دلير، سليمانى، ٢٠١١.
- ٣٦- _____ : پهروهردا ئيزدياتي، پولا دوازدي نامادهي، چاپا چاري، ٢٠١٤.
- ٣٧- _____ : پهروهردا ئيزدياتي، پولا يازدي نامادهي، چاپا چاري، ٢٠١٤.
- ٣٨- على تاهير بهرزنجى: چهند تويزينه وهيهكى رهخه يي، چاپا يه كه م، له بلاوكراوه كانى نه كاديميايى كوردى، چاپخانه ي حه جى هاشم، ههولير، ٢٠١٤.
- ٣٩- عبدالرحمن عه ل شنگالى: گوتنيڻ مه زنان و ئيديه م ل چياي شنگالى، چاپا ئيكي، ژ وهشانيڻ نه نستيتويا كه له پورئ كوردى، چاپخانه يا شقان، سليمانى، ٢٠١٠.
- ٤٠- د. عبدى حاجى: چهند تيوره كين رهخا نه ده بى، چاپا ئيكي، ژ به لافكرنيڻ دهزگهه سپيريز يي چاپ و به لافكرنى، چاپخانا حه جى هاشم، ههولير، ٢٠٠٨.
- ٤١- عسمت خابوور: نه ده بيه ت و رهنگه هانا وي دحه فتينامه يا (پهيمان) دا، چاپا ئيكي، ژ وهشانيڻ سه نته رى فه كولينين زانست و خواندنيڻ كوردى، چاپخانا زانكوي دهوك - دهوك ٢٠١٣.
- ٤٢- عه لئه دين سوججادي: ميژوى نه ده بى كوردى، ژ وهشانيڻ انتشارات كوردستان - سنه، چاپا ئيكي.
- ٤٣- د. فه رهاد پيربال: ئيزديه كان له ناو تابلوى روژه لاتناسه كاندا (ئه لبوم)، چاپا يه كه م، ژ وهشانيڻ دهسته يا بلند يا بنگهه لالاش يي روشنيرى و كومه لايه تى، چاپخانا هاوار، دهوك، ٢٠١١.
- ٤٤- فه رهاد عه زيز خوشناو: نه فراندن و مردن له نه فسانه ي كورديدا، چاپا ئيكي، چاپخانه ي حاجى هاشم، ههولير، ٢٠١٣.
- ٤٥- فرانسوا گزافيي لؤفا : كوردستان وه لاتي خودا ميژووى بيكه وهى كوردى، چاپا ئيكي.

- ۴۶- قەناتى كوردۇ (كوردۇيېڭى): كومەلە تېكىستى فولكلورى كوردى، چاپخانىە كوردى بەغدا، ۱۹۷۶.
- ۴۷- كمال تولان: ناساندنا كەڭنە شوپېن ئىزدىياتى، چاپا ئىكى، چاپخانا رەشەنبىرى ھەولېر، ۲۰۱۲.
- ۴۸- كوفان خانكى: سېدەرا شېشمس، سەرھاتى و ئەفسانە ژفولكلورى ئىزدى يان، چاپا ئىكى، ژوشانىن ئەنستىتۇيا كەلەپورى كوردى، چاپخانا كەمال، سلېمانى، ۲۰۱۱.
- ۴۹- ماكسىمىليان بېتنەر: ھەر دوو كىتېبى پېرۇزى يەزىدىيان جلوه و مەسحەفى رەش، فېننا، ۱۹۱۱، ۲۰۰۷.
- ۵۰- مستەفا عەبدولرەحمان يونس ئەرەدنې: سەرۋكانى، بەرگى ئىكى، ژ وەشانىن ئەنستىتۇيا كەلەپورى كوردى، چاپا ئىكى، چاپخانىە ھاوار، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۵۱- مالا ئىزدىان ئولدنبورگ: شېخ فەخرى ئادىان فەيلەسوف و خاسى ئولا ئىزدىان، فەگواستىن ژىپېن لاتىنى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئىكى، ژوشانىن بىلد دەستەيا بىنگەھى لالاش، دھوك، ۲۰۱۱.
- ۵۲- محسن ئوسمان: ھزرگرن دېرسىن رەخنى دا، چاپا ئىكى، ژوشانىن رېڧەبەرىا گشتى يا روژنامەفانى چاپ بەلافكرنا ھەولېرى، چاپخانا رەشەنبىرى، ھەولېر ۲۰۱۰.
- ۵۳- نەجم ئەلوهنى: ئاينى ئىزدى لەنيوان چەند جەمسەرى و برواى يەكتا پەرسىتېدا، لېكولىنوهىەكى مېژووى كومەلايەتتېيە، چاپى يەكەم، چاپخانىە زانكۆى سەلاھەددىن، ھەولېر، ۲۰۰۹.
- ۵۴- نوسەرىكى نەناسراو: دەربارەى كورده ئىزدىەكان - كونترىن دەستىنوس بەزمانىكى ئەورپى لەسەر كورد، بەلاوكردنهوى بو يەكەم جار لەگەل پېشەكى: پول پېردىرىزى، ۲۰۱۳.
- ۵۵- نەمت اللە حامد نەيلى: دەرافەك ژ رەخنى (رەخنە و فەكولېن) چاپا ئىكى، ژبەلافكرنېن ئىكەتيا نەيسەرېن كورد- دھوك، چاپخانا ھاوار - دھوك، ۲۰۱۰.
- ۵۶- نەمت اللە حامد نەيلى: لېكولىنېن وئېرەيى (تايبەتب فېستەڧالا دھوك يا روشەنبىرى ياسىن) چاپا ئىكى، چاپخانىە ھاوار- دھوك، ۲۰۱۰.
- ۵۷- ھەڧال سلېم تەيب: بونىادگەرى دناڧ رەخنىە كوردىدا، (ژ دەستېكى ھەتا ساللا ۲۰۰۳) چاپا ئىكى، ژ وەشانىن دەزگەھى سېرىز، چاپخانا جەجى ھاشم، ھەولېر، ۲۰۰۶.
- ۵۸- يادگار لەتېف شارەزوورى: تېۋرەكانى ۋەرگرتن (لە ئىستا تىكا ۋەرگرتنە ۋە بۇ رەخنىە ھاتنە ۋەلامى خوينەر) چاپا ئىكى، ژ بەلافكرنېن فېستەڧالا شازدى ي گەلاڧىژ، چاپخانىە جەمدى - سلېمانى، ۲۰۱۲.

۵۹- د. یادگار لطیف شارەزووری: دیار دەگەرایى و رەخنەى ئەدەبى، چاپا ئىككى، ژ وەشانى دەزگەهئى
فېربون، چاپخانا هېشى، هەولېر، ۲۰۱۵.

ب تىپىن لاتىنى:

60-Bedlê feqîr hecî: bawerî û mîtulucya êzdyan, çapa êkê, çapxana hawar, dhuk, 2002.

61- Mala êzdyan uldinburg: çejnên êzdîyan, çapa êkê, çapxana rewşinbîrî, hewlêr, 2013 .

ب- گوڤاره و روژنامه:

۶۲- بە دەل فەقیر حەجى: داستا ئاشق و غەریب و شاھ و سەنەم، گوڤارا لالش ژمارە ۳۸، ھافینا،
۲۰۱۳.

۶۳- _____ : ھاتنا شەرەفەدین و روژا قیامەتئى دمیٹولوجیا ئیژدیاند، گوڤارا لالش، ژمارە ۴،
دھوک، ۱۹۹۴.

۶۴- _____ : ھەفرکیا شەمسانىئى و ئادانىئى و قاتانىئى لىسەر میراتیا ئیژدیان، گوڤارا لالش،
ژمارە ۲۲، دھوک، نیسانا ۲۰۰۵.

۶۵- بەختیار محمد: نرخی نوسین، گوڤارا رامان، ژمارە ۱۳۷.

۶۶- پیر خدر سلیمان: ملیاکەت دباوەریا ئیژدی یاندا ل بەر روڤاھیا تیکستیت ئیژدی یان، گوڤارا
لالش، ژمارە ۱۸_ ۱۹، دھوک، ۲۰۰۲.

۶۷- حجى مەغسو دانى: لیکولینەك دناڤ ژیان و کەرەمەتین شیخادى داگوڤارا مەحفەل، ژمارە ۹،
۲۰۱۳.

۶۸- حجى جعفر: ھندەك پیرۆزیین ئیژدیان، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۰، دھوک، کانونا دووی ۱۹۹۹.

۶۹- خدرئى سلیمان: دەنگى ئەدەبى کوردی ل میرگەھا شېخا، گوڤارا دەنگى مە، ژمارە ۴، دھوک،
۱۹۸۹.

۷۰- خیری بۆزانى و م.س ھەکارى: فەرستەك ژتیکستین دینى ئیژدی یانرا، پشکا دووی، گوڤارا
لالش، ژمارە ۱۷، دھوک، کانونا دووی، ۲۰۰۲.

۷۱- _____ : فەرستەك ژتیکستین دینى ئیژدی یانرا، پشکا سیئى، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۸ -
۱۹، دھوک، ئیلونا ۲۰۰۲.

۷۲- خیری بۆزانى: قەولئى پەدشای، گوڤارا لالش ژمارە ۸، دھوک، ۱۹۹۷.

۷۳- _____ : دەستپیکەك ژبو خودیناسیئى دئیزدیاتیئى دا، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۲، دھوک، کانونا
دووی، ۲۰۰۰.

- ۷۴- _____ : قەوئى شەقەسەرى، گوڧارا لالاش، ژمارە ۸، دھوك، ۱۹۹۷.
- ۷۵- خدر سلیمان : لالاش ، گوڧارالالاش ژمارە ۱، دھوك، ۱۹۹۳.
- ۷۶- دەشتى شېخ زەيدىن: قەوئى چ سببەكە ژيىت تارىه، گوڧارا لالاش، ژمارە ۲۵، دھوك، چريا دوى ۲۰۰۶.
- ۷۷- ريزان شقان: دەرۋازىيەك بو چۈنە ناف ژيان و بەرھەمى پير رەشى ھەيران، گوڧارا مەحفەل، ژمارە ۱، ھافىنا، ۲۰۱۰.
- ۷۸- ريبين خەليل قادر: رەخنە و بايەخدان بەخويئەر ، گوڧارا رامان، ژمارە ۱۵۰، ۲۰۰۹/۱۱/۵.
- ۷۹- ريسان ھەسەن: داستانا گيلا مير ئەتەلس، گوڧارا لالاش ژمارە ۱۱، ئادارا ۲۰۱۱.
- ۸۰- _____ : شېخ فەخرى ئاديا و كورتىيەك ژيان- ئىختيارى - بەرھەم، گوڧارا خازر، ژمارە ۳، پايىزى، ۲۰۰۳.
- ۸۱- سەلام ناوخوش: قوتابخانەى زمانەوانى پراگ، گوڧارا رامان، ژمارە، ۱۱۱، ۲۰۰۶/۸/۵.
- ۸۲- سەلام ناوخوش: ئىزدىياتى و زمانى ئاين و نەتەوھىي، گوڧارا لالاش، ژمارە ۳۱، دھوك، پايىزا ۲۰۱۰.
- ۸۳- صلاح ھەرورى: سترانا دىرۇكى يا كوردى و رويدانين سالا ۱۹۱۹ ل بادىنان، گوڧارا پەيىف، ژمارە ۲۰ ھافىنا ۲۰۰۱،
- ۸۴- شەرۇ ابراھىم كشتو: قەوئى نەفسى، گوڧارا لالاش، ژمارە ۲۰، دھوك، چريا ئىكى ۲۰۰۳.
- ۸۵- شېخ عەلۇخەلەف: قەوئى مشتاقى سى بۇرۇم، گوڧارا لالاش، ژمارە ۱۱، دھوك، تەباخا ۱۹۹۹.
- ۸۶- _____ : قەوئى بەھرا، گوڧارا لالاش، ژمارە ۱۲، دھوك، كانونا دوى ۲۰۰۰.
- ۸۷- _____ : قەوئى شېخ و ئاقوب، گوڧارا لالاش، ژمارە ۵، دھوك، ئاب ۱۹۹۵.
- ۸۸- د. عبدالرحمن مزورى: لىكولىنەك دئەدەبىياتا ئولا ئىزدى يان دا ، گوڧارا لالاش، ژمارە ۳۵، دھوك، زفستانا ۲۰۱۲ .
- ۸۹- د. على طاھر حسين و د. شنۇ محمد محمود: زاروھى ئاسۆى چاوپروانىي و خويئندەوھى دەقى شىعەرى، گوڧارا زانكۇيا سلىمانى، ژمارە ۳۳، كانونا دووى، ۲۰۱۲.
- ۹۰- عەلۇ شېخ خەلەف: قەوئى ئومەر خالا و ھەسنى چنارى، گوڧارا لالاش، ۱۶، دھوك، ئاب ۲۰۰۱.
- ۹۱- كەيھان عەزىز: تيورى خويئەر و شەرى نوى كوردى، گوڧارا ھەنار، ژمارە ۸۶، مارس ۲۰۱۳.
- ۹۲- كوفان خانكى: سرودا ھەى رابە سواتان رابە، گوڧارا مەحفەل، ژمارە ۹، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۹۳- مروان شېخ حسن: خەرقە ، پىرۇزى، سوند و باوھرى دئىزدىياتى دا، گوڧارا مەحفەل، ژمارە ۲، دھوك، پايىزا ۲۰۱۰.
- ۹۴- _____ : سەرھاتى و سترانا ھەسەن و غەزالى، گوڧارا لالاش، ژمارە ۱۳، دھوك، ئاب، ۲۰۰۰.

- ۹۵- د. محمەد بەکر: ئەدەبی کوردی ئۆزى پۆلکرن و ھونەر سازى، پشکا ئىكى، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۲، دھوک، ۲۰۰۰.
- ۹۶- محمد حوسین: خۆیندەو و مانا جیاوازهکانى دەق، گوڤارى نەوشەفەق، کانونى دوهم، ۲۰۰۹.
- ۹۷- م.س. ھەکاری: شیخ فەخرى ئادیا .. زانا و خلمەتکار، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۲، دھوک، کانونا دوئ ۲۰۰۰.
- ۹۸- _____ : سەبەقە و زنجیرا رۆبارینا، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۰، دھوک، کانونا دوئ، ۱۹۹۹.
- ۹۹- ھزرخان: کراسگوھورین و کراسلەبرکرن، (التناسخ و التقمص)، پشکا دوئ، گوڤارا مەتین، ژمارە ۱۹۲، دھوک، گولانا ۲۰۱۰.
- ۱۰۰- یوسف بەرى، نفرین، گوڤارا لالش، ژمارە ۲۱، دھوک، ۲۰۰۴.

ب تىپىن لاتىنى:

- 101- Bedel feqîr hecî: Ji qewlên êzdyan(xzêmuk):guvara lalş,jimare 7, Dhuk, Adara 1997.
- 102- Tarq ş. xemo : sersal pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan, govvara lalis, jimare 12 duhok, kanona diwê,2000.
- 103- Tarq şikrî xemo : roj perêsên kevin û êzdî û roj , govvara lalş , jimare 16,Dhuok,Ab,2001.
- 104- Chant dautomne:govvara hawar jimare 24 sal1934, JI Weşên Kombenda Kaw abo Canda Kurdî, Capa yekem, capxana perwerde,Hewlêr,2001.
- 105- Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pêkînana dewleta kurdî, govvara mihfel,jimare1,Dhuok, havîna 2010.
- 106- Xêrî bozanî: payzok, guvara lalş,jimare 9, Dhuok şwata, 1998.
- 107- Dexîl naîf : hindek pêxember di têkstên êzdyan da govvara laliş jimare 14dohuk kanona êkê, 2000.
- 108- Şvan bîbu derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî(1800- 1918), govvara lalş,jimare 38, Dhuk havîna 2013.
- 109- Şêx 'elo xelef: qewlê şêx û aqub, guvara lalş, j5,Dhuok, aba 1995
- 110- Kamil xodêda: sefera masta ,guvara lalş,jimare16,Ab,2001.
- 111-Mem othman: serê sala êzidîan,kurt tarihi, Ji weşanên dezgehê peywend, jimare 1, 15/10/2014 turkya.

ج- نامین ئەکادیمی:

- ۱۱۲- خالدە صدیق أحمد: رەنگفەدانا گوتنن مەزنان درۆخسار و نافەرۆکا ھۆزانن نالبەندیدا، ناما ماستەرئ، فاکۆلتی یا زانستی مروفایەتی - سکولا ئادابئ - زانکویا دھوک، ۲۰۱۳.
- ۱۱۳- کوفان ریسان حەسەن: ھزر و فەلسەفە دقەولین ئیژدی یان دا و کارتیکرنا وان لسەر ھوزانا کەفن و نوی یا کوردی ب نمونەیی (جزیری، خانی، جگەرخوین و تیریژ) نامەیا ماستەرئ بو فاکۆلتی یا زانستین مروفایەتی - زانکویا زاخو، ۲۰۱۳.
- ۱۱۴- ھەفال سەلیم تەیب: چیژئ ئەدەبی لە شیعری نوی کوردیدا (کوردستانی عیراق ۱۹۹۱-۲۰۰۰) ناما دکتورا یی ژبوئەنجومەئ کولیژا پەرورەدە زانکویا سەلاحەدین، ھەولیر، ۲۰۱۲.
- ۱۱۵- یەمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزەکرنا بنەمایین تیورا وەرگرتنئ لسەر تیکستا ئەدەبی (دەفەرا بەھدینان وەکو نمونە ۱۹۹۵-۲۰۱۳)، ناما ماستەرئ، فاکۆلتیا زانستین مروفایەتی - سکولا ئادبئ، ۲۰۱۵.
- ۱۱۶- کامیران محمد نەبی: قوناغین وەرارا ھزرا نەتەواپەتی د ھوزانا کوردی دا- ژدەستپیکئ ھەتا دوماھیا سەدئ بیستی، ناما دکتورایئ، کولیژا زمانان، زانکویا سەلاحەدین، ۲۰۰۵، ل ۲۸.

ح- فەرھەنگ:

- ۱۱۷- فازل نیزامەدین: فەرھەنگی ئەستیرە گەشە - کوردی - عەرەبی، چاپی سییەم، دەزگای ئاراس، چاپخانە وەزارەتی پەرورەدە، ھەولیر، ۲۰۰۲.
- ۱۱۸- طە مظهر مایئ: فەرھەنگا مایئ، کوردی - عەرەبی، چاپا ئیکئ، دەزگەھئ سپریژ - دھوک، چاپخانەیا حەجی ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۹.
- ۱۱۹- نەوزاد ئەحمەد ئەسودە: فەرھەنگی زاراوەی ئەدەبی و رەخنە، چاپا ئیکئ، چاپخانەیا بینایی، سلیمانی، ۲۰۱۱.
- ۱۲۰- یاسین صالح صابر: ئیسیکلۆپیدیایی گشتی- بەرگی یەکەم، چاپی دووہم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی، ۲۰۰۹.
- ۲- ژیدەر ب زمانی عەرەبی:

أ- پەرتوک:

- ۱۲۱- د. احمد سینو: الاكراد الايزديون في العهد العثماني، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق ۲۰۱۲.
- ۱۲۲- احمد ملا خليل مشختي: من ازربيجان الى لالش، تحقيق و تعليق: د. خليل جندي، الطبعة الاولى، دار سيريز- دھوک، مطبعة حجي هاشم، اربيل، ۲۰۰۹.
- ۱۲۳- ارشد حمد محو: الايزديون في كتب الرحالة البريطانيين، من مطلع القرن التاسع عشر الى نهاية الحرب العالمية الاولى، الطبعة الاولى، مؤسسة موكرياني، مطبعة خاني، دھوک، ۲۰۱۲.

- ١٢٤- د. ازاد سعيد سمو: اليزيدية دراسة حول اشكالية التسمية، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠٠٩.
- ١٢٥- اوليا جلبي: رحلة اوليا جلبي في كردستان عام ١٠٦٥هـ . ١٦٥٥م، ترجمة: د. رشيد فندي، الطبعة الثانية، مطبعة محافظة دهوك، كردستان، ٢٠٠٤.
- ١٢٦- د. ابراهيم خليل: فى النقد والنقد الألسنى، الطبعة الاولى، من منشورات امانة عمان الكبرى - عمان، ٢٠٠٢.
- ١٢٧- القراءة السريعة: اعداد قسم الدراسات في مركز الاعمال الاوربي، الطبعة الاولى، دار مؤسسة رسلان، سوريا ٢٠٠٨.
- ١٢٨- د. بسام قطوس: المدخل الى منهج النقد المعاصر، الطبعة الاولى، دار الوفاء الدنيا، مصر، ٢٠٠٦.
- ١٢٩- تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد العرب، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٣٠- تومابوا: اليزيديون و اصولهم الدينية و معابدهم و الاديرة المسيحية في كردستان العراق، ترجمة: د. سعاد محمد خضر، مؤسسة زين، مطبعة شقان، السليمانية، ٢٠٠١.
- ١٣١- جون س. جيست: الحياة بين الكرد.. تاريخ اليزيديين، الطبعة الاولى، دار سبيريز- دهوك، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٥.
- ١٣٢- حميد سمير: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥.
- ١٣٣- د. خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة اليزيدية، الطبعة الاولى منشورات رابوون، اوبسالا، سويد، ١٩٩٨.
- ١٣٤- داود مرا ختاري: معبد لالش و المراسيم الدينية اليزيدية، الطبعة الاولى، من منشورات ديوان اوقاف المسيحيين و الديانات الاخرى، بغداد، ٢٠١١.
- ١٣٥- زهير كاظم عبود : طاوس ملك رئيس الملائكة لدى اليزيدية، الطبعة الاولى، دار سردم، السليمانية، ٢٠٠٥.
- ١٣٦- _____: عدي بن مسافر مجدد الديانة اليزيدية، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ٢٠٠٥.
- ١٣٧- د. سامي سعيد الاحمد: اليزيدية احوالهم معتقداتهم، الجز الاول، بغداد، ١٩٧١.
- ١٣٨- سهيل قاشا: مذهب اليزيدية، الطبعة الاولى، مراجعة : جوزيف أ . قزي، دار لأجل المعرفة، ديارعقل - لبنان، ٢٠٠٣.

- ١٣٩- سوزان روبين سليمان وانجي كروسمان: القارئ في النص (مقالات في الجمهور والتأويل) ترجمة: د.حسن ناظم وعلى حاكم صالح، الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بيروت لبنان، ٢٠٠٧.
- ١٤٠- شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد الايزيديين، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، ٢٠٠٥.
- ١٤١- صديق الدمولوجي: اليزيدية، الطبعة الثانية، ٢٠١٠.
- ١٤٢- صلاح فضل: مناهج النقد المعاصر ومصطلحاته، الطبعة الاولى، دار ميربت للنشر والمعلومات، القاهرة، ٢٠٠٢.
- ١٤٣- عبد الناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، الطبعة الاولى، المكتب المصري لتوزيع و المطبوعات، القاهرة، ١٩٩٩.
- ١٤٤- عبد الناصر حسو : اليزيدية و فلسفة الدائرة، الطبعة الاولى، دارتكوين، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٤٥- عبدالرحمن مزوري: تاج العارفين عدي بن مسافر الكوردي الهكاري ليس امويا !!، الطبعة الثانية، اصدارات مركز هافييون، مطبعة هافييون، برلين، ٢٠٠٤.
- ١٤٦- عزالدين سليم باقسري: مهرگهه، الايزيدية الاصل، التسمية، المفاهيم، الطقوس، المراسيم و النصوص الدينية، الطبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوك، ٢٠٠٣.
- ١٤٧- د.علي تتر نيروهيي : الميثرائية تاريخ و معتقدات، ترجمة: پير خدر سليمان، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافي و الاجتماعي، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠٠٨.
- ١٤٨- فولفانغ ايزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)ترجمة: حميد الحمداني و د. الجلال الكدية، الطبعة الاولى منشورات المكتب المناهل للنشر و التوزيع، البيضاء، ١٩٩٤.
- ١٤٩- د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة هجرة)، الطبعة الاولى، دار نينوى للدراسات والنشر و التوزيع، دمشق، ٢٠١١.
- ١٥٠- كاظم حبيب: اليزيدية ديانة قديمة تقاوم نؤائب الزمن.
- ١٥١- د. ماجد عبد الشمس : الاله و الانسان و اسرار جنائن بابل، الطبعة الثالثة، منشورات دار علماءالدين، ٢٠١٢.
- ١٥٢- د.مسعود حايفي، مدخل الى دراسة تاريخ الاديان، الطبعة الاولى، دار الاوائل، سوريا، ٢٠١٠
- ١٥٣- محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، الطبعة الاولى، دار صفحات للدراسات والنشر، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٥٤- د.محمد سعيد فرح و ا.د.مصطفى خلف عبد الجواد: علم اجتماع الادب، الطبعة الثانية، دار المسيرة، عمان، ٢٠١٢.

- ١٥٥- محمد عزام: اتجاهات التأويل النقدي من المكتوب الى المكتوب، الطبعة الاولى، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، ٢٠٠٧.
- ١٥٦- محمد عزام: التلقي والتأويل (بيان سلطة القارئ في الأدب) الطبعة الاولى، دار الينابيع للطباعة والنشر والتوزيع، سويد - ستوكهولم، ٢٠٠٧.
- ١٥٧- مصطفى شمعية: القراءة التأويلية (لنص الشعري القديم بين أفق التعارض وأفق الاندماج) الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، الأردن، ٢٠١٣.
- ١٥٨- مليكة دحامية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، الطبعة الاولى، من المنشورات اتحاد الكتاب العرب، مكتبة الاسد، ٢٠٠٨.
- ١٥٩- ممتاز حسين سليمان خلو: الايزيدية، التنظيم الديني- المقدسات- المحرمات - المراسم و الطقوس، من منشورا الهيئة العليا لمركز لالش، مطبعة هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ١٦٠- ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، تقديم و مراجعة: الاستاذ الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، الطبعة الاولى، من اصدارات مركز الابحاث العلمية و الدراسات الكوردية - جامعة دهوك، ٢٠١٣.
- ١٦١- نضال محمد فتحي الشمالي: قراءة النص الادبي مدخل و منطلقات، الطبعة الاولى، دار وائل للنشر و التوزيع، الاردن، ٢٠٠٩.
- ١٦٢- هوشنك بروكا: ميثولوجيا الديانة الايزيدية، تقديم: ابراهيم اليوسف، الطبعة الثانية، دار الينابيع، دمشق، ٢٠٠٩.
- ١٦٣- _____ : لغز طاوسي ملك، الطبعة الاولى، دار تموز للطباعة و النشر، دمشق، ٢٠١٤.
- ١٦٤- د.يادكار لطيف الشهرزوي: الظاهراتية و النقد الادبي، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠١٥.
- ١٦٥- هانس غيورغ غادامير: فلسفة التأويل الاصول، المبادئ، لاهداف، ترجمة: محمد شوقي الزين، الدار العربية للعلوم، منشورات الاختلاف، المركز الثقافي العربي، الطبعة الثانية، ٢٠٠٦.

ب- گوڤار و روژنامه:

- ١٦٦- ابو داسن: الصوم في المعتقدات، مجلة روژ، عدد ٧-٨، دهوك، ٢٠٠٠.
- ١٦٧- پيرخدر سليمان : التمس- تناسخ الارواح ترجمة: عيدو بابا شيخ، مجلة لالش، عدد ٥، دهوك، ١٩٩٥.
- ١٦٨- ب.ش. دلکوفان: بيلندة بين الامس و اليوم، مجلة لالش، عدد ١١، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩.
- ١٦٩- _____ : جولة مع نيسان و سرسال ، مجلة لالش عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني.
- ١٧٠- _____ : حقيقة كتاب الجلوة الايزيدية، مجلة لالش، عدد ١٧، دهوك كانون الثاني، ٢٠٠٢.

- ١٧١- جرنوت فيسنر: تاريخ الشعب اليزيدي و ديانتته، ترجمة: د. فرهاد ابراهيم، مجلة لالش، العدد ٣-٢، دهوك، ١٩٩٤.
- ١٧٢- حسو هرمي: الموت و مابعده عند الايزيدية، مجلة لالش عدد ٦، دهوك، اذار ١٩٩٦.
- ١٧٣- خيرى بوزاني: ضيف المجلة (عبدالقادر مارونسي) مجلة لالش، العدد ١٣، دهوك، اب، ٢٠٠٠.
- ١٧٤- سگفان مراد جندي : ال(برات) و قدسيته لدى الايزيدية ، مجلة لالش عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩.
- ١٧٥- شمو قاسم دناني، الشيخ سن بن الشيخ نأدي مؤلفاته و تصانيفه، مجلة لالش، العدد ٢٦، دهوك، ٢٠٠٧.
- ١٧٦- شمو قاسم كلو: رموز التوحيد في بعض المعتقدات القديمة، مجلة لالش، عدد ١٦، دهوك، اب، ٢٠٠١.
- ١٧٧- عالية بايزيد اسماعيل: طاووس ملك و محنته الاختيار الالهي، مجلة لالش ، العدد ٢٨، دهوك، حزيران، ٢٠٠٨.
- ١٧٨- عدنان زيان: القرابين في المعتقدات و الاديان، مجلة لالش ، العدد ١٠، دهوك، ١٩٩٩.
- ١٧٩- _____ : التوحيد و المعتقدات الارية، مجلة لالش ، عدد ٨، دهوك، ١٩٩٧.
- ١٨٠- عزالدين حسن جميل و نوري عبدالرحمن ابراهيم: الشيخ عدي بن مسافر الاموي و جهوده في العقيدة الاسلامية من خلال كتابه(اعتقاد اهل السنة و الجماعة) مجلة جامعة دهوك(انسانية اكااديمية)، المجلد ٧، العدد ١، دهوك، اب، ٢٠٠٤.
- ١٨١- عزالدين سليم باقسري: الخليفة و التكوين لدى الايزيدية ، مجلة لالش عدد ٩، دهوك، شباط، ١٩٩٨.
- ١٨٢- عبدالرحمن مزوري: ((كراس گوهرين)) في الدين و الفلسفة، مجلة رؤژ، عدد ٧-٨ مطبعة Mergeh، ٢٠٠٠.
- ١٨٣- د.عماد محمد عبدالقادر محمد سعيد: عقيدة التناسخ عند الايزيدية، گوڤارا مهحفهل ژماره ٣ دهوك، شتاء، ٢٠١١.
- ١٨٤- فرانك شوير فيجن: نظرية التلقي: ترجمة: د. محمد خير البقاعي، مجلة الاداب الاجنبية، عدد ٨٧، صيف ١٩٩٦.
- ١٨٥- قاسم ميرزا الجندي، الكون في ميزان المعتقد الايزيدي و النظرية العلمية، مجلة لالش، عدد ٣٦، دهوك، ٢٠١٢.
- ١٨٦- قاسم ميرزا الجندي: ايزى و ايزيدى في التسمية و التاريخ و في الاقوال و الادعية الايزيدية، مجلة لالش عدد ٣٩، دهوك، شتاء ٢٠١٣.

- ١٨٧- كامل خديده : قدسية يوم الاربعاء ، مجلة لالش عدد ٨، دهوك، ١٩٩٧.
- ١٨٨- م.س.هكاري: الزاد في اعياد و مناسبات الايزيدية، مجلة لالش، عدد ٦، دهوك، اذار، ١٩٩٦.
- ١٨٩- ممتاز حسين سليمان: مقدسات الايزيدية، مجلة لالش عدد ٣٥، دهوك، شتاء ٢٠١٢.
- ١٩٠- هيفي سعيد دوسكى: دور الاله انليل في انزال الكوارث على البشر المجاعة نموذجاً، مجلة جامعة دهوك، (العلوم الانسانية و الاجتماعية)، المجلد ١٥، عدد ١، دهوك، حزيران، ٢٠١٢.

٣- تورا ئه نتر ني تي:

- ١٩١- د. جبار حسين صبري: نظرية التلقي و تجسيد المساف و ملئ الفجوات، عن رابط جريدة التاخي= viewart?art25275 يوم الزيارة، ٢٠١٥/١١/١٨.
- ١٩٢- د. جميل حمداوي: منهج التلقي او نظرية القراءة و التقبل، www.ta5atub.com.

٤- چاڤيپيکهفتن:

- ١٩٣- چاڤيپيکهفتن د گهل شيخ دهخيل يوسف ئيراهم، ل روژا ئينيى بو ريکهفتى ٢٠١٦/١/١، دمزمير ١:٣٠، نيڤرو ل كهميا شاريا هاتيه كرن.
- ١٩٤- چاڤيپيکهفتن د گهل شيخ دهشتى شيخ زهيدين ل روژا ئينيى ريکهفتى ٢٠١٦/١/٢٢ ل دمزمير شهشى ئيفارى، ل مالا وى هاتيه ئه نجامدان.
- ١٩٥- چاڤيپيکهفتن د گهل شيخ عهلو خهلهف: ل ريکهفتى ٢٠١٥/١٢/٢١ ل شاريا ل مالا وى.
- ١٩٦- چاڤيپيکهفتن د گهل شيخ وحيد رئيس پيشيمام، ل روژا ئينيى بو ريکهفتى ٢٠١٦/١/٢، دمزمير ١:٣٠، نيڤرو ل كهميا شاريا هاتيه كرن.

پاشکو

هه و النامه ی کتیب

کۆفان خانکی

ماستەر ب ئەدەبیاتا کوردی

پسپۆر ب فکر و فەلسەفەیا ئەدەبیاتا دینی ئیزدیان- زانکویا دھۆک

(قەوێ بەحرا)

دەما مەرۆف هەولددەت شرۆفەیا تیکستەکی وەکی یی (بەحرا) بکت، پیدفی یە تەفایا لایەنن تیکستی شرۆفەکت، چونکی تیکستی بەحرا ب ئاسانی واتایی ب دەست وەرگری فە بەرنادت، ئانکو تیکستەکی واتا فەشارتی یە، لەورا شرۆفەکرنا قەولی و ب تاییبەت ژ کناری واتایا وی یا نافخوویی فە یا بزەحمەتە، چونکی پتریا تیکستی ب شیوویی مەتەلۆگینە و تیگەهشتنا وی یا ئاسان نینە.

هەروسا قەوێ بەحرا قەولەکی دیرۆکی یە، لەورا ژ بۆ شرۆفەیا وی گرەکه مە ئاگەهی ژ وی سەردەمی هەبت یی قەولفان تیدا ژیاپی و وی بارودۆخی قەول تیدا هاتیە ئافرانندن، ژ بەر کو ئەم بخوازن و نە خوازن و چ راستەوخۆ یان نە راستەو خو ژینگەها مەرۆف تیدا دژیت باندۆری ل سەر مەرۆف و بەرەمی مەرۆفی دکەت، ئەو سەردەمی دیرۆکی و ژینگەها لالش کو قەول تیدا هاتیە ئافرانندن، ب تەمامی ژ مەرا نە یا رۆن و ئاشکەرایە، ژ بەر سەدەمین نە نفیساندن، ئی تشتی هەرە دیار بزافەکا گەش یا نفیساندن و دیکۆمیتکرنا فەلسەفە و ئەفسانە و کەلتووری ئیزدیاتی و مەرۆفایەتی بوویە ب قەول و بەیت و ئەو زی ل سەر زاری بوویە، چونکی نفیساندن رەوشا جفاکی و رامیاری و ئابۆری و ... هتد، ب ئاویی پەخشانی ئەگەر هەبووبت ژ؛ ل بەر دەست نەمایە، لەورا ئەفە ژی گرفتەکا دی یا تیگەهشتنا مە بۆ تیکستی ئالۆزتر دکت.

دگەل فان گرفتان ژی، مە خووستی یە د چەندین رییان را و ب ئاویەکی گشتگیر دەربازی جیهانا دەقی ببن، یان شرۆفە و دیتنن خوە بدنی.

۱. خودانی قەولی (تیکستی): سەبارەت یی تیکست ئافرانندی، دبیژن: ژ بەر کو د سەبەقا (پارچا) داویی دا ژ تیکستی نافی (دەرویشی قاتانی) دەیت، ژ بەر هندی قەولی د دنە پال وی، ئی ئەفە وی چەندی ناگەهینت کو سەد ژ سەدی قەولی وی بت.

ژ قەوێ دەرویش قاتانی

علمی خودی بەحرە، ژی دچن جوی و کانی

وەک تى زانین ئەفە ژى ژ بۆ پاراستنا هەقی خودانی یە، ئانکو وەکی مۆرەکی یە ل داویا تیکستی دا مافی وی نەهیتە هنداکرن، هەروسا ل فی داویی وەکی ئیک ژ خالین تەکنیکی ژى دەیتە حسابکرن.

۲. گریمانە بۆ مەبەستا قەولی: د تیکستین دیرۆکی دا راستە گرنگی ب لایەنی فۆرمی هاتیە دان، ئی بەهرا پتر ژ بۆ پاراستنا نافەرۆکی بوویە، ئانکو ل جەم ئەدەبناس و ئافرینەرین ئەدەبیاتی یی کەفن تشتی گرنگ نافەرۆک بوویە، لەورا ژى تیورین رەخنەیی یین کەفن داکۆکی ل فی لایەنی کرینە، ئانکو زیدەتر شرۆفەیا نافەرۆکی کرینە، تیکستی بەحرا ژى تیکستەکی دیرۆکی یە، ب وی واتایی ژ میژدە هاتیە ئافرانندن، ئانکو گرنگی ب نافەرۆکی دایە، ئی ئەفە وی یەکی ناگەهینت کو فۆرم پشتگوھ کریە، چونکی قەولی بەحرا خودان تەکنیکەکا گەلەک جوان و ب نرخە، بەری هەر تشتی ئەمی ل واتایا سەرەکه یا قەولی بگەرن، تى زانین پتریا قەولی ب

ئاوایی مەتەلۇگىيە، ئانكو قەولقانى واتا ب ناسانى ب دەست وەرگى قە بەرنەدایە، لەورا مە نەچار دکت دیتىن گشتى، يان ژى ب گرىمانە بدن دياركرن كو بەلكى ئەو مەبەست بت:

۱ - ۲. بەلكى ئەو بەحسى ئەندازەيا جەھكى تايبەت دكت: مرؤف ھەست پى دكت ئەو باسا تىشتەكى قەشارتى و نھىنى دكت، يان ژى تىشتەكى ھەيى و نە ل بەر چاڧىن ھەموو كەسان ب نھىنى دگەھىنت، لەورا ژى پەياما تىكىستى ب ناسانى نادت، بەلكى ژى ئەو باسى ئەندازەيا جەھكى ئۆلى و دىرۆكى يى وەك پەرستگەھا لالش، يان پەرستگەھا ئىزىدا، يان مەھدەرا بۇزان و ... ھتد، دكت. ژ بەر فى چەندى دىبىژم: ئەگەر ئىكى گەلەك شارەزا ھزرمەند د ئىزدىياتى و تىكىستان دا فى تىكىستى شروڧەكت، نە دوورە گەلەك تىشتىن نھىنى يىن بالكىش ئاشكەرا بىن، ئانكو ئەف قەول كليلا قەكرنا گەنجىنەكا زانىارى و جھى دىرۆكى و ئۆلى و كەلتوورى بت.

ژ بۇ فان جھىن مەن ئامازە پى دا يى يا كو پتر مەن باوهرى پى ھەبت كو مەبەستا قەولقانى بت، پەرستگەھا لالشە، ئانكو قەولقانى ب قەول و ب ئاوايەكى ئەندازەيى يى نھىنى پەرستگەھا لالش وىنە كرىە، ئەگەر سەبەقەيان دگەل جھان بەراوهرد بكن ئەز باوهرم ب تەڧايى وسا دەرکەفت، بۇ نمونە: دەرگەھ، روكن، ئاف، قەندىل، فتىل، شىخ، قوب، جندى، بازار، سوار، مير، قەقىر، مەلك شىخ سن، قەول، قاتانى، مەعريفەت، خاس و ... ھتد، ئەف ھەموو پەيڧ پىشتەڧانىي ل بۇچۇنا مە دكن دەما ئەم دىبىژن مەبەستا قەولقانى ئەندازەيا پەرستگەھا لالش بت، چونكى ھەموو ئەف پەيڧىن مە دياركرن گرىدايى پەرستگەھا لالش و ل وىرى زىدەتر بكاردھىن و ھەنە. واتە؛ ئەف پەيڧ ب تەڧايى ل چ جەھكى دن يى ئىزدىيان ژبلى پەرستگەھا لالش ب ھەڧرە ناھىنە دىتن.

ھەروسا ئىزدى دىبىژن: شىخ فەخرى ئادىان خودانى يازدە ھەزار تىكىستان بوويە، ئەف تىكىست د پەرستگەھا لالش دا دەھاننە ئافرانندن و دگەل رى و رسمىن ئۆلى دەھاننە گۆتن و بكارئانين، د تىكىستى بەھرا دا ئەم ئامازەيەكا وسا ژى دىبىن:

چى مېرەكى مەزە

خودانى يازدە ھەزار قەوشەنە

تەلپىت گران ژ بەر دەھەرەنە

ئەفە ژى پالپىشتىەكە دنە ئەم بىژن: مەبەستا قەولقانى پەرستگەھا لالشە.

ب كورتى: قەولقانى رۇمالەكا گشتگر يا پەرستگەھا لالش و ژيان و ژىنگەھا وى ب ئاوايەكى ھۆنەرى يى سەمبۆلىك و تايبەت دياركرىە.

۲ - ۲. بەلكى ئەو بەحسى چىبۇونا دنيايى دكت: ژبلى گرىمانا ئىكى، دىسا ئەو گومانى ژ مەرا دورست دكت بەلكى ژى ئەو باسى چىبۇونا دنيايى دكت، چونكى ئەم ھندەك وان پەيڧ و دەرپرېنان دىبىن كو د ئەفسانەيا چىبۇونا دنيايى دناڧ ئىزدىيان دا ھاتنە، بۇ نمونە: پەدشا، دور، ئاف، چار روكن، مرن و رۇزا ئاخەرتى ... ھتد. كورتيا ئەفسانەيى دىبىژت: پەدشا دورەك ژ نوورا خوە دورست كر، پاشى ھەفت ملياكەت ژ نوورا خوە ئافرانندن، ئەوئ دورى خوە ل بەر ساف و ھەبەتتېن خوەدى نەگرت، لەورا پەقىا، ژ پەقىنا دورى، ئاف وەريا، پاشى دنيا ب ئاوايى ئافى لى ھات و نەجەبرى ھەتا لالش ھاتى، پىشتى لالش (ھىڧىن) ھاتى ئەرد جەبرى و ژيانى ل سەر ەردى دەست پى كر. ئەم فان وىنەيان د تىكىستى بەھرا دا دىبىن: بۇ نمونە:

پەدشا و دور:

پەدشى مەن ل ەرش كر

نه قاشى چەندى نەقىش كر
دوو جندى يا قوبەك فەرش كر

دوو جندى يا دورەك دگىرا
هون شەھدە بن ژ خودى را
هەر زەربەك ناف ھەزار زەربا ھەبوو فېرا
ئاف: گەلەك رېزك باسى ئافى (بەحرى) دكن:

- ل بەحرەكى سەيرىم
- چى بەحرەكە كوورە!
- تەرەفى فى بەحرى سەحتى دوورە
- چى بەحرەكە خاسە !
- چى بەحرەكە پانە !
- تەرەفىت فى بەحرى نە دخويانە
- چى بەحرەكە مەزنە
- چار جوۋى ژى دچنە
- چى بەحرەكە كوورە
- چى بەحرەكە بى ھەدە
- چى بەحرەكە ەمىقە...

چار روگن: ھژمارا چار د ئىزدىياتى دا جھەكى تايبەت ھەيە، ژ بەر ھەر چار ئەلەمنتىن ژيانى (ئاخ، ئاف، باى و ئاگر) ئەف ھەر چار ژى د ئىزدىياتى دا گەلەك پىرۇزن، چونكى مرۇف و ھەروسا گەردون ژى ژ فان ئەلەمىنتان پىكھاتى يە. لى ژبلى فان ھەر چار توخمان، ھەر چار كىنار ژى د ئىزدىياتى دا جھ گرتىە، ئەو ژى: رۇژھەلات، رۇژئافا، باكوور و باشوور. ئەف ھەردوو چاران پەيوەندى ب چىبوونا دنيايى فە ھەيە.

- ركنەكە و چار ئەساسە
- چار جوۋى ژى دچنە
- فتىلەكە و چار چرانە
- ھەر چار چرا و فتىلەك
- بەژنەكە و چار بەشەرن
- ھەر چار بەشەرن ب روحەكى
- ھەر چار يارىت تەبانە
- دايەكە و چار دۆتن

ژ فان ھەردوو گریمانەيان، من پتر باوهرى ب يا ئىكى ھەيە كو مەبەستا قەولفانى بت، چونكى ھندەك پەيىف دناف تىكىستى دا ھەنە چ پەيوەندى ب چىبوونا دنيايى فە نىنە، لەورا ئەم يا ئىكى پەسەندتر دبىنن، فىجە ئەف لايەنن ل خوارى پتر ھارىكارن ژ بو تىگەھشتنا تىكىستى ب ئاوايەكى ھوورتر، و ئەف لايەنن كو نھۆ دى نامازھى پى دەم پتر ل سەر تىكىستى د زالن و ھەروسا پەيوەندى ب نافەرۇك و پەياما تىكىستى فە ھەيە كو يا

مه پهسه ندر دیتی کو ئەندازەیا پەرستگەها لالشه کو قەولغانی ب ناوایهکی تهکنیکی یی جوان و سەرنجراکیش
ئامازە پی دایه، ئەم ژ ی ل فان تهکنیکان گەریانه و مه شروڤه کرینه کو ئەف شروڤه ب رهنهکی دی د هاریکارن
ژ بو تیگه هشتا تیگستی.

۲. لادان: فاکتەرەکی بەرچاڤ یی گۆتارا ئەدەبی یه، رۆلهکی گرنگ یی ئیستاتیکی دگپرت و پالدرهکه ژ بو
سەرنجراکیشانا وەرگری و رۆل د گه هاندنا وئ پەياما گۆتاری ب ناوایهکی کارتیکر دبینت. دیسان سەریچیکرنا
پیشه رین ریزمانی بنچینه یی بەرچاڤکرنا لادانین تیگستی یه، ئانکو لادانی پەيوهندییه کا خورت ب زمانی
هونەری فه ههیه. ئی ل فییری ئەم ئامازەیی ب وان لادانین زمانی نادهین، ژ بهر کو ئەم د خوازن پتر ل سەر
لایه نی واتایی بسهکنن، له ورا ژ لادانی، دی لادانا سیمانتیکی باس کن چونکی پەيوهندی ب واتایی و نافه رۆکی فه
ههیه و ل فییری ئەم د خوازن پتر ژ واتا و نافه رۆکا تیگستی به حرا بزنان.

۳- ۱. لادانین سیمانتیکی: هەر تیگستەکی وەکو شعری کو قەول ژ ی هەڤدوستی شعری یه، ب تهکنیکا خوه یا
نافهکی، ههولا گه هاندنا مەرما فهشارتیا شعری دکت، ئەف گه هاندنا ب رییا سیمانتیکی دهیتە ئەنجامدان کو
زمان د شعری دا رهنهگه دانەکا ئالۆز یا مانایی یه. ئەگەر فهگه رن قهولی به حرا ژ ی دی بینن چەندی لادانین
سیمانتیکی یین هاتنه ئەنجامدان و حنیر و سورا ئەفی قهولی ژ ی یا د وییری دا، گه لهک یا بزەحمه ته که سهک ب
ئاسانی د واتایا هندەک سه بهقان ب گه هت، ب تاییهت ئەوین ب رهنگی مه ته لوگی هاتنه ئافراندن، چونکی واتایا
وان یا مه ته لوگی یه و به رسف ل جهم خودانی قهولی یه و خودان نه مایه:

هەر چار چرا و فتیلهک

دوو مەنبەر و قەندیلەک

هەشت دەرگەه و کلێلەک

وهکه دیار زانینا واتایا فی سه بهقی یا بزەحمه ته، سەرەرایا هندی کو قەولغانی لادانین سیمانتیکی
ئەنجامدانه، ئی دهندهک سه بهقان دا مروڤ دکارت ب ئاسانی واتایا وان یا فهشارتی دهستنیشان بکت:

خاس خاسن چۆنه بهر نوورا رهحمانی

لادانا سیمانتیکی د فی سه بهقا قهول دا یا دیاره، ئەو ژ ی "مرن" یان "کراس گهۆرینا خاس و بابچاکایه"، ئان
دقیق بیژت؛ دنیا ژ چ که سی را نامینت، ههتا یی پلهیهکا بلند ژ ی ههبت؛ دی هەر مرت و روحا وی دی چته
بهر نوورا خودی.

۴. تهکنیکا بکارئانینا ژماری: بکارهاتنا ژماری دنافا تهکستی دا، ب دیتنا من وهکه هەر رهگه زهکی دن، گریدان ب
تهکنیک و شیوازی فه ههیه، و یا هاریکاره ژ بو گه هاندنا پەياما سەرەکی یا دهقی. بکارئانینا ژماری بههرا پتر ب
مەرما ریژا وی تشتی، و ههروسا ژ بو دهستنیشانکرنی ژ ی دهیتە بکارئانین. ژ بهر کو دهما دبیزت: دوو زهلام،
شەش کهچ، دهه زارۆک..ل وی دەمی ریژهی دهستنیشان دکت، ئی دهما (هک، هکی، هکی) ددهته دگه له هندەک
پهیفان؛ بههرا پتر ب مەرما دهستنیشانکرنی دهیتە بکارئانین، ئی ئەو دهستنیشانکرن ژ ی نه یا ناشکه رایه، بو
نموونه دهما دبیزت: رۆژهکی، سالهکی، کهسهکی.. راسته ژماره یا تیدا، ئی ب دورستی دهستنیشانیا وی تشتی
نهکریه. دنافا فی قهولی به حرا دا ژ ی ب رهنهکی به فرهه ژماره هاتنه بکارئانینه.

ژماره یهک: ئامازە ژ بو ژماره یهک، دفییری دا دی ئامازئی کهنه وان تشتان یین ئیشارهتی ب ئیک تشتی ددن.

۵. مەندەهۆشی: مروڤ ب رییا ئامازەیین مەندەهۆشییی، یان ب رییا نیشانا مەندەهۆشییی (۱)، یان ژ ی ب رییا
واتایی دزانت ئەفه رسته مەندەهۆشی تیدایه، د قهولی ژ ی دا گه لهک رسته یین مەندەهۆشییی دکه فنه بهرچاڤ و

مرؤف ژ واتايا وان دزانت، ئەف چەند نموونەيەکن جارنان يەك رستە، جارنان دوو رستە ب هەفرە مەندەهۆشیی پەيدادکن:

مەندەهۆشی	ژ سەبەقا
چی بەحرەكە كوورە! (ئەف جۆرە دەربرینە گەلەك جارن دووبارەبوویە)	۶ و ۲
چی بەحرەكە مەزنە قەندیلەكە نوورانى دئیسیت ل بنە	۵
فتیلەكە و چار چرانە	۱۴
هەر چار چرا و فتیلەك	۱۵
هەشت دەرگەھ و کلیلەك	۱۵
چی میرەكى مەزنە	۱۸
وئ دخوونت ل چار دەفتەرە	۱۹
بەژنەكە و چار بەشەرن	۲۰
هەر چار بەشەر ب روحەكئ	۲۱

ئانكو ب ئاوايەكى حيبەتى نامازە ب جەيئ پەرستگەها لالش دا يە، ب رەنگەكى دى بئژين: تەكنيك ب كارئانى يە. ب ديتنا من ئەفە ژى پتر ب مەبەستا سەرنجراکيئشانا وەرگري بوويە.

۶. هەندەك نامازەپيئ قەولى: ل فيئرئ د خوازن رۇناهيئ بيخەنە سەر چەند پەيفەكپن تيکستی، سەرەرايى هەندئ قەول ب تاممى تەكستەكى ئولى يە، ئ چەندين بابەت و نامازەپيئ دن ژى تيئا خويادبن، لەوما ژى دئ هەندەك ژ وان نامازەيان دەستنيشان کن، بەئ ل گۆرەيى واتايا وان يا ديار يا قەولى، نەكو واتايا وان يا قەشارتى. بۆ نموونە: دەما ديبئرت: جوى. هنگى ئەم دئ وەكە واتايا سەرفە سەرەدەريئ دگەل کن وەكە جەهەك، ئەم دزانن ژى مەرەما قەولفانى ب جويئ نە جويەكا سروشتي يە، ئانكو نە جويئا ئافئ يە، نەخير. بەلكو پەيفەكە ل جەئ پەيفەكا دن بكارئانى يە، ئانكو پراكتيكا هونەرئ رەوانبئريئ كريبە و ل فر پەيفەك خوازەيى يە، ل هەندەك جەهان ژى رەنگە نامازەك بكارئانى بت و مەرەما وى ژى هەر ئەو بت، بۆ نموونە د نامازەپيئ مرؤفایەتى دا قەولفان د دوو سەبەقان دا يەكسانيا دناقبەرا مرؤفان دا ديار دکت، و ب چاقەكى مرؤفایەتى و بئ جوداهى بەرى خوە ددت تەف مرؤفان و ديبئرت نابت دەرەهەقئ غافلان دا بناخقن و ب نەرينين جودا بەرى خوە بدەنە مرؤفین غافل، ژ بەر کو حەتا يئ غافل ژى بت عەبدئ خوەدئ يە و چ کەسى مافئ هەندئ نينە مايئ خوە د ژيانا وى يا کەسايەتى دا بکت، بەلكو ب ترس بەرى خوە بدەنە هەموو کەسان و تەقان وەكە مرؤف بزائن، ژ بەر کو ئەگەر خوە ب باش بيبينم و هەول بدم خەلكى ژى وەكە خوە ئى بکم، كى ديبئرت ئەز يى دورست بم؟، ژ بەر کو هەر کەسەكى سروشتهكى جودا هەيە.

گەلى برا هەتا هوون ل وئینە

دەرەهەقئ غافلا مە بئینە

ئەو ژی بەنییت خودپنە

مە بیژە ژ دەرھەقی غافلا

ب خۆف و ترس بن ل ھەموو دلا

دا ل رۆژا ئاخەرتی ببن خودانیت مال و مەزەلا

ب رەنگەکی دن بیژن، پەرستگەھا لالش جەھ پەرستن و مەعریفەت و ئیمانئ و ریزگرتنئ بوویە، نابت ل ویرئ (ب تاییبەتی) جوداھیی بیخنە دناقبەرا مرؤفان دا.

ئەفین ل خوارئ ژی ھندەك ئامازەپین دی پین قەولینە ب کورتئ:

دین/ ئیزدیاتی		خودئ	قوب	قەول	خاس
دەم		رۆژەکی	رۆژا ئاخەرت ئ		
جەھ	ھەستپیکری	بەحر	ئەساس	جۆی	بازار
	نەھەستپیکری	عەر ش	سەما		رئ مال
کەسپەتی		شیخ	میر	فەقیر	مەلك شیخ سن
دەرۋونی		فکریم	دامابووم	سەیریم	دەرۋیش قاتانی
خیزانی		دایك	دۆت		خاس
ياسایی		قازی			جندی
خوەشیئ		خۆشی			
نەخوەشیئ		ھاوار			

۷. سەبەقین مەتەلۆگی: مە د بابەتئ سیمانتیکی دا پچەکی باسی قی بابەتی کر، ل قیرئ ژی دی چەند ئامازەکا دەنئ، چونکی ب راستی دفی قەولی دا تشتەکی نوو دبیینم، چونکی مە د ئەدەبیاتئ دا دیتی یە ب رپیا جەفەنگان واتا دەفەکی ھاتییە فەشارتن، ئ وەکو مەتەلۆگ و وسا بەرفرەھ د ئیک تەکستی دا مە نەدیتی یە و کا ئارمانجا قەولفانی ژ فەشارتتا واتیایا قەولی چ بوویە؟، کا نکاری یە ب رەنگەکی ئازادانە باسی خودئ پەرپسییئ و ئۆلا خوە بکت؟، یان نەقیایە ب رەنگەکی تمامی واتیایا قەولی ب دەست وەرگری قە بەردەت و خوەستییە وی ژی بەشدارئ جیھانا دەقی بکت و نەچاربکت ھزر بکت و بەرەف گومانان ببت؟، ئەفە ژی یا پەواپە، ژ بەر کول ھندەك جھان ب ئاسانی واتیایئ ب دەست وەرگری قە دبەردت، بەئ جارنان ژ نشکی قە

فەدشېرت، ئەف شېوازى ب كارنانينا مەتەلۇگى جارنان ب رېزكەكى مەتەلۇگى تىنت، جارنان ب سەبەقەكى ئىك مەتەلۇگى تىنت:

مەتەلۇگيا قەولى	ژ سەبەقا
ركنەكە و چار ئەساسە	۳
ھەر زەربەك ناف ھەزار زەربا ھەبوو فېرا	۱۲
دەرگەھەكە و سى رى يە	۱۳
دوو دروونشتىنە ئىك دايم دچت و دئى يە	۱۳
كورسى يەكە ب شەش پى يانە	۱۴
فتىلەكە و چار چرانە	۱۴
ھەر چار چرا و فتىلەك دوو مەنبەر و قەندىلەك ھەشت دەرگەھ و كلىلەك	۱۵
من ل وى دىتتوو بازارەك د نافدا ھەبوو ديارەك ل سەر سەكنى بوو سوارەك	۱۶
بەژنەكە و چار بەشەرن	۲۰
ھەر چار بەشەر ب روھەكى	۲۱
ھەردوو تايى سىھەكى	۲۱
دايەكە و چار دۆتن	۲۵

۸. دەرگەتتا پەيفان ژ واتايا سەرەكى (يارىكرن ب پەيفان): قەولقانى ئەف يەك كرى يە پەيف ل جھى وان يى دورست بكارنەئانينە، ئەفە ژى بوويه ئەگەرى تىكدانا واتايى و ژ لۆژىكى دوركەفتنە، فېجە چ قەولقانى ب قەسد وسا كربت دا كو سەرنجا وەرگى بو ئاليى خوه و تەكستى راکىشت، يان ژ دەستى وى دەرگەتتییە، بو نموونە دسەبەقا (۲۱) دا دېژت:

ھەردوو تايى سىھەكى

ل فېرى قەولقانى دقېتن دوو تىشتان فەگەرینتە ئىك ژیدەرى و ب تايى و سىھى تەشبیھ دكت، ئەگەر مەرەما وى يا سەرەكى تايى و سىھ بخوه نەبن، لى ل فېرى شاشییەكى دكت، يان ژى ب قەسد وسا كرى يە و ب مەرەما

دورستكرنا وښهه يه كې رهوانبېژې، وهكو تشته كې ديار سي بهر ژ طا دورست دبت، چهنكو نه گهر طا نه بت؛ سي بهرا وې دورست نابت، فيجه قهولغان بهروفازي بكارناني يه و نهو دوو طايان دكته يې سي بهره كې، نه گهر ب ديتنه كه مهنتي ته ماشه كن يا شاشه، لي نه گهر وهكو تشته كې نه ده بي بهري خوه بده ني، هنگي ژ مافي قهولغان يه زماني وهكه خوه بكاربنت دا سه رنجا وه رگري بو ناليي خوه بكشيت، يان په ياما خوه يا سه ره كي بگه هينت، يان ب مه به ستا ئيستاتيكيي وسا كربت. د ريژه كه سه به قا (۳۱) دا دبېژت:

علمي خودي به حره، ژي دچن جوي و كاني

نهو بخوه علمي خودي نه به حره، لي ب به حري ته شبيه دكت و دقيت بيژته مه علمي خودي گه له كي به رفره هه و گه له ك تشتان بخوه قه دگرت. نه ف به رفره هي ب به حر زاني يه دا انتباها وه رگري بو به رفره هيا علمي خودي ببت. د ريژه كا سه به قا (۲۶) دا دبېژت:

فه خوارنا وان سوحبه ته

نهو بخوه فه خوارنا چ كه سان نه سوحبه ته، لي دقيت ديار بكت كو هنده ك يېن هه ين گه له ك گرنگيي ب سوحبه تي و دان و ستاندي دكن.

ب كورتي دبېژين: قهولغان خودان سه ربوره كا نه ده بي يا بلند بوويه، رومالا نه ندره يا جهه كي ديروكي و نولي يي شينواري يي ئيزديان كو (په رسته گه ها لالش) ه، ب ته كنيكه ك بلند و سه رنجراكيش و كي م وښه كريه.

هه و النامه ي كتيب

پاشکویا ژماره (۲)

نعمت الله حامد نهیلی: دکتورا ب ئهده بیاتا کوردی، زانکویا - دهوک

(قهوئى بهحرا)

ژبو شروفه کرنا ئهفئ تیکستی پیدفیه تیکستی د چهند لایه نان دا شروفه بکهین، ههر چهنده باشر ئهوه ل دوپف ئیک میتودا رهخنه یی شروفه کرنی بو تیکستی بکهین داگو دهرئه نجامین دورست و لوژیکی تر ب دهست ب کهفن، لی ل گهل وئ چهنده دئ بزافئ کهین مفای ژ هندهک میکانیزمین هه فیشک یین هندهک میتودین رهخنه یی شروفه کرنی بکهین. و دئ هندهک ئالیین گشتی یین تیکستی روهن کهین، گو دبیت بکه فنه د چوار چوئی سباقئ دهره کیی تیکستی دا .

دشروفه کرنا تیکستی دا دئ چهند ئالیان تیداروهن و بهرچاف کهین وهکو:

۱- لایه نی پیکهاته یی و داریتن (ئاستئ زمانی).

۲- لایه نی ریتمی (ئاستئ ریتمی).

۳- لایه نی وینه یی.

۴- ناف و نیشان.

۱- لایه نی پیکهاته یی، ئاستئ زمانی: پیدفیه دفی بواریدا ئاماژئ بدینه چهند تهوه رکان وهکو:

أ- ئاستئ په یفی: ژلایئ په یفان فه ئه گهر ته ماشه ی تیکستی بکهین، دئ بینین گو چهنه دین په یفین بیانی تیدا هاتینه بکارئینان، زوربه ی ژوان په یفین بیانی ژ زمانی عهره بی هاتینه وهرگرتن، ئانکو تیکست ژلایئ په یفی فه، نه بهس په یفین کوردی تیدا هه نه، به لکو په یفین زمانی عهره بی ژئ گه لهک تیدا رهنگه دایه، وهکو نمونه (بهحر، فکر، حهیران، سبحان، مهلك، غهفور، تهرهف، قیاس، رکن، ئهساس، رحمان، قنديل، نورانی، حهه، سه مهه، عمیق، شهفیق، مه دح، عهرش، نهقاشن جندی، فهرش، زهره ب، فتیل، منبر، فقیر، دفتر، قازی، کتیب، بشر، روح، حهرف، خه بهر، عه جیب، معنی، مهعریفه، محبهت، قبول، غافل، بنی، خوفن علم، نووره) ژفان په یفان دیاردیت، گو ئهف تیکسته ب زمانی عهره بی هاتیه تامدان و رهوشه نبیریا عهره بی تیدا زاله، گو پتر ژ (۵۰) په یفین عهره بی تیدا بکارهاتینه، گه لهک ژ وانه دو یا سی جار هاتینه بکارئینانه، ئانکو زمانی وئ نه زمانه کی خومالی و رهسه نه به لکو زمانه کی تیکه له ب په یفین زمانی عهره بی.

ب- ئاستئ رستئ: ئه گهر ئه م ته ماشه ی تیکستی بکهین، دئ بینین گو لادان یین د سیسته می رستا کوردیدا روی داین دناف فی تیکستی دا ، بو نمونه پاش و پیشکر تیدا دیاره، وهکو فی رستئ (روژه کی ئهز فکریم) پیدفی بو بیژت (من روژه کی هزرکر) ژ بهر بکارئینانا په یفین عهره بی، و شیوی فونه تیکا وئ و ریزکرنا رستا عهره بی، دئ بینین پیش و پاشکرن که فته د ئه فی رستیدا و ریزبوونا وئ یا ئاسایی تیکدایه، لادانا ریزمانی تیدا روی دایه گو بکه ر پاش ئیخستیه (ئهز). دیسان دکوپلا ئیکیدا دئ بینین گو رستین ساده ل گه لیک هاتینه کومفه کرن و رسته کا ئالوز ژئ دورستکریه، ژ بهر هندئ ژئ بکه ر د ههردوورستین ساده یین دوپشرا هاتینه لابر ن کو پیدفی بوو گوتبا (ئهز روژه کی فکریم) ئهز دامابوم و حهیریم، ئهز ل بهحره کی سهیریم) ههر چهنده داریتنا رستا بخو ژئ دبنیات دا نه داریتنه که کوردی یه، چونکی پیدفیه تیدا هاتبا (ل بهحره کی سهیریم _____ من سهیری ده ریاهه کی کر). نمونین ب فی رهنگی تیدا دزورن، ئانکو ژ لایئ داریتنی فه ریکخستن و ریزکرنا رستا کوردی

تیدا هاتیه تیكدان، دیسان لابر و پیس و پاشکرن ژى گهلهك تیدا روی دایه، ئانكو لادان تیدا یا زاله. دیسان رستین ساده تیدا هاتینه لیكدان و كومكرن و رسته یین لیكدای و ئالوز ژى ئافاكرینه، دبت ئەفهژی ژبهر وئ بهكى بیت داکو كیش یان برگه یان ریرووی داریتتی نههیتیه تیكدان، ئانكو پیدفیا هوزانی وهسا خواستیه. و دبیت ژبهر ئالوزیا بهتین تیكستی بیت كو ئالوزیا داریتتی و زمانی ئالوزیا بابته و مزاران تیدا پهیداکریه.

ج- مژداریا زمانی شعری و بکارئینانا هیمایان:

ئهگهر ته ماشی ئەفئ تیكستی بکهین، دئ بینین كو دزوربهیا تیكستی دا، په یقین ساده و رهوان تیدا هاتیه بکارئینان، ئی ل گهل هندئ ژى دهندهك دهربرینان دا مژدارى و وئامژدارى تیدا دهیتیه دیتن، ئانكو د هندهك رستین شعری دا، مروف دشیپ پتر ژ رمانهكى بؤ دهستنیشان بکته. بؤ نمونه دهمی دبیزت:

چ بهحرهكه خاسه

یه کووره بی قیاسه

رکنهکه و چار ئەساسه

دفیهدا په یفا (بهحر) هاتیه بکارئینان، ئی ل گهل دا هندهك دهربرین و په یقین دیتر هاتینه بکارئینان كو مروفی بهرف هزرکرنئ فه دبهت و رامانی ب ناشکرایى نادهته دهستی مروفی، دیسان مروف ب گومان دکهفیت كو بابته لسهر دهریایی بت، ب تایهت دهما رکن و چار ئەساس بؤ دهریایی بکارئینان، كو دیاره ئەف دهربرینه بؤ دهریایی ناگونجن، لهوما مروفی بهرف تیهرزینئ دبهن داکو رامانین دیتر بؤ دیاربکته، ئەفهژی مه بهرف وئ راستی دبهت كو دریزکرن و داریتنا فی تیكستی دا مژدارى ژى تیدا ههیه، كو ب هاریکاریا بکارئینانا هونه رین رهوانبیزی ژى مژدارى تیدا پهیدابوویه. ئانكو هندهك په یقان واتایا خو یا فرههنگی ژ دهست دایه و رامان واتایین نووتر بخوفه گرتینه د سیاقی تیكستی دا.

دیسان مروف د ئەفی تیكستی دا دبیت كو لادانین واتایی ههنه و لوژیک تیدا هاتیه شکاندن. بؤ نمونه دفی رستی دا دبیزت (چی بهحرهکه مهزنه چار جو ژى دچنه). دفیهدا جو بؤ رویبارا بکاردهین نه ژبؤ دهریایی، ژبهرکو دهریایی رویبار ژى دچن نه جو، ئانكو لوژیک هاتیه تیكدان و دهربرینهکه نه لوژیکیه. یانژی دهمی دبیزت: _ پادشایی من ل عهرش گر دوو جندی یا قوبهك فهرشکر). دفیهدا په یفا (جندی و پادشا) ل گهلیك ناگونجن، ئانكو نهتشتهكى لوژیکی یه ئەف ههر دوو ئالیه دئیک دم دا ل گهلیك بهینه كومكرن. یان ژى دهمی دبیزت: (کورسیهك و ب شەش پیانه) هندی مه دیتی کورسی ب چار پیانه، ئی ب کارئینانا شهشه بیان مه ناچار دکته كو ئەم دوباره هزرکرنئ تیدا بکهین و ل رامانین نو بگهرین ئەفجا چ بؤ (کورسیکی) بخو یانژی بؤ (پیا) كو رامانهکه نو بدهت ژبلی ئەوی رامانا فرههنگی.

یانژی دهمی دبیزت: (ههشت دەرگهه و کلپهك)، دفیهدا ههر دەرگهههکی کلپهك ههیه، ئی ههشت دەرگهه ب کلپهکی ... یا سهیره. لهوما دفییت ئەم هزر درامانهکه دیترا بکهین چ بؤ کلپلی یانژی بؤ دەرگهها، یانژی هزرکهین کا بوجی ههشت دەرگههان یهك کلپل ههیه؟

۲- ژلایی ریتمی فه (دناستی ریتمی دا):

أ- ریتما دهرکی: پشتی مه رستین وئ یین شعری برگه برگه کرین بؤ مه دیاربوو كو نهکیشداره، ئانكو ژمارین برگین وئ نه دیهکسانن د ههر رسته ییهکی دگهل یا دیتر. ئانكو نه خودان کیشه ییهکه سادهیه و نه زی کیشه ییهکه لیكدای یه، ل دویف کورتی و دریزیا برگه یان ژى، بومه دیاربوو كو نهکیشه که عهرزووی یه، چونکی ژمارا برگین وئ نه دیهکسانن کورتی و دریزیا برگین وئ ژى ل گهل چ دهریاکه شعری ناگونجن. ئانكو دشین بیژی

دئاستی کیشی دا، ئەف تیکست نه یاکیشداره ئی ژلایی ریتمی فه، دی بینین مفا ژ سیستمی سهروایی هاتیه وەرگرتن بۆ دورستکرنا ریتما دهرکی (ایقاع خارجی). بۆ نمونه دپهقیین (فکریم، چهیریم، سهیریم) سهروایهکا تیدا هه، ئەو سهروایه ریتمهکی ددهته فی تیکستی و ئەف دیادده لسه هه می تیکستی پهیره وه دبیت و تیکستهکه سهرواداره، ئی ژبه رکو یا دریزه نهشین هه میان دهستنیشان بکهین و هه می جورین سهروایی تیدا دیار بکهین، ئی گرنگ ئەوه دفی تیکستی دا مفا ژ سیستمی سهروایی هاتیه وەرگرتن ژبۆ دورستکرنا و به خشینا ریتما دهرکی بۆ فی تیکستی.

ب- ریتما نافخویی: ئەم دبیین مفا ژ دیاردا دوباره کرنی هاتیه وەرگرتن بۆ دورستکرنا ریتما نافخویی د ئەفی تیکستی دا. بیگومان ئەفهژی لسهر ئاستی دهنگی و پهیقی و رستی دا روی دایه. بۆ نمونه دئاستی دهنگی دا دووباره کرنا دهنگان یا ئاسویی و یا ستونی ژی تیدا بکارهاتیه وهکو نمونه (بهحرهکه خاسه / ۵ - ۵ - ۵) ئەف دهنگه چوار چاران دوباره بوویهفه دئیک پهیف دا، دیسان دوو دهنگ ژی پیکشه ب شیویهکی ئاسویی دوباره بوینه وهکو (بهحرهکه - کووره). دووباره کرنا دهنگا یا ستوونی ژی تیدا ههیه بۆ نمونه پهیقا (قیاسه، ئەساسه) نمونه ب فی رهنگی دزورن.

دئاستی پهیقی دا ژی دبیین کو دوباره بونا پهیقان تیدا بویه ئەگەر ریتمهکا نافخویی ب هوزانی بهیته به خشین بۆ نمونه پهیقا (بهحر) دکوپلا سیی دا دو چاران دوباره بویهفه. (بهحرهکه کووره. تهرفی فی بهحری سهحتی دووره) نمونه لسهر فی دیاردی دزورن دفی تیکستی دا.

۳- وینهیی شعری (الصوره الشعریه): وینهیی شعری ئیک ژهگهزین پیکهینه رین شعری یه، رولهکی بهرچاف دبیت ژبۆ پیکشه گریدانا تیکستی و سهرنج راکیشانا وئ و کارتیکرنی ل وەرگرتن وئ. دیسان ژبۆ دورستکرنا جوانکاریا (ئیساتیکی) و چیژا شعری. وینهیی دفی تیکستی دا هاتین، وینهیی تاک و یین لیکدای و ئالوز ژی هه نه ژلایی پیکهانتی فه، دیسان وینهیی لفق و نهلف ژی تیدا بکارهاتینه، دیسان وینهیی ب ریکا هونه رین رهوانبیزی ژی تیدا بکارهاتینه.

۱-۳- وینی ساده ___ نمونه / روژهکی ئەز فکریم / ل بهحرهکی سهیریم.

۲-۳- وینی لیکدای ___ نمونه / بهحرهکه خاسه، کووره بی قیاسه، چار ئەساسه.

۳-۳- وینی لفق ___ نمونه / بهحرهکه مهزنه / قهندیلهکه نوورانی دئیسیت ل بنه / چار جووی ژی دچنه.

هه ر دوک کارین (ئیسیت + دچیت) دیار دکهت کو لقین یا تیدا هه ی و وینهکی نهیی جیگیره.

۴- وینی نهلف ___ نمونه / من دیتبو بازارهک

دنافدا هه بوو دیارهک

ل سهر سهکنی بوو سوارهک

ئەف کارین دفان وینه یاندا هاتین کاری بوری نه و لقین تیدا نینه، بۆ نمونه (سهکنی بوو) ئانکو بی جیگیر بوو.

۵- وینی رهوانبیزی ___ نمونه (فه خوارنا وان سوحبهته) دقیرهدا دوو تشت هه نه

۱- سوحبهت فه خوارن نینه ئی وهکو وینهیهکی رهوانبیزی مهجاز تیدا بکارئینایه.

نمونه / (نهفاش - نهفش) رهگهزدوزیا تهمامه

ب فی رهنگی بۆ مه دیار بوو کو وینهیی دفی تیکستی دا هاتینه بکارئینان دهه مه رهنگن و ئەفهژی بویه ئەگەر کو رامان و واتایین فهشارتی ل پشت تیکستی هه بن و جوانیهک ب تیکستی به خشیه و لایه نی وئ یی هونه ری بهیتر و سهرنج راکیش تر لیکریه.

شروفه کرن و دیارکرن لایه نین دهره کی (سیاقین دهره کی) د تیگستی دا نهفه زی دی ب فی رنگی بت:

۱- لایه نی پهرورده پی: نه گهر ب هویری ل فی تیگستی بنیرین دی بینین کو تیگسته که نهده بیه و لایه نی پهرورده پی تیدا زاله. نانکو دهره کوبله که شعری یی تیگستی دا دی بینین هاندهره که ژبو فیگرن و رینمای دان و ناراسته کرنا وان که سین کو باوهری ب فی نایینی هه ی. دیسان ری نشانده ریا وان دکته ژبو باوهری پی نینانی و باوهرداری. نانکو لایه نی پهرورده پی (پهرورده یا نایینی) د تیگستی دا زاله و نهو شیوازی شعری یی تیگست زی پی هاتیه نفیسین هه ژبو هندئ بوویه کو فی په یاما پهرورده پی و نایینی ب ریگا وی بگه هینته شهیدا و باوهردارین فی نایینی. و زوی پی کاریگه ربین و بشین بپاریزن ل دهف خوه.

۲- لایه نی جفاکی: د فی تیگستی دا هنده ک بیرباوهرین نایینی نیزدییان و تهن و پیکهاتا جفاکی نیزدی تیدا رنگه دایه بو نمونه نه گهر نه م ل نه وان ناف و که ساتی و پله داریا تیدا هاتی تهماشه بکه ین دی نهف تشته زور روهن بیت بو نمونه (مه لک، پادشاه، شیخ، خودی، میر، فه قیر، مه لک شیخ سن، دهرویش) نهف په یشه ژلایه کیفه نهو چینایه تیا دناف جفاکی نیزدی دا دیاردکته و دیسان نامزه یه بو پله داریا نایینی و ریژه بندی باوهرداران. ژلایه کی دیترفه هنده ک دهربرین تیدا هاتینه کو نامازی ددنه داب و نه ریتین جفاکی نیزدی و رهفتار و کریارین وان بو نمونه: هاواربرن بو خودی کو نهو قورتالکهر و رزگارکهره دبیژت: (مه ب خودی خو هاواره). هه ر دیسان باوهرنایان ب رۆزا ئاخره تی و هه بونا پاداشتی ژبو کریارین چاک دهما دبیژت: (ب خوف ترس بن ل هه موو دلا / دا ل رۆزا ئاخره تی ببن خودانیت مال و مه زه لا). دیسان باوهری نینان ب ری نشانده ریا پادشاهی بو وانا و ناراسته کرنا وانا به رهف باشیی دهمی دبیژت :

**په دشا ل مه دکته به خشه و بو ره
نه م ژ دوور ناینه دو ره**

ژلایی دیتر فه د نه فی تیگستی دا سی چار جارن به حسئ خواندن و په رتوک و دفته ران هاتیه کرن، نهف ژلایه کیفه نامزه یه بو وی چهن دی کو هنده ک که سین تاپیه تین خوینده وار دجفاکی نیزدی دا هه نه و نهو دخوین و ری نشانده ریا یین دی دکهن و نایینی وانا نیشا ددهن. ژلایی دیتر زی گرنگیا خواندن و په رتوک و دفته ران دیاردکته د نایینی نیزدی دا، کو جه ختکرنی لسه ر دکته و هاندنا خواندن دی دکته. دهما دبیژت:

وی دخونت ل چار دفته ره
وی دبیژن فه لا وی دخون دفته ره
وی دبیژن فه لا وی دخون کتیبی
نه فه بو لایه نی ریتمی دبیژنی هه فته ربیی کو ریتما
نافخویه دورست دکته ب ریگا دوباره کرنا رستین هه فته ربیب.

هه ر دیسان ل هنده ک دیرین دیترا گه له ک جارن به حسئ مناری هاتیه کرن نانکو دیاردکته کو جفاکی نیزدی مناری یان زی نهو جهی نایین تیدا دهیته ناراسته کرن، ب پیرۆزی دهیته دیتن و ریژگرتن دناف جفاکی نیزدی دا هه یه.

۳- ژلایی دهرونی فه: نه گهر نه م ل فی تیگستی بنیرین دی بینین کو هنده ک په یف تیدا رنگه دایه گریدانه که نیگسه ر ب دهرونی فه هه یه و هاریکار بویه ژبو نارامکرنا وان که سا یین کو نهف تیگسته بو دهیته ناراسته کرن. دیسان هنده ک په یقین دژواریی زی تیدا هاتینه ب کارنایان کو نامازی ددنه نیساندن و پاشقه برنی وه کو

(زهرې، خوف، ترس). ل بهرامبهر ژى پهيځين نارامكهر و هيمن بهخس ژى تيدا رنگفه داينه وهكو (مجهت، خوشى، سوحبت، تها، قهبولكرن، رحمان، بهخسه ... هتد).

پشتى نهفى شروفهكرنى، بو مه دياربوو كو تيكت ب شعر هاتيه فهانندن داکو زوى ب گههيتته وهرگران و كارتيكرنى پتر لسهر بكهت، ديسان بو مه دياربوو كو شيوازى داريتنى و زمانى وى يى پرى پهيځين عهره بى و ريزكرنا پهيځين ههفدزه ل گهليك و جوهره مزداريه كى دنيخيته دپهياما سهره كى يا فى تيكتى دا. نانكو تيكت ب شيوهيه كى مزدارى هاتيه ناراستهكرن و گهلهك رافهكرن و رامانان ب خوفه دگريت. زلايه كى ديتر فه سهنگا نفيسه رى يان داهينه رى فى تيكتى بو رينمايى كرن و ناراستهكرنا باوهرداران هاتيه تهرخانكرن داکو هندهك زانياريان بدهته وان و باوهرداريا وان ب نايى نيزدى خورتر لى بكهت. ديسان نافهروكا تيكتى خويادكهت كو بابته بخو لسهر دهريايه، لى دهريا وهكو هيمايه كى سهره كى هاتيه دانان داکو هندهك رامانين ديتر پى ببهخشيت.

ناف و نيشان بخو يى مزداره، چونكى ب كوم هاتيه نفيسين (قهولى بهحرا) و دنافهروكى دا زى هندهك بابتهين نولى و جفاكى و پهروهردى هاتينه ناراستهكرن ب ريكا وى دهرياي. نانكو زلايهكيغه نهفه دياردكهت كو نيكهتيا بابته زى دفى تيكتى دا هندهك جاران ژ دست چووويه و فهقهتيان تيدا روى دايه. ل هندهك جهان زى ديار دكهت كو ناف و نيشان نهشيابه يى تهفگر بيت بو ههمى نافهروكا تيكتى.

پاشكۆيا ژماره (۳)

علی جوقی عیدو: ماستەر ب ئەدەبیاتا کوردی

(قەولی بەحرا)

هەلبەت ژبو شلۆفەکرنا ئەفی تیکستی مە دوو خواندن هەنە: یا ئیکێ خواندنهکا سادە و سەرەدەرێکرن دگەل واتایا راستەراست یا پەیف و دەستەواژە و رستین تیکستان، یا دوویئ خواندن و شلۆفەکرنا ئەوان پەیف و دەستەواژە و رستەیان ب ریکا زانین و فەکرنا کۆدان، کو ئەفەپە دبتە خالا جیاوازیئ دناقبەرا خواندەفانانین تیکستاندا چونکی هەر خواندەفانەک ب ئاواپەکی جوداتر ژ خواندەفانین دیتر ئەفان کۆدان فەکەت.

د ئەفی قەولی دا و ل گۆر دیتنا من چەندین کۆد هەنە و ئەف کۆد وەکی بەری نەها مە گۆتی دکارن ببنە بنگەهێ خالا جیاوازیئ دناقبەرا خواندەفاناندا، ژبەر هندیئ ئەز دخوازم ب ریکا تیگەهشتنا خو ژبو رامانا فەشارتی یا ئەفان کۆدان خواندەکی ژبو تەفایا تیکستی بکەم.

ب ئەفی یەکی و ل گۆر خواندنا من بەحر ب واتایا زانین و علمی خودی و شیخادی هاتیه کو ئیزدی زی دبیزن علمی خودی بەحرە یانژی بەحریت گرانه و هەر ل سەبەقا ئیکێ یا قەولی هاتیه بەحرا کوور و ل سەبەقین دوفدا مەدح و سەنایا علمی خودی هاتیه کرن و وەسفا وئ ب کوورای، دووراتی، مەزناتی، پاناتی، گرانی و ... هتد هاتیه کرن. و ل سەبەقا دوفدا هاتیه (چار جۆ) کو بو واتایا چار جۆرین تیکستین علمی خودی "ئەدەبی ئیزدیان" ئانکو (قەول، بەیت، قەسیدە و دوعا) یە کو ئەف هەر چار جۆر ژ علمی خودی دچن. دیسان ل سەبەقا دوفدا وەسفا فی علمی یا هاتیه کرن ب خاسی و بی قیاسی و پیفهیری و هەر وەسا کۆدی (رکەنەک و چار ئەساس) رکنی ئیزدیاتی یە و چار ئەساس ژی کو ئەو رکن ل سەر دەستی فان چار ئەساسا دراوەستیت و ئەف ئەساس ژی ب دیتنا مە رابەرین ئیزدیناسیی نە کو ئەوژی شیخ و پیرن و شیخ ژی ب سی مالین خو فە نادانی، شەمسانی و قاتانی.

و پاشان ل سەبەقین دیژی مەدح و سەنا ئەفی علمی دکەن و پادشا زی ل ئەفی دەرئ شیخادی یە. و ملەتی ئیزدی ژ دووراتیئ دەینە نزیك ئانکو ئیزدیان نزیکی ئیمانئ و رییا خودی دکەت. مەوج ژی ب واتایا فەرمان و ویران و خرابکاریئ و کەسپین بی ئیمان هیرشین دژوار دکەنە سەر مە و هاوارا مە ژی هەر شیخی مەیه. و دیسا نەقاشین رەنگا و رەنگ ژی بو هندیئ فەدگەرت کو مروف ب هەموو رەنگ و هزر و بیرو ئایدولۆژیین خو فە سالانە پیکفە زیانا خو نودکەنە فە و فەرشکرن و نوکرنا قوبان ژی هەر ژبو ئەفی واتایئ دەیت. هەر وەسا یازدە هەزار زەرب ژی بو یازدە بەرگین قەول و بەیت و قەسیدە و دوعایین ئیزدیان فەدگەرت. بازار (باجار) ب واتایا خەلک و جەماومر دەیت و دارەک ب واتایا مەنەبەر دەیت و سوار ژی ب واتایا قەولزان و زانا و شیخ و قەوالین ئیزدیان دەیت و خەلکی شیرەت و دکەت و ئیکریژی و تەبایی و ئیکگرتنی بەلاف دکەن.

هەر وەسان ل سەبەقەکا دی ژی میر بو شیخ فەخری نادیان فەدگەرت کو خودانی یازدە هەزار قەول و بەیت و قەسیدە و دوعایانە. دیسان چار شور بو هەر سی مالیت شیخا و دگەل پیرا فەدگەرت یازدە خەندەک ژی علمی خودی یە و وەکی مە بەری نەها گۆتی یازدە بەرگ بووینە، هەفت ژ ئەوان بەرگا د تارینە ئانکو د نەدیار و فەشارتینە و چار ژی د دیارن و لناف ملەتی ئیزدی د بەرەبەلافن.

هەر وەسان ل سەبەقەکا دی دەرگەه و سی ری بو شیخان فەدگەرت کو دەرگەه چینا شیخاتی یە و سی چینن و ل فیدەر من گومانە "دایم یەک دچە و تییه" مالا قاتانی ئانکو شیخین قاتانی بن، قەندیل ژی د سەبەقین دوفدا علمی خودی یە و چارچرا ژی وەکو چار جۆیانە. و ل ئەفی سەبەقی:

چار چرا و فتيلهك

دوو مەنبەر و قەندىلەك

هەشت دەرگەھ و قەندىلەك

ژبو بنەمالا شېخان و بتايىبەت ژى بو بنەمالا شېخ فەخرى ئادىان فەدگەرت، ھەروەسا ل سەبەفا (چار دەفتەر) ژى بو ھەر چار جۆر و ئاليين ئەدەبى فەدگەرت و ديسان ژى ل ھندەك سەبەقین دوفدا مەدح و ستايشا مالين قاتانیايا ھاتىيە كرن. و لۆحەك ژى ب ئىك ريباز و مەنھەج دەيت. يارىت تەبا ژى بو شېخ و پيران فەدگەرت. ديسان داىك و چار دۆت بو بنەمالاشېخ فەخرى ئادىان فەدگەرت.

و ل سەبەقین دوفدا شىرەت و نەسىحەت ل جەماوەرى كرىنە بو رونشتن و گوھدانا علمى خودى. ھەروەسا شرىنكرن و مەدح و ستايشكرنا ئەفى علمى لجم خەلكى ئىزدى ب شىوھىەكى گشتى. و ل ھندەك سەبەقین دى شىرەت و ئاموژگارى ل خەلكى كرىنە كو ل دەرھەفا خەلكى خراب و بى ئيمان نە ئاخفن و خەلكى باش و خراب "ھەر ھەموو" دى چنە بەر دەستى خودى. و ل سەبەقین داويى ژى بەحس و دوباتى ل ھندى ھاتىە كرنە كو علمى خودى و شىخادى بەحرە و چەندىن چەق و تاىى "جو و كانى" ژى دچن.

(قهوئی بهحرا).

دقیقت سهبهقه سهبهقه مروفه قهولی بخوینت داکو ب باشی د مهردما قهولی بگهت، ههر ژبهه هندئ ژئ دئ ههولداين ههموا سهبهقا يهك ب يهك شروفهكرن و خواندنين خو لسهر بگهين.

۱- مهبهست ب سهبهقين (۱-۲-۴). قههونهري قهولی د چيكرنا و دورستكرنا گهردونيدا فكريه و تييدا حهپري مايه، كو رهب العالمين چاوا و ب چ رهنك نهف گهردوني وهسا جوان و بهرفرهه پهيداكريه، ب شيوهيهكي ريك پيک و سيستم كرى ژباكور بو باشور و ژ روژههلات بو روژئافا خستيه كاري؟ و نهف ههمو رهنكين بهشهرى تييدا پهيدكرينه؟

۲- دسهبهقا پيچيدا قهنديلا نوراني (روژه) و روژ نورا خودئ يه، ههر چار جويين ژ نهوي قهنديلي دچن، مهبهست پي وهرزين سالي نه كو بريتي نه ژ (زفستان، بههار، هافين و پايين) واته ب روژئ دبتته زفستان ههر ب روژئ ژئ دبتته بهار و و هافين و پايين واته ههر ههمو وهرز ب ههبونا روژئ قه گرئداينه.

۳- دسهبهقين (۶-۷-۸-۱۰) دا، دلوفاني و ليبورينا خودئ بو عقد و بهشهرى خويابه، ب ريبا ب زانين و خواندنا علمي خودئ، مروفه ژ دورياتي دهيتته نيزيك، واته نيزيكبون بو ناسبون و رحما خودئ. د دنياي دا گهلهك پيل ب مروفى دكهفن و نهو پيل پيلين دژوارن (پيلين تهماي و پيلين نهفسى و پيلين شهوهتي) نهفان پيله ههولدن مه دورى ئيمانئ بگهن و ههروهسا مه دورى زانابون و مهعريفهتي ژئ بگهن، ژبهه هندئ فهره دهمي مروفه تشتهكى نهحلال دبينت هاوار خو ب گههينته رهب العالمين، كو شهده و ئيمانا مه ب نافئ وى يه، ل وى دهمي چ گونه بو مروفى نامينت.

۴- د سهبهقين (۱۱-۱۲-۱۳-۱۴) دا لسهر ئافابونا و ههلاتنا روژئ يه كا ب چ شيوه روژ و شهف پهيدادين، د سهبهقا (۱۴) ئ دا دهمي دبيژت:

ل با دئ من بو عهيانه

كورسيهكه و شمش پهيانه

فتيلهكه و چار چرانه.

^۱ شيخ عهلو خهلهف عهلو ژدايكبوئ سالا ۱۹۵۱ئ يه ل خهلكئ گوندئ شاريا يه ل كوردستانا باشور، يهك ژ علمدار و زانايين ههرى ب ماف دهنكه د ئولا ئيزيدياتييدا، ب دههان فهكولهرين ئيزدى و بياني ژبو زهنگينكرنا بابتهتي خو يئ د دهرهقي ئيزياندا پرسين خو ب وى كرينه، بويه جهئ باومريا فهكولهر و خواندهفانا. ب دههان تيكتستين ئولئ د گوفارا لالش دا بهلافكرينه.

کورسی ب راما نا تاوسی مهلهکی سهرورهی ملیاکهتا دهیت، شەش پەیا ب راما ن و مەبەستا هەر شەش ملیاکهتین دن دهیت کو بریتی نه ژ (عزرائیل، جبرائیل، دردا ئیل، شمنا ئیل، میکائیل، عەزافیل). فتیل ژی ب راما نا روژی دهیت و چار چرا ژی ب راما ن دەمین سالی. **دسەبەقا (۱۵)** دا کو تەمامکەرا راما نا سەبەقا ل پێش خویە، بەحسی پیکهاتین دەمی هاتیه کرن مینا شەف و روژ و دەمین سالی و روژ ب خو، دیسان بەحسی هەر هەفت ملیاکهتا و هەبونا خودای دگەل وان کریه، کو هەمو پیکهە دبنه هەشت، و کلیل وەکو نافهکی خوازیه بو خودا ب کارئینایه دەمی د سەبەقی دا دبیزت:

هەر چار چرا و فتیلەک

دو مەنبەر و قەندیلەک

هەشت دەرگەه و کلیلەک.

۵- **دسەبەقین (۱۶-۱۷-۱۸)** ئی دا بەحس ل را تەکبیرین رەب العالمین دگەل ملیاکهتا هاتیه کرن، واتە بەحسی دەمی هزرینا رەبی تعالا دکەت ژبو نافاکرنا کنیاتی. دەمی کنیات ئافا بوی خودای رحما خو ب سەر ئافاکرنا بازاری (دنیا یی) دا بەردایه، یازده هزار قەوشەنین^۱. رەب العالمین بو ئەمرو فەرمانین رەب العالمین دخزمەتی دانە.

۶- **دسەبەقا (۱۹)** ئی دا، بەحس ل چاکەکی هاتیه کرن ئەو چاک دناف ئیزدیاندان ب خودانی علم و زانین و معرفەتی دهیتە ناسکرن، کو ئەوژی (مەلک شیخ سن) ه، ئەفی کەساتیا وەسا دئینتە زمان کو شارەزای دەر چار ئولین (بەزدانیەت، یەهودیەت، مەسیحیەت و موسلمانەتیدا) هەیه. ئەف سەبەقە دبیزت:

ئەز فکریم ب نەدەرە

مەلک شیخ سن روشتبوو ل سەر مەنبەرە

وی دخونت ل چار دەفتەرا

۵- **دسەبەقا (۲۰-۲۱-۲۲)** ئی دا دیسان بەحس ل دنیا یی و پەیدا بونا وەرزو هەقیقین سالی هاتیه کرن و دیسان پەیدا بونا شەف و روژان و دیاردکەت کو تەبا بونا وان واتە سیستەم بونا وان ژ یەک جە و عەردیە، واتە دبن فەرمانەکیدا گوهورین و لقیننی دکەن، بی گومان ئەو فەرمان و سیستەم ئیرادا و فیانا (رەب العالمین) ه، هەر وەسا ئەو سەبەقین قەولی دیار دکەن کو ریک پیکی دناف ئەوان وەرزاندا هەیه، یەک ل پی ئیکی دهیت، دیسان بەحسی وجودا (رەب العالمین) دناف روژ و شەف و روژی دا دکەت و دیار دکەت کو رەب العالمین یی دناف نورها خودا، ئەو نور ژی روژە. دەمی سەبەقا ۲۲ ژ قەولی دبیزت:

^۱ نافهکی خوازیه بو کەسین گیان پاک دهیت مینا هوریا. شروقهکار.

هر چار يار دته بانه

هر فكه ل ناه يازده هزار هر فانه

دوو درونشتينه و يهك ژ پي يانه _____ مه بهست ب دو درونشتينه (شه و روژن) يي ژ پيا ژي روژه يي دنا ف روناهايا روژيدا خوديه

واحد القهار يهك ژ وانه. ¹ *

دسه بهقا (۲۳-۲۴) ي دا، ياکو دبيژت:

سه حته ددهن خه بهره

وي دبيژن قه ولا وي دخون دهفته را

بو خودانييت نه دهره

*** **

سه حتا دهن حسيبي

دي دبيژن قه ولا وي دخون کتبيبي

بو خودانييت عه جيبي

رهب العالمين خه بهرا دگه هينته عقدا، خودا ب زماني نااخفت لي ب زاري نهو د ناخفت ! واته علمي خودي دگه هته عهردي، نهو علم د دفتره و کتبيبان دا دهيتنه نفيسين، نهف قهول بهيتين مه ب علمي خودي دهينه بنافکرن، واته قهولفانين مه نفيسنا وان قهول و بهيتا کريه که داخو ، نهگهر علم ب علمي خودي يه نهك يي قهولفانا، ناسينا مه بو خودي و نفيسنا قهولان گه لهك ژ ههف د دورن، قهول د زماني شيوخادي هاتينه ليکدان لي ناسينا مه بو خودي بهري پينج هزار سالايه. ديسان دسه بهقا (۲۴) ي دا قهول دبيژته مه نابت د هه بونا خودي هرز بکهن! واته خودي کييه ؟ و چاوا پهيدا بويه؟ خودي ژ کيدر هاتيه و چاوا روژ و عهرد پهيدا کرينه، واته نابت مروف ب عه جيبي بهري خو بدهته وان نافراندنين خودي پهيدا کرين، خودي (کن فيکن) ه، هر تشتي فيا دي بت يي نه فيا نابت، ژ بهر هندي نهم نيژدي دبيژين: ((نهگهر خودي نه فيا دي مژ و موران و کهفته چيا)). واته تشتي خودي حهز نه کهت نابت و يي فيا ژي دي بت.

۷- دسه بهقين (۲۵-۲۶-۲۷-۲۸) ي دا، به حس ل دنيا داهري (عهرد) دکته، به حسي يه کدو قه بولکرنا خاس و چاکين نيژديا ل گه ليي لالشي هاتيه کرن، ب دهستنيشانکري ژي به حسي (نيژدي نه مير) و هر چار کوريت وي

¹ * بو زانين نهف ريژکا داويي د نهويچ پهرتو کي دا نه بو ياکو مه نهف تيکست ژي وهگرتي، لي ژ بهرکو نهف که سي شروفه کرن دا به تيکستي قهول و بهيتين نيژديا ژ بهرن ژ به هندي نيکسر ههست ب کيماسي نهفي سه بهقي کر، پشتي مه بهري خودايه چهند ژيدهرکين دن راستيا في يه کي خويا بو.

(شیشمس، شیخ فخر، ناسردین و سجادین) هاتیه کرن، واته بهحسی فیانا دناقبهینا کور و بابا ژ نالیهکی فه دکهت، دناقبهینا وان و خاسین دندا ژنالیهکی دنقه، هه مو گاڤا ناخفتنن دناقبهینا واندا (خاس و باباچاڤا) دا، ناخفتنن خوش و شرین بوینه واته ناخفتنن و رحمی و خیرخوایی بوینه.

۸- دسهبهقین (۲۹-۳۰) دا، دئهقان سهبهقاندا گوتیه کونابت کهسی د دهرحهقی (غافلا- نیف کافر) دا، ب ناخفت، واته نابت ب خرابی بهحسی وان بکهین، ژبهرکو نهوژی عقیدت خودی نه، دقیت تو خو ب سترینی، نهو چاوا هزریکهت نهو هزر بیر و باوهریت وی نه، دبت روژهکی ژ روژا ب زقرنه سهر فکرا باش (فکرا خودی ناسیی و رحمی)، نه ناخفتنا مه د دهرحهقی غافلا و بهحس نهکرنا وان ب خرابی، بهرامبهر فی یهکی نه م ل ناخرهتی دبینه خودان مال و مهزهل.

۹- ل داویا سهبهقا ههولی گو سهبهقا (۳۱) ه، علمی خودی گهلهکی مهزنه و و گهلهک جوی و کانی ژ نهوی علمی دچن واته گهلهک ئولین جودا ژنهقی علمی پهیدابوینه، ههروهسا دیار دکهت کو مروفا توفی مرنی یه، ژبو هه مو کهسیه بی فهرق و جوداهی، کهسین باش دمرن و یین خراب ژی دمرن. دنیا بو خاس و چاکین خودی نهمایه.

شیخ دهخیل یوسف ئیراهم^۱.

(قهوئی بهحرا)

قهوئی (بهحرا) قهوئی علم و معرفت و زانینی یه، بهحره علمی خودی یه و نهف علم گهلهکی بهفرايه و کهسی ب سهر نهفی علمی ناکهفت، نهفا نم دبیزین ل سهبهفین (۲-۱) خویایه. ل سهبهفا (۳) بهحس ل ههر چار قورنهتیت (تهرهف) دنیایی هاتیه کرن، ههر قورنهتکه ژ نهوان قورنهتا ب ملیاکهتهکی هاتیه سپارتن، واته ههر ملیاکهتهک ژ نالیهکی دنیایی بهرپرسیاره، د سهبهفین (۵-۴) دا، دیسان دوباره بهحس ل نهوان قورنهتا هاتیه کرن، دهمی سهبهفه دبیزت:

"چی بهحرهکه مهزنده

قهندیلهکه نوررانی دنیاییت ل بنه

چار جوئی ژئی دچنه"

چار جوی واته ههر چار تهرهفیت دنیایی، نها ژی دهمی سهما ژ نالیی جقاتا ئولی و خلمهتکار و کوچهک و شکهستی و چلهگرا فه دهیته کرن، نهو ب چار ئالیدا د فهتلن (دزفرن) و نهف زفرین لسهر خارترا ههر چار دهریایه (دهرگهها) یان ژی ههر چار تهرهفیت دنیایی یه. ^۲ سهبهفه (۶) ژ نهفی تیگستی ل بهر دست (شیخ دهخیل) گوت ل جهم من نینه، ئی دهه مان دهمیدا سهبهفهکه دن گوت کو دتیگستی مهدا نهبو نهو سهبهفهکه دبیزت:

باژارهکه و چار شورن

تییدا یازده خه ندکییت کورن

ههفت د تارینه و چار ژئی ب نورن.*

(^۱) شیخ دهخیل یوسف ئیراهم، ژدایکبویی سالا ۱۹۵۴ئ یه، خه لکی دهفهره (شنگال - خانصور)، ژبه ر کاودانین نهفی داویی ل ۲۰۱۴/۸/۳ ئ ب سهر جیایی شنگال دا هاتین، وهکو ناواره ل کهمیا شاریا یی رونهستییه، بهریا ۴۰ سالان ژ ئیرو کهفتیه خزمهتا ئولی و ژبه رکرنا قهول و قهسیدین ئولا ئیزدیياتی، ل گوری گوتنا وی، گهلهک جارن تا پشتی نیفا شهفی مایه هشیار و گوهداریا قهول و بهیتان کریه. چافیکهفتن ل گهل نافرئ ل روزا ئینی بو ریگهفتی ۲۰۱۶/۱/۱، دمژمیر ۳۰:۱، نیفرو ل کهمیا شاریا هاتیه کرن. * نهفی سهبهفه هه بونا خو د نهوی ژیدهرئ کو مه تیگستی (قهوئی بهحرا) ژئ وهرگرتی نینه، ئی پشتی مه بهرئ خو دایه پهرتوکا (پهرن ژ نهدی دینی ئیزدییا) یا د. خه لیل جندی رشو، نهف سهبهفه ههیه، ب ریژ بهندی ژی سهبهق ۱۵ یه ژقهوئی نافرئ. بنیره د. خه لیل جندی: پهرن ژ نهدهبی دینی ئیزدیان، ل ۲۴۲.

ئەف سەبەقە بەحسّ بنەمالا شیخادى دكەت، ژ ئەوان كەسین بنەمالا شیخادى، هەفت ژ ئەوان كەسا دبى كەرامەت بون، وچارین دن ب كەرامەت بون، ئەوین ب كەرامەت بریتی بون ژ (شیخادى، شیخو بەگر، شیخ عبدالقادر الرحمانى و شیخ محمد باتنى). سەبەقا (۷) ئى دبیزت:

چى بەحر یه بی حەدە

سبحان ژ مە لکی سەمەدە

مە ب شیخی خو مەدەد

چى بەحرەكە ب حەدە نەك بی حەد، ئەف (حەدە) ژى ب پامانا دەستنیشانكرنا حەد و سەدین (رى و رسم) ئیزدیا دەیت، نابت كەس ئەوان حەد و سەدا دەربازبەكەت، پین كو بو مە هاتینه دانان. ل سەبەقا (۸) ئى بەحسّ روحی هاتیه كرن، واتە رۆحین پاك و خراب سەد خوزیکین ئەوئ روحی خودانی خو ببه پیش نەبه دور، روحا ل پیش به ئەو روحە یا خودەدا و چاك و خودان مەعریفەت ژى د رازى. د سەبەقا (۹) ئى، دا بەحس ل پیلان هاتیه كرن ئەو پیل (پیلین ئاخەرەت) نە، واتە ل رۆژا ئاخەرەت كۆ رۆژا حەق و حسیبى یه، ئەو گونەهین مە كرىن دبنە پیل و دەینە مە، ئەو كەسى دكەفە بەر پیل، هاوار خو دگەهینه شیخی خو، ل شیخ ب واتا (خودانی شیخی)، هەر شیخەك بەرپرسە ب هندەك مریدا، ل دەمى ئەو مرید ل رۆژا ئاخەرەت دكەفە تەنگافیى شیخی وى ب هاوارا وى كەسى فە دچت لافكرنى ژخوهدای دكەت دا كو ل ئەوى كەسى گونەكار بیته رحمی و ل ببورت. ل سەبەقین (۱۱-۱۲-۱۳) ۵، مەبەست پى تاوسا شیخادى و دانان و گیرانا وى یه، تاوس نوینەرانتیا شیخادى دكەت، ئەو كەسین ل هەر دو رهخیت (تاوسى) رونشتى یهك ژى (شیخ شمس) ە و یهك ژى (مەلك شیخ سن) ە، نوکە ژى ئەو كەسین ب رهخ تاوسى فە رودنن یهك نوینەرانتیا (شیخ شمس) دكەت یهك یا (مەلك شیخ سن)، دربا (ضرب) فان هەر دو چاكین خودى دربهكە گرانه و خودان هیز و كەرامەتن، لەوما دناف سەبەقى دا هاتیه گوتن (هەر زەربەكە وان یازدە هزار زەربەى فیرا).

سەبەقا (۱۴) ئى، ياکو دبیزت:

ل با دى من بو عیانه

کورسى یهكە و ب شەش پى یانه

فتیلەكە و چار چرانە

بەحس ل سەرورئ مەلیكەتا (تاوسى مەلك) و هەر شەش ملیاکەتین ل دیوانا وى هاتیه كرن، ل سەبەقا (۱۵) ئى، بەحس ل هەر هەفت ملیاکەت و خوهدای هاتیه كرن دەمى ل داویا سەبەقى دەیتە گوتن (هەفت* ۱ دەرگەه و

* (۱) ل تیکستا ل بەر دەستى مە نفیسیه (هەشت دەرگەه و کلیهك) پشتى مە بەرى خو دایه پەرتوگا خەلیل جندى یا ب ناقى بەرن ژ ئەدەبى دینى ئیزدیان هە ر نفیسیه هەشت دەرگەه و کلیهك و دشرووفەكرنا شیخ عەلو ژى دا هەر ب فى رەنگى دایه شرووفەكرن.

کلیلهك)، ههفت ب پامانا ههفت ملیاکه تا دهیت و کلیل ژی ب واتایا خوه‌دای هه‌ر دو پیکفه دبنه هه‌شت. سه‌به‌هتین (۱۶-۱۷)ی، به‌حس ل هه‌رسی چاکین خودی (شیخادی و شیشمس و مه‌لک شیخ سن) هاتیه کرن کو ئه‌فان هه‌رسی چاک ل هه‌ف کومبویه و را و ته‌کبیر دناف خودا کرینه و ئه‌و رای و ته‌کبیر ژی یین مه‌عریفه‌ت و علم و ئاخره‌ت و به‌یان و شیره‌ت و وه‌سیه‌تین خوه‌دای بویه، هه‌مو د حه‌د و سه‌دین ئیزدیپاندا کومبویه. ئه‌و (میر) کو به‌هرا بتر مه‌به‌ست پی شیخادی یه، خودان قه‌وشه‌نه (له‌شکر) ه ئه‌ف قه‌وشه‌نه قه‌وشه‌نه‌کی ب هیژ که‌رامه‌تا. سه‌به‌ها (۱۹)ی، یاکو دبیزت:

ئه‌ز فکریم ب نه‌ده‌ره

مه‌لک شیخ سن رونشتبو سه‌ر مه‌نبه‌ره

وی دخونت ل چار ده‌فته‌ره

به‌حس ل مه‌لک (شیخ سن) ی کو ب خودانی علم و زانینی ده‌یته ناسکرن هاتیه کرن، ئه‌وی شاره‌زای ده‌مو ئولا دا هه‌بویه، که‌فتیه به‌رخواندنا هه‌ر چار په‌رتوکین خوه‌دای کو بریتی نه ژ (مسح‌ف، ئنجیل، ته‌ورات و قورئان). دسه‌به‌قه قه‌ولی قه‌ره‌فه‌رقان دا هاتیه دبیزت:

مه‌لک فه‌خره‌دین ژ په‌دشی خودکر پرسپاره

گو‌عه‌زیزی من تو خالق منی هه‌رو و هه‌ره

ته‌چار کتیب ژ عه‌سمانا نازکر نه‌ خواره.

سه‌به‌ها (۲۱)ی، به‌حس ل ئه‌رکانیت می‌ری ئیزدی هاتیه کرن، ئه‌رکانین می‌ری ئیزدی نوت و نه‌هن (۹۹) له‌ومادبیزن:

فه‌قیریا مه‌ نوت و نه‌ه ئه‌رکانیت مقرنن

ژنوتا سییا ژ خورا به‌ه‌ن

واته جی به‌جیکرنا هه‌ر ئه‌رکانه‌کی ژنالی که‌سی ئیزدی فه‌ به‌رامبه‌ر (۳۲) و ئه‌رکانا یه، واته هه‌ر ئه‌رکانه‌ک کلیلا (۳۲) ئه‌رکانایا، ئه‌و ئه‌رکان (راست، حه‌یا و ناسینه) مه‌به‌ست ب ناسیتی ژی ئیزدیپاتیه، واته جی به‌جی کرنا پرنسیپین ئیزدیپاتی نه، ئه‌گه‌ر که‌سی ئیزدی ئه‌فان سی ئه‌رکان جی به‌جیکرن هه‌ر وه‌کو هه‌ر نوت نه‌ه ئه‌رکان جی به‌جی کرین. ل سه‌به‌ها (۲۵)ی، به‌حس بنه‌مالا (ئادیا) هاتیه کرن واته بنه‌مالین شیخا ب گشتی، دیسان به‌حسی سو‌ر که‌رامه‌تین وان هاتیه کرن، ژوان شیخا ژی به‌حس ل (ئیزدینه میر) و هه‌ر چار کوریت وی هاتیه کرن (شیشمس، شیخ فه‌خر، ناسردین و سجادین) ل سه‌به‌ها (۲۶-۲۷-۲۸)ی، به‌حس ل سوعبه‌ت رونشتنا دناقه‌بینه‌خاس و چاکا دا هاتیه کرن، هه‌فدو فیانا دناقه‌بینه‌واندا، ئه‌و خاس و چاک لوقه‌تا ئیکدو کریه واته ل پی رییا ئیکدو جوینه، واته رییا ئیمانا هه‌فدو ته‌ماکرینه، ئه‌م ئیزدی ژی ل پی لوقه‌تا خاس و چاکین خوینه و

خاس چاكيڻ مه ل پي لوقه تا تاوسي مهلك ن و تاوسي مهلك ل پي لوقه تا خودي يه، واته نه م خودان ريز بهندهكه ئيماني نه، واته ژ خوداي بو تاوسي مهلك و ژ تاوسي مهلك بو خاس و چاكا ژ خاس و چاكا بو باوهرداري نيزدي. نه و خاس و چاك بوينه خودان نهركيڻ ئولي بهرامبهر ملله تي خو. ل سه به قا(۲۹-۳۰) ئ، به حس ل غافليت ريا ئول هاتيه كرن، واته نيزديي ل بهرامبهر ريا خودا و ئولا خو نه ي راسته ري بت نه و غافلي ئوله، واته ل پي شيرت و وهسيه تيڻ خوداي ناچت، دباوهر يا مه دا نابت به حس غافلا بهي ته كرن نه باشي ل دهره ق ي وان بهي ته گوتن ژ بهر كو نه و ژي مينا مه عقديڻ خوداي نه، نه م دبيژين غافل و خودا پي كفه. نه و خوداني حه ق و حسي بييه.

پاشکویا ژماره (٦)

انتصار نجیب جوقی - ماستر ب ئهدهبیاتا کوردی

(قهولئ ناخرهتئ)

هەر قهولهك كۆمهكا ئاریشه و گوننهان بهرچاف دكهت، ل گهل ئاماژهدانی ب شیرهت و ئاموژگاری یان، ئهفجا پیگیریکرن و پیگیرینهکرن ل گۆرهی کهسان دمینت، رهنکه ب خواندنا قهولهکی ب کیماسیئ خۆ ب حهسن و ل خۆ بزقرن و ئاموژگاریهکی ژئ وهرگرن و دهست ب باشی و چاکیان بکهن و رهنکه ژئ ل سهر ههمان ریبا ههله بهردهوام بن و زهره و زیانی بگههینه خۆ و کهسانئ دهوروبهر و ل ناخرهتئ ژئ بیئه سزادان.

ئهف قهوله داكوكیئ ل هندئ دكهت كو دقیت مروّف ل سهر روویئ عهردی خۆ دووربكهت ژ بیبهختی، دهره و بهدکاری، و داخوایین نهفسئ (مال و ملكئ دنیا، دامانپسی، پیدانا کارهکی ههله ب کهسهکی، ب سهردابرن، دزی، کوشتن،...) ب رهنکهکی و هسا نهفس نکارت کونترولا ژ یانا مروّفی بکهت و نهئیتته ب سهردابرن. بو ئهفی چهندی ئهفی قهولی دانوستاندن چیکریه دناقههرا (چاف، دل، ئاقل، زمان) ی و تهوهرئ ههره سهرهکی ئهوژی (نهفس)ه، دیاردبت ههر ئیک بی گوننهیا خۆ دپشکداریا گوننهیدا دیاردکتهت و لایهنی دی گوننهباردکتهت و د راستیدا ههر لایهنهك ژ وان پشکداریی لایهنهکی گوننهیی یه.

ههروهسا ئهوی چهندی ژئ دسهلینت ئیزدیان باوهریهکا رهها ب روژا قیامهتئ ههیه د ئهوی باوهریئدانه مرن ههقه و بههرا ههر کهسهکی یه، ئهفجا ئهه کهس چ (فهقیر، زهنگین، مامناوهند، دهستههلاتدار، بی دهستههلات، ئیماندار، بی ئیمان،...) بت. لقیدهر ئهه چهنده دئیتته تیبنیکرن ژ یان تاقیکرن و ئهزموونه، لهورا د ههر پینگاف و کارکرهکییدا پییدفیه هزر دچاکی و خرابیاندنا بیتهکرن، نهخاسم د ئاخفتنییدا ژ بهرکو دهمی ئاخفتن و درکاندنیدا پهشیمانی و پاشگهزبوون چ مفایهك نینه و کهسین دی نهرحهت و دلگران دبن و چارهسهری مهحاله. ب ئهفی ئاواپی ئهف قهوله جهختیئ لسهر کریارین (زمان) دکهت و پییدفیه ل پیش ههر ئاخفتنهکی مروّف بزانت دی ئهف ئاخفتن ب چ شیوه جه گرت و کارفهدان ب چ رهنکه بن. پییدفیه ل سهر رووی عهردی ب پهروهردیا باش بیئه پهروهردهکرن و کاروکاریار و چالاکیین باش نهجامبدهن تاکو بکارن رهوشت و نافهکی باش ل دونیایئ پهیدابکهن و نافهکی باش پاش خۆ بهیلن و ناخرهتئ ژ سزایی توند دوربن، کهواته رازیکرنا کهس و دهوروبهران ریکهکا رازیکرنا خودایی یه ئهف ههردوو رازیکرنه دئیک دهمدا رووددهت. ب شیوهکی دی ئهف قهول پشتهفان و پالپشتیا وان رهفتار و گوتنان دکهت یین ژ لایئ جفاکی، ئاینی، رهوشتی فه دپهسهندن و ژ بهرکو مروّف چهند بژیت و چهند چلین هاقین و زفستانی ب روژی دهربازکرین و عیبادهت کربت دی ههر روژهك نیت و روح ژ قالبی دهرکهفت و فهستا دونیایا دی کهت، کهواته دنیا ملکئ چ کهسان نینه:

هنجیی حوکم کر ل زمانئ

.....

نه جهوجهی چله و مجادهیه

ژ بهرکو زمان ئالافی دهربرینی یه، ئاخفتنا خۆش و نهخۆش پی دئیتته درکاندن، داکو نهبته ئهگهری دۆژههونا مروّفی ل ناخرهتئ؛ پییدفیه هزر دئاخفتنییدا بیته کرن ل پیش دهربرینی. ب شیوهیهکی و هسا

ناخفتنا نه خوش ب سهریا خوش نه کهفت و ب دهربرینی زفرین و په شیمانبوون چ چاره سهری نینه، ل سهر
عهدی که سان نه رحعت و دلای دکهت و ل دونیا دی دپته نه گهری سوتنا روحا مروفی، که واته ژبه ر
گونه هیڼ ب زمانی دنیته گوتن مروف دنیته سوتاندن، دقهولی دا زمان دایه سوتاندن، ژبه رکو (غیبهت، دهره و،
بیبه ختی، نفرین، ...) کو گونه هیڼ مه زن ب دهفی و زمانی دنیته گوتن:

نه ی زمانو یی خه باته

.....

دی بوچی داهه ر که یه رووی دنی؟

دیاره نه ف گونه ها مروفی بو زمانی بتنی نازفرت و هندهک لایه نیڼ دی پشکداری گونه هی نه مینا (چاف
و دلی)، ژبه رکو چاف نه ندای دیتنی یه و نه گهر تشت نه نیته دیتن، دل و زمانی چ دهسته لات نینه و گونه ه
هند مه زن نابت، و (دل) دپته دووم گونه هکار ژبه رکو پستی دیتنی ب ههسته کا دژوار خو دلشینت و داخوازا
تشتی دیتی دکهت. به ی ههردوو (چاف، دل) بی گونه ها خو دیاردکهت و گونه ها مه زن قوناغا داوی بو
(زمانی) دزفرین، ژبه رکو بی زمان که سهک ب نه وی گونه هی نزان، له ورا داخوازا که رکرنا زمانی دکهت داکو
دهربرین ب قوناغ قوناغ و هیدی هیدی بیته دهربرین و ناخفتن گیرؤبیت. پاشتر ب که رکرنی ژی رازی نابن
دخوازن زمانی ژ ره ریشالدا بیته دهر و برن داکو هه ر نه ناخفت:

چاف بازی سهری

.....

زمانو خوزی من تو بریبای ژبنده

دسه به قا دیتر (زمان) بی دهنگیا خو دشکینت و به رسفا (چاف و دلی) ددهت و هه ولددهت بی گونه هیا خو
بسه لیت، ب فی ناوایی بی وان زمان چ نینه و (نه چ دبینت و نه چ ههست پی دکهت). گریدان و پالدا (چاف
و دلی) یه زمانی ل قوناغا گونه هکاریا مه زن دسه کنیت، ب نه وی مه ردها (چاف و دل) هه ر تشتی بو زمانی
ره وانه دکهن و بی وان چ نانیته رودان و زمان لال دمینت:

زمان دپیژتی؛ دلو نه زده لالم

هه تا ژبا ته نه خولقت و نیته بالم

نه ز په رچوو مه کی که پرو لالم

مروف بویه نیخسیری هه رسی پیکه اته یان (چاف، دل، زمان) ی، به ی دگهل هنیدیا نه هه ردهم هه فبه ندی و
گریدانا وان خرابی و نه خوشی پیدا دکهت، ژبه رکو خودی لایه نه کی دی (ناقل) ل هه مبه ری فان دانایه و
هه فسه نگی دخواست، له ورا ژی مروف ل هه مبه ر نه فی پیکه اتا خودایی ب مروفی به خشی سهرسورمایی و
سوپاسدار دبت:

سبحانه ژته سبحانه

ته دانه من ناقل و فامه

ته نه ز ژشهرقی برمه شامه

رهنگه هه فسه نگی بیته سهراسترن، به ی ل هه مبه ر نه فان هه مووان (نه فس) دکهفته ته رازو و
گهنگه شه کا بی داویدا، چ نه فسا (خوارن، فه خوارن، فه سادی، غیبه تکر، دامانیسی ...) بت. نه فس به ردهوام و

بیبی راههستیان داخوایین رادهبهر و بیبی سنور ژ مروقی دکهت و زیدهگاشیان ب مروقی ددهته کرن، ژ رییا راست و دروست دهردئیخت و هزرکرن دگونههاندا ژبیر دبهت و نهپیگیر دکهت ب فهرز و ئهراکاین دینی، بهردهوام غهدری دخوازت لهورا دبهته ئالاف و رییا سهرهکی یا کافر کرن و کفرکرا مروقی و ل ناخرهتی بیبی خودان دهیلت:

ههی نهفسی یه بی مهعریفهتی یه بی ری یه

.....

یار و بریت ناخرهتی ناسبوونی ژ مه بری

سهبهفتین دیتر ژی ههر داکوکیی ل ئارمانج و هیقی یین نهفسی دکهت، لقیدهر نهفس مروقی بهر ب گومانی فه دبهت، ئهف گومان ئافل و دل و چافی پر دکهت کهر ب و کین و نهقیان و غهدری، ئیمانداریی کیم دکهت یان ناهیلت:

نهفسی تو چهندی دکهی گومانی

تو خالی نابی ژ غهدری و دوخانی

ته خه یالنه خودانی خو خلاسکهی ژ ئیمانانی

نهفس بهردهوام کار و خهباتی دکهت تاکو ل سهر عهردی مروقی ژ پاقری و باشیان فاله بکهت و سهرکهفتنی دوربکهت و مال و ملکی ژی ب خوړه دبهت و ههرتشتی سهروبن دکهت و ل روژا قیامهتی ئه و روح ئیدی پاک و بژین نهبت و دهر باز نهبت و ل ویدهر مروقی بی مهفهر دبت:

نهفسی چهندی دکهی خهباتی

.....

ژ لهیلون و شیعه برووس و لهیله تل قهدری

دسهبهقا پاشتردا دیار دبت گهنگهشا سهری دنافبهرا نهفس و ئاقلی دا بوو، و نهفس ناخفتنین ئاقلی ب نارهوا و نهگونجایی و نههژی و دژوار دبیت، ژبهرکو گهلهک کارو بوویهرین نهچافه ریگری د دونیایی دا دئیته پیش و بی ناگهیا مروقی حسابا ناخرهتی ژبیردبهت و مروقی ب سهر و دلی خو دکهفت و ل خووشی و لهزهتا دنیایی دگهرت، ل قیدهر بی تاوانیا خو دیار دکهت بیبو کو ههست ب پهشیمانایی بیته کرن و چیژ و لهزهت و خوشیا دنیایی ل پیش ههر تشتی ب گرنگ ددان:

ئاقلو خه بهریت ته دکورن

قهدا و قوتکیت دنیایی دپرن

دنیا دونگه لی بدن بپرن

نابت کهس ل پهی نهفسا خو بکهفت، ژبهرکو فیگرن و دهست داهیلان ب زهحمهت دکهفت و سزا ل ناخرهتی دژوارتر دبت. دهستپیک و داویا داخوایین نهفسی نینه، سنوردارکرن و کونترولکرا حهزین نهفسی ب دهستی فهقیرانه، ئهفجا چ فهقیر مهبهست ژی دهست کورت و کیم دهرامهت بت، ئهف کهسه چاف ل مال و ملکی دنیایی نینه بتنی پاریهکی نانی پهیدا بکهت خوشی و شادی یه، و سوپاسیی ژ خودی دکهت و ناخرهت پتره ل بیره. یانژی فهقیر رهنگه شکهستی دینی بت، کو زیانا خو ژبو شکاندن و عیبادهتکرنی تهرخانگریه، زیانی ب ریکهک دبیت تاکو ل ناخرهتی بی سزا بت و بکاربت بهرسقا پرسان بدن و سهرشورنهبن، ب باوهرا وان خو بیبههرکرن ژ خووشی و لهزهتا دنیایی ریکهکا رازیکرا خودایی یه، ئانکو زیان نهزمونه و نهنجام ل روژا

قيامه تي دياردبت. نهفه هندي دسهلنت كو نيزديان باوهري ب روژا ناخرهتي و مرنى ههيه و مرن بههرا
ههركهسهكي يه:

نهفسي نهوهتا

ل دنيايي بهر ب ناخرهتي كر

ل دهمي بهردانا ههفساري، گياندار ب ههر جهيقه دجت بي خول خرابي و نهداديي و بهلايي لابهدهت،
كارين نهئاسايي و نهرووا دكهت. پيدفيه نهفس زي نهئيه بهردان و كونترول مروفى نهكهت ژبهركو دهمي لغاف
و ههفسار ددهست نهفسي دابن، مروف ههردم تهنگاف و نهخوشه، ديسان بي سهروبهر و بي مال و بي ئيمان و
فالا ژ مروفاهيتي دبت و خودان سهرشور و شهرمهزار دبت:

وهكي ته بور بهتهر بوو

نهو شولي نهفسي بوو رهنگي خوداني ژ بهر شكهسته

پيدفيه مروف دزيانيدا باشي و چاكي و خير و خيراتا بكهت، ژبهركو پشتي مرنى بتني نافى مروفى
دمينت، پيدفيه مروف مفايي ژ سهرپيهاتي و سهربورين فهگيران بي مروفان دنئيه فهگيران وهردگرن، مينا
نهوي رهزي ب خودان، كو بيته پاقترن و چافديريكرن و خودان ب بهرههه موي شاد دبت، ب ههمان شيوه
دفت مروف پهروهدهكارهكي باش بت كاروكريان بي كيماسي و فيلبازي بكهت و دهستي هاريكاري بو
بهلنگازان دريژبكهت تاكو ل ناخرهتي بي مهفهر نهبت و بي حالتر نهبت:

گافا ههيا ژ حسن دهر دبي

تژي گاي و كوور دبي

ديسان نهفه فهول ناموزگاريا هندي دكهت كو زوان كهسان نهبن بين ناقلي بكارنهئين و ناخفتنين
نهخوش و بهرهلا دبيژن و حسابي بو كهسي نهكهن، ژبهركو مروف ب رهوش و باشيا خو دياره پيدفيه شهرم و
ريزگرتن ل جهم مروفان ههبت و شولين نهههزي و نهگونجايي و نهدريدا خو زي دور بكهن و ناموزگاريان
فهبول بكهت:

ژوان نهبن بهيان ل باطل

ب كير مييرا تيت حسن و نهدهب و ههيا

ديسان ههفهبند ب نهفي چهندي پيدفيه باشي و شهرم بيكفه دگرديايي بن، ژبهركو نهو مروفى لپي
سهري خو بكهفت و ههر كارهكي ب رهوا ببينت و شهرم نهكهت، چهند نهفه كهسه روژيا بگرن و دوعا و خيرو
خيراتا بكهت چي مفا تيذا نابت ژبهركو زهره و زيان و دهيلاني دكههينته كهسين دهوروبهر و ل ناخرهتي
ههفسهنگيا خير و خيراتا ل گهل كارين وي بين زيدهگافي تيذا دكر تيكدجت:

نهو حسنا بي ههيا

سه‌دسالی عه‌بادت بکەيا

گاشا چۆ بهر مه‌حه‌کي هه‌موو چۆ بي فايده‌يا

نه‌فس ده‌می ل دۆر مروفي دگه‌رت و كونترولی دکه‌ت، هنگي نه‌فس وه‌ك ماری مروفي ژه‌هرين دکه‌ت و ب بي ناگهي چافي به‌رده‌ته مال و ملكي خه‌لكي، دزي و خرابكرن و مالویرانيي ب مروفي دده‌ته كرن، ره‌نگه ئه‌ف چهنده ببه‌ته دوژمنكاري و ل ناخه‌رتي مار لدۆر رو‌حا وي زيده بن و ژ ده‌ست رزگار نه‌بت. به‌لي خودايي دياريه‌كا مه‌زنتره ژ نه‌فسي دايه ئه‌وژي (ناقل)ه، هه‌رکه‌سي بكاربينت مروفي چاك و په‌روه‌رده‌كار ئه‌نجامي وي دبن و مفايي دگه‌هينته ده‌وروبه‌ر ل مرني ژي رو‌حا وي ل با خودايي ب به‌ها دبت و ژ سزايين توند دوردبت (ب شپوهيه‌كي نه‌ئيكسه‌ر باوه‌ربونا ئيزديان ب كراس گه‌وريني ديار دکه‌ت، ژبه‌ركو رو‌حا باش دزفرته جه‌م كه‌سين باش):

نه‌فس ماره و ناقل هيدايه‌ته

چي مي‌ري ب ته‌رييه‌ته

رو‌حا وي ل با په‌دشايي خو ب عزه‌ته

هه‌و‌النامهي كتيب

پاشکویا ژماره (۷)

پهمن محمد عبدالرحمن: ماستر ب ئهدهبیاتا کوردی

(ههولئ ناخرهتئ)

ب دیتنا من تیکستین ئولی پتر مه‌ره‌م ژئ نافه‌روکه، که‌واته په‌یام تیدا گرنگه بو که‌سی به‌رامبه‌ر، گه‌له‌ک گرنگی ب رافه‌کرن و خوه تیگه‌هاندنا وئ ده‌یته دان، نه‌وه‌کی تیکستین دی یین ئه‌ده‌بی بو نمونه وه‌کی هوزانئ یان چیروکی یان رومانئ...هتد، له‌ورا ئه‌م ژئ دی هه‌ولده‌ین نافه‌روکا فی قه‌ولی بده‌ینه خوه‌یاکرن، وه‌کی ئه‌م تیدگه‌هین، خواندنا مه‌ دی یا جودابیت ژ هه‌ر خوانده‌فانه‌کی دیتر بو نمونه خوانده‌فانه‌کی شه‌هره‌زا د ئولئ ئیزدیاتییدا یان ئولداره‌کی ئیزدی. دبیت دخواندنا مه‌دا کیماسی هه‌بن لئ ئه‌فه دیتنا مه‌ یه وه‌کی خوانده‌فان ژبو فی قه‌ولی. ئه‌م دی خواندنا خوه دابه‌شی لسه‌ر چه‌ند کوبله‌یه‌کان که‌ین ب فی شیوه‌یی:

دکوپلا (هنجیئ حوکم کر ل زمانی نه‌ه‌وه‌جی چله‌و مجاده‌یه)

دفی‌رده‌دا گفتوگو دگه‌ل ئیک ژ کو ئه‌ندامین له‌شی ده‌یته‌کرن کو ئه‌وژی (ئه‌زمانه) کو ئه‌زمان ئه‌و ئالافه‌ کو ب ریئا وی مروفل که‌سی به‌رامبه‌ر دگه‌هیت. دفی کولپیدا داکوکی لسه‌ر پاراستنا وی هاتیه‌کرن. کو مه‌به‌ست ژئ ئه‌وه هه‌ر که‌سی شیا ئه‌زمانئ خوه پاریزیت ژ هه‌ر تشت و کارو کریارین خراب و خه‌له‌ت ئه‌و به‌نده (مروفل) نه‌ پیدفی هندئ یه‌ کو (چل) روژیان بگریت، دفی کولپیدا (چل) رامانا وئ چل روژینه کو هنده‌ک ئولدارین ئیزیدی دگرن، لئ وه‌کی من پسارگری کو که‌سین ئاسایی ژئ یین ئیزدی دشین فان چل روژیان بگرن، هه‌روه‌سا ئه‌و نه‌پیدفی دوعایا یه‌ کو (مجاده) ل فی‌ری دوعا ده‌یت. که‌واته داکوکی لسه‌ر پاراستنا ئه‌زمانی هاتیه‌کرن.

دکوپلا (ئهی زمانو یئ خه‌باته دی بۆچی داهه‌ر که‌یه روویئ دنئ)

دفی‌رده‌دا هه‌ر داکوکی لسه‌ر پاراستنا ئه‌زمانی هاتیه‌کرن کو نابیت مروفل ب ریئا فی ئه‌زمانی ئاخفتنئ: (خراب، نه‌خوه‌ش، بی مفا، غه‌یبه‌ت، دره‌و، ...هتد) فه‌گوه‌یزیت کو دل یئ نه‌رحه‌ت بن، چونکی بکارئینانا ئه‌زمانی ب شیوه‌یه‌کی خراب و فه‌گوه‌استنا ئاخفتنئ نه‌گوتنئ دی مروفی بده‌ته هیلاکه‌تئ .

دکو پلا (چاف بازیئ سه‌ری زمانو خوزی من تو بریبای ژبنده)

دفی‌رده‌دا جوهره‌ تومه‌ت بارکرن دنافه‌ه‌را هه‌ر سی کونه‌ندامین له‌شی یین مروفی کو ئه‌وژی: (چاف، ئه‌زمان، دل) په‌یدا دبیت کو هه‌ر ئیک یی دی گونه‌ه‌باردکه‌ت، کو شه‌هوه‌تین مروفی لسه‌ر دونیایی دابه‌ش کرینه لسه‌ر فان هه‌رسی کو ئه‌ندامان، که‌واته ئه‌فه هه‌رسی یه‌ نه‌گه‌ری هه‌ر کاره‌ک و کریاریه‌کا مروفینه، چونکی چاف ب کریارا دیتنئ رادبیت ئه‌و ده‌ست پیکه‌ره، و دل دخوازیت، ئه‌زمان رولئ خوه دبینیت دکه‌ته گوتن و کریار. کو دوماهیا کولپیدا هاتیه‌ خوه‌زی ئه‌م شیا‌بانه‌ ئه‌زمانئ خوه، یان مه‌ ئه‌ف ئه‌زمانه‌ که‌ر که‌ر کربا نه‌کو ب شیوه‌یه‌کی خراب مه‌ بکارئینابا .

دکوپلا (زمان دبیزیتئ؛ دلو ئه‌ز ده‌لاله‌م..... ئه‌ز په‌رچوومه‌کی که‌رو لاله‌م)

ئه‌زمان به‌ره‌فانئ ژ خوه دکه‌ت و تومه‌تان لسه‌ر خوه د هافیت و دبیزیته‌ دی حه‌تا کو (دل) نه‌که‌فیته‌ د شه‌هوتیدا یان حه‌تا دل تشته‌کی خراب نه‌خوازیت، هینگی ئه‌زمان یئ که‌رو لاله‌ هایداری تشته‌کی نینه.

دکوپلا (سبحانه‌ ژته‌ سبحانه‌.....ته‌ ئه‌ز ژشه‌رقئ برمه‌ شامه‌)

دفی کولپیدا حه‌مدو سه‌نا ژبو خودایئ مه‌زن هاتیه، ئه‌و خودایئ کو می‌شک و ئه‌قل دایه‌ مه‌ مروفان داکو ئه‌م بی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکه‌ین.

دکوپلا (هه‌ی نه‌فسئ یه‌ بی مه‌عریفه‌تئ یه‌ بی رئ یه‌..... یار و بریت ناخره‌تئ ناسبوونی ژ مه‌بری)

دبیژین ته کاری میړا یان زهلامان کر. لدویف دبیژیت دفیټ مروفا نهیی بهرلا بیت بهلکو دفیټ خودان رهوشت و حهیا بیت، چونکی باشیا بی شهرم وحیا یان شهرم و حهیا تیډا نه بیت چ مفا تیډا نینه. دکوپلا (نهفس ماره و ئاقل هیدایه ته..... روحا وی ل با په دشایی خو ب عزه ته) دفیږه دا نهفس ب ماری هاتیه شوبهاندن و مار ژ گیاندارین زهراوی، کو گه لهک جارا مه ترسی لسهر ژیاننا مروفی دروست دکهن، مار دوژمنه نیشانا خرابیی یه، و همیان گرنکتر سیمبولا کریارین خرابین مروفانه). ل ئهقل بهروفاژی وی یه، ئهقل ریبه ر و تاجه و هتد.

شیخ وحید رئیس پیشیمام :

(قهولئ ناخرهتی)

ئهف قهول لسهر نهفسا مروفان و شههوتین وئ یین بی داوی هاتیه گوتن، دقهول دا هاتیه ههر کهسی زمانی خو ژ کفری و ژ نهبوی گرت (خهبرا خام نهوا)، ههروهکو وی کهسی چل روژی گرتین و عبادت کری، کهسی ب ئیمان و ل رییا خودی بت، نااخفت ئهگهر هزر د وزنا پهیقین خودا نهکهت، پهیفا راستی و خیر تیدا بت، ئه و پهیفا مینا عبادتی یه، لسهر گوتنا پهیفا نهخوش، ئاقل گازندی ژ زمانی دکهت و دبیزتی تو بوجی پهیقین نهخوش دبیزتی و داهر دکهیه رویی مروفی و دنیایی، خوزی من تو سوتبای! ژبهرکو زمان نهوهیی دبیزت و دهروی دکهت و دلی مروفان ب گوتنن خو نه رحهت دکهت، ژبهرندی ئاقل دبیزت: خوزی من تو قوتکربای ! چاف دلی دئیخته لفاندن و بهلایی، ژبهرکو چاف ههر دم مینا بازی ل جهان دگریت، ژبهر هندی زمان دبیزته چافی

زمان دبیزتی: دلونهز ده لالم

ههتا ژبا نهخولقت و نیت بالم

ئهز پهرچوومهکی کهر و لالم

نه گونها چافی و نهژی گونها دلی، لسهر مروفان ناهیته حسابکرن، ههتا زمان نهوان نیته گونههان نهکهته پهیفا و نهبیزت، ژبهرکو زمان ژ باتنی یه ل روژا ناخرهتی حساب دگهل زمانی مروفی دهیته کرن.

- رب العالمین فههم و ئاقل و زمان دایه مروفان، ژبو کاری قهنج، ئاقل ژ (باتنی) یه، بو رییا خودی و بههشتی کار دکهت، ههر و ههر ئاقل دگهل نهفسی نهیی تهبایه و شهری وی دکهت، ژبهکو نهفس ههر و ههر چافی وی ل غهدری خیانهت و رو رهشیا مروفی یه، نهفس گهلهک یا بی شهرمه، ئهفجا ئهگهر ئاقل ئاقلی ئیمان بی ری لهر شهوهوت و داخوایین نهفسی دگره، حوکمی ل نهفسی دکهت ب سهر دکهفت.

"نهفسی نهوتنا

چی کهسی بخوت لوقمهکا بی رهدا

روژا ناخرهتی دی ل پیشیی بته قهدا"

^۱ شیخ وحید رئیس پیشیمام: ل سال ۱۹۶۵ دایکبویه، قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتییه خه لکی (شنگال - خانصور)، ژ سال ۱۹۹۵ دهست دایه ژبهرکنا قهول بهیت ئولی کریه.

لئ نڱهگر ئاقلئ نڪاري حوڪمي ل نهفسي بڪهت ل وي دهمي، مروفل ئاخرهتي يئ شهرمهزاره، دئ كهفته بهر جهزاي و دئ چارهنقيسي وي دوزهه بت. سهبهقهك ژ (قهولي نهفسي) دبيژت:

"وهكي نهفس ل دلي بهلابو"

ئاقل ژ سهري جودابوو

مالا روحي خرابوو"

نهفس ياريا خوشيايه، و خو ژ تنگي و تهعليا نادهته پاش، گوھ نادهته رو رهشيا مروفي ل دني و ئاخرهتي، نهفس دقيت خوداني ژ ئيماني قوت بڪهت، و مروفي ل روژا ئاخرهتي ل ههمبهري قازي كش و مات و بي دهنك بڪهت، نهفس دبيژته ئاقلئ گهلهك حهق و حسيبا نهكه، هزرا ئاخرهتي روژا داويي ژبيربكه، خوشه و لقرهتا دنيايي زدهستيت خو نهكه، لئ ههر نڱهگر ئاقل ئاقلئ ئيماني به ب سردا ناچت. دقهولي (ئيمان ب چي نيشانه) دا هاتيه:

"ئاقل دبيژت: چومه دياروي مه حكه مي"

مه دوزهه ديت ب هزرا دچني"

سهبه ب نهفس بوو نهو كه تني".

نهفس مينا بهحري يا مهزنه، بههرا بتر خهلكي ل پئ نهفسا خو دچن، لئ نههلي ئيماني ب گشتي و فهقير و دهرويش و شكهستي ب تايبهتي، لسهر نهفسا خو ب هزرن، خو ژ خوشييت دنيايي قوت دكهن، حوڪمي ل نهفسا خو دكهن، و دئيخنه بن دهستي خو.

"فهقيرا ئيگه چيكر"

خوژ خوشي و لقرهتا دني كر

ل دنيايي بهر ب ئاخرهتي كر"

نهفس مينا گيانهوهرايه، لهوما دقيت نهفس ب ههفساري بهيته گريدان، نڱهگر نهء، نهو نهفسا مينا گيانهوهرا دئ ژنهفي ميگي چته ميگرا دن، ههلبهت نهو ميگه عهرز و ناموسا خهلكي يه، ميگين جودا ژي، عهرز و ناموسا كهسي نه ئيزدييه، نڱهگر نهفسا مروفي كهته ميگين خهلكي، مروفل ئاخرهت وديوانا يئ روو رهش و روو زهر و شهرمهزار دبت. ژبهه هندي دقيت مروفي يئ لسهر نهفسا خو زال بت، دقهولي (روژهكي سهفهريبووم) دا هاتيه:

"گه لي برا: يئ بقيت ل مه عنيا بپرسی"

دي يئ زه بوون بت يئ شكهستي"

دی یی ب هه فساربت و سه ری به ستی "

هه و النامه ی کتیب

(فهوئی ناخرهتی)

سهبهقیین (۲-۱) دهیته گوتن کهسی زمانی وی ئی خوش بت، هه موو گاڤا ئه و کهس ل نک خوه دایئ خوه ئی بوریه، زمان خوش زمانی خیر خواستنی یه، هه کهسی ناخفتنا نهرم و خیری ب زمانی خو بکته، هه وهکو وی کهسی چل روژی گرتین، عبادت کری، (مجاهدکرن) دوعاگرنه که ل نیفا شهقی و ویقه دهیته کرن، چاوانیا کرنا مجادی ب گه له که رنگایه، شیخادی یه که ژ وان بابچا کا بو، ل دهمی مجاده کرنی پوری خو دادلقاند د عبادهتی دا د خه و نهچی، ل سهبهقیین (۳-۴) سهبهقه دیار دکهن کو خه بهرا خوش، گول و گیایه، فیجا دی بوچی مروف خودان خه برا نه خوش بت، ل دیوان و جفاتا دل مروفان نهره حهت بکته. ل سهبهقیین (۵-۶) گاڤا چافی تشته که دیت، یه کهسر دل نهوی تشتی دخوازت، گاڤا دی ئه و تشت خواست، یه کهسر نهفسا مروفی دچتی، گاڤا نهفس چویی و خو نیزیک کر، زمان د کهفته لقین و هوسه کرنی، دبت ل هوسه کرن و لقینا خو شاشیان بکته، ل وی دهمی ناقل دبیژته زمانی خوزی من تو ژبندا بریبای. د سهبهقا (۷) ئی، دا زمان ده لالییا خو دیاردکته، و دبیژته ناقل و نهفسی هه تا کار ژ نک وه نه خولقت و نه هیته نک من، نه ز پارچه یه که گوشتی یا کهر و لالم، ل فیدهر زمانی خو بی گونه ه کریه. ل سهبهقا (۸) ئی، به حسی ل فه هم و ناقل هاتیه کرن، نه گهر نه ب خیرا وی فه می با مه رییا مالا خو زی نه دناسی. ل سهبهقیین (۹-۱۰-۱۱) ئی، دیار دکته هه کهسی ل پی نهفسا خو بچت، کاریین بی ری بکته (کارین نه حلال) نه و کار ژیرا دبنه ناریشه، چرایئ وی هیسا دبت (فه دمريت) واته سعود و نیغبال ل نک وی کهسی نامینن، نه و مروف بی قیمهت دبت، دهما مروف بی کهرامهت و بی قیمهت بو، هفال و کهس و کار رییا سهردانئ ژ مروفی قوت دکهن. ل سهبهقا (۱۲-۱۳) ئی، هه تم نهفس ل خو یه ب گومانه، نهوی هه تم تشتی خوشتر دقیت، نه گهر ناقل ههفساری نهفسی نهگرت دی مروفی ژ ئیمانئ خلاص کهت، مروف ل پی نهفسا خو دچت ل ناخرهتی بی خودان دمینت، ل پرا سهلاتی ل دوايا خه لکی دمینت و ل بهرامبهری محکه ما ناخرهتی بی حساب و بی بهرسف دمینت. ل سهبهقیین (۱۵-۱۶) ئی، هه تا نهقی سهبهقی ناقل دپه یفت، نهوی د گوت دقیت وهابئ یان وهاننه بی واته ناقلی شیرهت دکرن. ئی د نهقی سهبهقییدا نهفس گازندی ژ ناقل دکته و دبیژتی، گوتن و هزرین ته گه له که د کور و دورن، تو گه له که هزری ل پاشهروژ و ناخرهتی دکهی، کی دزانت نهزی دهه سال دن بمرم یان بیست سالین دن، ناریشه و ناستهنگین دنیایی زی دپرن، د دنیایی دا هه پاریه کی هاته بهر دهقی ته بخو و لییده و حسابا سوبه ی نه که. ئی ناقل ئی فه گیرت و دبیژتی:

"نهفسی نه وهتا"^۲

چی کهسی بخوت لوقمه کا بی رهدا

(^۱) شیخ دهشتی شیخ زهیدین ل سالا (۱۹۶۴) ئی، ل گوندئ خانکا کهفن ژ دایک بویه، بابی وی ئیک ژ علمدار و چیروک زانانین ئیزدییان بویه، واته نه و د ژینگه هه و مالباته که ئولی دا پهرومرده بویه، پاشان بو بهرفره کرنا علمداریا خو د واری ئولی دا قهستا لالش و بهحزانی کریه بو فیربون و گرتنا قهولان، شیخ دهشتی نوکه وهکو علمداره کی ئیزدییان دهیته ناسکرن^۲ قهولبیژ دبیژت (نهفسی نه وهکه ته) و سهبهقی تهمام دکته.

روژا ناخرهتی دی ل پیشی بته قه دا".

لوقم یان ژی پاری ب پامانا(کاری خراب) دهیت، لوقم ههیه تو دهرافی کهسهکی ب حهرامی بخوی، ههیه تو مالی نیکی ب دزی، ههیه ژی ل پی ناموس خه لکی ب گهری، (لوقما بی رهدا) واته تشتی حهرام و گونهه، خوارنا وی لوقما نه حال دی ل روژا ناخرهتی لسه مروفی حساب بت. ل سهبه قین (۱۷-۱۸)ی، نهفس مینا به حری یا کور و مهزنه، مینا وی کوراتی و مهزنا تی ژی، یا تژیه و ژ نه خوشیا و ناریشان، نهف نهفس یا سهردهسته و خودان دهسته لاته لسه خه لکی گشتی، لی نهو نهفس دین دهستی فه قیرا (دهرویش) دا یا بی دهسته لاته، ججارا نهفس ل سهر دل و ناقلی وان سهردهست نابت، فه قیرا خو ژ خوشی و لقرهتا دنیایی بی به هرکینه و نهفس و خوشی ل پاش گو هه فیتینه، به رهف ناخرهتی چوینه، خو شاندا دهرویشا و دوربون ژ کار و کریار و خوشی دنیایی، ل روژا ناخرهتی ژوانرا دینه خیر. د سهبه قین (۱۹-۲۰)ی، نه گهر ناقل کونترولا نهفسی نهکته، نهفس به تران دبت ژ بهر کارو و کاریارین نهفسی مروفی ل ناخرهتی کش و مات دبت، نکارت به رسفا خو ل ناخرهتی بدهت. سهبه قین (۲۱-۲۲)ی، دیار دکهن کو حهیا و شهرم خاله که درویی مروفیدا، گاغا نهو خال په قیا نیدی شهرمی گرنگیا خو ل نک وی کهسی نامینت، دکارت ههر تشت بکته، لی کهسی ب حهیا ته مام به روفازی وی یه، نه گهر مروفی خو ژ کاره خرابین بچوک نه دا پاش، دی کارین خرابتر ل پی دهین. مروفین بی شهرم وهکو که سین بی په رزان لی دهین. د سهبه قین (۲۳)ی دا، به حس ل نهوان که سین ل دیوانا و جقاتا د که فنه ستایش خو، هه مو ناخفتین وان هه مو دهرون، واته کهسهکی (بهیان باطله) د سهبه قین (۲۴-۲۵)ی، گوهرینا مه بدهی زهحه ته، مه بدی ئیرو نه م لسه ئیزدیاتیه، دقبت مروفی وی مه بدهی ب نه دهب و راستی بیاریزت، دقه ولی دا هاتیه

راستی ریژانه

رونیا دلانه

په دشای لی گرتی مه گانه

کهسی بی حهیا هندی په رستن بکته چ مفا نینه، د سهبه قین (۲۶)ی، دژواریا نهفسی و بلنیا به هائی ناقل دیارکریه، د قه ولی ناساسی دا ژی سهبه قه که قه ولی ههیه دیار دبت کو ناقل دیاریه که ژ نک رهب العالمین بو مروفایه تی.

"خه لکینو بفرکن ل قی عه زمانی"

په دشایی من قانون چیکر و ناساس دانی

ناقل هیدایه تا وی سولتانی"

**کورتییا فہ کولینی ب زمانی کوردی، عہ رہبی،
ئنگلیزی و تورکی**

ملخص البحث

في هذا البحث تم تسليط الضوء بشكل عام على الايزيدية واصولهم، واهم مراحل الديانة الايزيدية قبل وبعد شيخ عادي - نأدي، حيث توصلنا بأن الايزيدية تمثل الاصالاة الكوردية، وتمثل الفكر الكوردي فيما يتعلق بالخليقة والطبيعة ومعرفة الله والايمان به، كما تم في هذا البحث تناول الادب الايزيدي بفرعيه (الديني والتراثي) فروع وادب هاتين الفرعين من الادب تم تناوله بشيء من التفصيل في البحث، حيث نستطيع ان نعتبر ان الادب الديني هو خزين من الافكار غير المستكشفة، خزانة للعديد من العلوم التربوية والكلمات الاصيلة. ورغم مرور فترة طويلة على هذا الادب وتأثير اللغات القريبة منها عليه، حافظت على اصالتها الكوردية ومعانيه ولم يفقد خصوصيته وبقي هذا الادب محافظا عليه، وتستحق ان تكون مادة للبحث العلمي الاكاديمي.

جزء اخر من هذه الدراسة مرتبط بمفهوم و تعاريف القراءة بدور و دور المتلقي في النقد الادبي خاصة في نظرية التلقي، حيث تم الاخذ بنظر الاعتبار بشكل كبير دور الدراسة والقراءة و القارئ في هذه النظرية، اذ في كل قراءة جديدة يتم اكتشاف احدى الزوايا المهمة فيه، وخاصة ان اكتشاف جذور النص تساعد على بقاء النص الادبي حيا، حيث تم تناول هذا الجانب بالتفصيل في الدراسة.

الجزء الاخير من الدراسة الذي خصص للتطبيق، تم اختيار نوعين من القراء احدهم ادبي والاخر المتعلق بالديني (القوالين الذين يرتلون وينشدون الادب الديني ويقومون بمهمة الارشاد الديني) حتى نكتشف جذور و فروع النص الديني حيث يتبين بأن لقارئ النص الديني علاقة روحية بالنص ومعناه ضمن اطار محدد، بينما قراءة النص الادبي من قبل قراء الادب لها جذور ادبية بحتة، وتفسيرها ليس مفصلة على قالب محدد، اي لكل نص له رؤية مختلفة عن الاخر، اي ان الجانب التشابه بين القراء الادب قليلة في التفسير و التأويل.

Abstract

In this research the light has been shed on Ezidism, generally; and the written perspectives on Ezidi origin have been proposed. Also, the most important stages of Ezidi religion passed through are mentioned, which they are pre-coming of Shikh-Adi stage and post-coming Shikh-Adi stage. We came up to a belief that Ezidi religion is the old religion of Kurdish and it represents the ideology of Kurd through world creation, nature, gods, knowing God. This research deals with Ezidi literature in terms of *folkloric* and *religious* literature, plus the content and the branches of these two literatures have been clarified. The quirk aspects about Ezidi folkloric literature are dealt in addition to the most important literary publications of Ezidi religion. This religious literature can be regarded as concealed treasure store; it is a treasure that carries knowledge, Kurdish original vocabularies. Despite of the matter of time passage and effects of foreign languages happened on a big amount of the content of this literature; it is still keeping its Kurdish relish and essence. It deserves to be subject matter of academic researches. Another part of this research is related to conceptions, definitions, reading, and the role of recipients in literary criticism, specifically, in the theory of recipient in which the role of reading and the readers is highly evaluated. Since text readers conserve text immortal, enlivening them and with the passage of time while reading more and secrets within text can be found. Probably finding dimensions and secrets of the text depends on category of the readers, this has been stated clearly and widely. In the last chapter which is devoted for practicing, two types of readers have been chosen, one of them is literary reader and the other one is religious reader (Qawlbej - Qawlzan). The reason behind this is to find the difference level of thinking with sense and dimension of religious text. Reading and the relation of religious text reader becomes very obvious from reading text that's a spiritual and latitude relation. On the other hand, reading and the relation of literary reader, it is a reading with literary dimensions; their explanations have not the same approach and frame. So, each one of them is different from another one in its own perspective. The similarity perspective between literary readers is few.

ÖZET

Bu çalışmada genel olarak Yezidilik hakkında bilgiler verilmiş ve Yezidiliğin kökenleri üzerine yazılmış fikir ve tartışmalar ele alınmıştır. Aynı şekilde Şeyh Adi'nin gelişi öncesi ve sonrası temel alınarak Yezidi dininin en önemli evreleri incelenmiştir. Bu çalışmada Yezidi dininin Kürtlerin en eski dini olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Yezidilik dünya ve tabiatın yaratılışı, tanrıçalar ve ilahiyat hakkındaki Kürt düşüncesinin temsilciliğini yaptığı görülmüştür.

Bu çalışmada folklor ve dini dalları olmak üzere Yezidi edebiyatı da, şekil ve içerik açısından ele alınmıştır. Yezidi halk edebiyatının özelliklerin bahsedilerek, aynı şekilde Yezidi dini edebiyatının en önemli temsilcileri de ele alınmıştır. Bu dini edebiyat; eğitimsel, bilimsel, özgün Kürtçe sözcüklerin olduğu şimdiye kadar saklı kalmış bir hazine olarak kabul edilebilir. Uzun bir geçmişe ve yabancı etkilere rağmen, bu edebiyat Kürtçe özünü koruyarak ve sürdürerek akademik bir çalışmanın konusu olmaya değerini taşımıştır.

Bu çalışmanın bir bölümü de edebiyat eleştirisi ve özellikle anlatı teorisine bağlı olarak kavram, tanım, okuma ve anlatının işlevleri bağlamındaki incelemeye ayrılmıştır. Zira bilindiği üzere bu teoride okuma ve okurun rolü çok önemli görülmektedir. Okurların okumasıyla metinler ölümsüzleşmekte, gelişmekte ve her bir okumada gizli bir yönü açığa çıkmaktadır. Elbette ki metnin boyut ve gizliliğinin açığa çıkması okuma ve okurların düzeyine bağlı olmaktadır. Bunların tümü, çalışmamızda uzun uzadıya ele alınmıştır.

Bu çalışmanın uygulamaya ayrılan son bölümünde, edebi okur (qewlzan) ve dini okur (qewlbêj) olmak üzere iki tür okur seçilmiştir. Bundan dolayı, dil ve düşünce düzeyleri açısından metinler arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Okumalar sonucunda, dini okurun metinle ilişkisinin okuma ve tinsel bir çerçevede olduğu anlaşılırken edebi okurun metinle okuma ilişkisi edebi boyutlar içermekte ve yorumları belli kalıplar çerçevesinde kalmamaktadır. Yani her birinin diğerinden farklı olarak görüşlerini söylediği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle edebi okurlar arasında benzer yönlerin daha az olduğu ortaya çıkmıştır.

جمهورية تركيا
جامعة ماردين ارتوكلو
معهد اللغات الحية في تركيا
قسم اللغة و التراث الكوردي

تطبيق نظرية التلقي في الادب الديانة الايزدية

رسالة مقدمة

الى مجلس جامعة ماردين ارتوكلو – معهد اللغات الحية في تركيا - قسم للغة و
التراث الكوردي كجزء من متطلبات نيل شهادة الماجستير في الأدب الكوردي

من قبل الطالب

شمال خمو خضر

بإشراف

د.هفال سليم طيب

أ.م.د.رفيق سليمان

م ٢٠١٦

Republic of Turkey

Mardin Artuklu University

Institute of Living Languages

Dept. of Kurdish Language and Culture

**THE APPLICATION OF RECEPTION THEORY
IN THE LITERATURE OF THE YAZIDI
RELIGION**

A THESIS SUBMITTED

**TO THE COUNCIL OF MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY – INSTITUTE OF
LIVING LANGUAGES-DEPARTMENT OF KURDISH LANGUAGE AND
CULTURE.**

**IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS OF MASTER IN
KURDISH LITERATURE**

BY:

SHEMAL KHAMO KHUDHUR

SUPERVISED BY:

Associate Prof.Dr.RAFIK SULAIMAN

Dr.HAVAL SALEM TAIB

MARDIN 2016